

Főszerkesztő: Mohay Ágoston (PTE ÁJK)

**Szerkesztők: Békési Gábor (PTE ÁJK), Csoknya Tünde (PTE ÁJK),
(PTE ÁJK), Hengl Melinda (PTE ÁJK), Kis Kelemen Bence (PTE ÁJK)**

A szerkesztőbizottság elnöke: Szalayné Sándor Erzsébet (PTE ÁJK / AJBH)

**A szerkesztőbizottság tagjai: Cseporán Zsolt (Budapesti Metropolitan Egyetem), Jorn
van Rij (The Netherlands National Police), Hornyák Szabolcs (PKKB), Kokoly Zsolt
(Sapientia – EMTE), Csink Lóránt (PPKE JÁK), Farkas Csaba (SZTE ÁJK), Pozsonyi
Norbert (SZTE ÁJK), Szomora Zsolt (SZTE ÁJK), Tóth Norbert (NKE ÁNTK),
Mészáros Bence (NKE RTK)**

**Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Óriás Nándor
Szakkollégiuma.**

Felelős kiadó: Dr. Fábián Adrián, dékán

A kiadó székhelye és postacíme: 7622 Pécs, 48-as tér 1.

Email: szakkollegium@ajk.pte.hu

Tartalom

Krónika	4
----------------------	----------

Tanulmányok

Balogh Katalin Kitti – Kőszegi Gergő: Tárgyalások az autonóm fegyverrendszerek kötelező szabályozásáról – Az államok álláspontja	7
Csillik Szilárd: A felhőmagvasítással okozott károkért való sine delicto nemzetközi felelősség ...	21
Kovács Sophie: A szülőbántalmazás, mint a családon belüli erőszak egyik típusa, valamint nemzetközi kitekintés a bántalmazás különböző megoldásaira	39
Martin Míra: A devizakárosultak helyzete a korszakalkotó jelentőségű C-630/23. sz. EUB ítélet fényében.....	58
Miklái Kamilla Rózsa: Kereszt és olajág: A Szentszék diplomáciája -A nemzetközi jogalanyiség pilléreitől a békemissziók nemzetközi szerepéig.....	70
Zaka Noémi Maja: A gyermek meghallgatása és az értesítési kötelezettség dilemmái a gyakorlat tükrében	83

Reflexió

Farkas-Kozics Iván: A szakértői bizonyítás történetéről és aktuális kérdéseiről.....	99
Frank Sára: Az állattartás környezeti hatásainak szabályozása, különös tekintettel a bűzterhelés kapcsán felmerülő jogvitákra.....	110
Kis Rebeka: A rövid ellátási láncok hazai és uniós szabályozása, különös figyelemmel a bevásárlóközösségekre	120
Kovács Virág: Többes (állam)polgárság a római köztársaság jogában	129
Papp Barnabás – Zsolnai Márk: Reflexió a jogi realizmus jogelméleti jelenségéről.....	139
Saly Attila: Észrevételek az előszereteti érték jogelméleti hátteréről az igazságosság és a méltányosság fogalmának tükrében	148
Ványik Paszkál Adrián: Közérdek, avagy az ügyészség gyermekvédelmi munkája	158

Krónika

A 2024/2025-ös tanév tavaszi szemesztere is sikeresen zajlott az ÓNSZ számára. Szakkollégistáink számtalan versenyeredménnyel, szakmai- és csapatépítő programmal és tudományos publikációkkal a hátuk mögött fejezhették be a félévet. A felvételi eljárás során öt új taggal bővült a Szakkollégium, illetve egy tagunk sikeresen átjelentkezett egyik tagozatunkból egy másik tagozatunkba. A Bűnügyi Tagozatba Böhm Patrik nyert sikeresen felvételt, a Civilisztika Tagozat Gombolai Nórárt és Kubatovics Júliát köszönthette tagjai közt, míg a Közjogi Tagozatba Balogh Katalin Kitty, Papp Barnabás és Zsolnai Márk András felvételizett sikeresen. Kőszegi Gergő az Elméleti-Történeti tagozatból eredményesen átjelentkezett a Közjogi Tagozatba.

Az Országos Tudományos Diákköri Konferencia volt tavasszal az origóban, melyen szép számú szakkollégista, valamint frissen a szakkollégiumtól búcsúzó vett részt, nem is akármilyen eredményekkel. A 37. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekciójában Szántó Soma I. helyezett lett az Európai Jog II. Tagozatban („Tisztviselő eladó? Az Európai Unió forgóajtó-problémája”), ahogyan Rózsa Csongor Ernő is I. helyezést ért el az Egyetemes és Összehasonlító Jogtörténeti Tagozatban („Az angolszász király – Hatalmi berendezkedés és hatalomgyakorlás a kora középkori Angliában”). Balogh Márton II. helyezésnek örülhetett az Európai Jog I. Tagozatban („A migráció és a menekültügy externalizációja az Európai Unióban”), valamint Önálló különdíjnak a Munkajog I. Tagozatban („A platform alapú munkavégzés kérdései az Európai Unióban és Magyarországon: különös tekintettel a jogviszony-minősítés problémájára”). Kovács Virág II. helyezett lett a Közigazgatási Jog II. Tagozat versenyzőjeként („Közigazgatás a kóbor állatok szolgálatában (Az ebrendészeti tevékenység)”) Csendes Dóra Önálló különdíjat kapott a Közigazgatási Jog II. Tagozatban („Nyelvi korlátok: a külföldiek kihívásai a magyar közigazgatásban”), míg Csordás Gergely a Jog- és Állambölceleti Tagozatban érdemelte ki az Önálló Különdíjat. („Szegénység, közösségvállalás, igazságosság”). Kis Rebeka szintén Önálló különdíjat érdemelt ki az Agrár- és Környezetvédelmi Jogi Tagozat előadójaként („Helyi termékek a piacon: a rövid ellátási láncok szabályozása különös tekintettel a bevásárlóközösségekre”), valamint Pohl Petra Sára („Barnahus-módszer: a gyermek kihallgatásának speciális módja”) lett a Büntetőeljárás Jogi Tagozatban önálló különdíjas. Györpál Eszter a legjobb opponensnek járó elismerést vehette át a Római Jogi Tagozatban. A szakkollégiumot a versenyen továbbá Balogh Katalin Kitty, Farkas-Kozics Iván, Frank Sára, Győri Petra, Kőszegi Gergő, Oszvald Bálint, Papp Barnabás, Simon Péter, Ványik Paszkál Adrián és Zaka Noémi Maja képviselte. Kovács Sophie a 37. OTDK Had- és Rendészettudományi szekciójának Kriminológia tagozatában II. helyezést ért el („A családon belüli erőszak ritkán hallott oldala: A szülőbántalmazás”), míg Magyar Kata a 37. OTDK Társadalomtudományi Szekciójában, a

Szociálpolitika, közpolitika II. Tagozatban II. helyezést ért el („Gyerekcipőben - Gondolatok a gyermekvédelmi rendszer aktuális állapotáról a gyermekbántalmazás tükrében”). Szakkollégistáink versenyeredményeit tovább gyarapította ebben a félévben Simon Péter, aki a Miskolci Egyetemen megrendezésre kerülő 20. Országos Munkajogi Jogesetmegoldó és Perbeszédversenyen felperes kategóriában második helyezést ért el.

Az Óriás Nándor Szakkollégium névéhez számos program köthető a 2024-2025-ös tanév tavaszi szemeszterében. Első programként a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, szakkollégiumunk és a Stop Killer Robots mozgalom közös eseményén szakkollégistáink betekintést nyerhettek az autonóm fegyverrendszerek és az automatizált döntéshozatal veszélyeibe. Az „Embertelen tervezés” kiállítás karunk aulájában került felállításra, és azért volt kiemelten fontos, mert felhívta a figyelmet az emberi ellenőrzés nélküli technológiai fejlesztések súlyos etikai és jogi következményeire.

A Civilisztika Tagozat három fordulóból álló vitafórumot szervezett, míg a Bűnügyi Tagozat „Helyes ítélet vagy joghiba?” címmel tartott kvízest, ahol eseményen a résztvevők a magyar és nemzetközi igazságszolgáltatás legérdekesebb baklövéseit ismerhették meg. Az Elméleti-történeti Tagozat programja az Állatorvostudományi Egyetem Állatvédelmi-Jogi Elemző Központ és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar közötti együttműködés alapján szervezett Állatvédelmi workshop keretében valósult meg, az Állatvédelem szeminárium keretében. Az Állatvédelem jogász szemmel című előadás során az érdeklődők egy állatvédelemmel kapcsolatos jogeset feldolgozását ismerhették meg, mindezt rendhagyó módon, „élő podcast” formájában. A program során betekintést nyerhettek a jelenlévők többek között a vadászati jog állatvédelmi aspektusaiba, a vadtartás, a vadgázolás és az ezért viselt felelősség szabályaiba, valamint a vonatkozó római jogi rendelkezésekbe is. A Közjogi Tagozat kerekasztal-beszélgetése az Alaptörvény legutóbbi módosításáról sikeres volt, valamint szakkollégiumunk folytatta a korábban megkezdett szakmai beszélgetős esték programsorozatát, amelynek ebben a félévben a fő témája az „Igazságügyi reform Magyarországon” volt, ahol két meghívott bíróval beszélgethettek hallgatóink. A PTE ÁJK hagyományos „Jogász Napja” keretében az ikonikus filmeket és sorozatokat jogászai szempontok alapján elemző rendezvénysorozatunk a következő állomásához ért: a szakkollégium tagjai az érdeklődőket a Disney-mesék világába kalauzolták el, három Disney-rajzfilm segítségével.

Nagy örömünkre szolgált, hogy szakmai látogatást tehattünk az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalába, amely során az intézmény és partnerszervezetei működését is megismerhettük. Vendéglátónk és a nap szakmai vezetője Prof. dr. Szalayné dr. Sándor Erzsébet, a nemzetiségek jogainak védelméért felelős ombudsmanhelyettes volt. A találkozón közelebbről is megismerkedhettünk az ombudsman-típusú jogvédelem kereteivel, lehetőségeivel és kihívásaival,

valamint külön betekintést kaptunk a nemzetiségi jogok hazai rendszerének működésébe. Dr. Molnár Veronika az Egyenlő Bánásmódért Felelős Főigazgatóság munkáját mutatta be és ismertette az ombudsman hatósági eljárásokkal kapcsolatos feladat- és hatáskörét, dr. Láposy Attila pedig az Esélyegyenlőségi és Gyermekjogi Főosztály gyakorlati munkájába adott betekintést, valamint egy beszélgetés keretében általánosságban is áttekintettük az AJBH alkotmányos feladatait, illetve működésének kereteit. Az előadásokat követően látogatást tettünk az Országházba, amely során megismertük az Országgyűlés Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága szervezetét, működését és jövőképét. A szakmai beszélgetést Schweighoffer Anita titkárságvezető és Gallai Gregor, a német nemzetiségi képviselő kabinetfőnöke vezették.

Szakkollégistáink kitűnő tanulmányi- és versenyeredményeinek köszönhetően a tavaszi szemeszterben is számtalan különböző ösztöndíjat nyertek el. A Szakkollégium az idei évben is meghirdette kiválósági ösztöndíjpályázatát a Hallgatói Szolgáltatási Központ támogatásával, így a legkiemelkedőbb tagjaink ÓNSZ Kiválósági Ösztöndíjban is részesültek.

A félév mind közösségi, mind egyéni szinten programokkal és sikerekkel bővelkedett, ennek következtében hasonlóan feladatokban, élményekben gazdag következő félévet remélünk. Büszkék vagyunk Szakkollégistáinkra!

ÓNSZ Elnökség

Balogh Katalin Kitti – Kőszegi Gergő

joghallgatók (PTE-ÁJK), az ÓNSZ Közjogi Tagozatának tagjai

Tárgyalások az autonóm fegyverrendszerek kötelező szabályozásáról – Az államok álláspontja

I. Bevezetés

A jelenkor számos kihívása adódik a technológia fejlődés jelentette változásokból, melyekkel a modern társadalmaknak és államoknak szükséges megbirkózniuk. Ugyanez a helyzet érvényes sok más terület mellett a hadviselés terén is. Korunk legtöbb technológiai kihívásáról kétségkívül megállapítható, hogy a mesterséges intelligencia térnyerésével állnak összefüggésben. Ilyen megpróbáltatások a nemzetközi jogi szintén is egyre inkább előfordulnak. Ezek közül kiemelendő a fegyveres konfliktusok jelen munkában tárgyalt, aktuális kihívása: az autonóm fegyverrendszerek kérdésköre.

A tanulmány célja feltárni az ún. "gyilkos robotok", vagyis az autonóm fegyverrendszerek jelenségét; röviden ismertetni a vele járó problémákat, kihívásokat és az ezekre adandó válaszokat, vagyis a jogi megoldási kísérlet vonatkozásában nyomon követni a világ egyes országainak álláspontját. Ez utóbbi vizsgálatot lefolytatni pedig azon tipológia mentén érdemes megvalósítani, amely az államoknak e rendszerekre vonatkozó jogilag kötelező szerződésről szóló tárgyalásokat (1) ellenző, (2) támogató, illetve (3) idáig nem nyilatkozó csoportjait határolja el. A dolgozat a szabályozásra irányuló tárgyalásokat ellenző államok közül kitér az Amerikai Egyesült Államokra, az Egyesült Királyságra és Oroszországra. Az ezzel ellentétes álláspontot képviselő, támogató országok közül Magyarországra, Kínára, valamint Németországra. Ezt követi a jelenleg nyilvános, tisztázott állásponttal még nem rendelkező kategóriába sorolható államokról egy rövid, általános ismertető. A tanulmány lezárásaként pedig rövid áttekintést nyújtunk a legfrissebb, nyilvánosan hozzáférhető információk alapján megismert álláspontokról.

II. A gyilkos robotokról általában

A 21. században egyre hangsúlyosabb kérdéssé válik a technológiai innováció, a mesterséges intelligencia és ezek hatása az életünkre, hiszen csak idő kérdése, hogy ezek minden területre ki-, valamint áttérjedjenek. Fontos kiemelni, hogy ezeknek a fejlesztéseknek van katonai vonatkozása is, amelyet kevesen ismernek. Ma már léteznek olyan autonóm fegyverek, melyek működéséhez

nem szükséges különösebb emberi beavatkozás.¹ A szakirodalomban a *LAWS*-nak (= *lethal autonomous weapon system*; magyarul: halálos autonóm fegyverrendszer) számos különböző definíciója van. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (továbbiakban: ICRC) értelmezése szerint „*az autonóm fegyverrendszerek olyan fegyverek, amelyek emberi beavatkozás nélkül választanak ki célpontokat és alkalmaznak erőszakot velük szemben.*”² Egy másik értelmezés szerint a *LAWS* „*olyan fegyverrendszerek, amelyek teljesen kizárják az emberi tényezőt az alkalmazásukkal kapcsolatos döntésekből.*”³ Az előző két fogalommeghatározás a teljesen autonóm fegyverrendszerek (*out-of-the-loop*) kategóriájába esnek.⁴ Ilyen például a *Harpy*, amely egy izraeli fejlesztésű autonóm fegyverrendszer. Ez a gyilkos robot önállóan észleli a radarjeleket, valamint önállóan képes dönteni arról, hogy lecsapjon-e egy adott célpontra vagy sem. Az utolsó döntési fázisban sincs szüksége emberi beavatkozásra.⁵ Ezek mellett természetesen vannak egyéb autonóm fegyverekre vonatkozó meghatározások is. A fél-autonóm fegyverrendszerek egyik ilyen értelmezése (*in-the-loop*) szerint „*ezek a robotok emberi utasítás alapján képesek célpontot kiválasztani és erőszakot alkalmazni.*”⁶ Ilyen például a *Harop* drón, amely képes célpontokat keresni egy kijelölt területen, lokalizálni és azonosítani őket, megtervezni a támadási útvonalat, majd bármilyen irányból, sekély vagy meredek merülésben végrehajtani a kiadott utasítást.⁷ Egy másik fél-autonóm rendszerekre vonatkozó értelmezés (*on-the-loop*) szerint pedig „*ezek a rendszerek egyes funkciók gyakorlása során vannak emberi beavatkozásnak kitéve, amely lehet a működésük felügyelete vagy a halálos erő alkalmazásának felülbírálása.*”⁸ Ilyen például a Vaskupola, amely egy olyan légvédelmi rendszer, amely képes elhárítani, valamint a légtérben hatástalanítani a rövid hatótávolságú rakétákat.⁹

Ahogy említettem, rengeteg különböző meghatározása van a gyilkos robotoknak, de egyes fogalmi elemek elengedhetetlenek, bárhogyan is szeretnénk meghatározni a definíciót. A legfontosabb talán ezek közül az emberi tényező csekély volta, vagy a teljes hiánya. Önmagában ebbe a ténybe belegondolni laikus szemmel nagyon ijesztő lehet, de a gyilkos robotok

¹ Ted Piccone: How can international law regulate autonomous weapons? Brookings. <https://www.brookings.edu/articles/how-can-international-law-regulate-autonomous-weapons/> (2025. 04. 20.).

² International committee of the red cross: What you need to know about autonomous weapons. <https://www.icrc.org/en/document/what-you-need-know-about-autonomous-weapons> (2025. 04. 08.).

³ Mariarosaria Taddeo – Alexandar Blanchard: A Comparative Analysis of the Definitions of Autonomous Weapons Systems <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9399191/> (2025. 04. 12.).

⁴ Ali Masoudi *Lamraski*: Preliminary remarks on lethal autonomous weapon systems from an IHL perspective. Asia-Pacific Journal of International Humanitarian Law 2021/1. sz. 14., Schubert Bálint: Az autonóm fegyverrendszerekkel szemben támasztott követelmények a humanitárius nemzetközi jog tükrében. Honvédségi Szemle 2022/3. sz. 22-23. o.

⁵ Iai: Harpy Iai. <https://www.iai.co.il/p/harpy> (2025. 05. 09.).

⁶ *Lamraski*: P.R.L.A.W.S.I.P. 14. o.

⁷ Iai: Harop Iai. <https://www.iai.co.il/p/harop> (2025. 05. 09.).

⁸ *Lamraski*: P.R.L.A.W.S.I.P. 15. o.

⁹ Israel's Ministry of Defense: IMDO- Israel Missile Defense Organization. <https://english.mod.gov.il/About/Innovative Strength/Pages/IMDO Israel Missile Defense Organization.aspx> (2025.05.09.)

alkalmazásának számos előnye is van, például egy mesterséges intelligencia által vezérelt fegyver könnyebben meg tud különböztetni egy civil egy kombattánstól, így tehát a civil áldozatok számában csökkenést okozhatnak ezen robotok alkalmazásai. Emellett kiemelendő, hogy az autonóm funkciókkal rendelkező fegyverek leggyakoribb típusai a védelmi rendszerek.¹⁰ A *LAWS*-ról szóló tárgyalások 2013-ban kezdődtek az államok között, és nagyrésztük az Egyesült Nemzetek Szervezete (továbbiakban: ENSZ) égisze alatt folyik.¹¹ Az ICRC és az ENSZ főtitkára javaslatot fogalmazott meg arra, hogy jöjjön létre egy olyan nemzetközi szerződés, amely szabályozza az autonóm fegyverrendszereket, ugyanis jelen pillanatban nincsen még csak egy politikai megállapodás sem, ami az autonóm fegyverrendszerek használatát érintené.¹² Ettől függetlenül természetesen humanitárius nemzetközi jogot érintő szerződések vonatkoznak az államokra. António Guterres az ENSZ jelenlegi főtitkára 2018-ben jelentette ki először, hogy a halálos autonóm fegyverrendszerek politikailag elfogadhatatlanok és erkölcsileg visszataszítóak. A főtitkár 2023-as Új békeprogramjában megismételte ezt a felhívást, és azt javasolta, hogy az államok 2026-ig kössenek jogilag kötelező erejű eszközt az emberi ellenőrzés vagy felügyelet nélkül működő, halálos kimenetelű autonóm fegyverrendszerek betiltására, amelyek nem használhatók a humanitárius nemzetközi joggal összhangban. Mindemelett a főtitkár kiemelte többször is, hogy szükség van az autonóm fegyverrendszerek minden más típusának szabályozására is. Guterres véleménye szerint a konkrét multilaterális szabályozás hiányában e rendszerek tervezése, fejlesztése és használata humanitárius, jogi, biztonsági és etikai aggályokat is felvethet, és közvetlen veszélyt jelenthet az emberi jogokra és az alapvető szabadságjogokra.¹³

Az ENSZ független szakértői szintén több alkalommal aggodalmuknak adtak hangot a halálos kimenetelű autonóm fegyverrendszerekkel kapcsolatban. Fionnuala Ní Aoláin, az ENSZ terrorizmus elleni küzdelemmel és emberi jogokkal foglalkozó különmegbízottja 2023-ban az Emberi Jogi Tanácshoz előterjesztett jelentésében osztotta a főtitkár felhívását, amely szerint a halálos autonóm fegyverrendszerek globális betiltására lenne szükség.¹⁴ Tanulmányunk célja bemutatni azt, hogy a világ különböző államai hogyan vélekednek az autonóm fegyverrendszerekről, és az azok egységes szabályozására irányuló kezdeményezésről. Bemutatunk

¹⁰ United Nations Office for Disarmament Affairs: Lethal Autonomous Weapon Systems (LAWS) (továbbiakban: UN OFDA: LAWS). <https://disarmament.unoda.org/the-convention-on-certain-conventional-weapons/background-on-laws-in-the-ccw/> (2025. 04. 12.).

¹¹ Csirna Evelin: *LAWS* – a gyilkos robotok és a nemzetközi jog. Arsboni. <https://arsboni.hu/laws-a-gyilkos-robotok-es-a-nemzetkozi-jog/> (2025. 04. 14.).

¹² United Nations: Secretary General: Note to Correspondents: Joint call by the United Nations Secretary-General and the President of the International Committee of the Red Cross for States to establish new prohibitions and restrictions on Autonomous Weapon Systems (továbbiakban: UN SG: Joint call) <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2023-10-05/note-correspondents-joint-call-the-united-nations-secretary-general-and-the-president-of-the-international-committee-of-the-red-cross-for-states-establish-new> (2025. 04. 20.).

¹³ UN SG: *Joint call*.

¹⁴ UN OFDA: *LAWS*.

olyan országokat is, akik nem támogatnák egy ilyen nemzetközi szerződés megkötését, valamint olyanokat is, amelyek szorgalmazzák azt. Az állami álláspontok elsősorban az ENSZ Közgyűlésén és az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény¹⁵ ülésein (beleértve a halálos autonóm fegyverrendszerek területén újonnan megjelenő technológiákkal foglalkozó kormányzati szakértői csoport üléseit) tett nyilatkozatokon alapulnak, amelyeket vagy az adott állam, vagy egy olyan csoport tett, amelynek az állam tagja.

III. A szabályozást ellenző államok álláspontja

Az ellenző államok közül három kiemelt nemzetközi jelentőséggel rendelkező államra, az ENSZ Biztonsági Tanácsának (továbbiakban: BT) állandó tagjai közül háromra terjed ki a dolgozat vizsgálati köre: az Amerikai Egyesült Államokra, az Egyesült Királyságra és Oroszországra. Az ellenző kifejezéssel jelölt szereplők alatt azon országok értendők, amelyek nem támogatják, illetve kifejezetten elutasítják az autonóm fegyverrendszerekre vonatkozó kötelező erejű nemzetközi szerződésről szóló tárgyalások folytatását. Ebben a részben az egyes országok álláspontjának megállapítását követően röviden ismertetésre kerülnek az ezeket megalapozó indokok, mint például az ENSZ Közgyűlés 78/241-es, illetve 79/L.77.-es állásfoglalására adott szavazataik és azok magyarázatai, az előbbi állásfoglalás alapján az autonóm fegyverrendszerekre vonatkozóan, az ENSZ Főtitkárához intézett beadványaik és egyéb nyilvánosan tett kijelentéseik.

III.1. Amerikai Egyesült Államok

Az Amerikai Egyesült Államok (USA) nem támogatja az autonóm fegyverrendszerekre vonatkozó jogi kötőerővel rendelkező nemzetközi szerződésről szóló tárgyalásokat.¹⁶ Ezt támasztja alá számos az állam által tett nyilvános kijelentés. Ilyen állítása nyomon követhető annak kapcsán, amikor bár támogatóan szavazott az ENSZ Közgyűlés 78/241-es számú, autonóm fegyverrendszerekre vonatkozó állásfoglalásánál,¹⁷ annak indokolásában kiemelte, hogy nem látja időszerűnek a jogilag kötelező nemzetközi szerződés megkötésére irányuló tárgyalások megkezdését.¹⁸ Pedig éppen ezzel ellenkező helyzetre, vagyis a tárgyalt fegyverrendszerek kihívásainak sürgető jellegére, és azok kezelésére hívja fel a figyelmet maga az állásfoglalás is,¹⁹ illetve ahogy azt tükrözi is, a nemzetközi közösség nagy része esedékesnek tartja az e tárgykörben folytatandó tárgyalásokat.²⁰ Mindennek tekintetében az a következtetés vonható le, hogy az USA elutasító hozzáállása nem csak átmeneti

¹⁵ ENSZ Közgyűlés határozattervezet <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/n24/305/45/pdf/n2430545.pdf> (2025.05.09.).

¹⁶ USA. Automated Decision Research. https://automatedresearch.org/news/state_position/usa/ (2025. 05. 01.).

¹⁷ ENSZ Közgyűlés 2023. évi 78/241. állásfoglalása.

¹⁸ Ld 16. lábjegyzet.

¹⁹ Ld 17. lábjegyzet.

²⁰ Ld 17. lábjegyzet.

jellegű, hanem különböző érdekek által vezérelt, határozott és tartós ellenzésnek tudható be. Az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény keretében, az autonóm fegyverrendszerekről tartott üléseken tett kijelentéseiben álláspontjának alátámasztásaként hivatkozott a humanitárius jogi normák elégséges voltára az e rendszerek jelentette kihívások kezelésének vonatkozásában.²¹ Illetve ezzel együtt, egyet nem értését fejezte ki egy új, autonóm fegyverrendszerekre vonatkozó, jogilag kötelező nemzetközi szerződés szükségessége, indokoltsága tekintetében.²² Habár valóban alkalmazandók a *jus in bello* szabályai e rendszerek esetében is,²³ pusztán ezekre hagyatkozással prognosztizálhatóan nem küszöbölhetők ki a teljesség igényével az autonóm fegyverrendszerek kihívásai.²⁴ Valószínűsíthetően az Egyesült Államok álláspontját nagymértékben azon érdekeltsége alapozza meg, hogy Oroszországgal, illetve az Egyesült Királysággal együtt megállapítható róluk, hogy élen járnak a nemzeti fegyverfejlesztési programok terén.²⁵ Az Egyesült Államok nemzeti szinten nem tiltja sem az autonóm fegyverrendszerek fejlesztését, sem pedig használatát,²⁶ így határozottan az áll érdekében, hogy e rendszerek alkalmazására lehetőséget biztosítsanak a nemzetközi normák is. Ennek megfelelően pedig, a fent említett állásfoglalás alapján az ENSZ Főtitkárhoz intézett, autonóm fegyverrendszerekre vonatkozó beadványában az Egyesült Államok ugyancsak hivatkozik a már említett magyarázatokra, köztük elsősorban a humanitárius jog alkalmazhatóságára.²⁷

III.2. Egyesült Királyság

A rendelkezésre álló adatok alapján az állapítható meg, hogy az európai kontinens országainak többsége támogatja az autonóm fegyverrendszerek jogilag kötelező erejű szabályozásáról szóló tárgyalásokat,²⁸ viszont néhány kivétellel, vagyis azokat ellenző államokkal e térségben is találkozhatunk. A dolgozat ezek közül az Egyesült Királyság álláspontját törekszik feltárni, hiszen többek között az ENSZ BT állandó tagjaként, az említett kivételek közül a legnagyobb nemzetközi súllyal rendelkező országnak mondható. Az Egyesült Királyságról is elmondható, hogy az ENSZ Közgyűlés autonóm fegyverekre vonatkozó 78/241., és 79/L.77. állásfoglalásoknál támogatóan

²¹ Ld. 16. lábjegyzet., Qerim *Qerimi*: Controlling lethal autonomous weapons systems: A typology of the position of states. Computer Law & Security Review. 2023/50. 4. o.

²² Uo.

²³ *Qerimi*: i. m. 9. o.

²⁴ Gentian *Zyberi* – Fredrik *Heldak*: Some Reflections on Autonomous Weapon Systems. Oslo Law Review 2018/2. sz. 72. o.

²⁵ Stop killer robots: 161 states vote against the machine at the UN General Assembly. Stop killer robots. <https://www.stopkillerrobots.org/news/161-states-vote-against-the-machine-at-the-un-general-assembly/> (2025. 05. 01.), *Zyberi-Heldak*: i. m. 71. o.

²⁶ Ld. 16. lábjegyzet.

²⁷ Submission of the United States of America-Resolution 78/241. Ld. 9. lábjegyzet, ENSZ Főtitkár 2024. évi jelentése a halálos autonóm fegyverrendszerekről (A/79/88). 113-115. o.

²⁸ Automated Decision Research: State positions. Automated Decision Research. https://automatedresearch.org/state-positions/?state_position_negotiation=yes (2025. 05. 01.).

szavazott.²⁹ Bár az állásfoglalások esetében azt érdemes kihangsúlyozni, hogy csak minél szélesebb körű egyeztetésre hívják fel az államokat (mint a 2025-ben tartandó nyílt informális tanácskozás), nem tartalmaznak semmilyen nemzetközi szerződésről szóló tárgyalás megkezdésére vonatkozó felszólítást,³⁰ így az ezekre adott támogató szavazat közel sem jelenti automatikusan a szabályozásra irányuló tárgyalások támogatását is.

Ezen túlmenően az Egyesült Királyság az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény keretében tartott üléseken számos további, az elutasító hozzáállást alátámasztó kijelentést tett. Ennek során az Egyesült Államokéhoz nagyon hasonló indokokra hivatkozott: miszerint a vita még nem érett meg arra, hogy jogilag kötelező erejű nemzetközi szerződésre vonatkozó tárgyalásokba kelljen vagy lehessen kezdeni (ahogy fentebb is utaltunk rá, az általános álláspont a nemzetközi térben ezzel ellenkező), illetve a humanitárius jog rugalmasságára, annak hiánypótló alkalmazhatóságára alapozta az új norma, és arra vonatkozó tárgyalások szükségtelenségét.³¹

A 78/241-es számú állásfoglalás alapján az ENSZ Főtitkárának részére benyújtott beadványa (hasonlóan az Egyesült Államok esetéhez) az említett üléseken tett kijelentéseit és az azokból levezethető álláspontját tükrözi, nagyrészt azonos indokokra hivatkozással fejtette ki véleményét.³² Ezek között a benyújtott dokumentum vonatkozásában is legmeghatározóbb a hosszasan kifejtett, humanitárius nemzetközi jogi normák teljeskörű alkalmazhatóságára alapozott indoklás, és ebből következően az új kötelező szabályok kidolgozásának szükségtelennek tartása.³³

III.3. Oroszország

Hasonlóképpen az USA-hoz és az Egyesült Királysághoz, Oroszország is a szabályozásra vonatkozó tárgyalásokat ellenző országgént tartható számon.³⁴ Elutasító hozzáállását tükrözik nem csak nyilatkozatai, de a másik két állammal ellentétben, szavazatai is. Az ENSZ Közgyűlés 78/241-es számú állásfoglalás esetében is azon kevés ország közé tartozott, aki nem támogatta azt.³⁵ Ennek magyarázatában határozottan ki is fejezte ellenzését mind az autonóm fegyverrendszereket érintő jogilag kötelező nemzetközi szerződés kidolgozása (és így az erre irányuló tárgyalásoknak is a) vonatkozásában, mind az e rendszerekre vonatkozó türelmi idő bevezetése tekintetében.³⁶ Ebből

²⁹ Automated Decision Research: United Kingdom. Automated Decision Research. https://automatedresearch.org/news/state_position/united-kingdom/ (2025. 05. 01.).

³⁰ ENSZ Közgyűlés 2024. évi 79/L.77. állásfoglalása, *Ld.* 17. lábjegyzet, 25. lábjegyzet.

³¹ *Ld.* 28. lábjegyzet, *Qerim*: i. m. 4. o.

³² United Kingdom - Input to UN Secretary-General's Report on Lethal Autonomous Weapon Systems. *Ld.* 14. lábjegyzet, ENSZ Főtitkár 2024. évi jelentése a halálos autonóm fegyverrendszerekről (A/79/88). 110.-113. o.

³³ *Ld.* 28. lábjegyzet, *Qerim*: i. m. 4. o.

³⁴ Automated Decision Research: Russian Federation. Automated Decision Research. https://automatedresearch.org/news/state_position/russia/ (2025. 05. 01.).

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

adódóan az a következtetés vonható le, hogy Oroszország az autonóm fegyverrendszerek alkalmazásának, fejlesztésének mindennemű korlátozása érdekeltségi körén kívül esik.

A másik két államhoz hasonlóan, Oroszország is hivatkozott több alkalommal (többek közt az egyes hagyományos fegyverek egyezmény keretében tartott üléseken) a meglévő nemzetközi jogi normák, különösképpen a humanitárius jog teljeskörű alkalmazhatóságára, mint kielégítő megoldásra.³⁷ Álláspontja szerint nem szükséges ezek vonatkozásában semmilyen újítás vagy változtatás eszközölése,³⁸ ez pedig azzal magyarázható, hogy az ország is részt vesz az autonóm fegyverrendszerek fejlesztésében, illetve felhasználásban.³⁹ Ugyanezen indokolás, vagyis a meglévő nemzetközi jogi szabályok (különösen a humanitárius jog) teljes mértékben elégséges alkalmazása tükröződik az 78/241. állásfoglalás alapján Oroszország által az ENSZ Főtitkárhoz intézett nyilatkozatában is.⁴⁰

Az ország jogilag kötelező nemzetközi szerződés kidolgozását teljes mértékben elutasító álláspontját tükrözik az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény keretében tartott üléseken tett kijelentései is, hiszen az autonóm fegyverrendszerekre vonatkozó tilalom vagy bármilyen korlátozás számos szempontból negatív következményekkel járna számára.⁴¹

IV. A megállapodást támogató országokról

Az ENSZ égisze alatt zajló különböző tárgyalásokon összesen 129 állam támogatta eddig azt, hogy szülessen egy, a gyilkos robotokat kontrolláló nemzetközi szerződés.⁴² Önmagában ez a szám igen jelentős, főleg a 12 ellenző állammal szemben nézve. A megállapodást üdvöztető országok között számos kisebb lélekszámú, valamint kevés lobbyszerővel rendelkező ország is van, Afrika országainak jó része támogatását fejezte ki. Ebben a fejezetben a nemzetközi szerződés létrejöttét sürgető államok közül Kína, Németország, valamint Magyarország álláspontját mutatjuk be.

A világ második legnépesebb országának⁴³ véleménye a gyilkos robotokról az elmúlt időszakban igen határozott volt. Az ország képviselői szerint a gyakorlati ellenőrző intézkedések megtárgyalásának kulcsa a *LAWS* meghatározásában rejlik. Ahogyan azt számos ország kiemelte az ENSZ Közgyűlésén, úgy Kína álláspontja is az, hogy a kapcsolódó technológiák kettős felhasználású jellege miatt a vonatkozó viták egyre szélesebb körűvé válnak, egyre több aggály és

³⁷ *Ld.* 34. lábjegyzet.

³⁸ *Ld.* 34. lábjegyzet.

³⁹ *Ld.* 34. lábjegyzet, *Qerimi*: i. m. 5. o., *Zyberi-Heldak*: i. m. 71. o.

⁴⁰ Russian Federation – Document to UN GA resolution 78/241 on Lethal autonomous weapon systems. *Ld.* 34. lábjegyzet, ENSZ Főtitkár 2024. évi jelentése a halálos autonóm fegyverrendszerekről (A/79/88). 94-96. o.

⁴¹ *Ld.* 34. lábjegyzet.

⁴² Automated Decision Research: State positions. Automated Decision Research. <https://automatedresearch.org/state-positions/> (2025.04.22.)

⁴³ Központi Statisztikai Hivatal: A világ 25 legnépesebb országa. KSH. https://www.ksh.hu/interaktiv/nepesseg/orszagok_nepessege.html (2025. 04. 13.).

nézeteltérés fog felmerülni, és nehezebb lehet bármilyen eredményt elérni.⁴⁴ A kínai nézőpont szerint a szerződő feleknek fontolóra kell venniük az autonóm fegyverrendszerek két kategóriába sorolását (elfogadhatatlan és elfogadható) és be kell tiltaniuk az elfogadhatatlan eszközöket, továbbá szabályozniuk kell az elfogadható rendszereket, hogy a vonatkozó fegyverrendszerek biztonságosak, megbízhatóak és kezelhetőek legyenek, és összhangban legyenek a humanitárius nemzetközi joggal. Hangsúlyozza továbbá, hogy a fenti besorolás nem akadályozhatja az autonóm fegyverrendszerek meghatározásának további megvitatását.⁴⁵ Kína az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény első, 2021-es, gyilkos robotokról szóló első ülésén kijelentette, hogy a szerződéses konstrukció a megfelelő megoldás az autonóm fegyverrendszerek által felvetett kérdések kezelésére, valamint azt is, miszerint egyre sürgetőbb bizonyos intézkedések elfogadása az autonóm fegyverrendszerekkel kapcsolatban.⁴⁶ Álláspontjuk szerint az országoknak fokozniuk kell az önkorlátozást a kutatás-fejlesztési tevékenységek terén, úgy, hogy a működési környezetet és a fegyverek jellemzőit figyelembe veszik. Az ilyen fegyverrendszereket fejlesztő és használó személyzetnek átfogó és következetes képzésben kell részesülnie, és be kell tartania az etikai szabályokat és a vonatkozó törvényi kereteket. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy figyelembe véve a vonatkozó technológiák gyors fejlődését, a nemzetközi közösségnek Kína szerint prioritásként kell kezelnie az etikai normák megfogalmazását, az emberek jólétét kell a középpontba helyezni, és követnie kell az *AI for good* elvét.⁴⁷ Ezek a normák az országokat az emberiség közös értékeinek – mint például a béke, a méltányosság, az igazságosság, és a szabadság – követésére, valamint a nemzeti vagy regionális etikai normák betartására fogják ösztönözni. Összeségében tehát elmondható, hogy a világ egyik legjelentősebb országa támogatja az autonóm fegyverrendszerekről szóló, jogilag kötelező erejű eszközről szóló tárgyalásokat. Szerinte biztosítani kell, hogy az államok tárgyalásokat folytassanak és nemzetközi jogot alkossanak az autonóm fegyverrendszerek területén.⁴⁸

Az Európai Unió legnépesebb országa, Németország is szorgalmazza egy gyilkos robotokat szabályozó nemzetközi megállapodás létrejöttét. Németország a *LAWS* alatt olyan rendszereket ért, amelyek „*aktiválásukat követően képesek azonosítani, kiválasztani, követni, és erőszakot alkalmazni a*

⁴⁴ Working Paper of the People's Republic of China on Lethal Autonomous Weapons Systems <https://documents.unoda.org/wp-content/uploads/2022/07/Working-Paper-of-the-Peoples-Republic-of-China-on-Lethal-Autonomous-Weapons-Systems%E0%BC%88English%E0%BC%89.pdf> (továbbiakban: *UN China's opinion on LAWS*) (2025. 04. 21.).

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Statement by China, CCW Group of Governmental Experts on LAWS, 03 August 2021. http://149.202.215.129:8080/s2t/UNOG/LAWS-03-08-2021-PM_mp3_en.html (2025. 04. 21.).

⁴⁷ *UN China's opinion on LAWS*.

⁴⁸ Statement by China, CCW Group of Governmental Experts on LAWS, 6 March 2023. https://conf.unog.ch/digitalrecordings/index.html?guid=public/61.0500/1A5B752B-9442-4C31-92D9-5EA184E502A9_10h11&position=4521&channel=ENGLISH (2024. 04. 21.).

célpontokra, miközben emberi irányítás és a felelős parancsnoki láncolat nélkül cselekszenek.” Ezen túlmenően az ilyen rendszerek véleményük szerint nem teszik lehetővé a további emberi beavatkozást, és képesek saját céljaik meghatározására vagy eredeti programjuk vagy küldetésük kereteinek módosítására, anélkül, hogy az emberi jóváhagyás lehetősége fennállna.⁴⁹ Ebben az összefüggésben Németország úgy véli, hogy bizonyos önvédelmi rendszerek – mint például a *PATRIOT* rendszer – az aktiválást követően emberi beavatkozás nélkül, automatikus üzemmódban is működhetnek és működniük is kell anélkül, hogy ez bármilyen, a humanitárius nemzetközi joggal kapcsolatos kihívást jelentene. Az ilyen rendszereket álláspontjuk szerint úgy tervezték, hogy aktiválásukat követően automatikusan, további emberi beavatkozás nélkül észleljék, válasszák ki és támadják meg a célpontokat, ha ezt időkritikus tényezők megkívánják. A fent leírtakhoz hasonló rendszerek nem autonóm rendszerekként, hanem automatikus rendszerekként értelmezendők, mivel a célpontok észlelésére és támadására szolgáló algoritmusaik determinisztikusak, ellentétben az autonóm rendszerekkel, amelyek algoritmusai valószínűségi számításokon alapulnak.⁵⁰ Németország úgy véli, hogy a fent meghatározott automatikus gyilkos robotok nem egyeztethetők össze a nemzetközi joggal, különösen a humanitárius nemzetközi jog követelményeivel. Az autonóm funkciókat tartalmazó fegyverrendszerek elfogadhatóságának megítélése során Németország úgy véli, az emberi ellenőrzés keretének fenntartása a legfontosabb követelmény. A felelős parancsnoki láncnak és az emberi ellenőrzésnek kell a középpontjában állnia minden fegyverrendszer kifejlesztésének és használatának, beleértve az autonóm funkciókkal rendelkező fegyverrendszereket is. Németország külön kiemeli, hogy az életről és halálról szóló döntést embereknek kell meghozniuk.

Az emberi ellenőrzés szükséges szintjét a műveleti kontextustól és a fegyverrendszer jellemzőitől és képességeitől függővé teszi Németország. Álláspontjuk szerint az ilyen rendszerek működtetése kizárólag emberi irányítás keretein belül tartható fenn.⁵¹ Az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény egyre több tagjával összhangban Németországnak továbbra is meggyőződése, hogy a „kétszintű megközelítés” a legmegfelelőbb a fent említett elvek betartásának biztosítására. Először is, szükség lenne az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény keretében egy olyan jogilag kötelező erejű nemzetközi szerződés jóváhagyására, amely megtiltja a halálos kimenetelű autonóm fegyverrendszerek fejlesztését, bevetését vagy telepítését, amelyek nem tudnak megfelelni a humanitárius nemzetközi jognak. Másodszor, az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény *LAWS*-sal foglalkozó csoportjában autonóm funkciókkal

⁴⁹ United Nations, General Assembly, First Committee, 79th session, Germany's opinion (továbbiakban: UNGA, 79th session, Germany). [https://docs-library.unoda.org/General_Assembly_First_Committee_-_Seventy-Ninth_session_\(2024\)/78-241-Germany-EN.pdf](https://docs-library.unoda.org/General_Assembly_First_Committee_-_Seventy-Ninth_session_(2024)/78-241-Germany-EN.pdf) (2024. 04. 23.).

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo.

rendelkező fegyverrendszerekre vonatkozó olyan szabályrendszer jóváhagyására, amely biztosítja, hogy az emberi ellenőrzés mindenkor megmaradjon.⁵²

A nemzetközi megállapodás létrejöttét támogató országok közül még fontosnak tartottuk bemutatni hazánk álláspontját is. Magyarország az ENSZ Közgyűlés 77. Közgyűlésének első ülésén kifejezte, hogy bár nehéznek bizonyult az egyes hagyományos fegyverekről szóló egyezmény megbeszéléseken elért előrehaladást további konkrét eredményekké alakítani, létre kell jönnie egy nemzetközi szerződésnek, amely összhangban van a humanitárius nemzetközi joggal és osztja a nem megengedett autonóm fegyverrendszerek tilalmán alapuló megközelítést, valamint az autonóm fegyverrendszerek egyéb típusainak szabályozását. Hazánk képviselője állásfoglalásában kifejtette, hogy az államok eltérően értelmezhetik az olyan fogalmakat, mint az emberi ítélőképesség, ellenőrzés vagy részvétel, amely problémákat okozhat.

Sokan osztják azonban azt a felismerést is, hogy az emberi tényező központi szerepet játszik és továbbra is központi szerepet kell játszania az erőszak alkalmazásában.⁵³ 2023 decemberében Magyarország megszavazta az ENSZ Közgyűlésének a halálos autonóm fegyverrendszerekről szóló 78/241. számú határozatát. A 78/241. számú határozat hangsúlyozta, hogy „*a nemzetközi közösségnek sürgősen foglalkoznia kell az autonóm fegyverrendszerek által felvetett kihívásokkal és aggodalmakkal*”, és megbízta az ENSZ főtitkárát, hogy készítsen jelentést, amely tükrözi a tagállamok és a megfigyelő államok véleményét az autonóm fegyverrendszerekről, valamint az általuk felvetett, humanitárius, jogi, biztonsági, technológiai és etikai szempontból felmerülő kapcsolódó kihívások és aggodalmak kezelésének módjairól, valamint az embereknek az erő alkalmazásában betöltött szerepéről.⁵⁴ Magyarország emellett az álláspontja mellett áll ki később is, és a Közgyűlés 79. Közgyűlésének első ülésén támogatta az L77 határozattervezetet, amely aggodalmakat fogalmaz meg az autonóm fegyverrendszerek globális biztonságra, valamint regionális és nemzetközi stabilitásra gyakorolt negatív következményei és hatása miatt, és hangsúlyozza az ember szerepének fontosságát az erőszak alkalmazása során a felelősség és az elszámoltathatóság biztosítása érdekében, valamint az államok számára a nemzetközi jog betartása érdekében.⁵⁵

⁵² Automated Decision Research: State positions Automated Decision Research. https://automatedresearch.org/news/state_position/germany/ (2024. 04. 22.).

⁵³ Joint Statement on Lethal Autonomous Weapons Systems First Committee, 77th United Nations General Assembly Thematic Debate – Conventional Weapons.

⁵⁴ UNGA: Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2023, 78/241. Lethal autonomous weapons systems <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/431/11/pdf/n2343111.pdf> (2025. 04. 21.).

⁵⁵ Stop Killer Robots: 161 states vote against the machine at the UN General Assembly <https://www.stopkillerrobots.org/news/161-states-vote-against-the-machine-at-the-un-general-assembly/> (2025. 04. 16.).

V. A nem nyilatkozó államokról

Az előző részben olyan államokat vizsgáltunk, akik egyértelműen állást foglaltak a nemzetközi megállapodás kérdésében. Azonban van 54 olyan állam is, amelyek nem nyilatkoztak határozattan ebben a kérdésben, vagy nem fejezték ki egyértelműen álláspontjukat. Ezek az országok vagy tartózkodnak a nyílt állásfoglalástól, vagy passzívan vesznek részt a tárgyalásokban. A nem nyilatkozó államok szerepe azért is kulcsfontosságú, mert egy átfogó szabályozás vagy tilalom csak akkor lehet hatékony, ha minél több állam csatlakozik hozzá, beleértve ezeket az országokat is. A jövőbeni szabályozás egyik legnagyobb kihívása éppen az, hogy hogyan lehet bevonni ezeket a semleges vagy tartózkodó országokat egy egységes és kötelező érvényű nemzetközi megállapodásba, amely képes választ adni a halálos autonóm rendszerek által felvetett jogi és etikai dilemmákra. Ezek az államok rendszerint kisebb népességszámú, területű vagy a nemzetközi kapcsolatokban való aktív részvétel szempontjából kevésbé releváns országok, de rajtuk kívül például Franciaország sem foglalt még állást a fenti kérdésben.

Franciaország véleménye szerint a cél az, hogy egyensúlyt teremtsen az ENSZ a katonai szükségletek és a humanitárius elvek között, valamint, hogy közösen olyan operatív és normatív keretet tudjanak az államok kialakítani, amely alkalmazható lenne ezekre az új technológiákra és a *LAWS*-ra. Véleményük szerint garantálni kell, hogy a bizonyos fokú autonómiát integráló, potenciálisan halálos fegyverrendszerek fejlesztése és alkalmazása a humanitárius nemzetközi jog teljes tiszteletben tartása mellett történjen.⁵⁶ Az ország képviselője több szakértői csoport ülésen kiemelte, hogy meg kell különböztetni egyrészt a „teljesen” autonóm halálos fegyverrendszereket, amelyek teljesen az emberi irányítás és a felelős parancsnoki lánc nélkül működnek; a „részben” autonóm halálos fegyverrendszerektől, amelyekre a katonai parancsnok egy meghatározott cselekvési kereten belül a magas szintű funkciókkal kapcsolatos feladatok kiszámítását és végrehajtását bízhatja.⁵⁷

Franciaország mellett Szaúd-Arábia az az állam, amelynek álláspontját érdemes megvizsgálni, hiszen az elmúlt időszakban több háborús konfliktus is érintette. 2024 októberében az ENSZ Közgyűlésének 79. Közgyűlési ülésén Szaúd-Arábia tartózkodott a halálos autonóm fegyverrendszerekről szóló L.77. határozattervezetről szóló szavazáson.⁵⁸ Szaúd-Arábia tagja az ENSZ-en belüli arab csoportnak és az el nem kötelezett államok mozgalmának (*Non-Aligned Movement*), amelynek keretében tagországgként kifejezte, hogy azon a véleményen van, hogy a

⁵⁶ Automated Decision Research: State positions. Automated Decision Research. https://automatedresearch.org/news/state_position/france/ (2025. 04. 21.).

⁵⁷ UNODA: Resolution 78/241 on Lethal Autonomous Weapons Systems adopted by the General Assembly on 22 December 2023 [https://docs-library.unoda.org/General_Assembly_First_Committee_-_Seventy-Ninth_session_\(2024\)/78-241-France-EN.pdf](https://docs-library.unoda.org/General_Assembly_First_Committee_-_Seventy-Ninth_session_(2024)/78-241-France-EN.pdf) (2025. 04. 21.).

⁵⁸ UN: Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2023.

halálos autonóm fegyverrendszerek számos etikai, jogi, erkölcsi, technikai, valamint a nemzetközi békével és biztonsággal kapcsolatos kérdést vetnek fel, amelyeket alaposan meg kell fontolni és vizsgálni kell a nemzetközi jognak való megfelelés összefüggésében.⁵⁹ Emellett hangsúlyozzák annak fontosságát, hogy az ilyen technológiák alkalmazása teljes mértékben összhangban legyen az ENSZ Alapokmány céljaival és elveivel, a nemzetközi joggal és különösen a szuverenitás, a szuverén egyenlőség, a belügyekbe való be nem avatkozás, a nemzetközi kapcsolatokban az erőszakkal való fenyegetéstől vagy az erőszak alkalmazásától való tartózkodás, a viták békés rendezése, az emberi jogok tiszteletben tartása és az emberi jogok tiszteletben tartásának elveivel.⁶⁰

VI. Összegzés

Az ellenző államok vizsgálata során ismertetett három ország álláspontjának meghatározásánál közös tényező, hogy a humanitárius nemzetközi jog szabályainak és az ehhez kapcsolódó nemzeti szintű normák alkalmazhatóságára hivatkoznak annak igazolásául, hogy miért nem indokolt és szükséges egy új jogilag kötelező erejű nemzetközi szerződés megalkotása, illetve ennek tárgyalása az autonóm fegyverrendszerek vonatkozásában. Bár az kétségtől megállapítható, hogy a humanitárius jogi normák alkalmazandók e rendszerek viszonylatában is,⁶¹ viszont pusztán e joganyag alkalmazása nem feltétlenül elégséges az autonóm fegyverrendszerek jelentette kihívások kezelésére, illetve az autonóm fegyverrendszerek speciális jellegére tekintettel (és más hasonló jellegű fegyvernemek szabályozásának analógiájára) semmiképp sem mondható szükségtelennek egy specifikus joganyag kidolgozása, különösképpen annak tárgyalása.⁶²

A tekintetben Oroszország kiemelkedő a három állam közül, hogy jelenlegi álláspontja és annak indokolása egyértelműen azt mutatja, hogy teljes mértékben ellenzi e rendszerek fejlesztésének és használatának mindennemű korlátozását, beleértve egy esetleges ilyen tartalmú nemzetközi szerződést. Míg a másik két vizsgált ország vonatkozásában elsősorban a kötelező jogi eszközről szóló tárgyalások ellenzése érhető tetten következetesen. Mindezzel együtt, a három tárgyalt ellenző állam között Oroszországnál kevésbé szélsőségesnek mutatkozik az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság nézőpontja, amely vonatkozásában példaként említhető a 78/241. és 79/L.77. állásfoglalásoknál adott támogató szavazataik (habár ezek a kötelező szabályozásra vonatkozó tárgyalások megkezdését kifejezetten nem irányozták elő, de tematizálták az autonóm fegyverrendszereket és azok jelentette kihívásokra hívták fel a figyelmet). Így ennek

⁵⁹ Statement by H.E. Mohammad Koba Ambassador/Deputy Permanent Representative of the Republic of Indonesia on behalf of the Non-Aligned Movement at the First Committee General Debate 75th Session of the United Nations General Assembly https://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/1com/1com20/statements/9Oct_NAM.pdf (2025. 04. 23.).

⁶⁰ Uo.

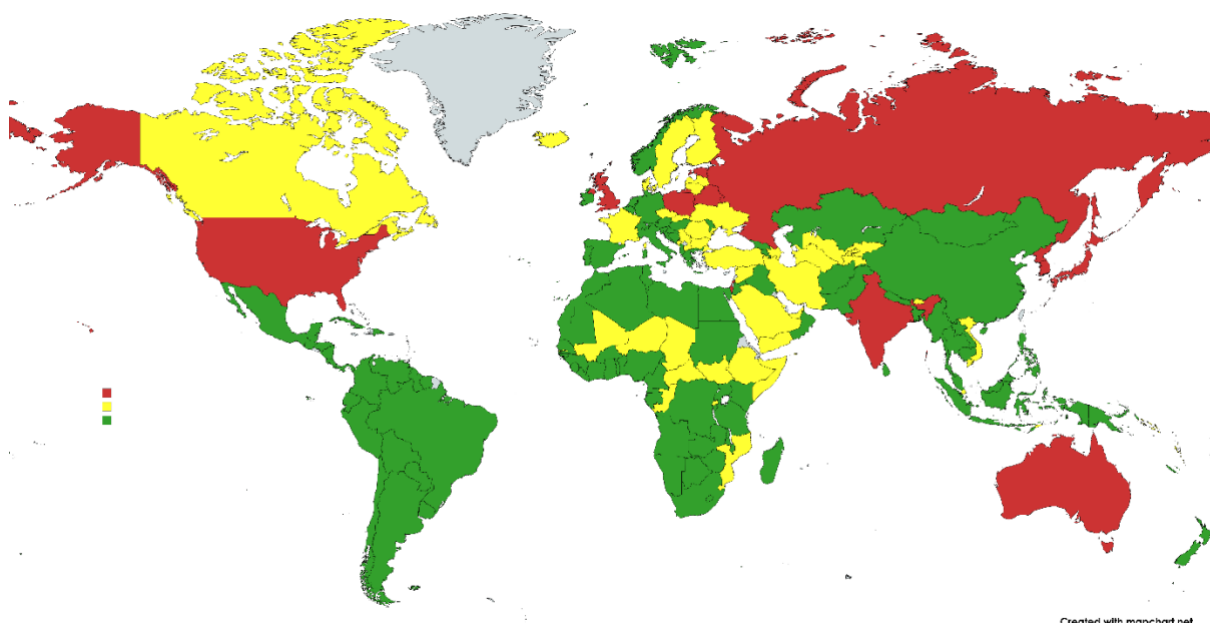
⁶¹ *Qerim*: i. m. 9. o.

⁶² *Qerim*: i. m. 9. o.

vonatkozásában is Oroszország minősíthető a legélesebb ellenzőnek a három ország közül, aki még ezen állásfoglalások esetében is a néhány azok ellen szavazó ország egyike volt.

A támogató országok bázisa nagyobb, de nagyon fontos lenne az állást nem foglaló államokat is bevonni, hiszen egy nemzetközi egyezmény akkor tekinthető legitimnek és hatékornak, ha azt széles körű állami konszenzus övezi. Ha a nem nyilatkozó államok tömegesen kimaradnak a folyamatból, az gyengíti a jogforrás általános elfogadottságát, és veszélyezteti a szabályozás érvényesülését a gyakorlatban.

Egy világtérképen⁶³ szemléltetve (zöld: támogató, piros: ellenző, sárga: semleges) az országok álláspontja így néz ki:

Véleményünk szerint – a többségben levő támogató államok álláspontjához hasonlóan – az ellenérvek és a különböző ellenző álláspontokat megalapozó indokolások ellenére, szükséges lenne egy új, kötelező erejű nemzetközi szerződés létrehozása az autonóm fegyverrendszerekre vonatkozóan. Mégis azt mondhatjuk, hogy tekintettel egyrészt az ellenző államok nemzetközi térben betöltött szerepére és világpolitikai súlyára, másrészt pedig a kérdésben még nem nyilatkozó országok számára (bár a támogató államok számához képest, annak csak töredékét képezi, mégis jelentősnek mondható, ha ezen országok mind kimaradnának a szerződés megkötésének folyamatából). Így a rendelkezésre álló adatok, információk alapján az a következtetés vonható le, hogy jelenleg a nemzetközi szerződés szükségessége ellenére, annak megkötésére valószínűleg nem fog sor kerülni. Szerintünk a jelenlegi helyzetben legfeljebb egy a 2017. évi nukleáris fegyverek

⁶³ MapChart. <https://www.mapchart.net/world.html> (2025. 05. 11.).

Érdekes, hogy a dél-amerikai országok kivétel nélkül támogatják a nemzetközi egyezmény létrehozását.

tilalmáról szóló egyezményhez⁶⁴ hasonló születhet, amelynek nem részesei azok, akiket a szerződés elsősorban kötelezne: a nukleáris fegyverrel rendelkező államok, így pedig a szerződés jelentősége is megkérdőjelezhető az elérni kívánt cél vonatkozásában.

⁶⁴ 2017. évi nukleáris fegyverek tilalmáról szóló egyezmény, 3370 UNTS 56487.

Csillik Szilárd

joghallgató (PTE-ÁJK), az ÓNSZ Közjogi Tagozatának tagja

A felhőmagvasítással okozott károkért való *sine delicto* nemzetközi felelősség

I. Bevezetés

Az emberiség meglehetősen hosszú ideje alkalmaz úgynevezett környezetmódosító technikákat különböző – elsősorban környezetvédelmi, gazdasági, politikai vagy biztonsági – célok elérése érdekében. Sőt, az idő előrehaladtával és a világ nagyfokú technikai fejlődésével egyre csak gyarapodnak az efféle megoldások. Az első nemzetközi egyezmény, amely jogilag szabályozta ezeket az eszközöket, az 1976-ban elfogadott „környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának tilalmáról szóló egyezmény” (röviden: ENMOD egyezmény) volt. A megállapodás ennél fogva kizárólag a környezetmódosítás katonai célokra való felhasználását hivatott kiküszöbölni, bizonyos feltételek mellett azonban lehetőséget nyújt arra, hogy a környezetmódosítást békés célokra vegyék igénybe.¹ Az ENMOD ekképp határozza meg a természet rendjébe történő emberi beavatkozást: „[...] minden olyan technika, amely a természetes folyamatok szándékos manipulálásával megváltoztatja a Föld dinamikáját, összetételét vagy szerkezetét, beleértve annak élővilágát, litoszféráját, hidroszféráját, légkörét vagy világűrét”.² Egyesek szerint e fogalom csak a rendkívül fejlett technológiájú módszerekre vonatkozik, amelyek alkalmasak olyan változásokat előidézni a környezetben, hogy az természeti katasztrófákhoz vezessen. Ez a megközelítés azonban több szempontból is megkérdőjelezhető: i) egyéni megítélés kérdése az, hogy mit értünk „rendkívül fejlett technológia” alatt; ii) ennek eredményeképp a fogalom túl szűk értelmezést nyerne, ezáltal a környezetmérnöki technikák nagy része nem tartozna e fogalom alá; iii) ok-okozati összefüggés szükséges a környezetmódosító eszköz bevetése és a természeti katasztrófa bekövetkezése között, amelyet az esetek túlnyomó többségében igen nehéz bizonyítani. A környezetmódosító technikákat tág körűen indokolt tehát értelmezni, ezáltal olyan megoldásokat is magában foglalhat, amelyeket eredetileg nem soroltak a környezetmódosítás fogalma alá, mint például az úgynevezett felhőmagvasítás.

A felhőmagvasítás a környezetmérnökség egyik típusa, melynek során különböző anyagokat juttatnak a felhőkbe, hogy olyan folyamatokat idézzenek elő bennük, mely által felborul a természet rendje, és a felhőkben lévő csapadék – attól függően, hogy milyen célt szolgál a folyamat – a

¹ Manuel Protásio: The regulation of geoengineering technologies: the case study of cloud seeding. UNIO-EU Law 2021/2. sz. 101. o.

² 1976. évi genfi egyezmény a környezetmódosítási technikák katonai vagy bármilyen más ellenséges használatának tilalmáról, 1108 UNTS 151.

szokványostól eltérően fog viselkedni.³ A békés célú beavatkozások többnyire sikeresek és végrehajtásuk során nem ütköznek problémákba, viszont előfordulhatnak olyan esetek is, amikor a műveletben hiba lép fel, és az károkat okoz. Természetesen nem elképzelhetetlen az sem, hogy a felhők a légmozgások következtében átlépik az országhatárokat, így a felhőmagvasítás egy másik állam területén okoz kárt, ennek felelősségét pedig valakinek szükségszerűen viselnie kell. A tanulmány e kérdés megválaszolására tesz kísérletet.

II. A felhőmagvasításról általában

Ahogy arról említést tettem a bevezető részben, a környezetmódosító technikák közül jelen tanulmány középpontjában az angol nyelvben *cloud seeding*-re keresztelt jelenség áll, amelynek magyarra történő fordítása rögtön kérdéseket vet fel. Én személy szerint a „felhővetés” mellett foglalnék állást, ugyanis egyszerűbb mind kimondani, leírni, illetve megjegyezni. Magát a környezetmódosító tevékenységet pedig ugyancsak kitűnően jellemzi, mint a mesterkélt „felhőmagvasítás” kifejezés, amely túlságosan ragaszkodik a tükörfordításhoz. A termőföldek vonatkozásában is a „vetés” elnevezés használatos, nem a „magvasítás”. Miért ne terjeszthetnénk ki ezt a felhőkre egyaránt? A közéletben mindkét kifejezést gyakorlatilag azonos mértékben használják, a tudományos színtéren azonban az utóbbit preferálják, így tanulmányomban én is ezt használom.

A felhőmagvasítás az időjárás módosításának egyik eszköze, melynek során bizonyos anyagokat – leggyakrabban ezüst-jodidot, szárazjeget vagy különféle sókat – juttatnak a felhőkbe, hogy csapadékképződést idézzenek elő, megváltoztatva ezzel az ott zajló mikrofizikai folyamatokat.⁴ Amennyiben ilyen anyagokat táplálnak a jégkristályokból és vízcseppekből álló felhőkbe, a vízcseppek elkezdnek vízgőzt leadni, majd folyamatosan zsugorodni. Ugyanakkor a felhőben jelen lévő jégkristályok összegyűjtik ezt a nedvességet, és növekednek. Minél több nedvességet gyűjtenek össze, annál nehezebbek lesznek, mígnem lehullnak a felhőből.⁵ Felhőt, és ezáltal esőt a tudomány jelen állása szerint létrehozni nem lehet, még felhőmagvasítás által sem. A folyamat csupán egy már meglévő felhő teljesítőképességének fokozására, illetve kivételes esetekben csökkentésére képes.⁶ A művelet történhet repülőgépek és földön elhelyezett generátorok segítségével; rakétákkal vagy akár kizárólag e célra kifejlesztett ágyúkkal is – noha mind közül a legkorábban alkalmazott, repülőgépek igénybevétele végzett felhőmagvasítás a legelterjedtebb és leghatékonyabb.

³ Alan Witt: Seeding clouds of uncertainty. *Jurimetrics* 2016/1. sz. 105. o.

⁴ *Protásio*: i. m. 96. o.

⁵ Desert Research Institute <https://www.dri.edu/cloud-seeding-program/what-is-cloud-seeding/> (2025. 05. 05.).

⁶ Reuters <https://www.reuters.com/world/middle-east/what-caused-storm-that-brought-dubai-standstill-2024-04-17/> (2025. 05. 05.).

A felhőmagvasítás céljait tekintve rendkívül széles skálán mozog. Alkalmazzák például annak érdekében, hogy egy adott területen a vártnál több csapadék essen, ennek legjellemzőbb esetei az aszály elleni küzdelem és a mezőgazdaság fellendítése. Kínában ez államilag koordinált kereteken belül történik, évente százmilliókat fordítanak öntözési célokra. Kínához fűződik az a felhasználási mód is, miszerint a metropoliszok meglehetősen szennyezett levegőjét mossák ki néha egy kiadós esővel.⁷ A kelet-ázsiai országon túl jelenleg több mint ötven ország alkalmazza ezt a technikát. Szaúd-Arábia sivatagi állam lévén a szárazságok megelőzése és kezelése érdekében, illetve szintén mezőgazdasági célokra hasznosítja.⁸ A felhőmagvasítás nem minden felhasználását vezérlik azonban környezetvédelmi, illetőleg humanitárius megfontolások. A magánszektor e technika alkalmazását profitorientált és esztétikai célokra egyaránt felhasználja. Itt elsősorban a sí- és sportipar említhető, amely nyereszkesedés céljából használja a környezetmérnökség e formáját.⁹ Példának okáért, ha a felhőmagvasítás eredményeképpen hó esik az egyik síterepen, az a hó már nem tud lehullani egy másikon, ennél fogva a hóeséstől megfosztott sítérép bizonyos értelemben kárt szenved.¹⁰ Ez a probléma a nemzetközi jogviták egy másik területén is megjelenik, nevezetesen a nemzetközi folyók hasznosításának kérdésében, ahol a felvízi állam szintén elvonja az alvízi állam erőforrásait.

Ezzel ellentétben, gyakran használják abból a célból is, hogy kevesebb csapadék essen (illetve egyáltalán ne essen). Ennek legjellemzőbb példái egyrészt a jégesők, hurrikánok, villámcsapások elfojtása, másrészt a ködeloszlítás. Utóbbit forgalmas nagyvárosi utak és repülőtérrel vonatkozásában, biztonsági érdekből alkalmazzák, hogy elkerüljék a nem kívánt baleseteket.¹¹ Egy másik megkülönböztetés szerint végezhetik azért, hogy a csapadék a kelleténél korábban, illetve azért is, hogy később hulljon le. Voltaképpen az édesvíz hiánya a jövő – sőt, kis túlzással jelenünk – egyik legmeghatározóbb globális problémája, és amennyiben egy állam eléri azt, hogy a felette lévő felhőkből idő előtt kicsalja az esőt, a szóban forgó esővíz hiányozni fog később a szomszéd országban, ahová egyébként fújta volna a szél a felhőket.

Igénybe veszik továbbá egyes biztosítótársaságok, hogy csökkentsék a hozzájuk érkező kárigényeket, mely szokás főként az Egyesült Államokban terjedt el; vagy éppen borászatok, értelemszerűen azért, hogy megvédjék szőlőültetvényeiket a jégveréstől. Csapadékmentes szabadtéri rendezvények biztosítására is optimális – amint tette azt Kína a 2008-as olimpiai játékok idején –, bár ez kisebb léptékben a felhők elterelésével is elérhető, amely minden bizonnyal

⁷ https://index.hu/tudomany/2018/01/03/magyarorszagon_is_beindul_a_nagyuzemi_idojaras-manipulacio/ (2025. 05. 05.).

⁸ *Protásio*: i. m. 100. o.

⁹ Uo.

¹⁰ Michael *Conklin*: California Wildfires and the Legal Implications of Cloud Seeding. 2025. 6. o.

¹¹ *Conklin*: i. m. 3. o., *Protásio*: i. m. 100. o.

költséghatékonyabb az üzemeltető számára.¹² A felhőelterelés különböző légágyúkkal azonban már nem tartozik a felhőmagvasítás fogalma alá, ugyanis ez esetben nem fecskendeznek semmilyen anyagot a felhőkbe, úgyszólván nem „magvasítják” azokat.

Hazánkban körülbelül húsz éve alkalmazzák a felhőmagvasítást, habár magas költségei miatt nem csapadékképzés, hanem jégeső-elhárítás céljából. A felhőkbe táplált ezüstjodid-kristályok révén lényegesen kisebb jégdarabok keletkeznek, ezzel elkerülve a jégverést. A rendszer üzemeltetése így is rengeteg pénzt emészt fel, viszont jövedelmező, mert a befektetett összeg többszöröse mértékű kár előzhető meg.¹³

A felhőmagvasítás a második világháborút követően, 1946-ban jelent meg az Amerikai Egyesült Államokban. A világhírű író, Kurt Vonnegut bátyja, Bernard Vonnegut fedezte fel kutatócsoportjával,¹⁴ szárazjeget dobva egy fagyasztóba, melyhez vízgőzt adtak (saját lehetőségük formájában), ezáltal jégkristályok milliói keletkeztek, és mondhatni elérték, hogy havazzon egy közönséges fagyasztóban. Nem sokkal később a kísérlethez lehetett helyett már felhőket használtak, és valódi hóesést is sikerült előidézniük.¹⁵ Annak ellenére, hogy immáron nyolcvan éve alkalmazzák, jogilag kimondottan csekély mértékű a szabályozása és a nyilvánosság rendelkezésére sem állt soha számottevő információ a jelenséggel kapcsolatban. Jogi szabályozásáról azonban az ötödik rész keretein belül esik szó bővebben.

III. Környezetvédelmi aspektusok

A felhőmagvasítás technikailag környezetünk módosításának egyik eszköze, ellenben hagyományos értelemben vett környezetszennyezésnek nem minősül. A környezetszennyezéshez ugyanis szükséges az, hogy olyan káros anyagok kerüljenek a levegőbe, a vizekbe vagy a talajba, amelyek súlyos és hosszú távú károkat okozhatnak. Ezzel szemben a felhőmagvasítás során olyan anyagokat juttatnak a felhőkbe, amelyek célja egy meghatározott eredmény elérése. A felhasznált anyagok, ha helyesen és megfelelő mennyiségben alkalmazzák őket, általában nem okoznak széles körű szennyezést vagy kárt. Ha azonban a felhőmagvasítást felelőtlenül végzik, illetve előreláthatatlan esemény következik be, könnyedén hozzájárulhat a környezeti károkhoz. Röviden: bár a felhőmagvasítás a legtöbb esetben nem minősül közvetlenül környezetszennyezésnek, kérdéseket vethet fel a légkörbe juttatott vegyi anyagok környezetre gyakorolt hatásaival kapcsolatban, ezáltal véleményem szerint ugyan közvetett módon, de mindenképpen környezetszennyezésnek minősül.

¹² *Protásio*: i. m. 100. o.

¹³ <https://www.teol.hu/orszag-vilag/2005/04/esotamasztas-varazslat-nelkul> (2025. 05. 05.).

¹⁴ Vincent J. Schaefer-rel és Irving Langmuir-rel közösen

¹⁵ Desert Research Institute <https://www.dri.edu/making-it-snow/> (2025. 05. 05.).

A környezetmódosító technikák alkalmazását, ezáltal a felhőmagvasítást is, számos nemzetközi jogi alapelv szabályozza és tartja észszerű kereteken belül. A tanulmány ezek közül kizárólag a három legrelevánsabbat említi. Számos környezetvédelmi egyezmény preambulumban, illetve érdemi rendelkezései között csaknem állandó jelleggel helyt kap az úgynevezett stockholmi elv. Az elv alapján az államok a nemzetközi jog elveivel és az ENSZ Alapokmányával összhangban kötelesek biztosítani azt, hogy a joghatóságuk alá tartozó vagy ellenőrzésük alatt álló tevékenységek ne okozzanak kárt más állam környezetében és az állam joghatóságán kívüli térségekben.¹⁶ Nevét az 1972-ben tartott első ENSZ Környezetvédelmi Konferenciáról kapta, amelynek a svéd főváros adott otthont. A stockholmi elv szintén megjelenik például a húsz évvel későbbi riói konferencia és a 2015-ös párizsi éghajlatvédelmi egyezmény alapelvei között is.

Az elővigyázatosság elve arra épül, hogy a környezet védelmének leghatékonyabb módja a megelőzés, nem pedig a bekövetkezett károk utólagos helyrehozása.¹⁷ Egyrészt, a megelőző intézkedések alkalmazása rendszerint költséghatékonyabb, mint reparálni a már károsodott környezetet. Másrészt bizonyos károk visszafordíthatatlanok, vagy legalábbis a tudomány jelenlegi állása nem teszi lehetővé, hogy teljes bizonyossággal megítéljük azok bekövetkezésének esélyeit. Ennek megfelelően az elővigyázatosság elvét akkor is alkalmazni kell, ha a környezeti károk bekövetkezésére vonatkozó tudományos bizonyítékok nem teljes körűek vagy nem elegendők, más szóval, nem szabad a tudományos bizonytalanságot felhasználni a megelőző intézkedések késleltetésére.¹⁸ Az elővigyázatosság elve elsőként az 1992. évi Riói Nyilatkozatban jelent meg, amely alapelvként rögzíti, hogy „a környezet védelme érdekében az elővigyázatossági megközelítést az államoknak lehetőségeiknek megfelelően széles körben kell alkalmazniuk.”¹⁹ Amennyiben súlyos vagy visszafordíthatatlan környezeti károk veszélye áll fenn, a tudományos bizonyosság hiánya ugyancsak nem szolgálhat okul a károsodás megelőzését célzó intézkedések mellőzésére.

A „szennyező fizet” elv röviden és lényegre törően úgy határozható meg, hogy azok, akik környezeti károkat okoznak, kötelesek azt megtéríteni.²⁰ Az elv több megközelítésből is értelmezhető, különösen a gazdasági hatékonyság és a méltányosság szempontjából. Gazdasági értelemben az elv alapja az, hogy a környezetszennyező személyek gyakran hasznot húznak környezetkárosító tevékenységükből, így jogosan várható el tőlük, hogy viseljék az általuk okozott károk költségeit. A hatékonyságot pedig részben azáltal növeli, hogy gazdasági ösztönzést teremt a szennyezés csökkentésére. A méltányosság elve azt követeli meg, hogy a környezet védelmét, illetve

¹⁶ Brubács János: Nemzetközi jog II. Különös rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2010, 2011. 144. o.

¹⁷ Abdelnaser Zeyad Hayajneh: Civil liability for environmental damage: a comparative study between Jordanian and English legal systems. Doctoral dissertation 2004. 22. o.

¹⁸ Hayajneh: i. m. 23. o.

¹⁹ 1992. évi Riói Nyilatkozat 15. elve

²⁰ Hayajneh: i. m. 18. o.

a károsodott környezet helyreállítását szolgáló intézkedések költségei ne a lakosságot terheljék, hanem magát a környezetszennyezőt, akinek kötelessége viselni a környezeti károk pénzügyi terheit. Az elv figyelmen kívül hagyása azt jelentené, hogy a vétlen államokat köteleznék e költségek megfizetésére, ami minden bizonnyal egy igazságtalan és méltánytalan következmény lenne. Az elvről először a már említett 1992-es riói környezetvédelmi és fejlesztési konferencián esett szó, melynek elfogadását a konferencián részt vevő államok mindegyike támogatta.²¹ Az elv iránymutatásul szolgál valamennyi állam számára a környezeti felelősségi rendszerek kialakítására. A „szennyező fizet” elv ennek köszönhetően univerzálisan elfogadott lett, és számos nemzetközi megállapodás részévé vált. Precedensértékű ügye a nemzetközi szomszédjogon alapuló, 1941-es Trail kohászati művek-ügy volt, amelynek részletesebb ismertetése és elemzése a negyedik részben indokolt.

IV. A nemzetközi felelősség alakzatai

IV.1. A nemzetközi felelősségi rendszerek (*ex delicto* és *sine delicto*) elhatárolása

A környezeti károkért történő felelősségre vonásnak közel sem egyezik meg minden esetben a jogi alapja. A nemzetközi jog különbséget tesz a nemzetközi környezetvédelmi szabályok megsértése miatti (*ex delicto*), illetve az országhatárokon áttérjedő, a nemzetközi jog által nem tiltott tevékenységből eredő környezeti károkozás miatti (*sine delicto*) kárfelelősség között. Az *ex delicto* felelősségi alakzat (*responsibility*) nélkülözhetetlen eleme a nemzetközi jog normáinak megsértése, avagy a nemzetközi jogsértés. Ennek a felelősségi formának nem követelménye a kár bekövetkezése, megállapításához elegendő a tény, hogy valamely állam megsértette a nemzetközi jog által előírt szabályokat.²² Kezdetben egy állam polgárainak (azaz természetes személyeinek) és honos jogi személyeinek magatartása nem volt beszámítható az adott államnak, azonban ez egyre nagyobb problémákhoz és fokozódó feszültséghez vezetett, így a kérdéskör új szabályozást igényelt. Ebből kifolyólag 2001-ben az ENSZ Közgyűlése elfogadta az államfelelősségről szóló végleges tervezetét (ARSIWA).²³ Noha e tervezet nemzetközi szerződés szintjére soha nem lépett, a nemzetközi közösségben széles körű elismerést nyert, tekintve, hogy egy kodifikációs folyamat produktuma.²⁴

A környezetmódosító technikák jogellenes célokra történő felhasználását a bevezetésben említett ENMOD egyezmény szabályozza. A felhőmagvasítás minden kétséget kizáróan az ENMOD egyezmény hatálya alá tartozik, ezt kellőképpen alátámasztja egy, az 1960-70-es években történt

²¹ Hayajneh: i. m. 19. o.

²² Brubács János – Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston: Nemzetközi Jog I. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2023. 221. o.

²³ Brubács – Kis Kelemen – Mohay: i. m. 219. o.

²⁴ Brubács – Kis Kelemen – Mohay: i. m. 215. o.

eset, mely szerint az Egyesült Államok fegyveres erői felhőmagvasítást alkalmaztak a vietnámi háború során a Ho Si Minh-ösvényen a csapadékmennyiség növelésére, ezzel korlátozva az ellenséges csapatok és utánpótlásaik mozgását.²⁵

Ezzel ellentétben, a nemzetközi jog által nem tiltott (*'sine delicto'*) – ez azonban nem jelenti azt, hogy jelen felelősségi alakzat tekintetében tanúsított magatartás mindig jogszerű keretek között történik – tevékenységekből eredő károkért való speciális felelősségi rendszer (*'liability'*) megállapításához szükséges, hogy kár következzen be. A *'liability'* tulajdonképpen az okozott károkért történő helytállási kötelezettséget jelenti.²⁶ A tanulmány keretei között vizsgált, határokon áttérjedő környezeti kár bekövetkezhet a környezetben; magában az emberben; emberi javakban stb. Erről számos, a témában érintett nemzetközi egyezmény rendelkezik, általában első cikkelyeinek egyikében, a fogalommeghatározások között. Míg a *'responsibility'* felelősségi alakzat csaknem teljes mértékben egy közjogi intézmény, a *'liability'* magánjogias jegyeket is hordoz magában. Habár a köznyelvben mindkét alakzatot környezeti felelősséggént említik, a „felelősség” fogalma a nemzetközi jog terminológiájában tehát – elsősorban a Nemzetközi Jogi Bizottságnak köszönhetően – speciális jelentéstartalommal bír.²⁷

IV.2. Trail kohászati művek-ügy

Mint azt láthattuk, a jogellenesen (*responsibility*) és a nemzetközi jog által nem tiltott tevékenységgel okozott károkért való felelősség (*liability*) közötti megkülönböztetés nem minden esetben fekete-fehér. Ezt a felvetést a Trail kohászati művek-ügyben felmerült kérdések megfelelően bizonyítják. A kanadai-amerikai határ mellett fekvő Trail kanadai városban a XIX. század végétől kezdődően egy vállalat érckohót működtetett, az abból kibocsátott veszélyes füst pedig károkat okozott az Egyesült Államok közeli államai mezőgazdaságának. A jogvita során a választottbírósnak arról kellett határoznia, hogy Kanada milyen mértékben és módon tehető felelőssé a bekövetkezett károkért. A bíróság az 1941. évi végső határozatában megállapította Kanada nemzetközi jogi felelősségét, amely abból eredt, hogy elmulasztotta a megelőzésre irányuló kötelezettségének teljesítését, és ennek következtében kártérítés megfizetésére kötelezte az államot. Döntését a *sic utere tuo ut alienum non laedas* római jogi maximával támasztotta alá, mely szerint a használat során figyelemmel kell lenni arra, hogy az másoknak ne okozzon kárt. Előírta továbbá, hogy az érckohó működtetését oly módon szükséges folytatni, amely megfelel a nemzetközi szomszédjog által

²⁵ Jeffrey McGee – Kerry Brent – Jan McDonald – Clare Heyward: International Governance of Solar Radiation Management. Carbon & Climate Law Review 2020/4. sz. 297. o.

²⁶ Kís Kelemen Bence: The Final Frontier: responsibility of international organizations for outer space activities. Pécs Journal of International and European Law 2023/1-2. sz. 51. o.

²⁷ Kirsten Schmalenbach: States responsibility and liability for Transboundary environmental harm. Dalam Corporate Liability for Transboundary Environmental Harm 2023. 44. o.

megszabott prevenciók kötelezettségeinek, ideértve a jövőbeni esetleges károk megtérítésének kötelezettségét is.²⁸

A jogvita felveti azonban a kérdést, miszerint Kanada jogellenesen, vagy jogszerű tevékenységgel okozott károkért való felelősséggel tartozik-e, ennek fényében a választottbíróság helyes megállapításra jutott-e vagy sem. Ennek lényege abban rejlik, hogy a kohó tevékenysége – nevezetesen az ólom- és cinkérc-feldolgozás – önmagában nem sértette a nemzetközi jogot. Következésképpen Kanada felelősségi formájának megítélése attól függ, hogy a jogi értékelés mely pontja részesül előnyben. Ha ugyanis a nemzetközi környezetvédelmi jog valamely szabálya arra kötelezi az államokat, hogy a területükön végzett, esetlegesen a határokon átnyúló ipari kibocsátásokat megelőzzék vagy mérsékeljék, akkor Kanada e kötelezettség megsértése révén jogellenes tevékenységgel okozott károkért felel (*responsibility*). Ezzel ellentétben, ha a hangsúly a nemzetközi jog által megengedett olvasztási tevékenység végzésén van, Kanada a szomszédos ország területén keletkezett, nem jogellenesen okozott környezeti károkért lenne felelős (*liability*).²⁹ E felelősségi alakzat fennállása a nemzetközi jog egyik primer szabályából, a már említett „szennyező fizet” elv által előírt kártérítési kötelezettségből eredne.

A bíróság döntése egyértelműen rámutat arra, hogy Kanada az általa jogellenesen okozott károkért felelős. E felelősség alapjául az szolgál, hogy az ország megsértette a nemzetközi jog szerinti elsődleges kötelezettségét, amely megtiltja a határon áterjedő károk okozását, valamint előírja, hogy olyan intézkedéseket kell hoznia, amelyek által megelőzhető, hogy a joghatósága alá tartozó szereplők – így jelen esetben a kohót üzemeltető vállalat – jogsértő magatartást tanúsítsanak.³⁰

V. A felhőmagvasítás jogi szabályozása

V.1. Egyes nemzetközi megállapodásokban történő szabályozás

A környezetet és ezen belül az időjárást módosító technikák nemzetközi jog általi szabályozásának mértéke sajnos igen csekélynek mondható, ennek ellenére egyre nagyobb igény mutatkozik arra, hogy a tisztán természettudományos aspektusokon túl jogilag is foglalkozzunk ezzel a kérdéskörrel. Az efféle technikák alkalmazásával kapcsolatos jogi szabályozás az egyes környezetvédelmi egyezményekben és nyilatkozatokban foglalt elvekkel összhangban történik. A stockholmi és riói nyilatkozatokban, illetve az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményében (UNFCCC), majd később a Párizsi Megállapodásban és a Zöld Megállapodásban (*Green Deal*)³¹ foglalt elveket tekintve

²⁸ Brubács: i. m. 136. o., Schmalenbach: i. m. 46. o.

²⁹ Schmalenbach: i. m. 46. o.

³⁰ Schmalenbach: i. m. 47. o.

³¹ 1995. évi LXXXII. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény kihirdetéséről; 2016. évi L. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Feleknek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi megállapodás kihirdetéséről; A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az európai zöld megállapodás. Brüsszel 2019.

világossá válik, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jog többnyire preventív és konzervatív oldalról közelíti meg ezeket a technológiákat.³² Mivel a nemzetközi jog normái csak részben foglalkoznak a környezetmérnökséggel, a magánszektor kihasználja az e technológiákra, különösen a felhőmagvasításra vonatkozó nemzeti és nemzetközi szabályozás hiányát. Kifejezett szabályozás hiányában pedig fennáll a lehetőség az e technológiával történő visszaélésre, ha figyelembe vesszük a felhőmagvasítás lehetséges előnyeit és hátrányait.³³ Megjegyzendő továbbá, hogy a privátszektor nemzetközi szerződések egyáltalán nem, legfeljebb a részes államok által létrehozott nemzeti szabályok kötik.

Ennek ellenére természetesen vannak olyan – mind globális, mind regionális – egyezmények, melyek ugyan eltérő minőségben, de keretet szabnak az ilyesfajta tevékenységeknek, elsősorban a környezet védelmének fontosságát szem előtt tartva. Amellett, hogy a nemzetközi környezetvédelmi normák a XX. század közepétől kezdve egyre gyarapodtak, idővel minőségi változások is megvalósultak. E tekintetben a nemzetközi jogalkotás elsősorban az olyan jelenségekkel foglalkozott, amelyek az államhatárokat átlépve, más államok területén fejtenek ki káros hatásokat.³⁴ Ide tartozik többek között az 1991-ben aláírt espooi egyezmény; az 1993. évi meghíúsult luganói egyezmény; a 2003. évi kijevi kiegészítő jegyzőkönyv; vagy éppen a nemzetközi jog által nem tiltott tevékenységből származó káros következmények miatti nemzetközi felelősségről szóló 2006-os végleges tervezet.³⁵ Az elkövetkezőkben az imént felsorolt megállapodások rövid elemzésére teszünk kísérletet – a 2006. évi alapelvtervezet kivételével, ugyanis annak részletesebb ismertetése a következő, kodifikációról szóló részben indokolt – a felhőmagvasítás vonatkozásában, főként arra reflektálva, hogy a tevékenység mennyiben tartozik azok hatálya alá.

Az 1991-ben, a finnországi Espoóban megkötött regionális nemzetközi egyezmény a környezeti hatásvizsgálat szemszögéből közelíti meg a környezetmérnökséget. Preambulumában előíranyozza a nemzetközi együttműködés szükségességét és fejlesztését a környezeti hatások vizsgálata terén, különös hangsúlyt emelve az országhatáron áttérjedő esetekre. Kiemeli továbbá, hogy a hatásvizsgálatokat és ennek révén a környezetmódosító technikákat az ENSZ Alapokmányának vonatkozó rendelkezéseivel, illetve a stockholmi környezeti konferencián megállapított elvekkel

³² *Protásio*: i. m. 98. o.

³³ *Protásio*: i. m. 99. o.

³⁴ *Bruhács*: i. m. 133. o.

³⁵ 148/1999 (X. 13.) Korm. rendelet az országhatárokon áttérjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló, Espoóban (Finnország), 1991. február 26. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről; 1993. évi luganói megállapodás a környezetre veszélyes tevékenységek által okozott károkért való polgári jogi felelősségről; 132/2010. (IV. 21.) Korm. rendelet az espooi egyezményhez kapcsolódó, a stratégiai környezeti vizsgálatról szóló, Kijevben, 2003. május 21-én elfogadott jegyzőkönyv kihirdetéséről; az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának 2006. évi végleges tervezete a nemzetközi jog által nem tiltott tevékenységekből származó káros következmények miatti nemzetközi felelősségről.

összhangban kell végezni.³⁶ Az I. függelék határozza meg azokat a tevékenységeket, amelyek vonatkozásában jelen egyezmény alkalmazandó. Ezek között ugyan nem szerepel a felhőmagvasítás, többnyire csak egyes ipari tevékenységek, azonban a 2. cikk 5. pontja lehetővé teszi az érdekelt felek számára, hogy megbeszéléseket tartsanak arról, hogy valamely, az I. függelékben fel nem sorolt tervezett tevékenység államhatárokon átnyúló, jelentős mérvű ártalmas hatásokat idézhet-e elő, ennél fogva úgy kell-e kezelni, mintha az egyezmény hatálya alá tartozna.³⁷ Amennyiben a felek ebben megegyeznek, az adott tevékenységet ily módon kell kezelni. Annak meghatározását, hogy mi minősülhet jelentős mérvű ártalmas hatásnak, a III. függelék tartalmazza. Az itt felsorolt tevékenységek körét széles körű értelmezésnek teret engedve határozták meg a részes államok. Ide tartoznak ugyanis a *„különösen bonyolult és potenciálisan ártalmas hatásokkal járó tervezett tevékenységek, beleértve azokat, amelyek az emberekre vagy értékes fajokra vagy élő szervezetekre gyakorolnak nagy hatást, valamint azokat, amelyek valamely érintett terület meglévő vagy potenciális használatát veszélyeztetik.”*³⁸ Ezek alapján bátran kijelenthetjük, hogy a felhőmagvasítás eleget tesz a fogalommeghatározásnak, ezáltal az egyezmény alkalmazási körébe tartozik, mi több, indokoltnak tartom annak I. függelékhez történő hozzáadását.

A szintén regionális, ráadásul rendkívül részletes jogforrás az 1993-ban Luganóban (Svájc) aláírt, környezetre veszélyes tevékenységek által okozott károkért való polgári jogi felelősségről szóló megállapodás lenne, amelynek célja, hogy megfelelő kártérítési mechanizmust biztosítson a környezetre veszélyes tevékenységek által okozott károk esetére, továbbá rendelkezik a károk megelőzését és helyreállítását szolgáló eszközökről is.³⁹ Hatálybalépésére ugyanakkor igen kevés esély mutatkozik, noha mindössze három állam ratifikációját igényli,⁴⁰ azonban hatályossága esetén sem szabályozná a felhőmagvasítást, tudniillik az nem tartozik az egyezmény címében is szereplő „veszélyes tevékenység” fogalom alá.⁴¹

A 2003-as, ipari balesetekkel nemzetközi folyókon előidézett határokon áttérjedő szennyezésekkel okozott károk miatti polgári jogi felelősségről szóló kjevi jegyzőkönyv legfőbb célkitűzése, hogy átfogó polgári jogi felelősségi rendszert, illetve gyors és adekvát kártérítést biztosítson az ipari balesetek által a határokon átnyúló vizeken okozott károkért. A „szennyező fizet” elvből kiindulva az egyezmény az ipari létesítmény üzemeltetőjeként eljáró magánszemélyek objektív felelősségét rögzíti, meghatározott kimentési okok mellett (pl. *vis major*).⁴² Ellenben taxatíve felsorolja az ipari

³⁶ 1991. évi espooi egyezmény az országhatáron áttérjedő környezeti hatások vizsgálatáról (a továbbiakban: 1991. évi espooi egyezmény).

³⁷ 1991. évi espooi egyezmény I. Függeléke; 1991. évi espooi egyezmény 2. cikk 5. pontja.

³⁸ 1991. évi espooi egyezmény III. Függeléke

³⁹ 1993. évi luganói egyezmény 1. cikkelye.

⁴⁰ Kecskecs Gábor: A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban. PhD értekezés. Győr 2012. 198. o.

⁴¹ 1993. évi luganói egyezmény 2. cikkely (2) bekezdés.

⁴² Brubács: i. m. 91. o.

balesetnek minősülő eseményeket, melyek között a felhőmagvasítás még csak utalás szintjén sem szerepel, így a luganói egyezményhez hasonlóan a kijeji jegyzőkönyv sem szabályozza azt.⁴³

A témához kapcsolódóan ezen felül egy bilaterális szerződés, a Kanada és az Egyesült Államok között, 1975-ben kötött, úgynevezett „időjárás-módosítási tevékenységekre vonatkozó információcseréről szóló paktum” említhető. A szerződésben az államok egy egymás közötti jelentési rendszerben állapodtak meg az általuk tervezett időjárás-módosító programok vonatkozásában, amelyek potenciálisan káros hatással lehetnek a másik országra.⁴⁴

V.2. A *sine delicto* nemzetközi felelősség kodifikációja

A nemzetközi jog által nem tiltott cselekményekből származó káros következményekért való felelősség kérdését tekintve 1970-ben, az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának egyik ülésén részt vevők egyetértettek abban, hogy a kérdést indokolt elkülöníteni a jogellenesen okozott károkért való felelősség (*responsibility*) fogalmától. A főbizottságot alkotó államok álláspontja szerint az elsődleges kárfelelősség az üzemeltetőként eljáró magán- és jogi személyeket terheli, míg az állam szerepe legfeljebb szubszidiárius jelleggel merülhet fel.⁴⁵ A két évvel később elfogadott Stockholmi Nyilatkozat megköveteli az államoktól, hogy együttműködjenek további nemzetközi jogi normák kidolgozásában annak érdekében, hogy megfelelő szabályozás szülessen a joghatóságuk alá tartozó személyek és szervezetek által a joghatóságukon kívüli területeken okozott környezeti károkért való felelősség és kompenzáció tekintetében. Noha e rendelkezés csupán *soft law* jellegű, azaz nem keletkeztet jogi kötelezettséget, az államokra bizonyos fokú morális felelősséget ruház a kérdés kodifikációját illetően.⁴⁶ Ennek köszönhetően 1997-től a Bizottság külön vizsgálta a két felelősségi rendszert.⁴⁷ Kiemelendő azonban, hogy a 2001-es államfelelősségi tervezet elfogadása után kezdett világossá válni, hogy sem az államok *sine delicto* nemzetközi felelősségét, sem e felelősség objektív jellegét nem támogatják széles körben az országok, ezért a Nemzetközi Jogi Bizottságnak ehelyett a magán- és jogi személyek szigorú, objektív nemzetközi felelősségére kell helyezni a hangsúlyt, amely tulajdonképpen jogközelítést és nemzetközi magánjogi normaalkotást jelent.⁴⁸

A *sine delicto* felelősség kodifikációs folyamata 2006-ban érte el végpontját. Ekkor alkották meg a nemzetközi jog által nem tiltott tevékenységekből származó káros következmények miatti nemzetközi felelősségről szóló végleges tervezetet, amelynek normái leginkább irányadók a

⁴³ 2003. évi kijeji kiegészítő jegyzőkönyv az ipari balesetek határokon áttérjedő hatásaiból eredően a határvizeken okozott károkért viselt polgári jogi felelősségről és kártérítésről.

⁴⁴ Virginia Simms: Making the rain: Cloud seeding, the imminent freshwater crisis, and international law. Int'l Law 2010/2. sz. 932. o.

⁴⁵ Kecskés: i. m. 142. o.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Kecskés: i. m. 143. o.

⁴⁸ Kecskés: i. m. 144. o.

tanulmány keretei között vizsgált felelősség kérdése szempontjából. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy a nemzetközi jogot ugyan formálisan nem sértő, de potenciálisan veszélyes tevékenységekből eredő felelősség kérdését érinti – az ilyen tevékenységek márpedig a határokon áttérjedő környezeti károkozás leggyakoribb esetei közé tartoznak. Másrészt, bár a szabályozás csak korlátozottan köthető egy konkrét szektorhoz, a valódi relevanciája abban állna, hogy hatálybalépése esetén önálló, szektor-független, univerzális és szokásjogi alapú egyezményként funkcionálhatna. A hatálybalépés lehetősége mindazonáltal jelenleg elég csekély, mivel a Nemzetközi Jogi Bizottság is kizárólag elvi szinten, absztrakt normák formájában fogalmazta meg a szabályokat.⁴⁹

Az alapelvetervezet – első elvében ugyanis így módon hivatkozik önmagára az egyezmény – a nemzetközi jog által nem tiltott veszélyes tevékenységek által okozott határokon átnyúló károkra vonatkozik. Elsősorban az üzemeltető, illetve adott esetben más személy vagy szervezet felelősségre vonását irányozza elő, vétkességükre vonatkozó tekintet nélkül, tisztán objektív alapon.⁵⁰ Üzemeltetőnek minősül bármely olyan természetes vagy jogi személy, aki vagy amely az országhatárokon áttérjedő káresemény bekövetkezésekor a tevékenységet irányítja vagy ellenőrzi.⁵¹ Előírja továbbá, hogy az üzemeltetőnek kötelessége pénzügyi biztosítékot létrehozni és fenntartani a kártérítési igények fedezése érdekében.⁵² Amennyiben ezek a szabályok nem szolgálják megfelelő mértékben a kártérítés biztosítását, az államnak, amely területén a káros hatást előidéző tevékenységet – jelen esetben ugyebár a felhőmagvasítást – foganatosították, gondoskodnia kell további pénzügyi források rendelkezésre bocsátásáról.⁵³ Ezáltal az állam felelősségre vonása mindössze kisegítő jelleggel merülhet fel. Elképzelhető ezen felül az is, hogy az államok az ARSIWA alapján magukra vállalják a magánszervezetek által előidézett, határokon áttérjedő környezeti károk miatti felelősséget. Emellett a tervezet bizonyos kötelezettségeket ró arra az államra, amelynek szervei vagy magánszervezetei a káros hatásokat előidézték – vagy legalábbis nagy valószínűséggel elő fogják idézni – egy vagy több másik állam területén. Eszerint i) megfelelő tájékoztatásban kell részesítenie az érintett országokat; ii) mihamarabbi együttműködést kell kezdeményeznie az érintett államokkal a káros hatások következményeinek enyhítése céljából; iii) egyes esetekben az üzemeltető helyett vagy azzal közösen kártérítést kell fizetnie.⁵⁴

V.3. A felhőmagvasítás uniós jogi szabályozása

Az uniós jog a környezetmódosító technikák szabályozása terén a hatásvizsgálatok szerepét hangsúlyozza a környezet védelme érdekében. A terület legsarkalatosabb szekunder jogforrása az

⁴⁹ *Kecskés*: i. m. 146. o.

⁵⁰ 2006. évi végleges tervezet a nemzetközi jog által nem tiltott tevékenységekből származó káros következmények miatti nemzetközi felelősségről (a továbbiakban: 2006. évi végleges tervezet) 4. elv 2. pont.

⁵¹ 2006. évi végleges tervezet 2. elv.

⁵² 2006. évi végleges tervezet 4. elv 3. pont.

⁵³ 2006. évi végleges tervezet 4. elv 5. pont.

⁵⁴ 2006. évi végleges tervezet 5. elv.

Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelve az egyes köz- és magánprojektek környezetre gyakorolt hatásainak vizsgálatáról, mely az azonos célból megalkotott 85/337/EGK tanácsi irányelvet (1985) helyezte hatályon kívül, ezzel felváltva azt. Az Irányelv preambulumban az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 192. cikkének (1) bekezdését említi, mely rendelkezés az EUMSZ 191. cikkére utal.⁵⁵ A 191. cikk értelmében az Unió környezetvédelmi politikája elsősorban a tanulmány harmadik részében felvetett elővigyázatosság és megelőzés elvén, valamint a „szennyező fizet” elven alapul. Az Irányelv a projektek két típusát különbözteti meg attól függően, hogy várhatóan milyen mértékű hatást gyakorolnak majd a környezetre, és ennek alapján rendeli hozzájuk az elvégzendő intézkedéseket. A projektek azon csoportját, amelyek előreláthatólag jelentős környezeti hatással járnak majd, főszabály szerint módszeres vizsgálatnak kell alávetni.⁵⁶ Ezzel ellentétben, a kisebb súlyú projektekkel kapcsolatban a hatásvizsgálatot abban az esetben szükséges csak elvégezni, ha az adott tagállam megítélése szerint fennáll az esélye annak, hogy a projekt jelentős hatással lesz a környezetre.⁵⁷

A tanulmány középpontjában lévő felhőmagvasítás kétség kívül az Irányelv hatálya alá tartozik, mivel a „projekt” fogalmát oly módon szabja meg, hogy az teret enged a fogalom meglehetősen tág értelmezésének. Projektnek minősül ugyanis „*az épületek vagy egyéb létesítmények kivitelezése, illetve minden egyéb beavatkozás a természetes környezetbe és tájba [...]*”⁵⁸ A hatásvizsgálatnak továbbá tudnia kell azonosítani, leírni és értékelni az egyes projektek közvetlen és közvetett hatásait mind az emberekre, az állat- és növényvilágra, a talajra, a vízre, a levegőre stb., amelyek közül a felhőmagvasítás gyakorlatilag az összesre képes hatást gyakorolni.⁵⁹ Jogosan merülhet fel azonban a kérdés, miszerint jelentős hatással van-e a felhőmagvasítás a környezetre. A kérdésre a megfelelő választ egyrészt az Irányelv 4. cikk (1) bekezdése, másrészt pedig a 4. cikk (2) bekezdése adja meg. Hasonlóan az espooi egyezményhez, – mely több szempontból is hasonlóságokat mutat az Irányelvvel – az (1) bekezdés az I. számú mellékletre utal, amelyben azok a projektek vannak megnevezve, amiket főszabály szerint alapos vizsgálatnak szükséges alávetni. Az itt felsorolt projektek többsége vegyipari tevékenység, mint például nyersolaj-finomítók, hőerőművek, atomerőművek létesítése, veszélyes hulladékokkal kapcsolatos létesítmények, illetve távolsági vasútvonalak vagy autópályák építése.⁶⁰ A felhőmagvasítás ennél fogva nem tartozik ebbe a kategóriába, így nem igényel általános hatásvizsgálatot a tagállamok részéről. A (2) bekezdés a II. mellékletre reflektál. Az e körben listázott projektek tekintetében a tagállamok döntenek el, hogy

⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelv preambuluma.

⁵⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelv 4. cikk (1) bekezdés.

⁵⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelv 4. cikk (2) bekezdés.

⁵⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelv 1. cikk (2) bekezdés a) pont.

⁵⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelv 3. cikk.

⁶⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelv I. melléklet.

alávetik-e ezeket hatásvizsgálatnak. A II. melléklet 1. c) pontja a mezőgazdasági vízgazdálkodási projekteket említi, mely fogalomkör alá már egyértelműen beilleszthető a felhőmagvasítás.⁶¹ Az Irányelv ezzel kapcsolatban úgy rendelkezik, hogy amennyiben a tagállamok determinálják, végzendő-e hatásvizsgálat, figyelembe kell venniük a III. mellékletben előírt hangsúlyos kritériumokat. E melléklet 1. e) pontja a – felhőmagvasítás szempontjából kimondottan releváns – környezetszennyezés és környezetkárosítás, míg f) pontja ezzel összefüggésben a baleseti kockázatok fontosságára világít rá. A szóban forgó melléklet 3. b) pontja pedig a környezeti hatások határokön átnyúló jellegére helyezi a hangsúlyt, amely e tanulmány vonatkozásában kiemelt jelentőséggel bír.⁶²

A tagállamok ennek értelmében bizonyos keretek között mérlegelési lehetőséggel rendelkeznek annak megállapítására, hogy a tervezett felhőmagvasítási művelet jelentős hatással lesz-e a környezet számára. Abban az esetben, ha az államok elvégzik a hatásvizsgálatot, holott az nem lett volna feltétlenül szükséges, legfeljebb kissé több időt, energiát és pénzt emészt fel a vizsgálat a kelleténél, de kötelezettségszegés nem keletkezik. Ha azonban oly értelemben mérik fel rosszul a környezeti hatások várható mértékét, hogy indokolt lett volna a hatásvizsgálat, ennek ellenére azt elmulasztották elvégezni, az adott állam egyrészt megszegi az Irányelv által előírt kötelezettségeket, másrészt a határokon áttérjedő károk bekövetkezése esetén felelősséggel tartozik.

VI. Felhőmagvasítással kapcsolatos bírói gyakorlat

Világszerte mindössze pár alkalommal foglalkoztak mindeddig érdemben felhőmagvasítással kapcsolatos vitákkal, minden esetben a XX. közepén, az Egyesült Államokban, amely megfelelően mutatja, hogy a történelem során erre az országra volt legnagyobb hatással a jelenség. Semelyik ügyben nem született azonban érdemi ítélet, csupán ideiglenes végzések, így precedensértékük merőben korlátozott, ettől függetlenül iránymutatásként szolgálhatnak az esetleges jövőbeli felhőmagvasítással kapcsolatos jogvitákra nézve, még azzal együtt is, hogy határon átnyúló elemeket nem tartalmaztak.⁶³

Az első ilyen jogvita az 1950-es *Slutsky kontra New York* ügy volt. A Slutsky-ügy felperesei vidéki klubok tulajdonosai voltak, akik ideiglenes intézkedés iránti kérelmet nyújtottak be annak érdekében, hogy megakadályozzanak egy tervezett felhőmagvasítást, amelyet a New York-i városvezetés a súlyos aszály hatásainak enyhítése céljából kívánt alkalmazni.⁶⁴ A klubtulajdonosok azt állították, hogy a beavatkozások megemelhetik a város közeli patakok vízszintjét, kárt okozva

⁶¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelv II. melléklet 1. c) pont.

⁶² Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelv III. melléklet 1. e), 1. f), 3. b) pontjai.

⁶³ *Witt*: i. m. 119. o.

⁶⁴ *Slutsky v. New York*, 97 N.Y.S.2d 238, 239 (Sup. Ct. 1950).

ezáltal a part menti földtulajdonosoknak, továbbá a művelet eredménye veszélyeztetné üzletük működését. A bíróság azzal az indokkal utasította el kérelmüket, hogy nem védendő egy feltételezett magánérdek, amennyiben az egy közérdekű előny rovására történne. A határozat ennek értelmében kimondta, hogy az ingatlantulajdonosok nem rendelkeznek olyan jogosultsággal, amely alapján megakadályozhatnák a csapadék mesterséges előidézését, ha az egyébként a közérdeket szolgálja.⁶⁵ Egy 1959-es Texas állambeli ügyben kivételesen az eljáró bíróságok a felperesek javára döntöttek. A fellebbviteli bíróság ugyanis megerősítette az alsóbb fokú bíróság végzését, amely az alpereseket arra kötelezte, hogy tartózkodjanak a felhőmagvasítástól. A felperesek mezőgazdasági termelők voltak, akik azt állították, hogy az alperes termelők által a jégesők – felhőmagvasítással történő – elfojtására felbérelt személyek elpusztították a földjeik feletti felhőket, ezzel megfosztva őket a csapadéktól. A bíróság határozatában megállapította, hogy a földtulajdonosoknak joguk van az olyan csapadékra, amely a saját földterületük fölötti felhőkből származik, és elegendő bizonyítékot talált arra, hogy a felperesek ingatlanjai felett lévő felhőket az alperesek felhőmagvasító műveletei semmisítették meg.⁶⁶

Az időben harmadik, 1968-as pennsylvaniai ügy az előző két jogeset ötvözete, mivelhogy tényállását tekintve a texasi, míg döntését illetően a New York-i ügygel mutat kísérteties hasonlóságot. A jogvita alperesei, akik gyümölcsösök tulajdonosai voltak, jégesők elfojtása céljából szerződést kötöttek egy szintén alperesként megnevezett szervezettel, felhőmagvasítási műveletek elvégzésére. A felperesek azzal érveltek, hogy a természet rendjébe való beavatkozás aszályt okozott, és a jogsértés megszüntetése iránti keresetet nyújtottak be. Csakugyan, mint a Slutsky-ügyben, a bíróság itt is figyelembe vette a közérdeket, és kimondta, hogy minden földtulajdonosnak joga van a felhőkben lévő csapadékhoz, viszont ez a jog alá van rendelve a kormányzati hatóságok által közérdekből végzett időjárás-módosítási tevékenységeknek. Ezt márpedig a hatóságok jogszerűen teszik, ugyanis a bíróság érvelése szerint a felhőkben lévő csapadék mindaddig közös tulajdon, amíg valaki azt fel nem használja, abból hasznot nem hajt. Kihangsúlyozta továbbá azt, hogy a felpereseknek bizonyítaniuk kell, hogy a felhőmagvasítás azonnali és helyrehozhatatlan kárt okozott vagy fog okozni – nem elegendő, ha azt csak valószínűsítik.⁶⁷

1972-ben több személy indított közösen keresetet az Egyesült Államok ellen a dél-dakotai Rapid Cityben bekövetkezett árvízi veszteségek miatt, amely 283 ember életét követelte. A felperesek szerint az árvizet közvetlenül felhőmagvasítás okozta. Az egyébként kísérleti stádiumban lévő felhőmagvasítási projektet az Egyesült Államok Belügyminisztériumával kötött szerződés alapján

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Sw. Weather Research, Inc. v. Duncan, 319 S.W.2d 940, 945 (Tex. Civ. App. 1958).

⁶⁷ Pa. Nat. Weather Ass'n v. Blue Ridge Weather Modification Ass'n, 44 Pa. D. & C.2d 749, 759 (Pa. Ct. Com. Pl. 1968).

egy dél-dakotai szervezet végezte. A szerződés alapján az államnak átruházhatatlan és elkerülhetetlen kötelezettsége keletkezett a program végrehajtásának irányítására és felügyeletére, ezt a kötelezettségét pedig akként szegte meg, hogy engedélyezte a művelet kedvezőtlen időjárási körülmények között történő végrehajtását. Habár az ügy körülményei tisztázatlanok maradtak, Dél-Dakota kormányzója kijelentette, hogy a június 9-i árvízet az ember ellenőrzési körén kívül eső meteorológiai körülmények okozták, és az időjárást módosító tevékenységek mindössze elenyésző mértékben járultak hozzá az árvízhez.⁶⁸ Az ügghöz szorosan kapcsolódik a nemrégiben, 2024 áprilisában az Egyesült Arab Emírségek és Omán területén bekövetkezett árvíz, amely szintén rengeteg emberi áldozatot hozott és felbecsülhetetlen mértékű károkat okozott. Legtöbben az akkortájt, a kormány által végzett felhőmagvasítást okolják a katasztrófáért, a szakértők ezzel szemben a klímaváltozást tartják felelősnek – amely egyébiránt részben és közvetetten szintén emberi magatartás következménye.⁶⁹

Az esetekből kitűnik, hogy az ítélezési gyakorlat sem teljesen ellentmondásoktól mentes a felhők és a bennük található csapadék tulajdonjogát illetően. A *common law* megközelítés alapján az rendelkezik a felhők tulajdonjogával, aki először fér hozzá, és ezáltal először használja fel azt. Ha azonban a „hagyományos” tulajdonjogok az égboltra is kiterjednek, a felhők főszabály szerint az alatta lévő földterület tulajdonosaihoz tartoznának.⁷⁰ Az államoknak mindemellett nemzetbiztonsági érdekük is fűződik a vízfelhőkhöz, mivel azok kritikus erőforrásnak számítanak.⁷¹ A megítélést tovább nehezíti a felhők múlandó és ideiglenes jellege: eszerint folyamatosan változtatják helyüket, tartalmukat és méretüket; több felhőre szakadhatnak szét, összeolvadhatnak más felhőkkel; vagy akár el is párologhatnak.⁷²

A felhőmagvasítással kapcsolatos perekben az egyik legfőbb gondot a különleges bizonyítási kihívások jelentik, mivel az időjárás módosításának hatásait meglehetősen nehéz bizonyítani. Elsősorban azt kell vizsgálni, hogy a káros következmények emberi beavatkozás nélkül is bekövetkeztek-e volna. Amennyiben a válasz nemleges, a felperesekre hárul az okozati összefüggés bizonyításának terhe. Az ilyesfajta perekben a felperesi pernyertesség márpedig rendkívül ritkának számít.⁷³ Ezen felül a technológiai bizonytalanság is hatással van a felelősségi kérdésekre, kiváltképp az olyanokra, mint az okozati összefüggés. Mivel az egyes légköri folyamatok nem minden esetben

⁶⁸ The Weather Lawyer <https://theweatherlawyer.wordpress.com/2014/10/07/weather-modification-lawsuits/> (2025. 05. 06.).

⁶⁹ Reuters <https://www.reuters.com/world/middle-east/what-caused-storm-that-brought-dubai-standstill-2024-04-17/> (2025. 05. 06.).

⁷⁰ Simms: i. m. 929. o.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo.

⁷³ Simms: i. m. 934. o.

ismertek, nehéz meghatározni, hogy a káros csapadék, vagy éppen ellenkezőleg, a csapadék hiánya egy felhőmagvasítási művelet eredménye volt-e.⁷⁴

VII. Összegzés és javaslatok

A tanulmány rámutat arra, hogy a nemzetközi közösség vonakodik elfogadni egy, az államok *sine delicto* felelősségére vonatkozó, jogi kötőerővel bíró általános szabályrendszert, magyarán elutasítja a kár tényével megalapozott objektív állami felelősség megállapítását. A nemzetközi jog által megengedett tevékenységekkel okozott környezeti károkat érintő felelősségnek erről a formájáról ezáltal legfeljebb *de lege ferenda* beszélhetünk.⁷⁵ Ha találunk is a felhőmagvasítás békés célú felhasználására irányuló szabályozást, az többnyire csak a prevencióra irányul, különféle hatásvizsgálatokat takar. Bár a környezetmódosító technikákat szabályozó egyezmények kifejezetten nem említik a békés célok vezérelte felhőmagvasítást azok hatálya alá tartozó tevékenységként, az „egyéb” rendelkezéseknek köszönhetően lehetőség nyílik a tágabb értelmezésre, ezáltal a felhőmagvasítás többé-kevésbé kiterjeszthető rájuk. A problémát legközelebről vizsgáló, 2006-os végleges tervezet a magánszemélyek vagy magánszervezetek mint üzemeltetők elsődleges, objektív felelősségét mondja ki, az államok felelősségét általában háttérbe szorítva, kizárólag kiegészítő jelleggel képzei el. Ez az elképzelés véleményem szerint helytálló, azzal együtt, hogy az államok másodlagos jelleggel is csak abban az esetben kötelezhetők kártérítésre, ha átvállalják a felelősséget.

Az említett vonakodás az államok részéről adódhat egyrészt abból, hogy túl kis relevanciájúnak ítélik meg a jelenséget – amelynek persze van némi igazságalapja –, másrészt értelemszerűen abból, hogy ezáltal kevesebb kötelezettség terheli őket. Az, hogy a felhőmagvasításnak nemzetközi szinten jelenleg nincsen nagy jelentősége, nem jelent garanciát arra, hogy soha nem is lesz. Elegendő hozzá egy ügyes politikai húzás – például egy ártatlan bejegyzés közzététele valamely közösségi médiaplatformon egy befolyásos világpolitikai szereplő által, melyre a közelmúltban nem egy precedenst láthattunk – és máris szélesebb körben használják a környezetmérnökségnek ezt az ágát. A szélesebb körű alkalmazás révén magától értetődően egyre nő annak az esélye, hogy a művelet nem várt eredményt hoz. Erre az esetre pedig elengedhetetlennek tartom, hogy a nemzetközi közösség mihamarabbi rendelkezésére álljon egy nemcsak puha jogi, hanem jogilag kötelező szabályrendszer is. Ez történhet az említett alapelvtervezet világszintű, de legalábbis regionális multilaterális nemzetközi szerződéssé emelésével, de akár egy teljesen új felelősségi alapokra helyezett megállapodás létrehozása útján is. Részben annak érdekében, hogy a hosszadalmas

⁷⁴ Witt: i. m. 113. o.

⁷⁵ Brubács: i. m. 147. o.

kodifikációs folyamat erőfeszítései ne vesszenek kárba, részben saját meggyőződéselem alapján, én személy szerint az előbbi javaslatot támogatom, egy-egy apróbb változtatással. Gondolva itt egyes fogalmak, mint például az üzemeltető fogalmának részletesebb kifejtésére a jogbizonytalanság elkerülése végett, vagy akár a végrehajtás nehézségeire, a tervezet ugyanis nem tartalmaz egy központosított mechanizmust erre vonatkozóan.

Kovács Sophie

joghallgató (PTE-ÁJK), az ÓNSZ Civilisztika Tagozatának tagja

A szülőbántalmazás, mint a családon belüli erőszak egyik típusa, valamint nemzetközi kitekintés a bántalmazás különböző megoldásaira

I. Bevezetés

A bántalmazás, különösen a családon belüli erőszak, világszerte elterjedt társadalmi probléma. Napjainkban szinte nap mint nap hallani róla, ugyanis a fejlődő társadalom egyre inkább igyekszik védeni a „gyengébb” felet, aki áldozattá válik. Van azonban a bántalmazásnak egy olyan ága, amely kevésbé ismert, és amely nem képezi a mindennapos társadalmi diszkusszió részét, ez a szülők bántalmazása, ami ritkábban fordul elő, ennek ellenére sajnos jelen van a társadalmunkban. Gyurkó Szilvia, gyermekjogi szakértő szerint szülőbántalmazásról (*Child and adolescent to parent violence and abuse*, CAPVA) akkor beszélünk, amikor egy gyerek a saját szülője ellen fordul, a szülőkkel vagy gondviselőkkel szemben káros, sok esetben irányító módon viselkedik, fizikailag, érzelmileg bántja, elveszi a pénzét vagy erőszakkal kényszeríti annak átadására, adott esetben eladja a szülő vagyontárgyait. A legtöbbször már felnőtt emberről hallunk, aki idősebb szülőjével bánik így, és sokkal ritkábban beszélünk azokról a gyerekekről, akik szüleik ellen fordulnak.¹ Gyakoriságát nehéz megmondani, azonban úgy tűnik nagyobb az elterjedtsége, mint gondolnánk. Bizonyos kutatások alapján a szülők 9-14%-át bántalmazta már tettelesen saját gyermeke.²

A cikkem a gyermekek által szüleik irányába elkövetett bántalmazásokra fókuszál. A vizsgálat személyi körét azért szűkítettem le a gyermekekre, mert a büntetőjogi jogkövetkezmények szempontjából enyhébb megítélés alá tartoznak, mint azok a felnőttkorú gyermekek, akik szüleik ellen fordulnak, vagy elhanyagolják őket. Az életkori kategória alapján elkülönített két személyi kör bántalmazó magatartása mögött azonos okok is meghúzódhatnak a diszfunkcionálisan működő családban nevelkedésnek köszönhetően.

Továbbá részletesen feltárom a szülők bántalmazásának problémáját, amely meglátásom szerint nem kap elegendő figyelmet. Ennek egyik fő oka az, hogy a bántalmazott szülők gyakran szégyellik bevallani, hogy saját gyermekük bántja őket, sok esetben még önmaguknak sem akarják vagy tudják ezt beismerni. A másik lehetséges ok, hogy kevés olyan fórum vagy intézmény áll rendelkezésre, amelyhez a bántalmazott szülők bizalommal fordulhatnak segítségért. A téma

¹ Gyurkó Szilvia: Szülőbántalmazás: amikor a szülő fél a gyermekétől (okkal). <https://wmn.hu/ugy/63725-szulobantalmazas-amikor-a-szulo-fel-a-gyereketol-okkal>. (2024. 12. 12.).

² Garai Renáta – Kis Máté Jenő: Burokba zárt erőszak: a szülőbántalmazás sajátosságai a büntetőjogi beavatkozás és a joggyakorlat tükrében. Ügyészségi Szemle 2022/1. sz. 12-14. o.

körüli hallgatás és a megfelelő támogatás hiánya súlyosbítja a problémát, a szülők gyakran egyedül maradnak a probléma kezelésével, ami hosszú távon súlyos következményekkel járhat mind a családon belül, mind a társadalom egészére nézve.

Továbbá cikkem releváns részét képezi, hogy felkutatok és bemutatok olyan nemzetközi modelleket, amik a szülőbántalmazás problémájának megoldásában segítenek különböző államokban. Ezt azért is tartom meglehetősen fontosnak, ugyanis ezen modellek ismertetésével láthatóvá válik, hogy Magyarország egyelőre nem foglalkozik a családon belüli erőszak ezen típusával.

A fentiekben ismertetett probléma alapján megállapítható, hogy a bántalmazott szülők számára korlátozottabbak a lehetőségek a bántalmazó gyermekükkel szembeni védelem kapcsán, valamint rá kívánok mutatni egy ilyen típusú komplex segítségnyújtás kialakításának szükségességére. Ez a kriminológiai beágyazottságú probléma nem csak jogágakat átívelő, hanem tudományközi feldolgozást is igényel.

II. A szülőbántalmazás kapcsolata a szülői felügyelet gyakorlásából eredő kötelezettségekkel

A szülők gyermekük irányában fennálló nevelési kötelezettsége nem csak erkölcsi természetű. A normatív környezet a gyermekek érdekében tekintettel közelíti meg a szülői felügyelet gyakorlásának kereteit a gondozás és nevelés kötelezettségének kiemelésével.

Magyarország Alaptörvénye a XVI. cikkben³ rendelkezik a gyermekek és szüleik alapvető jogairól. Kifejti, hogy a szülőknek kötelességük kiskorú gyermekükről gondoskodni. A gondoskodási kötelezettség a felnőttkorú gyermekeket is terheli rászoruló szülei irányában. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) Negyedik Könyve a XII. cím alatt fejt ki a szülői felügyelet tartalmát, illetve azt, hogy a szülői felügyelet részjogosítványa a gyermek gondozása és nevelése. A Ptk. 4:152. § (1) bekezdése deklarálja, hogy „a szülők joga és kötelezettsége, hogy a gyermeket gondozzák, a gyermek megélhetéséhez és felnevelkedéséhez szükséges feltételeket biztosítsák.”⁴ Ebből fakad a gyermek tartásának kötelezettsége is, ugyanis a gyermek egészséges fejlődéshez elengedhetetlen megfelelő gondozás és nevelés. Emellett a Ptk. a 4:196. § (2) bekezdésében kimondja, hogy a szülőnek tartási kötelezettsége áll fent a gyermekével szemben.⁵

A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény (továbbiakban: Csvt.) kifejti, hogy milyen fontos a gyerekeknek egy egészséges, biztonságos családban felnőni, és ezeket az állam

³ Magyarország Alaptörvénye XVI. cikk (1)-(4) bekezdés.

⁴ Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) 4:152. § (1) bekezdés.

⁵ Ptk. 4:196. § (2) bekezdés.

milyen módon igyekszik támogatni, elősegíteni.⁶ Ez a törvény szintén rendelkezik a szülők, valamint a gyerekek jogairól és kötelezettségeiről is. A szülői kötelezettségnél elsősorban tisztázza, hogy a gyermek iránti felelősség mind az apát, mind az anyát érinti.⁷ A Csvt. 9. § (2) bekezdése kimondja, hogy „*a szülő köteles és jogosult arra, hogy kiskorú gyermekét családban gondozza, felelősen nevelje, és a gyermeke testi, szellemi, lelki és erkölcsi fejlődéséhez szükséges feltételeket, valamint az oktatásához és az egészségügyi ellátásához való hozzájutását biztosítsa.*”⁸ A Csvt. a tárgykörrel összefüggésben további kötelezettségeket is felsorol, azonban érdekes megemlíteni, hogy annak ellenére, hogy a címben jogok és kötelezettségek szerepelnek, a törvény csak egy jogról tesz említést: „*a kiskorú gyermek szülője jogosult arra, hogy a gyermeke felelős nevelését segítő ellátásokról tájékoztatást, neveléséhez segítséget kapjon.*”⁹ Ebben a rendelkezésben szintén a gyermekek megfelelő, alapszintű nevelésére helyezik a hangsúlyt. A családban élő gyermek kötelezettségei és jogai magába foglalják, hogy a gyermeknek kötelessége szülőjével együttműködni, de nem konkretizálja a törvény, hogy ennek milyen módon, illetve formában kell megvalósulnia. Fontos kiemelni a Csvt. 13. § (3) bekezdését, amely szerint „*a kiskorú gyermek szüleitől vagy más hozzátartozóitól csak saját testi, lelki és szellemi fejlődése érdekében, törvényben meghatározott esetekben és módon választható el.*”¹⁰ Tehát a Ptk. szülői felügyelet gyakorlására irányuló szabályaival és a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. tv. (továbbiakban: Gytv.)¹¹ elveivel összhangban a Csvt. is lefekteti, hogy a kiemelés csak a gyermek veszélyeztetése esetén és érdekében történhet meg.

Összességében elmondható, hogy a magyar szabályozás a szülői kötelezettségek szempontjából a gondozás és nevelés kötelezettségét állítja a középpontba. Egyértelműen megfogalmazható, hogy a gyermek érdekeinek szem előtt tartására tekintettel a jogalkotó a szülő kötelezettségei (és nem a jogosítványai) szempontjából rendezte elsősorban a szülői felügyelet gyakorlásának kereteit. A magánjog szabályai a kiskorút rászorultnak tekintik, esetükben nem alkalmazhatóak az érdemtelenység következményei. Kijelenthető, hogy a normatív környezet alapján a szülő a gyermekének bántalmazó magatartása esetén is köteles a szülői felügyelet gyakorlásából fakadó kötelezettségeit teljesíteni.

⁶ A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény (továbbiakban: Csvt.) 13. § (1) bekezdés.

⁷ Csvt. 9. § (1) bekezdés.

⁸ Csvt. 9. § (2) bekezdés.

⁹ Csvt. 9. § (5) bekezdés.

¹⁰ Csvt. 13. § (3) bekezdés.

¹¹ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Gytv.) 17. §

III. A szülőbántalmazás kapcsolata a gyermekvédelemmel és a büntető igazságszolgáltatással

A szülőbántalmazás lehet családi konfliktus, de súlyosabb esetben elérheti a normasértés szintjét is. Míg a családi konfliktus a család magánügye, addig a bűnelkövető gyermek esetében már intézményes védelemre van szükség. A gyermekek esetében alacsonyabb a szankció mértéke, mint a felnőtteknél, amivel sok fiatal tisztában is van, így nem érzékelik olyan súlyosnak a tettüket.¹²

A bűnelkövető gyermek bűnmegelőzési szempontból (is) veszélyeztetett, ezért az érettségi fokára tekintettel szankcionálása helyett a reszocializációs nevelése kerül előtérbe, amely elsősorban a család feladata. Ha a család a veszélyeztető körülményeket nem számolja fel és a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges ellátás a szülő beleegyezésével nem biztosítható, valamint ez a helyzet a gyermek fejlődését veszélyezteti, a gyámhatóság a Gyvt. 15. § (4) bekezdésében felsorolt intézkedések közül kiválasztja és elrendeli a veszélyeztetettség mértékéhez igazodó gyermekvédelmi hatósági intézkedést.¹³ Tekintettel arra, hogy a normasértő gyermekek esetén a cél a reszocializáció, nem pedig a büntetés, a Gyvt. 68/D. § (1) bekezdése alapján bűncselekmény vagy elzárással sújtható szabálysértés miatt indított védelembé vételi eljárás során vagy a már fennálló védelembé vétel mellett a gyámhatóság megkeresi a pártfogó felügyelői szolgálatot és a gyermekjóléti központot környezettanulmány és a gyermek veszélyeztetettségének bűnmegelőzési szempontú kockázatértékelésének elkészítése érdekében.¹⁴ A megelőző pártfogó által készített kockázatértékelés magas foka esetén kötelező, közepes foka esetén a gyámhatóság mérlegelési jogköre dönteni a megelőző pártfogás elrendeléséről. A megelőző pártfogás a családi erőforrások megerősítésére épít, hiszen nem emelik ki a gyermeket a családból. A helyes irányú nevelés elérésében a jogalkotó kiemelt szerepet szánt a megelőző pártfogó bűnmegelőzési tapasztalataira épülő szociális munkának. Az ő munkája az elrendelt magatartási szabályok végrehajtására és ellenőrzésére irányul.¹⁵

Ha a bűnelkövető gyermek büntethető, vele szemben büntetőeljárás is indul.¹⁶ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) 16. §-a szerint „*nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, az életveszélyt vagy halált okozó testi sértés, a hivatalos személy elleni erőszak,*

¹² Csepeli György: Bűn ontológiája – szülőgyilkosságról. Liget Műhely. <https://ligetmuhely.com/liget/bun-ontologiaja-szulogyilkossagrol/> (2024. 09. 10.).

¹³ Gyvt. 15. § (4) bekezdés.

¹⁴ Gyvt. 68/D. § (1) bekezdés.

¹⁵ Herke-Fábos Barbara Katalin: A megelőző pártfogás a jogágak metszéspontjában. PhD értekezés, Pécs 2022. 61-63. o.

¹⁶ Herke-Fábos Barbara Katalin: A család szerepe a bűnelkövető gyermek nevelésében. In: Opuscula Civilia Pályakezdő Civilisták II: Szimpóziuma: A családok és a családpolitika szinergiái a jogban (szerk. Csítei Béla – Dül János). 2022/6. sz. 42. o.

*a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak, a hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak, a terrorcselekmény, a rablás és a kényszerítés (súlyosabban minősülő esetei) elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.”*¹⁷ Vagyis a jogalkotó a tizenkettedik életévét betöltött személy büntethetőségének feltételül a belátási képességet szabja. Főszabály szerint tehát a gyermekkorú bűnelkövető nem büntethető, mert a büntethetőség objektív (életkor) és szubjektív (belátási képesség) feltétele hiányzik. Az elkövetett cselekmény vonatkozásában csak a tényállásszerűség állapítható meg. A Btk. 105. § (1) bekezdése a fiatakorút a következőképpen határozza meg: „*aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem.*”¹⁸ Tehát a fiatakorút felelősségre lehet vonni, hiszen a büntethetőség objektív (életkor) és szubjektív (beszámítási képesség) feltételei fennállnak az anyagi jogi szabályok szerint.¹⁹ Ez alapján látható, hogy a gyermekkor büntethetőséget kizáró ok, míg a fiatakorú bűnelkövetőkre speciális szabályok vonatkoznak.

IV. Fogalmi kérdések

Ahogy arra korábban utaltam, amennyiben a szülőbántalmazás kilép a család magánszférájából és már nemcsak a jóerkölcsbe, hanem a büntető anyagi jogi szabályokba is ütközik, a szülőbántalmazó gyermek felelősséggel tartozik magatartása miatt. A központi kérdés, hogy nevesített tényállást nem találunk a Btk.-ban a szülőbántalmazás esetére. Ennek jogpolitikai oka feltehetően összetett: a reszocializációs nevelés elsődlegessége a büntetés helyett, a bántalmazás mögött meghúzódó eltérő okok, a bántalmazó magatartás különböző formái. A bevezetőben ismertetett fogalomhasználat alapján a jogirodalom a szülőbántalmazást a családon belüli erőszak egyik formájának tekinti.

IV.1. Családon belüli erőszak

A családon belüli erőszak általános értelemben a közeli hozzátartozók közötti erőszakos cselekedeteket jelenti, ideértve a fizikai, érzelmi, pszichológiai és gazdasági bántalmazást. A szülők elleni erőszak ennek egy különösen súlyos, de ritkán tárgyalt formája, amely a hagyományos családi hierarchia felbomlását jelzi, és olyan szégyenérzet vagy tagadás társul hozzá, ami gyakran ellehetetleníti a probléma felismerését és kezelését.

A jogirodalomban többféle megközelítés is létezik a családon belüli erőszak fogalmára, de a magatartás kriminalizálása során a jogalkotó nem ezt a kifejezést vette alapul. Alföldi Ágnes Dóra megfogalmazásában „*a családon belüli erőszak fogalma általában a családtagok vagy az intim partnerek*

¹⁷ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) 16. §

¹⁸ Btk. 105. § (1) bekezdés.

¹⁹ Herke-Fábos: A család szerepe a bűnelkövető... 42. o.

közötti, tipikusan – de nem kizárólag – otthon megvalósuló erőszakcselekmény megjelölésére szolgál, a különböző meghatározások azonban az idetartozónak ítélt jelenségek körét szűkebben vagy tágabban értelmezik.” Szűkebb értelemben véleménye szerint a partnerkapcsolatokban megjelenő bántalmazások kapcsolódnak a családon belüli erőszakhoz. A szerző használ egy másik értelmezést is, amely szerint a családon belüli erőszaknak „csak” a nőkkel szemben elkövetett bántalmazások számítanak. A középutas fogalommeghatározás szerint „a gyermekbántalmazás, a nők elleni erőszak és a család fogalmába beletartozó összes családi viszony keretén belül elkövetett erőszakos magatartások tartoznak ide. A család tagjai részéről egymás sérelmére megvalósuló valamennyi bántalmazás a családon belüli erőszak fogalmi körébe tartozik.” A szakirodalom az erőszak és a bántalmazás fogalmakat szinonimaként használja. Azonban az erőszak itt nemcsak a büntetőjogi értelmet jelenti, hanem annál tágabb kört foglal magába. Ezért nem csak azok a jogsértések tartoznak a családon belüli erőszak körébe, amelyeknek tényállási eleme az erőszak.²⁰

Az Országos Kriminológiai Intézet meghatározása szerint a családon belüli erőszak az „együtt élő és egymással fizikai, érzelmi, anyagi, jogi függésben lévő személyek között megvalósuló erőszak, bántalmazás, visszaélés, amely magában foglalja a fizikai, szexuális, érzelmi bántalmazás vagy elhanyagolás valamennyi formáját.”²¹

A társadalmilag elfogadott feltételek egyike, hogy a bántalmazott és a bántalmazó mindig ismerik egymást, leggyakrabban a családi vagy intim viszony köti, vagy kötötte össze őket. Másik feltétel az erőszakos magatartás – vagy annak előkészülete vagy kísérlete – a bántalmazó részéről. Abban azonban eltérnek a vélemények, hogy egyszeri vagy több bántalmazás után beszélhetünk-e családon belüli erőszakról. A bántalmazás nem csak fizikai, de lelki, szexuális, gazdasági/társadalmi visszaélésként vagy elhanyagolás formájában is megtörténhet.²² A szülőbántalmazás – a fent említett fogalommeghatározásokból – egyértelműen a családon belüli erőszak körébe tartozik, ugyanis az ilyen fajta bántalmazás rokon kapcsolatban történik meg, általában egy háztartásban élők között.

IV.2. Kapcsolati erőszak és hozzátartozók közötti erőszak

A vizsgált kérdéskör kapcsán szükséges elhatárolni a családon belüli erőszakot és a kapcsolati erőszakot. A családon belüli erőszak egy tágabb fogalom, abba többféle elkövetési magatartás is beletartozik. A jogalkotó a vizsgált jelenséget kapcsolati erőszak elnevezéssel kriminalizálta a Btk. 212/A. § (1) bekezdését, ami szerint: „Aki gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére rendszeresen a) az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos

²⁰ Alföldi Ágnes Dóra: A családon belüli erőszak és a magyar büntetőjog. JURA 2011/2. sz. 150-155. o.

²¹ Virág György: Családon belüli erőszakról. Belügyi Szemle 2005/9. sz. 3-22. o.

²² <https://bunmegelozes.eu/menu1/csaladon-beluli-eroszak/> (2024. 10. 16.).

magatartást tanúsít, b) a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javakat von el és ezzel a sértettet súlyos nélkülözésnek teszi ki, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”²³

A 212/A. § (1) bekezdés a) és b) pontja is szubszidiárius, vétség, és magánindítványra büntetendő. Itt a büntetőjogi védelem már a lelki, szóbeli bántalmazásokra is vonatkozik, annyiban amennyiben az (1) bekezdésben foglalt magatartás nem fajul tettelegességgig. Azonban, ha testi sértés megvalósul, akkor a Btk. 212/A. § (2) bekezdése- *„Aki az (1) bekezdésben meghatározott személy sérelmére rendszeresen követ el a) a 164. § (2) bekezdése szerinti testi sértést vagy a 227. § (2) bekezdése szerinti becsületsértést, büntetett miatt három évig, b) a 164. § (3) és (4) bekezdése szerinti testi sértést, a 194. § (1) bekezdése szerinti személyi szabadság megsértését vagy kényszerítést, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”²⁴* - alkalmazható, ami már nem vétség, és nem magánindítványra büntetendő.”²⁵

A kapcsolati erőszak normatív szabályozásával annyi változott, hogy a jogalkotó önálló tényállásban rögzítette a családtagok fokozott védelmét, amellyel a szándéka az volt, hogy már nemcsak a tettelegesség, hanem a szóbeli bántalmazás (emberi méltóság sérelme) és a gazdasági ellehetetlenítés (anyagi javak elvonása) is büntetendő cselekmény legyen.²⁶ A Kúria a BH 2020.7.195 döntésében leszögezte, hogy *„a kapcsolati erőszak bűncselekménye tényállásában szereplő "rendszeresen" törvényi feltétel nemcsak sokszámú és időben elbúzódo magatartásokat jelent, az eset körülményeitől függően akár két alkalommal történő elkövetés esetén is megállapítható.”²⁷*

A kapcsolati erőszak fogalmától el kell határolnunk a hozzátartozók közötti erőszak fogalmát. A hozzátartozók közötti erőszak és a kapcsolati erőszak közötti fő különbség, hogy az előbbit az áldozatsegítés rendszerében használják, míg az utóbbi a törvényi tényállás megnevezése. A hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény meghatározza, hogy mi minősül hozzátartozók közötti erőszaknak. Ez a fajta bántalmazás lelki és testi bántalmazásra egyaránt vonatkozik. Ez a törvény deklarálja azt is, hogy ki minősül hozzátartozónak, így: *„hozzátartozónak kell tekinteni a Ptk.-ban meghatározott közeli hozzátartozókat és hozzátartozókat, a volt házastársat, a volt bejegyzett élettársat, a gondnokot, a gondnokoltat, a gyámot, a gyámoltat.”²⁸*

2009 óta tehát külön törvény rendelkezik arról, hogy a hozzátartozók közötti erőszak esetén alkalmazható a távoltartás intézménye (ideiglenes megelőző távoltartás, megelőző távoltartás). A

²³ Btk. 212/A. § (1) bekezdés.

²⁴ Btk. 212/A. § (2) bekezdés.

²⁵ Garai Renáta: A kapcsolati erőszak bűncselekmény tényállásának 10. születésnapjára. Összegző gondolatok a joggyakorlat tükrében. Belügyi Szemle 2023/10. sz. 1745–1746. o.

²⁶ Garai-Kiss: i. m. 9. o.

²⁷ Kúria Bfv. II. 1.182/2019. <https://jogkodex.hu/doc/5180374> (2024. 07. 02.).

²⁸ A kapcsolattartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény (továbbiakban: Kapt.) 1. § (5) bekezdés.

szülő-gyermek kapcsolat a rokonság dogmatikája alapján értelmezhető. Rokonság egyaránt létrejöhét leszármazással vagy örökbefogadással. Mivel a gyermek egyeneságbeli rokonnak minősül, a szülőbántalmazás köre beletartozik a hozzátartozók közötti erőszak körébe.

V. A szülői elidegenítés jogi vonzata

A szülőbántalmazás egyik atipikus formája a szülői elidegenítést, amelyről akkor beszélhetünk, amikor az egyik szülő gyermekét a másik szülő ellen próbálja fordítani. Az elidegenítő szülő manipulálja a gyermeket, akinek emiatt negatív érzései alakulnak ki az elidegenített szülővel szemben. Ilyen eset például, amikor az elvált szülők megosztják a gyermekek elhelyezését, és az apánál maradt fiúgyermek ugyanúgy bántalmazni kezdi verbálisan és tettelesen is az anyját, ahogy az apja tette, és ugyanazokkal sértegeti, amit otthon mindig az apjától hallott.

A szülői elidegenítésnek sok esetben súlyos következménye is lehet a szülő-gyermek kapcsolatára nézve. Felmerülhet a kérdés, hogy veszélyeztetésnek minősül-e az elidegenítés? Ez a viselkedés már lelki bántalmazás, mind a gyermek, mind az elidegenített szülő tekintetében. Az elidegenítő és elidegenített szülők családjában a bántalmazó gyermek maga is áldozat. A gyermekek ilyenkor egyre jobban elzárkóznak az elidegenített szülőtől, dühösek rájuk, ami sokszor agresszivitásba is átfordulhat. Ennek oka az főként, hogy az elidegenítő szülő olyan mértékben fordítja a gyermeket a másik szülő ellen, hogy a gyermeke egy idő után ezeket az érzéseket nem tudja elvonatkoztatni a szülőjétől, magáénak érzi őket. Természetesen az elidegenítésnek is vannak fokozatai, nem minden helyzetben alakul erőszakká, vannak „enyhébb” szintű elidegenítések is.

Richard N. Gartner az elidegenítés három formáját különbözteti meg. Enyhe elidegenítésnek nevezzük azt a típust, amikor a gyermek kritizálja a szülőt, azonban egyre inkább élvezzi a vele töltött időt, főleg akkor, ha már kikerült az elidegenítő szülő közelségéből. Közepesen súlyos elidegenítéskor a gyermek akkor is negatív érzéseket mutat ki a célszülővel szemben, ha az elidegenítő szülő nincs vele. Annak ellenére, hogy élvezik a célszülővel töltött időt, ezt nem árulják el nekik. Súlyos elidegenítésről akkor beszélhetünk, ha a gyermek mindenféle kapcsolatot megszakít a célszülővel, valamint ez abban különbözik az első kettő szinttől, hogy sokkal vehemensebben utasítja vissza a különélő szülőt. Alapvetően mindhárom fajta elidegenítést ugyanúgy kell kezelni, annyi különbséggel, hogy a súlyos elidegenítésnél szükség van a bíróság együttműködésére²⁹ Az elidegenítés a gyermek veszélyeztetettségét idézi elő abban az esetben, ha a szülő magatartása következtében kialakult állapot a gyermek fejlődését gátolja vagy veszélyezteti. Ennek a meglehetősen nehezen felismerhető összefüggésnek az észlelése a gyermekekkel kapcsolatba kerülő

²⁹ Szülői elidegenítés: amit a terapeutáknak tudniuk kell. Apák az Igazságért. <https://www.apakazigazsagert.org/cikk/szuloi-elidegenites-amit-a-terapeutaknak-tudniuk-kell> (2024. 11. 05.).

szakemberek és a jogalkalmazó feladata. A gyakorlatban jellemzően a bontóperekben vagy a szülői felügyelet rendezésére irányuló perben találkozunk az elidegenítés jelenségével a bíróság. Létezik olyan bírósági álláspont, amely szerint a szülői elidegenítés súlyos gyermek és lelki bántalmazásnak számít, így ezekkel az esetekkel nem csak a pszichológus foglalkozik, ugyanis a gyermekelhelyezésnél is fontos szerepet játszik. Szükség lehet ilyen esetekben a pszichológus szakvéleményére azért is, ha a gyermek már jó ideje abban él, hogy az egyik szülője a másik ellen uszítja, nem biztos, hogy az ítélőképessége alapján reális véleményt fogalmaz meg a szülei válása során. A Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelvét felváltotta a 24. irányelv³⁰, amely azonban nem hozott változást a gyermek elhelyezésével kapcsolatban. Az irányelv kimondja, hogy „a gyermek nevelésére való alkalmatlanságra vonható következtetés abból, ha a szülő a gyermeket el akarja idegeníteni a másik szülőtől...”³¹ Több bírósági határozat is lefekteti, hogy a gyermeknek szüksége van mindkét szülőjére, és hogy a szülői elidegenítés gyermekbántalmazásnak minősül. Példa erre a 1996.480. bírósági határozat, amely értelmében „a gyermek érdeke nem csupán az, hogy mindennapi ellátása, gondozása megfelelő legyen, hanem az is, hogy benne a mindkét szülőjével szembeni lelki és szellemi kapcsolat és a társadalmi beilleszkedéshez nélkülözhetetlen jogtisztelet kialakuljon.” Ebben az adott ügyben a Kúria megállapította, hogy az elidegenítő szülő magatartása a másik szülő ellen jogsértő volt, így kereseti kérelme ellenére nem nála helyezték el a gyermekeit. Az ítélet indokolása hangsúlyozza, hogy a felperes (elidegenítő szülő) a gyermek érdeke ellen cselekedett, az alperes (elidegenített szülő) ellen nevelte, és ezen felül a kapcsolattartást is rendszeresen megghiúsította.³² Az elidegenítő szülő ezzel szülői alkalmatlanságát mutatja, amit semmiképp nem lehet figyelmen kívül hagyni a szülői felügyelet gyakorlásának rendezésére irányuló perek során.

Büntetőjogi következménye van a szülő elidegenítő magatartásának akkor, ha kiskorú veszélyeztetése büntetőjogi tényállás fogalmi elemeit megvalósítja az elidegenítő szülő³³. A bíróság ebben az esetben azt vizsgálja, hogy a nevelési-gondozási feladataiból eredő kötelességét súlyosan megszegte az elidegenítő szülő és ezzel a magatartásával a gyermeke fejlődését veszélyeztette.

VI. Magyarországi esetkezelés

Magyarországon, ahogy már azt a bevezetésben is említettem, egyelőre nem foglalkozik a jogalkotó a szülőbántalmazás problémájával. Vannak különböző intézmények, amelyek találkoznak közvetve azonban a bántalmazással.

³⁰ 17. számú Irányelv a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról <https://kuria-birosag.hu/hu/iranyelvek/17-szamu-iranyelv> (2024. 08. 01.).

³¹ 24. számú irányelv. <https://jogkodex.hu/doc/1591236> (2024. 08. 01.).

³² BH 1996.9.480.

³³ Btk. 208. §

A Kamasz Addiktológiai Regionális Centrumban olyan gyermekek kapnak segítséget, akik valamilyen (pl.: drog, számítógép) függőséggel küzdenek. Ezek a függőségek gyakran agresszívvá tehetik a fiatalokat, aminek nem ritkán következménye, hogy akár szüleiket is bántalmazzák, vagy amiatt, mert valamilyen szer hatása alatt vannak, vagy amiatt, hogy szüleik megvonják tőlük a függőségük tárgyát pl.: videójátékok. Amennyiben odáig fajul a fizikai bántalmazás, hogy a rendőrség értesítése válik szükségessé, akkor az ügyek a gyámügy hatáskörébe kerülnek és ők foglalkoznak tovább a gyermek sorsával. Sok esetben ilyenkor a szülők megpróbálják visszavonni a feljelentést, mert nem akarják a gyermeküket elveszíteni, és ha már jegyzőkönyvbe került az eset, azt nem lehet visszavonni. Emiatt ritka, hogy rendőrt hívnak, nagyobb arányban értesítik az ilyen esetekben a mentőt, azért is, ha már a gyermek dühöng és a szülő nem tudja lenyugtatni, nem feltétlen a konkrét erőszak megtörténtekor van szükség erre. Az ilyen helyzetekben általában a gyermek pár napot eltölt a pszichiátrián, de nem kerül a gyámügy elé az ügy, mint a rendőrségi értesítés esetében. Az intézmény célja az is, hogy a gyermek-szülő viszony helyreálljon, ezért a szülők gyermekeikkel családterápián is részt vehetnek. Amikor a rendőrség találkozik ezekkel a kábítószer-használó gyermekekkel, akkor az esetek jelentős részében a kamaszokat az addiktológiai szervezethez irányítják a gyógyulás érdekében. Ez különösen akkor történik meg, ha nem szeretnék, hogy az ügy bírói ügyszakba kerüljön. Ilyen esetben a gyermekek aláírnak egy megállapodást a nyomozati szakban, amelyben vállalják, hogy részt vesznek a rehabilitációs programban. Ezzel az elterelés intézményét választják, amely lehetővé teszi számukra, hogy elkerüljék a súlyosabb jogi következményeket, miközben a szükséges segítséget megkapják a problémáik kezeléséhez. Ezután bizonyos időközönként az intézmény adatokat adhat ki a rendőrségnek a gyerek fejlődéséről.

Egy másik intézmény, amely találkozik a szülőbántalmazás problémájával az Áldozatsegítő Központ (továbbiakban: ÁSK). Az ÁSK fő feladata, hogy részletesen bemutassák az állampolgároknak az áldozatsegítés rendszerét, szolgáltatásait, valamint az áldozatsegítésben szerepet vállaló társszervezeteket, ezzel hozzájárulva a prevencióhoz, a másodlagos áldozattá válás elkerüléséhez. Az ÁSK további feladatai közé tartozik az áldozatsegítő támogatások hatékonyabb hozzáféréseinek biztosítása és az áldozatelérés növelése.³⁴ Az itteni szakemberek szerint a gyermekek bántalmazóvá válásának számos oka lehet, amelyet a tanuláselmélet ismertetésével igyekeztek bevezetni. A tanuláselmélet alapja a családi kapcsolatoknak, ugyanis a gyermek kiskorában tanulja meg, hogyan kell kezelni egy konfliktust, valamint általában az agresszív viselkedést, a bántalmazást -mint megoldást a problémákra- is a családból hozza. Az ilyen bántalmazó gyermekek pszichológiai segítségre szorulnak, amit ezen a helyszínen meg is kapnak, ugyanis amellet, hogy a gyermek bántalmazó, őket mindig áldozatnak is kell tekinteni. Ha a

³⁴ <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/aldozatsegito-szolgalat> (2024. 08. 30.).

gyermek családon belül lesz agresszív, bántja a szüleit, az nagyon ritkán derül ki, ugyanis a szülők gyakran „szégyellik” bevallani a történeteket, vagy csak félnek, hogy elveszítik a gyerekeket és megpróbálják otthon a négy fal között megoldani a problémát. A gyermeket legtöbb esetben pszichológushoz, pszichiáterhez küldik, hogy megoldódjon a probléma anélkül, hogy kiemeljék a családból. Fontos kérdésként merül fel, hogy ha a szülő mégis segítséget szeretne kérni, kihez tudna fordulni? A központtal folytatott beszélgetés során felmerült a szülői elidegenítés kérdésköre, amit a cikkem előző fejezetében részletesebben kifejtetek. Összességében elmondható, hogy a szervezetet általában nem azzal a problémával keresik fel, hogy a gyermek bántalmazza a szülőjét, azonban az gyakori, hogy a második, harmadik alkalom után felszínre kerülnek ezek a problémák is. Megállapítható, hogy mint mindenhol, itt is a gyermek védelmét helyezik előtérbe, ugyanis ő van veszélyeztetett helyzetben. A gyermekeket nem lehet csak bántalmazóként kezelni, hiszen a család diszfunkcionális működéséből eredeztethetően és normaszegő magatartására tekintettel ő veszélyeztetett is.

A Rendőrség hatáskörébe ritkán jut a szülőbántalmazás problémája, azonban ha fény derül ezekre az esetekre, akkor zömmel nem a szülő jelez, közvetetten jut a rendőrség tudomására (pl. a szomszéd bejelentést tesz, hogy hangos vitatkozásra lett figyelmes) a szülőbántalmazás. Ennek egyrészt oka lehet a szégyenérzet, másrészt a másodlagos viktimizáció is. A gyermekkorú által történt elkövetés esetében a rendőrség értesíti a gyámügyet, akik továbbra is foglalkoznak az ügygel. A nyomozóhatóság nyomozójának arról volt értesülése, hogy a gyámhatósági út mellett jellemzően a gyermek pszichológiai kezelést is kap, hogy a lehető legkisebb kárt okozzák a család „normális” működésében.

Összességében elmondható, hogy Magyarországon nincs egy egységes szervezet, intézmény illetve program, ami segítene a bántalmazott szülőknek, valamint a családoknak a problémák megoldásában.

VII. Nemzetközi modellek

A továbbiakban nemzetközi modelleket mutatok be, más államok szülőbántalmazással kapcsolatos joggyakorlatát és jogintézményit. Céлом olyan modellek felkutatása és bemutatása, amelyek a vizsgált államokban jól működnek, és amelyek mintaként szolgálhatnak, a hazai jogrendszerbe integrálhatók. Ezen modellek átvételével nemcsak a bántalmazott szülők támogatását segíthetjük elő, hanem hozzájárulhatunk egy hatékonyabb és átfogóbb jogi keretrendszer kialakításához is, amely jobban védi az áldozattá váló szülőket.

VII.1. Egyesült Államok és Kanada

Az Amerikai Egyesült Államok (továbbiakban: USA) és Kanada az angolszász jogrendszer részei, amelyekben precedensjog érvényesül. E két ország jogi szabályozásának ismertetése lehetőséget ad arra, hogy láthassuk miként alakítják a jogi normák és gyakorlatok a szülőbántalmazás kezelését, és milyen különbségek és hasonlóságok figyelhetők meg a mi jogrendszerünkhöz képest.

Az USA-ban több szociális szolgáltatás is létezik, amelyek szakemberei bántalmazott, elhanyagolt vagy kizsákmányolt idős felnőtteknek segítenek, ezek a Felnőttvédelmi Szolgáltatások (*Adult Protective Services, APS*). Ezeket általában helyi vagy állami egészségügyi, öregedési vagy szociális osztályok kezelik. Nemcsak egészségügyi, hanem jogi segítséget is nyújtanak ezek a szervezetek a bántalmazott felnőtteknek.³⁵ A szolgáltatás igénybevételének nem feltétele a családon belüli erőszak, azonban ezek a leggyakoribb esetek. A *National Center on Elder Abuse (NCEA)* szervezet álláspontja, hogy a közös jellemzői az idősebb emberek bántalmazásának, hogy ezeket azok követik el, akiket ismernek és megbíznak bennük, mint például a családtagjaik.³⁶ Emellett minden szervezet kiemeli, hogy ezek a bántalmazások nemcsak fizikai jellegűek lehetnek, hanem megjelenik a lelki bántalmazás, szexuális erőszak, vagy a pénzügyi kizsákmányolás is.

Az *Older American Acts (OAA)* olyan szociális szolgáltatásokat és programokat támogat, amelyek 60 év feletti idősök bántalmazását, elhanyagolását és kizsákmányolását akadályozzák meg. Ilyenek a támogató szolgáltatások, a családgondozók támogatása, a tartós gondozási ombudsman program, a gyülekezeti és házhoz szállított táplálkozási szolgáltatások, valamint az idősök bántalmazását, elhanyagolását és kizsákmányolását megelőző szolgáltatások.³⁷ Nincsenek azonban olyan szervezetek vagy programok, amelyek megvédenék a szülőket a bántalmazó gyermekektől, serdülőktől vagy tinédzserektől, anélkül, hogy ne gyakorolják tovább szülői jogaikat abban az államban, amelyben élnek. Jacqueline Barkley szerint a mediáció a szülő-gyermek között segíthet, de nem megoldás, ugyanis ez veszélyes, mivel a mediáció során két egyenrangú fél van. Ebben az esetben viszont a kamasz gyermeket nem lehet egyenrangúan kezelni a felnőtt szülővel. A bántalmazó kapcsolatokban azért nem ajánlják a mediáció lehetőségét, mert áldozat-elkövető kapcsolatról beszélünk, így az egyenlőség nem valósulna meg a felek között. A probléma megoldásának első lépése, hogy el kell ismerni a bántalmazás megtörténtét mindkét félnek, ugyanis a végső cél nem az egyenrangúság megteremtése, hanem az ésszerű szülői hatalom megteremtése.

Egy kanadai irodalom szerint kevés rendőrségi eszköz van kéznél a szülőbántalmazások kapcsán, azonban szükség lehet a rendőrség közbelépésére azért, hogy a gyermek felfogja a tettének

³⁵ <https://www.napsa-now.org/> (2024. 11. 08.).

³⁶ <https://ncea.acl.gov/home#gsc.tab=0> (2024. 11. 08.).

³⁷ Uo.

valós súlyát.³⁸ Abban az esetben, ha a szülő a rendőrséghez fordul, a gyermeket a legközelebbi rendőrszere szállítják hivatalos kihallgatás céljából, majd a rendőrség a következő lépéseket teheti: informálisan figyelmezteti, vagy formálisan megszervez egy helyreállító igazságszolgáltatási konferenciát. Ennek feltétele, hogy a 10 és 17 év közötti fiatal beleegyezik. További lehetőség, hogy az ügyet a gyermekbíróság elé viszik (a gyermekbíróság határozatot hoz). Abban az esetben, ha bűncselekmény súlyos, letartóztatják és őrizetbe vehetik az elkövetőt. A 10 év alatti gyermekek ellen nem lehet vádat emelni, de a rendőrség továbbra is segítségért és tanácsért hívható. Amennyiben a gyermek 10 és 18 év közötti, az ügyeket a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerén belül intézik. A bíróság dönt arról, hogy milyen lépéseket tesz, ha bebizonyosodik, hogy bűncselekményt követett el.³⁹

Az USA több városában speciális programok (mint például a Seattle-i *Step-Up*) segítenek a családoknak. Ezek a programok egy családot védő biztonsági terv kialakításában működnek közre, valamint elmagyarázzák a bántalmazó folyamat dinamikáját a szülőnek és a gyereknek egyaránt. A *Step-Up* program esetében a szülők és gyerekeik együtt tanulják és gyakorolják a tiszteletteljes kommunikációhoz és problémamegoldáshoz szükséges készségeket 3 csoportban: a tinédzserek és a szülők is hetente egyszer jönnek a csoportba 90 percre. A gyerekek egy ifjúsági csoportban dolgoznak, és olyan készségeket tanulnak, amelyek segítségével megakadályozhatják az erőszakos viselkedést, és megérthetik az erőszakot, a bántalmazást és a hatalmat, illetve a tiszteletet, a bizalmat és a biztonságot a családi kapcsolatokban. A szülők szülői csoportban dolgoznak, ahol biztonsági tervezési és szülői készségeket tanulnak, hogy támogassák fiataljaikat. A szülő/tinédzser csoportban a családok egy tiszteletteljes családi modellt tanulnak meg a konfliktusok közös megoldására.⁴⁰ Amennyiben ezek a terápiák már nem nyújtanak megoldást, a fiatalkorúak igazságszolgáltatása (*juvenile justice*) vagy bentlakásos programok is segíthetnek a szülőknél.⁴¹

³⁸ Public Health Agency of Canada: Abuse of Parents by Their Teenage Children. 35-36.o https://web.archive.org/web/20120227113055/http://www.phac-aspc.gc.ca/ncfv-cnivf/pdfs/Abuse_E.pdf (2024. 08. 01.).

³⁹ Home Office. (2023). Defining child to parent abuse. <https://www.gov.uk/government/consultations/defining-child-to-parent-abuse> (2024. 08. 02.).

⁴⁰ Step-Up Program – King County Juvenile Court Services. <https://kingcounty.gov/en/court/superior-court/courts-jails-legal-system/court-programs-children-families/juvenile-court-services/programs-services-juvenile-court/for-families-experiencing-violence/step-up> (2024. 08. 02.).

⁴¹ PsychCentral: What Causes Domestic Violence? <https://psychcentral.com/lib/what-causes-domestic-violence#next-steps> (2024. 08. 02.).

VII.2. Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság szintén az angolszász jogrendszer része, így fontos erről is említést tenni, összehasonlítva a hazai, valamint az amerikai jogrendszerrel.

Az Egyesült Királyságból származik a jelenség hivatalos elnevezése: *child and adolescent to parent violence and abuse (CAPVA)*. Ez a családon belüli bántalmazás egyik formája, ahol a gyermekek/serdülők különféle káros viselkedéseket alkalmaznak a szülőkkel/gondozókkal szemben, annak érdekében, hogy ők irányíthassanak. Ezek a gyerekek bántanak, büntetnek, bántóan beszélnek és/vagy irányítják környezetüket. A bántalmazó viselkedési formák magukban foglalják a fizikai erőszakot, a verbális bántalmazást, az olyan viselkedéseket, amelyek az érzelmileg és/vagy pszichológiailag bántalmazóak, valamint azokat is, amelyek vagyoni kárt okoznak és/vagy anyagilag sértik a szülőket. A bántalmazás szexuális jellegű is lehet.⁴² A CAPVA jellemzően a serdülőkor elején vagy közepén kezdődik, és csúcspontja 14 és 16 év között van, majd 18 éves kor után csökken.⁴³ Észak Yorkshirében van egy *Safeguarding Children Partnership* elnevezésű szervezet, aminek keretében működik a *Solihull* szülői program és annak számos ingyenes modulja elérhető. Ezek közé tartozik a Gyermekek megértése – az önszabályozás és a harag. Vannak online foglalkozások a haragról és a gyermekek fejlődéséről, a haragról és önállóságról, a harag érzéskezelésben betöltött szerepéről, a gyermekek haragjára való reagálásról, a haragról, mint válasz a stresszes helyzetekre. A *Respect Program*-ot kifejezetten olyan családok számára fejlesztették ki Észak Yorkshirében, ahol 10 és 18 év közötti gyermekek bántalmazzák a szüleiket. Ez egy önkéntes program azoknak a családoknak, akik szeretnének azon dolgozni, hogy pozitív változást érjenek el a családon belül. A program részeként az *IDAS* gyermekek és fiatalok gyakorlói strukturált foglalkozásokon dolgoznak együtt a szülőkkel és gyerekekkel, hogy támogatást, betekintést és néhány egyszerű célzott megoldást kínáljanak a családi kapcsolatok és dinamika javítására. A foglalkozások a szülői stílusokra és a haragkezelési technikákra összpontosítanak, amelyeket az egész család alkalmazhat. A program jellemzően három hónapig tart, és a csapat elismeri, hogy a család minden tagja része a megoldásnak, és közös munkával harmonikusabb otthont alakíthatnak ki. A szülőknek gyakran korán van szükségük támogatásra, amikor gyermekeik agresszív és káros viselkedést tanúsítanak velük szemben, ami konfliktusokat okoz kapcsolataikban, és további nyomást és kihívást jelent. A korai beavatkozás segíthet a családi kapcsolat újjáépítésében

⁴² Victoria Baker – Helen Bonnick: Understanding CAPVA: A rapid literature review on child and adolescent to parent violence and abuse for the Domestic Abuse Commissioner's Office. November 2021. <https://domesticabusecommissioner.uk/wp-content/uploads/2021/11/CAPVA-Rapid-Literature-Review-Full-November-2021-Baker-and-Bonnick.pdf> (2024. 11. 29.).

⁴³ Child-to-Parent Abuse Procedures (tervezet). Solihull Council, 2023. <https://www.solihull.gov.uk/sites/default/files/2023-03/Draft-Child-to-parent-abuse-procedures.pdf> (2024. 11. 29.).

és helyreállításában azáltal, hogy meghallgatják és elismerik a problémákat mind a szülők, mind a gyermekek/ fiatalok számára, az egész család megközelítésével a probléma megoldásában. Ha az értékelési folyamat során a gyermekek vagy serdülők közötti erőszakot és bántalmazást azonosítják, a *C&F Service* munkatársai a *Restorative Academy*-hez fordulhatnak a gyermek/ fiatal támogatásáért. Fontos, hogy a dolgozók továbbra is támogassák a szülőket, és közvetlenül velük dolgozzanak. Egy helyreállító módszerekkel foglalkozó szakembert bízhatnak meg a fiatal támogatásához. Minden családtagot összehoznak egy helyreállító találkozóra, ahol megvitatják az eskalációs ciklusokat, a viselkedési mintákat és a helyreállító/ megoldásra összpontosító stratégiákat a szülők és gyermekeik közötti kommunikáció javítása és a pozitív eredmények biztosítása érdekében.⁴⁴

Kelet Sussex-ben van egy külön CAPVA program, ami két elemből áll. Egy 8 hetes oázis, amiben csatlakozni lehet valamelyik gyermek/ kamasz szülői erőszak/ bántalmazás csoportjához, ahol oktatási és terápiás foglalkozások támogatják a szülőt és az egész családot a gyógyulási úton. A második elem a választható, személyre szabott támogatás. Személyre szabott támogatást a program munkatársaitól lehet kapni, akiket arra képeztek ki, hogy biztonsági tervezést és útmutatást nyújtsanak az egész család számára. A program célja a családi kötelek gyógyítása. A szülőket és a családtagokat képessé kell tenni a kapcsolatok gyógyítására, és magabiztosan reagálni gyermekük viselkedésére. További cél a biztonság biztosítása, vagyis, hogy biztonságos otthoni környezetet alakítsanak ki, ahol a család minden tagja boldogulhat. Mindezeket túl törekszenek a mentális egészség és az általános jóllét javítására. Szintén elengedhetetlen a kapcsolatok ápolása, a bizalomra és tiszteletre épülő családi kapcsolatok erősítése és az ártalmak megelőzése, hogy csökkenjenek a súlyos károsodás kockázatai. Cél továbbá egy társadalmi változás létrehozása, hogy hozzájáruljanak a családon belüli bántalmazás legrejtettebb formájára adott társadalmi válaszok átalakításához.⁴⁵

Amanda Holt *Child to Parent Abuse*⁴⁶ tanulmányában – amely az angliai és walesi gyerekekre és fiatal felnőttekre fókuszál – kifejti, hogy a szülőbántalmazás komplex téma, ugyanis az a gyermekek koraként máshogy vizsgálendő és máshogy is viszonyul hozzá mind a jog, mind a pszichológia. 10 éves kor felett a gyerek eléri a büntetőjogi felelősség szintjét, 16 év felett a bántalmazások már családon belüli erőszaknak minősülnek, 18 év felett a szülőnek már nincs többé szülői felelőssége a gyermeke iránt, majd az utolsó kategória a szülők kora alapján úgy alakul, hogy a 65 év felett idős bántalmazásnak nevezzük a szülőbántalmazást. Az Egyesült Királyságban különböző elnevezéseket is használnak a problémára, mint ahogy már említettem: gyermek/ serdülő

⁴⁴ Child and Adolescence to Parent Violence and Abuse (CAPVA). Safeguarding Children Partnership <https://safeguardingchildren.co.uk/child-adolescence-to-parent-violence-and-abuse-capva/> (2024. 11. 29.)

⁴⁵ 1Space – CAPVA Services. East Sussex County Council. <https://1space.eastsussex.gov.uk/Services/4646> (2024. 11. 29.)

⁴⁶ Amanda Holt: Child to Parent Abuse. <https://www.liverpoolcamhs.com/wp-content/uploads/2022/10/Academic-Insights-Child-to-Parent-Abuse-Dr-Amanda-Holt.pdf> (2024. 07. 05.).

általi erőszak és bántalmazás (*child adolescent to parent violence and abuse*), gyermek általi erőszak (*child to parent violence, CPV*), és családon belüli serdülőkori erőszak (*adolescent family violence, AFV*). Különböző forrásokból állapítják meg a bántalmazások számát, mint a büntető igazságszolgáltatási adatok, szolgáltatás felhasználói adatok, valamint a közösségi felmérések. 2018-2020 között az ügyeknél, amikhez 25 éveseknél fiatalabbaknak köze volt, azt tapasztalta az angol rendőrség, hogy a bejelentett bántalmazások száma csökkent.

Ezek az ügyek 2 féle kategóriát kaptak, ember elleni erőszak (60%) és bűnügyi károkozás (25%). Az áldozatok 89%-a szülő, 6%-a nagyszülő volt. Ugyanez a tanulmány elemezte a bűnözési rátát Angliában és Walesben egy 9 éves időszakra (2011-2019) nézve és azt találták, hogy a szülőbántalmazások 1,2%-a az összes jelentett bántalmazásnak a vizsgált országokban. A szerző azt is megállapította, hogy a szülőbántalmazási ügyek 43%-a nincs bejelentve a rendőrségen.

A nemek olyan szempontot játszanak ezekben a bántalmazásokban, hogy az esetek többségében az anya az áldozat, azonban a bántalmazó félnél hasonló arányban figyelhető meg a lánygyermek mint a fiúgyermek. Ennek ellenére több bejelentés érkezik a rendőrséghez és több letartóztatás is történik a fiúgyermek ellen, ha az áldozat nő. Ennek az is az oka, hogy a lányok inkább verbális, a fiúk inkább fizikai erőszakot alkalmaznak a szüleik ellen.

Érdekes azonban összehasonlítani, hogy a szülőgyilkossági ügyeknél az áldozat neme ugyanolyan arányban fordul elő, míg az elkövető inkább fiúgyermek. A bejelentések száma úgy csökken, ahogy a gyermek életkora, sőt 12 év alatti gyermekekre nem is érkezett bejelentés egy felmérés alapján. Persze ez nem azt jelenti, hogy a bántalmazások is ilyen arányban történnek, mert a szülők sokszor nem jelentik be ezeket. A szülőkre nagy hatással vannak ezek a bántalmazások, és nem csak fizikálisan, ezen túlmenően pszichés és anyagi gondok, közösségi-életbeli problémák is felmerülhetnek.

Az is jellemző, hogy nemcsak a szülőre van káros hatással a cselekedet, hanem másokra is a családban, így például a testvérekre. Ha nem is közvetlen tettekben látszik ez meg, gyakran a testvér elszigetelődik a családtól. Mivel a legtöbb bántalmazás az anya-fiú kapcsolatban jelenik meg, ez olyan fejlesztéshez vezetett, ami merít a családon belüli erőszak elleni programokból, aminek hangsúlya a nemi minták erején, kontrollján és az áldozatok jogain van.

Egy családon belüli erőszak elleni keretrendszer létrehozása a figyelmet a családon belüli fiatal elkövetőkre fordítja, ami ellentétben áll a tradicionális fiatal igazságügyi modellel, amely a családi otthonon kívüli bűnözésre fókuszál. Másrészt, a gyermekek jogai azt sugallhatják, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás megfelelőbb, akkor is, ha nem tűnnek jó megoldásnak szülőbántalmazások esetén.

A fiataikorúak igazságszolgáltatásának képviselői kritikával illetik, hogy a gyermekek és a szülők közötti bántalmazási ügyeket fiataikorúak bíróságán tárgyalják, nem pedig a családon belüli bántalmazásra szakosodott bíróságokon. Sok esetben a bíróságon nem derül ki rögtön a szülőbántalmazás, ugyanis a szülők félnek azt elmondani, mert nem akarják, hogy a gyereküket elvegyék tőlük. A szülőbántalmazások kapcsán a kríziskezelésnek be kell vonnia az iskolákat, más oktatással foglalkozó intézményeket és a gyermekgondozói szolgáltatásokat is a probléma megoldása érdekében. Szükséges lehet az együttműködésre a rendőrséggel, a felnőttgondozói szolgáltatásokkal, lakhatási, egészségügyi, szerhasználati és családon belüli erőszakkal kapcsolatos szolgáltatásokkal is. Emiatt több fiatal bűnözéssel foglalkozó szervezet kísérletezett a „*Junior Marac*” modellel, ami multiügynökségekkel összefüggő kockázateértékelési konferenciát jelent (*MARAC*).

Ez a modell a felnőttek elleni családon belüli erőszaknál használatos, ahol az elkövetők 16 évnél fiatalabb gyerekek. Angliában és Walesben a fiataikorúak bűnelkövető szervezetek (*youth offending services*) máshogy reagálnak a szülőbántalmazásra. Néhány ilyen szervezet „házon belüli” beavatkozási programot vezetett be, amik a családokkal foglalkoznak, gyakran párhuzamosan működtetnek csoportokat szülőkkel és a fiatalokkal.

A programok erőforrás igényesek és nehéz belevonni a fiatalokat ebbe. Más ilyen szervezetek kiképezték a dolgozókat, hogy olyan programokat szervezzenek és készítsenek elő, mint az Erőszakmentes Ellenállás, *Step-Up*, és a Ki a felelős? Továbbá léteznek olyan szervezetek is, amelyek egy sokkal általánosabb beavatkozást javasolnak, mint a családi mediációt, a funkcionális családterápiát, a multiszisztematikus terápiát vagy a családi csoport konferencia megszervezését.⁴⁷

VII.3. Spanyolország

Spanyolország azért kiemelten fontos a szülőbántalmazás kapcsán, mert ennek az országnak van egy sajátos intézete az ilyesfajta családon belüli erőszak kezelésére, megoldására.

A *Recurra Ginso* nevű intézet kifejezetten a szülőbántalmazás kezelésére szakosodott. Ez egy nonprofit szervezet, amely különféle programokat kínál problémás viselkedésű gyermekek és serdülők számára tizenkettő és húszéves kor között. Ilyen lehetőségek a *Retiro* nappali kórház, bentlakásos terápiás központ és a *Recurra-ginso* klinika, ahol pszichológiai tanácsadást, terápiás programokat, vagy akár a bentlakásos központban intézményesített elhelyezést is kaphatnak a gyermekek. A projekt célja, hogy átfogó segítséget nyújtson a családoknak, akik ilyen problémákkal küzdenek. Emellett a szülőknek és gyerekeknek olyan technikákat tanítanak, amelyekkel fejleszthetik a konfliktuskezelési és kommunikációs készségeiket. A klinika segítséget nyújt a depresszió és az agresszivitás kezelése mellett a függőségekkel küzdő

⁴⁷ Holt: i. m.

gyermek számára is, valamint a gyermekeknek különböző egészségügyi és oktatási szakemberek segítenek.⁴⁸

VIII. Összegzés

Véleményem szerint elengedhetetlen egy olyan intézményesített védelmi lehetőségek kialakítása, ahol az „áldozatszülők” segítséget kérhetnek abúzus esetén. Úgy vélem, hogy ennek a bántalmazási formának sokkal nagyobb figyelmet kellene kapnia, hiszen a jogi keretek nem nyújtanak elegendő védelmet a szülők számára, és mindössze néhány olyan intézmény létezik, ahol az áldozatok tényleges támogatást kaphatnak. A jogi keretek, különösen a családon belüli erőszak esetén, sokkal inkább a fiatalkorúakkal szembeni bántalmazásokra fókuszálnak és nincs megfelelő normatív szabályozás arra vonatkozóan, hogy mi történik abban az esetben, ha a gyermek bántalmazza a szülőt.

Napjainkra eljutottunk oda, hogy a családon belüli bűncselekményeket már nem csupán magánügyként kezeljük; a jogalkotó is komoly figyelmet szentel ennek a problémának. Az Alkotmánybíróság 53/2009. (V. 6.) határozata hangsúlyozta, hogy „*a családon belüli erőszak kezelése kilépett a magánszféra köréből, és a megszüntetése közügygé vált.*”⁴⁹ Ez a megállapítás alapvetően megváltoztatja a családon belüli erőszakkal kapcsolatos diskurzust, és rávilágít arra, hogy a társadalomnak felelősséget kell vállalnia a családon belüli erőszak különböző formáival szemben. Ennek fényében a szülőbántalmazás, mint a családon belüli erőszak egyik súlyos és gyakran elhanyagolt formája, kiemelt figyelmet érdemel. Nem csupán jogi, hanem társadalmi szinten is fontos, hogy a bántalmazás áldozatai, legyenek akár szülők vagy gyermekek, megfelelő támogatást kapjanak. A társadalmi attitűdök megváltozása és a jogi keretek szigorítása együttesen segíthet abban, hogy a családon belüli erőszak minden formáját hatékonyabban kezeljük, és végső soron csökkentjük a bántalmazások előfordulását.

Javaslatként fontosnak tartom a segítő szolgáltatások bővítését, (úgy, mint a családsegítő és szociális szolgáltatások bővítése), amelyek segítséget nyújtanak a bántalmazott szülők számára pszichológiai támogatás vagy jogi tanácsadás formájában. Megfontolandó a gyermekjóléti alapellátás szolgáltatásainak bővítését. A nemzetközi kitekintés során több helyreállító/resztoratív programot ismerhettünk meg. Tekintettel arra, hogy a szülőbántalmazás esetén az erőegyensúly megbomlik és a felek közötti erőviszonyok eltolódnak, a szakirodalom szerint a mediáció szerepe nem ajánlott, mert abban a bántalmazott fél nem érzi biztonságban magát. Támogató közeget jelenthet ugyanakkor a konferencia és kör modellek alkalmazása, amelyek segítik a

⁴⁸ <https://recurra.es/hospital-de-d%C3%ADa-retiro> (2024. 09. 30.).

⁴⁹ Az Alkotmánybíróság 53/2009. (V. 6.) AB határozata.

felelősségvállalást, a szükségletek feltárását és a jóvátételi folyamatot. Ezek alkalmazásával a család diszfunkcionális működése is kontrolálható. A feszültség csökkentése érdekében—amennyiben a gyermek egészségügyi állapota lehetővé teszi—megoldás lehet a gyermekek ideiglenes kiemelése a családból. Ilyen esetekben a gyermek kerülhet gyermekek átmeneti otthonába, kollégiumba, illetve szóba jöhet még a családbafogadás is. Szintén fontosnak tartom a nemzetközi joggyakorlatok adaptálását, átültetését a magyar jogrendszerbe, amely lehetővé tenné a bántalmazott szülők hatékonyabb védelmét.

Martin Míra

joghallgató (PTE-ÁJK), az ÓNSZ alelnöke

A devizakárosultak helyzete a korszakalkotó jelentőségű C-630/23. sz. EUB ítélet fényében¹

I. Bevezetés

A közelmúltban a devizakárosultak helyzetét illetően kiemelkedő jelentőségű döntés született az Európai Unió Bíróságánál (továbbiakban: EUB) egy lízingszerződéssel kapcsolatos bírósági eljárásban benyújtott előzetes döntéshozatali kérelem alapján. Az alapügy egy 2007-ben kötött, devizában nyilvántartott lízingszerződés árfolyamkockázat viselésére vonatkozó kikötés, mint tisztességtelen feltétel megállapításáról, és az ennek következtében felmerülő jogkövetkezményekről szólt. Az EUB 2025. április 30-i ítélete² kimondta az árfolyamváltozás kockázatának fogyasztóra terhelését lehetővé tevő kikötés tisztességtelen voltát. Ezen döntés korszakalkotó jelentőséggel bír az összes devizakárosultra nézve. A döntés következtében vizsgálendő a szerződések fenntartásának vagy érvénytelenségének lehetősége a tisztességtelen kikötés elhagyása esetében, ennek körében pedig felmerülhet, hogy alkalmazható-e *in integrum restitúció* (eredeti állapot helyreállítása), vagy más módon szükséges reparálni a sérelmes helyzetet. Várható, hogy a károsult polgárok tömegesen nyújtanak majd be kereseteket elveszett (vagy éppen elveszni látszó) vagyonuk visszaszerzése reményében. A tanulmány célja, hogy ismertesse a devizakárosultak helyzetét az új EUB döntés tükrében, a vonatkozó magyar és uniós rendelkezések tárgyalása mellett. Ebből kifolyólag bemutatásra kerül az előzetes döntéshozatali eljárásra okot adó alapügy tényállása, valamint az ítélet legjelentősebb pontjainak részletes elemzése, hogy ismertetésre kerülhessen annak a magyar jogalkalmazásra gyakorolt (várható) hatása. A jogkérdés mára már teljesen összefügg Marczingós László nevével, így tárgyalásra kerül az ún. „Lex Marczingós” törvényjavaslat és az ügyvéd álláspontja is a kialakult helyzetről.

II. Az alapügy

II.1. A tényállásról

2007-ben az AxFina Kft.-vel (továbbiakban: AxFina) ZH gépjármű vásárlás céljából egy devizában - svájci frankban (CHF) nyilvántartott lízingszerződést³ kötött. A felek megállapodtak abban, hogy a

¹ Kézirat lezárásának ideje: 2025.06.18.

² C-630/23. sz. ZH és KN kontra AxFina Kft. ügy [EU:C:2025:302] (továbbiakban: EUB ítélet).

³ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (továbbiakban: régi Ptk.) még nem szabályozta a pénzügyi lízingszerződést, jelenleg a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) 6:409. § szabályozza.

hitelt 120 havi fix, forintban (HUF) meghatározott törlesztőrészletben kell fizetnie ZH-nak, akinek kötelezettségére egyetemleges felelősséget vállalt⁴ KN (ZH és KN továbbiakban: fogyasztók). A fogyasztók felróhatóan fizetési késedelembe⁵ estek, ezért az AxFina 2013. május 7-én azonnali hatállyal felmondta⁶ a lízingszerződést, amivel az e szerződésből eredő, forintban számított teljes tartozás egy összegben esedékessé vált. Itt válik kiemelkedő jelentőségűvé az, hogy a szerződés – rokonságot mutatva a többi devizakárosult által megkötött *contractus*-okkal – tartalmazott egy olyan árfolyamkockázatra vonatkozó kikötést, miszerint a deviza árfolyamának változását a szerződés lejártakor elszámolják, vagyis a devizának a forinthez viszonyított felértékelődéséhez kapcsolódó kockázatot teljes egészében a fogyasztók viselik. Az AxFina (a későbbiekben részletesen tárgyalt) DH1⁷ és DH2⁸ törvények vonatkozó részeit alkalmazva meghatározta a követelt összeget, majd keresetet indított annak érdekében, hogy abban az esetben, ha az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés tisztességtelen jellegét, és következésképpen az említett szerződés érvénytelenségét a bíróság megállapítja, ugyanezen szerződést a megkötésének időpontjára visszamenőleges hatállyal nyilvánítsa érvényesnek, és a fogyasztókat egyetemlegesen kötelezze 1 637 682 HUF (hozzávetőleg 4000 euró) tőke és annak késedelmi kamata megfizetésére. [Ebből 972 960 HUF (hozzávetőleg 2250 euró) árfolyamkockázat címén lett volna fizetendő.]

II.2. Az első és másodfokú ítélet

A bíróság az elsőfokú ítéletében⁹ az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés tisztességtelen jellege miatt megállapította a szerződés érvénytelenségét, ugyanakkor kimondta, hogy a fogyasztók mindemellett korlátozott mértékben kötelesek viselni ezt a kockázatot. Az AxFina követelését a bíróság mérsékelte azzal az összeggel, amely ZH ahhoz a helyzetéhez képest bekövetkező veszteségének felel meg, mint ha az említett szerződést forintban határozták volna meg.

A fogyasztók fellebbezési lehetőségükkel éltek, majd a másodfokon eljáró bíróság helybenhagyta az elsőfokon eljáró bíróság döntését. Indokolásuk szerint ez a megoldás lehetővé tette a fogyasztóknak az árfolyamkockázatra vonatkozó feltétel által okozott érdeksérelem kiküszöbölését.

⁴ Régi Ptk. 272. § (1) bekezdés: „*kezességi szerződéssel a kezés arra vállal kötelezettséget, hogy amennyiben a kötelezett nem teljesít, maga fog helyette a jogosultnak teljesíteni.*”

⁵ Régi Ptk. 298. §: „*a kötelezett késedelembe esik, ha a szerződésben megállapított vagy a szolgáltatás rendeltetéséből kétségtelenül megállapítható teljesítési idő eredménytelenül eltelt.*”

⁶ Régi Ptk. 321. § (1) bekezdés: „*aki szerződésnél vagy jogszabálynál fogva felmondásra jogosult, e jogát a másik félhez intézett nyilatkozattal gyakorolja. A felmondás a szerződést megszünteti.*”

⁷ A Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény (továbbiakban: DH1 törvény).

⁸ A Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XL. törvény (továbbiakban: DH2 törvény).

⁹ *Ld.* C-630/23. sz. ZH és KN kontra AxFina Kft. [EU:C:2025:302] Az alapeljárás és az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdések tekintetében.

A bíróság továbbá kifejtette, hogy az említett szerződésben előírt szolgáltatások irreverzibilitása¹⁰ kizárta annak a helyzetnek a helyreállítását, amelyben az említett fogyasztók az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés hiányában lettek volna.

A fogyasztók ezen ítélettel sem voltak maradéktalanul megelégedve, ezért rendkívüli perorvoslatként felülvizsgálati kérelmet¹¹ nyújtottak be a Kúriához. A Kúria előzetes döntéshozatali eljárást kért az EUB-tól.

III. Az előzetes döntéshozatali eljárásról

III.1. Az előzetes döntéshozatal jogalapja

Az EUMSZ 267. cikke¹² kimondja, hogy az EUB hatáskörrel rendelkezik előzetes döntés meghozatalára a Szerződések értelmezését, illetve az uniós intézmények, szervek vagy hivatalok jogi aktusainak érvényessége és értelmezését érintő kérdésekben. Továbbá rendelkezik arról *„ha egy tagállam bírósága előtt ilyen kérdés merül fel, és ez a bíróság úgy ítéli meg, hogy ítélete meghozatalához szükség van a kérdés eldöntésére, kérheti az Európai Unió Bíróságát, hogy hozzon ebben a kérdésben döntést”*. Majd ezt követi egy esetünkben fontos kiegészítés, miszerint: *„ha egy tagállam olyan bírósága előtt folyamatban lévő ügyben merül fel ilyen kérdés, amelynek határozatai ellen a nemzeti jog értelmében nincs jogorvoslati lehetőség, e bíróság köteles az Európai Unió Bíróságához fordulni.”* A magyar bírósági szervezetrendszer csúcán a Kúria található, melynek ítéletei ellen felülvizsgálati lehetőség nincsen.¹³ Tehát amennyiben egy itt folyó ügyben uniós jogot érintő kérdés merül fel, a bíróságnak nem csak lehetősége, hanem kötelezettsége előzetes döntéshozatalt kérni az EUB-tól. Ez nem egy magát a jogkérdést eldöntő ítéletet eredményez – hiszen az a tagállam bíróságának feladata – kizárólag a fent említett két kérdéskörben történő egységes értelmezést biztosít. Ennek legfőbb célja az, hogy minden tagállamban megfelelően kerüljenek alkalmazásra az uniós normák, ezzel jogharmonizációt biztosítva az Európai Unió teljes területén.

¹⁰ Vélekedés Lajos: Érvénytelen szerződés és jogalap nélküli gazdagodás. Magyar Jog 2003/7. sz. 385-400. o. Tanulmányában hivatkozza az 1/2010. (VI. 28.) PK véleményt az érvénytelenség jogkövetkezményeiről (PK 32), miszerint: *„irreverzibilitás eseteiben mindig lehetségesnek tartaná az eredeti állapot helyreállítását, ha természetben nem lehetséges, akkor pénzben.”*

¹¹ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) 406. § (1) bekezdés: *„a jogerős ítélet vagy az ügy érdemében hozott jogerős végzés (e fejezetben a továbbiakban együtt: ítélet) felülvizsgálatát a Kúriától az ügy érdemére kiható jogszabálysértésre, illetve a Kúria közlésített határozatától jogkérdésben való eltérésre hivatkozással a fél, valamint a rendelkezés rá vonatkozó része ellen az kérheti, akire az ítélet rendelkezést tartalmaz.”*

¹² Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (továbbiakban: EUMSZ.) 267. cikk: *„az Európai Unió Bírósága hatáskörrel rendelkezik előzetes döntés meghozatalára a következő kérdésekben:*

a) a Szerződések értelmezése;

b) az uniós intézmények, szervek vagy hivatalok jogi aktusainak érvényessége és értelmezése;

Ha egy tagállam bírósága előtt ilyen kérdés merül fel, és ez a bíróság úgy ítéli meg, hogy ítélete meghozatalához szükség van a kérdés eldöntésére, kérheti az Európai Unió Bíróságát, hogy hozzon ebben a kérdésben döntést.

Ha egy tagállam olyan bírósága előtt folyamatban lévő ügyben merül fel ilyen kérdés, amelynek határozatai ellen a nemzeti jog értelmében nincs jogorvoslati lehetőség, e bíróság köteles az Európai Unió Bíróságához fordulni.

Ha egy tagállami bíróság előtt folyamatban lévő ügyben olyan kérdés merül fel, amely valamely fogva tartott személyt érint, az Európai Unió Bírósága a lehető legrövidebb időn belül határoz.”

¹³ Pp. 407. § (1) bekezdés d) pont.

III.2. A magyar jog és az uniós jog kollíziója

Nemzeti jogot tekintve (mivel az ügy 2007-re datálható, így az akkor hatályban lévő kódex,) a régi Ptk. szabályait kellett alkalmaznia a Kúriának.¹⁴ Felmerülhet továbbá a már említett DH1 és DH2, valamint a DH7¹⁵ törvények bizonyos részeinek (alapeljárásra alkalmazandó változatának) applikálása is. A régi Ptk.-t tekintve, mivel jogkövetkezmények közül az érvénytelenség, valamint az ennek következtében felmerülő (a szerződés teljes egészére kiható) semmisség a legjelentősebb, ezzel megalapozva a jogalap nélküli gazdagodást, a 209/A. §, a 234. § és a 361. §-ok a legfontosabb rendelkezések.

Az uniós jogot tekintve a 93/13/EGK irányelv a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről bír kiemelt jelentőséggel. Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy ahogy azt az EUB a Flaminio Costa kontra E.N.E.L. ítéletében¹⁶ kidolgozta, az uniós (közösségi) jog elsőbbséget élvez a tagállami jogszabályokkal szemben.¹⁷ Ennek következtében, ha a nemzeti jogalkalmazás során az uniós joggal ellentétes nemzeti jogszabály alkalmazása merülne fel, akkor a tagállami bíróságnak azt félre kell tennie azt, és az uniós jogot érvényre juttatva kell elbírálnia a tényállást.

Az irányelvek a tagállamoknak címzett jogi aktusok, amelyeket át kell ültetni a nemzeti jogba.¹⁸ Vagyis tulajdonképpen egy elérendő célt fogalmaznak meg, és a tagállamok magánautonómiájára bízzák, hogy azt milyen (az uniós joggal összeegyeztethető) módon érik el. A közvetlen hatály kérdése irányelvek tekintetében magánszemélyekre nézve azt jelenti, hogy ha esetleg ez az átültetési aktus elmarad, a tagállami bíróságok előtt hivatkozhatnak-e az abban számukra garantált jogokra. Az EUB az Yvonne van Duyn kontra Home Office ítéletében¹⁹ kimondta, hogy az irányelvek közvetlen hatállyal bírnak abban az esetben, ha rendelkezéseik feltétel nélküliek, megfelelően egyértelműek és

¹⁴ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény (továbbiakban: Ptké.) 1. § alapján a régi Ptk.-t kell alkalmazni a 2014. március 15. előtt keletkezett tényekre és jogviszonyokra, valamint az azelőtt megtett jognyilatkozatokra.

„Ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) rendelkezéseit a hatálybalépését követően

a) keletkezett tényekre és jogviszonyokra, valamint

b) megtett jognyilatkozatokra kell alkalmazni.”

¹⁵ Az egyes fogyasztói kölcsönszerződésekből eredő követelések forintba átváltásával kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2015. évi CXLV. törvény (továbbiakban: DH7 törvény).

¹⁶ 6/64 sz. Flaminio Costa kontra E.N.E.L ügy [EU:C:1964:66].

¹⁷ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról szóló liszaboni szerződés kihirdetéséről szóló 2007. évi CLXVIII. törvény 17. Nyilatkozata az uniós jog elsőbbségéről: „a Konferencia emlékeztet arra, hogy az Európai Unió Bírósága állandó ítélkezési gyakorlatának megfelelően a Szerződések és a Szerződések alapján az Unió által elfogadott jogi aktusok az említett ítélkezési gyakorlat által megállapított feltételek szerint a tagállamok jogával szemben elsőbbséget élveznek.”

¹⁸ EUR-Lex: Az európai uniós jog közvetlen hatálya. <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/the-direct-effect-of-european-union-law.html> (2025. 05. 29.).

¹⁹ C-41/74 sz. Yvonne van Duyn kontra Home Office ügy [EU:C:1974:133].

pontosak, valamint, ha az uniós tagállamok az irányelvet nem, vagy nem megfelelően ültették át határidőn belül nemzeti jogukba.

Az előzetes döntéshozatali kérelemben a nemzeti bíróság jogértelmezési kérdéseket tett fel az EUB-nak, amely azt megválaszolta, és iránymutatást adott a kérelmező bíróság számára, hogy az alapügy során alkalmazásra kerülő nemzeti és uniós jogszabályokat hogyan értelmezheti összhangban a közösségi joggal.

III.3. Az EUB értelmezése

Az előzetes döntéshozatali eljárásban a 93/13/EGK irányelv hatályát vizsgálta elsőként az EUB, és megállapította, hogy mivel az előterjesztett kérdések az irányelv 6. cikkének (1) bekezdése alapján tisztességtelennek nyilvánított feltételt tartalmazó szerződésre vonatkoznak, „*e kérdések szükségképpen azt feltételezik, hogy e kikötés ezen irányelv hatálya alá tartozik, tehát az irányelv 1. cikkének (2) bekezdése alapján – amely kizárja ezen irányelv hatálya alól többek között a kötelező érvényű törvényi vagy rendeleti rendelkezéseket tükröző szerződési feltételeket – nem vonható ki az irányelv hatálya alól.*”

Ezt követően vizsgálta a szerződésnek a tisztességtelen feltételek kihagyása esetén való fennmaradására vonatkozó lehetőségét. Kifejtette, hogy 93/13/EGK irányelv 6. cikke (1) bekezdésének első tagmondata előírja, hogy a tisztességtelen feltételek nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve.²⁰ Ezen felül az kötelezi is a tagállamokat, hogy rendelkezzenek megfelelő és hatékony eszközökről annak érdekében, hogy megszüntessék az eladók vagy szolgáltatók fogyasztókkal kötött szerződéseiben a tisztességtelen feltételek alkalmazását.²¹ Ennek érvényre juttatása végett „*a nemzeti bíróságoknak mellőzniük kell a tisztességtelen szerződési feltételek alkalmazását annak érdekében, hogy azok ne váltsanak ki kötelező joghatásokat a fogyasztó vonatkozásában, kivéve ha ezt a fogyasztó ellenzi.*”²² Ezt követően az EUB megállapította, hogy a tisztességtelennek minősített szerződési feltételt főszabály szerint úgy kell tekinteni, mint amely nem is létezett, ennek következtében pedig a fogyasztóra nézve nem is fejthet ki joghatást. Egy ilyen kikötés tisztességtelen jellege bírósági megállapításának főszabály szerint azon jogi és ténybeli állapot helyreállítását kell eredményeznie, amelyben a fogyasztó az említett kikötés hiányában lenne.²³

A szerződés fenntartásának lehetőségét vizsgálta ezután az EUB, figyelemmel arra, hogy a tisztességtelennek nyilvánított feltételt úgy kell tekinteni, mintha az nem is létezett volna, és a nemzeti

²⁰ „E szabály olyan kógens rendelkezés, amely arra irányul, hogy a szerződő felek jogai és kötelezettségei tekintetében a szerződés által megállapított formális egyensúlyt a szerződő felek egyenlőségét helyreállító, valódi egyensúlyal helyettesítse (2024. április 9-i Profi Credit Polska [Jogerős határozattal befejezett eljárás újraindítása] ítélet, C-582/21, [EU:C:2024:282] 73. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).” EUB ítélet 42. pont.

²¹ A 93/13/EGK irányelv 7. cikkének az irányelv huszonnegyedik preambulumbekkezdésével összefüggésben értelmezett (1) bekezdéséből következik.

²² EUB ítélet 44. pont.

²³ EUB ítélet 45. pont.

bíróság kötelezettsége, hogy „*mellőzze az olyan tisztességtelen szerződési feltétel alkalmazását, amely jogalap nélkül kifizetettnek bizonyuló összegek fizetésére kötelez, főszabály szerint ezzel egyező összegű visszafizetési kötelezettséget eredményez, amennyiben az ilyen visszafizetési kötelezettség hiánya kétségesse tehetné azt a visszatartó hatást*” amelyet az irányelv hivatott biztosítani a fogyasztók és az eladók vagy szolgáltatók között megkötött szerződésekben foglalt kikötések tisztességtelen jellegének megállapításával.²⁴

A magyar jog megoldása a tisztességtelen kikötés miatti érvénytelenség esetén (melynek alkalmazására ez esetben az irányelv 6. cikke (1) bekezdésének első tagmondata biztosít lehetőséget, kifejezve, hogy ugyanakkor a nemzeti jog nem változtathat az uniós jog védelme terjedelmén, és ennél fogva lényegén) a DH2 törvény 37. § (1) bekezdése szerint a szerződés érvényessé vagy a határozathozatalig terjedő időre történő hatályossá nyilvánítása, és ennek keretében a DH1 törvény 3. §-a olyan devizaátváltási mechanizmust ír elő, „*amely biztosítja, hogy az érintett szerződés alapján nyújtandó szolgáltatások értékét az árfolyamkockázatra vonatkozó tisztességtelen kikötés elhagyását követően továbbra is ki lehessen számítani.*”²⁵ Az EUB szerint bár igaz, hogy az irányelv célja a felek közötti egyensúly helyreállítása, „*főszabály szerint egy szerződés egésze érvényességének fenntartásával, nem pedig a tisztességtelen feltételeket tartalmazó valamennyi szerződés semmissé nyilvánítása*”,²⁶ ugyanakkor megvannak a határai annak a mérlegelési mozgástérnek, amellyel a tagállamok valamely szerződés tisztességtelen feltételek nélküli fennmaradásának lehetőségét szabályozó kritériumok meghatározását illetően rendelkeznek.”²⁷ Az ítélet értelmében az érintett szerződésnek főszabály szerint úgy kell fennmaradnia, hogy kizárólag csak a tisztességtelen kikötések elhagyása jelentsen módosulást, ha a nemzeti jogszabályok értelmében a szerződés fennmaradása jogilag lehetséges, és a nemzeti bíróságok ennél fogva kizárólag arra kötelesek, hogy mellőzzék a tisztességtelen szerződési feltétel alkalmazását annak érdekében, hogy az ne váltsa ki kötelező joghatásokat az érintett fogyasztó tekintetében, de nem jogosultak arra, hogy a feltétel tartalmát módosítsák.²⁸ Ez a módosítás ellentétes lenne az irányelv 7. cikke által elérni kívánt hosszú távú céllal, „*ugyanis elősegítené annak a visszatartó erőnek a megszüntetését, amely az eladók vagy szolgáltatók tekintetében jelentkezik az ilyen tisztességtelen feltételeknek a fogyasztók vonatkozásában való pusztán és egyszerű alkalmazhatatlansága következtében, mivel az eladók vagy szolgáltatók továbbra is alkalmazni próbálnák a feltételeket annak tudatában, hogy még ha azok érvénytelenségét meg is állapítanák, a szerződést a nemzeti bíróság a szükséges mértékben továbbra is kiegészíthetné oly módon, hogy ezen eladók vagy szolgáltatók érdekei biztosítottak legyenek.*”²⁹

Következésképpen amennyiben az árfolyamkockázatra vonatkozó kikötés jelenti a szerződés

²⁴ EUB ítélet 46. pont.

²⁵ EUB ítélet 49. pont.

²⁶ EUB ítélet 54. pont.

²⁷ EUB ítélet 55. pont.

²⁸ EUB ítélet 56. pont.

²⁹ EUB ítélet 57. pont.

elsődleges tárgyát, és annak megszüntetése ezáltal a szerződés érvénytelenségét vonná maga után, a bíróság nem orvosolhatja a szerződés tisztességtelen kikötéséből eredő érvénytelenségét úgy, hogy a szerződést érvényesnek nyilvánítja, és ezzel egyidejűleg módosítja annak pénznemét, ugyanis ez a kikötés tartalmának megváltoztatását jelentené.³⁰ A szerződés határozathozatalig terjedő időre történő hatályossá nyilvánítása esetében, mely következtében az árfolyamkockázatot és annak pénzügyi következményeit, melyek eredetileg a fogyasztóra hárultak volna, a hitelintézetre terheli, kimondta, hogy az szükségszerűen szintén a kikötés módosítását eredményezi.³¹

Ennek következtében nem állapítható meg, hogy a szerződés a tisztességtelen feltétel kihagyásával is teljesíthető lenne, valamint problémák merülnek fel a DH törvények előbb tárgyalt rendelkezéseivel kapcsolatban, ugyanis felmerül, hogy azok sértik a 93/13/EGK irányelvet, és ezáltal az uniós jogot.

Korszakalkotó jelentőséggel bír azon megállapítás, miszerint az „*alapügyben szóban forgó lízingszerződés alapján megfizetett havi törlesztőrészek és költségek teljes összegének visszatérítése jár.*”³² Tehát nem csak a tisztességtelen kikötésből eredő „túlfizetés”, hanem a teljes összeg, hiszen a fogyasztót (a jogalap nélküli gazdagodás³³) szabályainak megfelelően olyan helyzetbe kell hozni, mintha a szerződés nem is létezett volna. A hitelintézet pedig „*nem lehet jogosult arra, hogy a fogyasztótól a lízingszerződés teljesítése címén a rendelkezésükre bocsátott vagyontárgy visszaszolgáltatásán vagy az annak megfelelő érték visszafizetésén túlmenő ellentételezést, valamint adott esetben késedelmi kamatok megfizetését követelje. Az a tény ugyanis, hogy e hitelintézetnek ilyen jogot biztosítanak, és ennél fogva az abhoz való jogot biztosítják, hogy díjazásban részesüljön e fogyasztási cikke e fogyasztók általi használatáért, elősegítene azon visszatartó hatás megszüntetését, amelyet az eladókra vagy szolgáltatókra az e szerződés semmisségének megállapítása gyakorol.*”³⁴ A hitelintézet tehát követelheti a fogyasztó rendelkezésére bocsátott vagyontárgy visszaszolgáltatását vagy az annak megfelelő értéket, de többet (így például a kamatokat) nem.

IV. Jogkövetkezmények

IV.1. Erga omnes vagy inter partes

Az irányelv, a devizában nyilvántartott lízingszerződés tisztességtelen feltétel folytán érvénytelenné válása esetére, mivel az említett szerződés a kikötés kihagyásával nem teljesíthető, előírja azon jogi és ténybeli állapot helyreállítását, amelyben az említett fogyasztó ugyanezen szerződés hiányában lett volna.³⁵

³⁰ EUB ítélet 64. pont.

³¹ EUB ítélet 66. pont.

³² EUB ítélet 78. pont.

³³ Ptk. 6:579. § (1) bekezdés.

³⁴ EUB ítélet 78. pont.

³⁵ EUB ítélet 94. pont.

Felmerülhet a kérdés, hogy az ítélet *ipso iure* joghatással rendelkezve érvényteleníti-e az összes deviza alapú szerződést amennyiben ilyen tisztességtelen kikötést alkalmaztak benne, amely nélkül nem fenntartható a szerződés, vagy egyéb addicionális jogcselekmény szükséges az érvénytelenséghez. Előbbi esetben *erga omnes* hatállyal hatna mindenkire az EUB ítélete, és a fogyasztók azonnal követelhetnék a hitelintézetektől az elvesztett vagyonukat. Ugyanakkor ez nem így van, a szerződés érvénytelenségét *inter partes* (a felek között) a bíróságnak kell kimondania, mely kizárólag a felek viszonyára vonatkozólag irányadó, és majd ezen ítélet fényében érvényesíthetik az előbb említett jogalap nélküli gazdagodásnak megfelelően követeléseiket. (Más kérdés ugyanakkor, hogy az elévülés tekintetében szerepet játszhat egy korábbi ítélet.) Az viszont vitathatatlan, hogy az ítélet minden deviza alapú szerződésre vonatkozik.

IV.2. A Pénzügyi Békéltető Testület eljárása

A bírósági eljáráson kívül létezik egy ingyenes, illetékmentes, jogi képviselőt nem igénylő eljárási forma, a Magyar Nemzeti Bank Pénzügyi Békéltető Testületének (továbbiakban: PBT) eljárása.³⁶ Esetünkben a fogyasztó pénzintézetnél tett panaszával indulhat. A károsultaknak a bankok felé elő kell adniuk helyzetüket, hivatkozva az EUB ítéletére, mely panaszra való válaszadás végett a pénzintézetnek 30 nap áll rendelkezésre. Ha nem érkezik válasz, avagy a fogyasztó nem elégedett azzal, kérelemnyomtatványt tölthet ki a PBT-hez eljárás lefolytatása iránt. A hiánytalan kérelem beérkezésétől számítva 90 nap áll rendelkezésre az eljárás lefolytatására, mely 30 nappal meghosszabbítható. Az eljárás során a Testület jóváhagyhatja a felek egyezségét, egyezség hiányában vagy méltányossági ügyben azonban megszüntetheti. Ha a pénzügyi szolgáltató alávetette magát a PBT döntésének és a kérelem megalapozott, a Testület határozatot hozhat. Alávetési nyilatkozat hiányában is kötelezést tartalmazó határozatot hozhat, ha nem jött létre egyezség, és a megalapozott kérelem összege nem haladja meg a 2 millió forintot (kötelező jogszabályi alávetés). Egyéb esetben, ha a kérelem összege meghaladja a 2 millió forintot, alávetési nyilatkozat hiányában csak ajánlást tehet a Testület a banknak.

IV.3. Az elévülési idő

A régi Ptk. hatálya alá tartozó (tehát 2014. március 15. előtt kötött) szerződések esetében főszabály szerint „*a semmis szerződés érvénytelenségére – ha a törvény kivételt nem tesz – bárki határidő nélkül hivatkozhat.*” [Bár a bírósági gyakorlat már korábban is (a kötelmi igények tekintetében) az „új” Ptk. elévülési

³⁶ Tájékoztató a PBT-nél való eljárás kezdeményezéséről a Magyar Nemzeti Bank Pénzügyi Békéltető Testületének honlapján található: <https://www.mnb.hu/bekeltetes/hogyan-kezdemenyezheti-az-eljarast#> (2025. 06. 18.).

szabályaival összhangban alakult.]³⁷ Az ezt követően létrejött szerződések esetén a hatályos Ptk.-nak megfelelően az általános elévülési idő öt év.³⁸ Lényeges kérdés, hogy mikortól kezdődik az, hiszen amennyiben a fogyasztók elmulasztják ezen időn belül érvényesíteni a követelésüket, (amennyiben a másik fél hivatkozik az elévülésre) többé bírósági eljárásban már nem lesznek jogosultak követelni, vagyis a másik féllel szemben az állami kényszer erejével (akár végrehajtás útján) nem tudnak többet élni. Főszabály szerint az „*elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik*”.³⁹ Ugyanakkor az EUB a 2024. április 25-i Caixabank ítéletében⁴⁰ kifejtette, hogy a „*tisztességtelen feltételt tartalmazó szerződés megkötésének és az érintett költségek megfizetésének időpontja önmagában nem képezheti az elévülési idő kezdő időpontját*” ugyanis vizsgálnunk kell, hogy a fogyasztóknak tudomásuk volt-e, vagy legalábbis észszerűen tudomást szerezhettek-e a költségekre vonatkozó feltétel tisztességtelen jellegéről. Ennélfogva a (93/13/EGK irányelv 6. cikkének (1) bekezdésének és 7. cikkének (1) bekezdésének alkalmazásában) az elévülés akkor kezdődik, amikor „*a nemzeti legfelsőbb bíróság egy másik ügyben olyan korábbi ítéletet hozott, amely tisztességtelennek nyilvánított egy olyan szabványfeltételt, amely megfelel e szerződés e feltételének*.” Vagyis amint egy ilyen szabványkikötésről a Kúria kimondja, hogy tisztességtelen, az összes érintett elévülési ideje megkezdődik, öt éves határidővel.

IV.4. A joggyakorlat

Az eddig páratlan helyzettel a magyar bírósági szervezetrendszernek kell megbirkóznia. A korábbi gyakorlat szerint abban az esetben mondták ki a tisztességtelen szerződési feltételek érvénytelenségét, amennyiben a fogyasztók bizonyították, hogy nem tájékoztatták őket megfelelően az árfolyamkockázat viselése tekintetében, majd pedig a DH törvényeknek megfelelően a kikötés módosításával mégis érvényessé tették a szerződéseket, ezáltal nem mentesítve teljes egészében (az irányelvvel ellentétesen) a fogyasztókat. Az alapügyben a fogyasztók oldalán jogi képviselőként eljáró ügyvéd szerint ez helytelen,⁴¹ ugyanis az eltérő vételi és eladási árfolyamok alkalmazása önmagában

³⁷ Régi Ptk. 234. § (1) bekezdés. [Ugyanakkor fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az ítélkezési gyakorlat már az új Ptk. hatálybalépését megelőzően is az 5 éves elévülési időt tartotta a semmisség jogkövetkezményeinek kötelmi igényű jelleget öltő követelésként való alkalmazhatósága tekintetében, kidolgozva ezzel a mai álláspontot, miszerint kizárólag a dologi jogi tulajdoni igények nem évülnek el, melyeknek egyedül a másik fél elbirtoklása szabhat gátat. Ezzel kapcsolatban Vékás Lajos, hivatkozva Weiss Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban tanulmányát, így szól: „*amennyiben az érvénytelenség következményei kötelmi jogi igényt képeznek, azok levonására az általános elévülési időn belül van lehetőség: amennyiben viszont - a tulajdonátruházásra tekintettel - az in integrum restitutio követelése dologi természetű igényt testesít meg, a tulajdoni igények elévülését kizáró szabályra [Ptk. 115. § (1) bek.] tekintettel az eredeti állapot helyreállításának nincs elévülési korlátja, hanem azt csak a másik szerződő fél elbirtoklása zárja ki. A helyes elméleti alapra helyezett és alaposan megindokolt álláspontot a bírói gyakorlat is követi.*” (Vékás Lajos: Érvénytelen szerződés és jogalap nélküli gazdagodás. Magyar Jog 2003/7. sz. 385-400. o.)]

³⁸ Ptk. 6:22. § (1) bekezdés.

³⁹ Ptk. 6:22. § (2) bekezdés.

⁴⁰ C-484/21 sz. FCC és MAB kontra Caixabank SA, korábban Bankia SA ügy [EU:C:2024:360].

⁴¹ Horváth Csaba László: Marczingós László az uniós bíróság devizahiteles ítéletéről: Európai szintű botrány lesz. 24.hu. <https://24.hu/belfold/2025/05/16/marczingos-laszlo-ugyved-devizahitel-eub-itelet-luxembourg-arfolyamkockazat-arfolyamres/> (2025. 06. 17.)

megalapozza a teljes szerződés érvénytelenségét. Marcingós a kézirat lezárásának időpontjában ellenzékben lévő pártok támogatásával a Parlament Igazságügyi Bizottságában kívánt szót kapni, ugyanakkor ezt a kormánypárti képviselők leszavazták és nem támogatták egy devizaügyi vizsgálóbizottság felállítását.⁴² Az ügyvéd a DH1 törvény uniós joggal való ellentétességét sérelmezi, és abban kíván változást elérni az ún. „*Lex Marcingós*”⁴³ reformmal, mely törvényjavaslatot a Jobbik nyújtotta be. A párt ezt követően Marcingós Lászlót jelölte alkotmánybírónak,⁴⁴ valamint később szót kaphatott a Fogyasztóvédelmi Albizottságban,⁴⁵ ahol kifejtette, hogy álláspontja szerint miért van jogalkotási felelőssége az Országgyűlésnek az EUB döntése után, hogy kollektív jogvédelmet biztosítson az érintettek számára és ne merüljön fel a Magyar Állam (adófizetők pénzéből történő) kártérítési felelőssége.⁴⁶ A jogász rendszeresen fogalmaz meg negatív véleményt a magyar bíróságokkal szemben, ugyanis szerinte azok nem alkalmazzák az uniós jogot, azért, hogy a bankokat védjék.⁴⁷

A szakmabeliek között az ítélet jogkövetkezményeit illetően ellentmondások vannak.⁴⁸ Egyrészt van, aki szerint csak akkor minősül tisztességtelennek egy ilyen kikötés, ha az annak következményeiről való tájékoztatás nem volt teljeskörű. Ezen álláspontot osztja többek között Nagy Márton nemzetgazdasági miniszter is.⁴⁹ Van, aki szerint az irányelv nem is hatályos ezen esetekre, mert egyrészt azt már a DH törvények átültették, illetve magánszemélyekre nem keletkeztet kötelezettséget.⁵⁰ Ugyanakkor ahogyan azt korábban kifejtettem (ld. III.2. 3. bekezdés) az irányelvek közvetlen alkalmazhatóak abban az esetben, ha rendelkezéseik feltétel nélküliek, megfelelően egyértelműek és pontosak, valamint, ha az uniós tagállamok az irányelvet nem, vagy esetünkben nem megfelelően ültették át határidőn belül nemzeti jogukba. Vagyis a magyar bíróságnak az uniós jog

⁴² *Mohos Márton*: Marcingós László nem szólalhatott fel a parlamentben, a kormánypárt nem támogatta a devizaügyi vizsgálóbizottság felállítását 24.hu. <https://24.hu/belfold/2025/05/27/marcingos-laszlo-parlament-deviza-bizottsag-vizsgalas-ellenzek/> (2025. 05. 28.).

⁴³ Jobbik: Aláírásgyűjtés a devizakárosultakért. Alfahír. <https://alfahir.hu/hirek/jobbig-alairasgyujtes-a-devizakarosultakert> (2025. 05. 18.).

⁴⁴ *Bakró-Nagy Ferenc*: A Jobbik a devizahitel-károsultak ügyében pert nyitó ügyvédet jelöli alkotmánybírónak Telex. <https://telex.hu/belfold/2025/06/03/jobbig-marcingos-laszlo-devizahitel-karosultak-ugyved-alkotmanybirosag-biro> (2025. 06. 03.).

⁴⁵ Alfahír: A devizakárosultak szabadságharcosa nem adja fel, kedden szót kap a parlamentben. Alfahír. <https://alfahir.hu/hirek/a-devizakarosultak-szabadsagharcosa-nem-adja-fel-kedden-szot-kap-a-parlamentben> (2025. 06. 10.).

⁴⁶ *Jámbor András*: Dr. Marcingós László keményen beszélt a Parlamentben. Facebook. <https://www.facebook.com/reel/1056701736413387> (2025.06.10.).

⁴⁷ *Marcingós László*: A Kúria szándékosan tagadja meg az EUB ítéletek alkalmazását Dr. Marcingós Ügyvédi Iroda. <https://drmarcingos.hu/> (2025. 06. 09.).

⁴⁸ <https://www.penzcentrum.hu/hitel/20250602/tovabb-huzodik-a-devizahitel-haboru-tenyleg-visszaperelhetik-tizmillioikat-a-magyar-hitelkarosultak-1179711> (2025. 06. 18.).

⁴⁹ Portfolio: Devizahiteles ügy: megszólalt az OTP, az MNB és Nagy Márton. Portfolio. is. <https://www.portfolio.hu/bank/20250506/devizahiteles-ugy-megszolalt-az-otp-az-mnb-es-nagy-marton-is-759299> (2025. 05. 07.).

⁵⁰ *Szabó Bianka Ilona*: Tényleg visszaperelhetik tízmillióikat a magyar devizahitelesek? Ezt kell tudni az EU-s ítéletről. Pénzcentrum. <https://www.penzcentrum.hu/hitel/20250514/tenyleg-visszaperelhetik-tizmillioikat-a-magyar-devizahitelesek-ezt-kell-tudni-az-eu-s-iteletrol-1178758> (2025. 05. 18.).

alkalmazási elsőbbsége⁵¹ és a lojalitási klauzula⁵² miatt figyelembe kellene vennie az EUB ítéletet is [mely világosan leírja az irányelv megfelelő alkalmazását – a 84.-92. pontjában kifejtve, hogy a nemzeti bírának „adott esetben módosítaniuk kell az állandó ítélkezési gyakorlatot, amennyiben az a belső joguknak valamely irányelv céljaival összeegyeztethetetlen értelmezésén alapul, és hogy – bírói hatalmuknál fogva – mellőzniük kell valamely felsőbb bíróság által elfogadott minden olyan értelmezés alkalmazását, amely e bíróságra nézve e jog értelmében kötelező lenne, amennyiben ezen értelmezés nem egyeztethető össze ezen irányelvvel”⁵³ valamint a DH törvények problematikáját (ld. III.3. 4-6. bekezdések)], és ha a felek közötti körülményeket mérlegelve úgy ítélik meg, akkor ki kell mondaniuk a szerződések érvénytelenségét. Ezt a folyamatot támogathatná az Országgyűlés törvényalkotással, közvetlenül érvényre juttatva az ügyvéd által emlegetett „károkozó (tehát a bank) fizet” elvet.

A károsult fogyasztók, akik igényérvényesítését jogerősen elutasították a bíróságok, jelenleg jogegységi panaszokkal⁵⁴ fordulnak a Kúriához. A bírák között Marczingós szerint közkézen forognak ún. „garázsbírói” értekezletekről származó nem hivatalos köranyagok, többek között „Jogalkalmazási kérdések a DH perekben az EUB C-630/23. ítélet tükrében” címmel, melyről egy fényképet osztott meg nyilvános közösségi média felületén.⁵⁵ Véleménye szerint azok az uniós joggal ellentétes tartalommal bírnak, és később a járásbírói, ítélőtáblai bírák fogják viselni a jelenleg fennálló helyzet következményeit.

A Pesti Központi Kerületi Bíróság (továbbiakban: PKKB) bírása, Vass Éva elsőfokú ítélete egy devizaszerződés semmissé nyilvánításával kapcsolatban a kézirat lezárása előtti napon jelent meg a sajtóban. Ez az első olyan érdemi bírósági döntés, mely hivatkozza a C-630/23. ítéletet, ezáltal egy jelentős változást elindítva a joggyakorlatban.⁵⁶ A bíró ugyanis Marczingós álláspontjával egyezően félretette a DH törvények alkalmazását, vagyis nem módosította a tisztességtelen kikötést, hanem kimondta a teljes szerződés semmisségét. Az ügyvéddel abban ugyanakkor nem egyezik a véleményük, hogy a bíró szerint csak abban az esetben kell megállapítani a tisztességtelenséget, ha nem tájékoztatták megfelelően a fogyasztót, és nem pedig minden esetben, ha eltérő vételi és eladási

⁵¹ Vö. 16. lábjegyzet.

⁵² Az Európai Unióról szóló szerződés 4. cikk (3) bekezdés.: „az Unió és a tagállamok a lojális együttműködés elvének megfelelően kölcsönösen tiszteltben tartják és segítik egymást a Szerződésekkel eredő feladatok végrehajtásában.”

⁵³ EUB ítélet 88. pont.

⁵⁴ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 197/B. §: „jogegységi panasz eljárásnak a Kúria 2020. július 1-jén és az azt követően meghozott, a 41/B. §-ban meghatározott határozata ellen van helye. A 41/B. §-ban meghatározott feltételek teljesülése esetén a jogegységi panasz eljárásnak az ügyben alkalmazott és alkalmazandó eljárási törvénytől függetlenül helye van, ha a felülvizsgálati kérelemmel támasztott határozatot a bíróság 2020. április 1-jét és a Kúria a határozatát 2020. július 1-jét követően hozta.”

⁵⁵ Marczingós László: Itt van a bírósági köranyag, amivel az EUB ítéleteit felülértelmezik. Facebook. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=24271400002457574&set=pb.100000427359144.-2207520000&type=3> (2025. 06. 04.).

⁵⁶ Horváth Csaba László: Megvan az első magyar devizahiteles, aki az uniós ítélet alapján nyert idehaza pert 24.hu. <https://24.hu/fn/gazdasag/2025/06/17/devizahiteles-itelet-pkkb-mbh-bank-arfolyan-kulonbozet-europai-unio-birosaga/> (2025. 06. 17.).

árfolyam forog szóban.

V. Záró gondolatok

Úgy vélem, hogy jól láthatóan két ellentétes pólus alakult ki mind a szakmabeliek körében, mind pedig a politikai életben. Egyre többen foglalnak állást a devizakárosultakat támogatva, akár a választópolgárok megnyerése, akár valódi értékek és érdekek mentén, vagy esetleg éppen a bankok oldalán. Ugyanakkor az bizonyos, hogy a fennálló egyet nem értékek ellenére sem lehet megalkudni a károsultak érdekeinek jogszerű védelme érdekében.

A végső választ egyértelműen a kialakulófélben lévő bírósági gyakorlat fogja megadni, melyben kiemelkedő jelentőséggel bír majd a Kúria álláspontja. A PKKB bírójának elsőfokú ítélete, habár a kikötés tisztességtelen voltának meghatározását illetően nem egyezik az ügyvéd álláspontjával, mindenképpen az első lépés ezen az úton. Július közepétől ítélezési szünet következik majd a bíróságokon⁵⁷, ezalatt pedig csak akkor kerül egy tárgyalás megtartásra, ha azt az ügy körülményei indokolják. Tehát amennyiben addig nem születik döntés, elképzelhető, hogy a hazai joggyakorlat lehetséges változása ennek következtében későbbre tolódhat. Remélhetőleg a szakma képviselői, valamint a politikusok olyan mederbe tudják terelni a folyamatokat, hogy az semmiképpen se eredményezzen kötelezettségzegési eljárást⁵⁸ Magyarország ellen, valamint a fogyasztók számára is megfelelő jogvédelem álljon rendelkezésre.

⁵⁷ Ld. Pp. 148. §

⁵⁸ EUMSZ. 260. cikk:

„(1) Ha az Európai Unió Bírósága megállapítja, hogy egy tagállam nem teljesítette a Szerződésekből eredő valamely kötelezettségét, az adott államnak meg kell tennie az Európai Unió Bíróságának ítéletében foglaltak teljesítéséhez szükséges intézkedéseket.

(2) Ha a Bizottság megítélése szerint az érintett tagállam nem teszi meg az Európai Unió Bíróságának ítéletében foglaltak teljesítéséhez szükséges intézkedéseket, a Bizottság – mintán a tagállamnak lehetőséget biztosított észrevételei megtételére – az Európai Unió Bíróságához fordulhat. A Bizottság meghatározza az érintett tagállam által fizetendő átalányösszeg vagy kényszerítő bírság összegét, amelyet az adott körülmények között megfelelőnek ítél.

Ha az Európai Unió Bírósága megállapítja, hogy az érintett tagállam nem tett eleget az ítéletében foglaltaknak, a tagállamot átalányösszeg vagy kényszerítő bírság fizetésére kötelezheti.

Ez az eljárás nem érinti a 259. cikket.

(3) Ha a Bizottság a 258. cikknek megfelelően azon az alapon nyújt be keresetet az Európai Unió Bíróságához, hogy az érintett tagállam nem tett eleget valamely, jogalkotási eljárás keretében elfogadott irányelv átültetésére elfogadott intézkedései bejelentésére vonatkozó kötelezettségének, a Bizottság, amennyiben megfelelőnek ítéli, meghatározhatja az érintett tagállam által fizetendő átalányösszegnek vagy kényszerítő bírságnak az általa az adott körülmények között megfelelőnek tartott mértékét.

Ha az Európai Unió Bírósága megállapítja, hogy jogsértés történt, a tagállamot – a Bizottság által meghatározott összeget meg nem haladó mértékű – átalányösszeg vagy kényszerítő bírság fizetésére kötelezheti. A fizetési kötelezettség az Európai Unió Bíróságának ítéletében megállapított időpontban válik esedékessé.”

Miklai Kamilla Rózsa

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

Kereszt és olajág: A Szentszék diplomáciája

A nemzetközi jogalanyiség pilléreitől a békemissziók nemzetközi szerepéig

I. Bevezetés

Az Apostoli Szentszék (latinul: *Sancta Sedes*) helyzete a nemzetközi szintén több szempontból is kivételes; az emberiség történetében nincs olyan intézmény, amellyel valóban összehasonlítható lenne. A pápa évszázadokon keresztül egyszerre volt világi uralkodó és a nyugati kereszténység legfőbb egyházi méltósága; e kettős szerep következtében gyakran kérdésessé vált, hogy épp milyen minőségben járt el. Noha a Pápai Állam megszűnésével világi szuverenitása formálisan véget ért, a római egyházfő nemzetközi jogi megítélését továbbra is jelentősen befolyásolja az a hagyomány, amely e történeti kettősséget mindmáig fenntartja. Ez a státusz magyarázza azt a rendhagyó, gyakran vitatott jogalanyiságot, amely a Szentszék ma is megilleti a nemzetközi jog térrénumában.¹ S hogy mit is takar pontosan a Szentszék, mint fogalom? A katolikus egyház szóhasználatában a pápa személyét és azokat a központi szerveket jelenti, amelyek segítik őt az egész világegyházra kiterjedő lekipásztori feladatának ellátásában.² A „Szentszék” kifejezés a 4-5. században alakult ki, eredetileg „Apostoli Szék” (*Sedes Apostolica*) néven. A „szék” hagyományosan a hivatal jelképe; ebben az értelemben a pápa legfőbb pásztori hivatalát jelenti, amely magában foglalja mind a tanítói, mind az egyházkormányzati joghatóságot. A Szentszék tehát szűkebb értelemben a római pápa hivatalát, tágabb értelemben pedig a pápát és az őt segítő intézményrendszert, a Római Kúriát foglalja magában.³ Felmerül azonban a kérdés: milyen alapon nyugszik a Szentszék nemzetközi jogalanyiséga? Miként illeszkedik státusza a klasszikus államiság-fogalomhoz? Milyen eszközökkel és milyen keretek között folytat a Szentszék diplomáciai tevékenységet? Tanulmányomban a Szentszék nemzetközi jogi státuszát, jogalanyiságát, valamint diplomáciai szerepvállalását vizsgálom. Elemzem, miként érvényesül a Szentszék szuverén pozíciója a nemzetközi kapcsolatok rendszerében, különös tekintettel a békemissziós és közvetítői tevékenységére.

¹ Arthur Pearce Higgins: The Papacy and International Law. The Journal of the Society of Comparative Legislation 1908/2. sz. 252. o.

² Erdő Péter: A Szentszék és Magyarország. Katolikus Szemle 1991/3-4. sz. 140-148. o.

³ Érszegi Márk Aurél: Péter utódának szolgálatában. A Szentszék és intézményei. Vajdasági Keresztény Ifjúság, Szabadka 2008. 9-11. o.

II. A Szentszék nemzetközi jogalanyiséga

II.1. A Szentszék jogalanyiséga 1929 előtt

A Szentszék jogalanyiségének alapjai már jóval a 20. század előtt kialakultak. A római császári időkig visszatekintve, a Szentszék hatalmának területi dimenziója fokozatosan formálódott: I. Theodosius császár 395-ben ismerte el a katolikus egyházat jogi személyként, amit később földadományok és világi befolyás követett. A középkorban a Pápai Állam fokozatosan bővült, különösen a Karoling-korban, amikor Nagy Károly császárrá koronázása után a pápai területek védelmet élveztek. Bár a 10-11. században az Ottó-dinasztia gyakorlatilag irányította ezeket a területeket, a pápa formálisan továbbra is független uralkodónak számított. A 19. század elején I. Napóleon elfoglalta, majd annektálta a Pápai Államot, így csak 1850-ben térhetett vissza a pápa Rómába – ezúttal III. Napóleon francia csapatainak védelme alatt.⁴ 1870-ben az olasz egység megvalósulásával az olasz hadsereg megszállta Rómát, a pápai állam megszűnt, és ezzel együtt a pápa világi szuverenitása is elveszett. Az olasz állam 1871-ben elfogadta a Garanciális Törvényt, amely ugyan biztosította a pápa személyének sérthetetlenségét, valamint a Vatikán és a Lateráni paloták szabad használatát, a Szentszék mégsem fogadta el ezt az egyoldalú jogi aktust.⁵ A pápák a következő évtizedekben visszavonultak a Vatikán területére, és látványosan elhatárolódtak az olasz államtól – ez volt a „vatikáni fogság” időszaka.⁶

Annak ellenére, hogy a Szentszék 1870-ben elveszítette területi szuverenitását, nem szűnt meg nemzetközi jogi személyiségként létezni.⁷ A diplomáciai kapcsolatok fenntartásával, nemzetközi egyezmények – köztük konkordátumok – megkötésével és követek küldésével a Szentszék a gyakorlatban folyamatosan érvényesítette jogalanyiségét. Az 1815. március 19-én elfogadott bécsi jegyzőkönyv a pápai nunciusokat a nagykövetek rangjával ruházta fel, és rögzíti, hogy a szabályozás „nem eredményez újítást a pápa képviselőinek tekintetében”, akik a katolikus országokban a diplomáciai testület dékánjaként élveznek elsőbbséget. Ezek a rendelkezések – bár katolikus államokból erednek – általános érvénnyel bírnak, és nem kizárólag keresztény államokra vonatkoznak. A bíborosok ezzel szemben nem tekinthetők a Szentszék diplomáciai képviselőinek. 1870 előtt a nemzetközi jog két különálló alanyként ismerte el a Pápai Államot és a Szentszékét. A pápa személyében e két entitás legfőbb szervei egyesültek – ezáltal sajátos, kettős jogi minőség jött létre. Már ebben az időszakban is a Szentszék volt a meghatározóbb nemzetközi szereplő, amit jól mutat az is, hogy a katolikus államok nem a Pápai Állam politikai súlya, hanem a Szentszék

⁴ Matthew N. *Bathon*: The Atypical International Status of the Holy See. *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 2001/3 sz. 600-602. o.

⁵ *Higgins*: i. m. 257-258. o.

⁶ *Kiss Amarilla*: A nemzetközi jog különleges alanyai. In: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Nemzetközi jog (szerk. Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor). 2019.

⁷ Horace F. *Cumbo*: The Holy See and International Law. *The International Law Quarterly*, Winter 1948-1949/4 sz. 612. o.

spirituális felsőbbbsége miatt biztosították a nunciusok számára a diplomáciai testületen belüli elsőbbségi (dékáni) rangot.⁸

II.2. A Szentszék jogalanyisága 1929 után

Az 1929. február 11-én aláírt lateráni egyezmény – amelyet az olasz állam részéről Benito Mussolini, a Szentszék nevében pedig Gasparri bíboros látott el kézjeggyével⁹ – rögzíti a Szentszék mai jogi helyzetének alapjait. Az egyezmény értelmében Olaszország egy jól körülhatárolt területet engedett át a pápának, amely által a Szentszék újra időbeli szuverenitást nyert.¹⁰ A megállapodás keretében létrejött Vatikánváros Állam – mintegy 44 hektáros területen – teljes és kizárólagos joghatóságot biztosít a Szentszék számára, az olasz állam pedig vállalta, hogy nem avatkozik be belső ügyeibe.¹¹ Fontos különbséget tenni a két entitás között: míg Vatikánváros klasszikus értelemben vett, területhez kötött állami struktúráként működik, addig az Apostoli Szentszék a római pápa és a Római Kúria szellemi és közjogi egységeként lép fel a nemzetközi térben. A Szentszék befolyása nem állandó lakosságon, gazdasági teljesítményen vagy katonai erőn alapul, hanem erkölcsi, történeti és univerzális szellemi szerepéből fakad.¹²

A lateráni egyezmény megkötése önmagában is igazolja a Szentszék nemzetközi jogalanyiságát, hiszen egy önálló nemzetközi szerződés alanyaként lépett fel, amelynek eredményeként létrejött egy új állam. Bár egyes vélemények szerint a megállapodás nem tekinthető klasszikus értelemben vett nemzetközi szerződésnek – tekintettel arra, hogy a Szentszék szuverenitása épp e szerződés alapján nyerte volna el jogalapját –, a történeti tények azt mutatják, hogy a Szentszék már a területi szuverenitás nélküli időszakában (1870–1929) is fenn tudta tartani nemzetközi jogi személyiségét. Mindezt megerősítik a lateráni egyezmény egyes rendelkezései is, amelyek kifejezetten hangsúlyozzák a Szentszék szuverenitását, függetlenségét és nemzetközi jogalanyiságát, mint a megállapodás alapját és célját. Ezt olvashatjuk az egyezmény Preambulumában: „[...] annak érdekében, hogy a Szentszék számára biztosítva legyen az ő abszolút és látható függetlensége [...]”,¹³ 2. cikkében: „Olaszország elismeri a Szentszék szuverenitását a nemzetközi ügyekben, mint természetéből fakadó sajátosságot, amely összhangban áll történeti hagyományaival és egyetemes küldetésének követelményeivel”,¹⁴ 24. cikkében: „a Szentszék a nemzetközi téren őt megillető szuverenitásra tekintettel [...]”¹⁵,

⁸ Josef L. Kunz: The Status of the Holy See in International Law. American Journal of International Law 1952/2 sz. 310-311. o.

⁹ 1929. évi lateráni szerződés a Szentszék és az Olasz Királyság között (a továbbiakban: lateráni egyezmény).

¹⁰ Kunz: i. m. 313. o.

¹¹ Buzs László: A Szentszék nemzetközi jogi helyzete a lateráni egyezmény szerint. Magyar Jogászegyleti Értekezések, XX. köt. 103. füzet. Franklin-Társulat, Budapest 1929. 222. o.

¹² Cumbo: i. m. 610. o.

¹³ Lateráni egyezmény Preambuluma.

¹⁴ Lateráni egyezmény 2. cikk.

¹⁵ Lateráni egyezmény 24. cikk.

illetőleg a 26. cikkében: „a Szentszék úgy véli, hogy a ma aláírt megállapodások megfelelően garantálják mindazt, amire szüksége van ahhoz, hogy kellő szabadsággal és függetlenséggel biztosítsa a római egyházmegye és a katolikus egyház lelkipásztori kormányzását Olaszországban és az egész világon [...]”.¹⁶

II.3. Jogalanyiség a klasszikus kritériumok tükrében

A nemzetközi jog hagyományosan az államot tekinti elsődleges jogalanynak, noha a globalizációval párhuzamosan számos nem állami szereplő – például felszabadítási mozgalmak, nemzetközi civil szervezetek vagy multinacionális vállalatok – is megjelent a nemzetközi kapcsolatokban.¹⁷ Ennek ellenére a „mi minősül államnak” kérdés a mai napig nem bír egységes, teljes körű és általánosan elfogadott meghatározással. A legszélesebb körben idézett kritériumrendszer az 1933-as Montevideói Egyezmény, amely a deklaratív államelmélet alapján négy objektív feltételt rögzít: (1) állandó lakosság, (2) meghatározott terület, (3) hatékony kormányzat a terület felett, valamint (4) a nemzetközi kapcsolatok létesítésére való képesség, ideértve a szerződéses kötelezettségek teljesítését is.¹⁸ A Montevideo-szabályozást az Egyesült Államok külkapcsolati jogának *Restatement (Third)* című dokumentuma is megerősíti.¹⁹ A kritikus álláspontok szerint a Szentszék ezeknek a feltételeknek csak részben felel meg, így a klasszikus államdefiníció alapján nem tekinthető államnak – ezért is gyakran vitatott a nemzetközi jogi státusza. Vizsgáljuk meg tehát röviden, hogy a Szentszék hogyan s miképp tesz eleget a kritériumrendszer egyes elemeinek.

Az első feltétel, az állandó lakosság megléte, sajátos formában teljesül. A Vatikánvárosban mindössze néhány száz fő él, akik jellemzően a Szentszék szolgálatában állnak, például egyházi méltóságok, hivatalnokok és alkalmazottak. A vatikáni állampolgárság nem születési jogon alapul, hanem az ellátott tisztséghez kapcsolódik (*jus officii*), és általában a szolgálat megszűnésével automatikusan megszűnik. A lakosság nem képes önmagát biológiai értelemben fenntartani vagy reprodukálni, mivel a többség cölibátusban élő pap, szerzetes vagy hivatalnok, s emiatt hagyományos értelemben vett társadalmi utánpótlásról nem beszélhetünk. Mindez kétségtelenül eltér más államok lakossági szerkezetétől, mégis egy funkcionális, meghatározható közösség alkotja.²⁰ A második kritérium, a jól körülhatárolt terület, a lateráni egyezményhez kapcsolódik. A Vatikánváros ugyan csupán valamivel több mint 40 hektár területű, mégis világosan kijelölt határokkal rendelkezik, és jogilag teljes mértékben a Szentszék kizárólagos fennhatósága alá tartozik. Olaszország az egyezmény révén nemcsak a területet adta át, hanem elismerte annak

¹⁶ Lateráni egyezmény 26. cikk.

¹⁷ Bruhács János – Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston: Nemzetközi jog I. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2023. 17-18. o.

¹⁸ 1933 évi montevideói egyezmény az államok jogairól és kötelezettségeiről 1. cikk 19. o.

¹⁹ Louis Henkin: Restatement of the Foreign Relations Law of the United States (Revised): Tentative Draft No. 2. The American Journal of International Law 1981/4 sz. 988-989. o.

²⁰ Bathor: i. m. 609-611. o.

szuverén természetét is. Bár a terület mérete rendkívül kicsi, a nemzetközi jogban nincs előírás arról, hogy egy államnak minimális területi nagyságot kellene elérnie, így a kritérium formálisan teljesül.²¹ A harmadik követelmény az effektív és független kormányzat megléte. A Szentszék kormányzati struktúrája egyedülálló: a pápai monarchia, valamint a Római Kúria intézményrendszere egyszerre lát el vallási, politikai és diplomáciai feladatokat. A világi igazgatást a Pápai Kormányzó és a Pápai Bizottság irányítja, a külkapcsolatokat azonban nem ezek, hanem a Szentszék Külügyi Titkársága – a Római Kúria részeként – bonyolítja. Ez a funkcionális kettősség nem csökkenti a Szentszék függetlenségét, sőt, éppen annak egyedi természetét erősíti meg.²² Végül, a negyedik kritérium – a nemzetközi kapcsolatok létesítésének képessége – kétségtelenül teljesül. A Szentszék jelenleg több mint 150 állammal tart fenn hivatalos diplomáciai kapcsolatot, aktívan részt vesz multilaterális fórumokon, és számos nemzetközi szerződés részese.²³

Mindazonáltal a Montevideo-féle kritériumrendszer alkalmazása önmagában nem mentes a problémáktól, mivel a nemzetközi közösség az új államok elismerését a gyakorlatban gyakran nem csupán objektív feltételekhez, hanem politikai és értékalapú szempontokhoz is köti.²⁴ E tendenciák alapján például egy, a lateráni mintát követő új „állam-vallás” konstrukció – amely nem demokratikus módon jönne létre, és nem rendelkezne megfelelő társadalmi legitimitással – várhatóan nem nyerne széles körű elismerést. A Szentszék különleges helyzetét éppen az adja, hogy a történeti folytonosság és a hosszú időn át fennálló nemzetközi elismerés révén kivételes jogállásra tett szert. Ugyanezt a státuszt egy új vallási entitás aligha tudná megszerezni, még akkor sem, ha formálisan teljesítené a Montevideo-féle követelményeket. Így a Szentszék *sui generis* jogalanyiséga nem pusztán a Montevideóban lefektetett kritériumok teljesüléséből fakad, hanem azok történeti meghaladásaként, a nemzetközi közösség gyakorlati elismerésén és a moralitáshoz kötött szerepén keresztül nyer igazolást.²⁵

Az elméleti viták ellenére a Szentszék jelenlegi megítélése a nemzetközi jogban viszonylag egységes képet mutat. Jogállását tekintve a nemzetközi jog *sui generis* alanya: olyan különleges jogalanyiséggal rendelkezik, amely nem illeszthető be maradéktalanul sem az államok, sem a nemzetközi szervezetek hagyományos kategóriáiba. A Szentszék ezen belül egyszerre testesíti meg Vatikánvárosi Állam kormányzati szerveit és a katolikus egyház egyetemes, szupranacionális központját.²⁶ A Vatikán számos nemzetközi szerződésben fél – a diplomáciai kapcsolatok jogáról

²¹ Bathor: i. m. 611-612. o.

²² Bathor: i. m. 612-614. o.

²³ Bathor: i. m. 614- 617. o.

²⁴ Thomas D. Grant: Defining Statehood: The Montevideo Convention and its Discontents, Columbia Journal of Transnational Law 1999/37. sz. 421-422. o.

²⁵ Bathor: i. m. 624-626. o.

²⁶ James Crawford: The Creation of States in International Law, 2. kiadás. Oxford University Press, Oxford 2006. 227-228. o.

szóló 1961. évi bécsi szerződés, illetve több humanitárius jogi egyezmény is ide sorolható. Emellett tagként szerepel különböző nemzetközi szervezetekben, többek között az Egyetemes Postaegyesületben, a Nemzetközi Távközlési Szervezetben vagy a Nemzetközi Atomenergia-ügynökségben.²⁷

II.4. ENSZ tagság – állami vagy egyházi szerep?

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (továbbiakban: ENSZ) a két világháborút követően jött létre azzal a céllal, hogy elősegítse a béke és biztonság megőrzését, előmozdítsa az emberi jogok elismerését, valamint hozzájáruljon a társadalmi fejlődéshez és az életszínvonal emeléséhez világszerte. A Szentszék az ENSZ-ben az emberiség egységének és szolidaritásának megnyilvánulását látja, különösen annak fényében, hogy a szervezet tagságát az idők során a világállamok döntő többsége elnyerte. E szemlélet tükrében a Szentszék és az ENSZ között szoros és rendszeres kapcsolattartás alakult ki, amelynek keretében a Szentszék képviselőket delegál az ENSZ New York-i központjába, valamint különböző szakosított ügynökségeihez, például Genfbe, Rómába, Párizsba és Bécsbe is.²⁸ Jelentős mozzanat volt a Szentszék meghívása az 1949-es genfi diplomáciai konferenciára, ahol teljes értékű résztvevőként volt jelen; aláírta és ratifikálta a négy genfi egyezményt, ezzel szerződő félle vált. E konferencián gyakorlatilag a világ összes állama – beleértve a szovjet blokk országait is – képviseltette magát, azonban egyik fél sem kifogásolta a Szentszék jelenlétét, ezzel *de facto* megerősítve nemzetközi jogi státuszát.²⁹ Azonban a Szentszék nem teljes jogú tagja az ENSZ-nek, melyet az Alapokmány 4. cikke is alátámaszt, ugyanis ennek értelmében a tagság kizárólag olyan „államok” számára lehetséges, amelyek békeszeretőek, elfogadják az Alapokmányban foglalt kötelezettségeket, és azok teljesítésére képesek és hajlandók.³⁰ Mindazonáltal nem klasszikus államként vesz részt az ENSZ munkájában, hanem *sui generis* entitásként, így rendelkezik bizonyos állami attribútumokkal. 1964 óta pedig állandó megfigyelői státusszal rendelkezik, amely kiterjedt jogosítványokat biztosít számára: részt vehet a Közgyűlés ülésein, felszólalhat, javaslatokat tehet, és hozzáférhet a hivatalos dokumentumokhoz, bár szavazati joggal nem rendelkezik.³¹ Fontos megjegyezni, hogy ez a szerepvállalás nem csupán technikai vagy diplomáciai jellegű, hanem morális és erkölcsi súlyt is hordoz, mivel a Szentszék ilyen formában a katolikus egyház egyetemes tanításait és etikai álláspontját képviseli.³²

²⁷ Bruhács – Kis Kelemen – Mohay: i. m. 111-112. o.

²⁸ Bathor: i. m. 605-606. o.

²⁹ Kunz: i. m. 313-314. o.

³⁰ ENSZ Alapokmány II. fejezet, 4. cikk (1) bekezdés.

³¹ Kis: i. m.

³² Yasmin Abdullah: The Holy See at United Nations Conferences: State or Church? Columbia Journal of Transnational Law 1996/34. sz. 529-579. o.

E kivételes szerepet az is tükrözi, hogy a Szentszék a multilaterális diplomácia színterén aktívan fellép olyan ügyekben, amelyek erkölcsi, szociális vagy humanitárius természetűek. Különösen az ENSZ által szervezett világkonferenciákon tud érdemi hatást gyakorolni a tárgyalások menetére és azok eredményére, ahogy azt az 1994-es kairói és az 1995-ös pekingi konferenciák is jól példázzák. Az 1994-es kairói népesedési konferencián a Szentszék aktívan fellépett a fogamzásgátlás és az abortusz legalizálása ellen. A tárgyalásokat megelőzően államfőket próbált meggyőzni álláspontjáról, és nyomására a dokumentum tíz százaléka – főként a reproduktív egészséggel és abortusszal kapcsolatos részek – zárójelben maradtak. A konferencia alatt is következetesen tiltakozott minden olyan nyelvezet ellen, amely az abortuszhoz való jog elismerését sugalmazta, és több pontban módosította a végső szöveget. Az 1995-ös pekingi nőjogi világkonferencián a Szentszék visszafogottabb kommunikáció mellett, de hasonlóan aktív volt: részt vett az előkészületekben, nemzetközi szinten lobbizott, és a konferencia során is tiltakozott az abortuszra, fogamzásgátlásra, valamint a reproduktív egészséghez fűződő jogokra utaló kifejezések ellen.³³

Bár a Szentszék nemzetközi jogalanyisága, illetve szerepe a konfliktuskezelésben eltérő elméleti és gyakorlati keretek között értelmezendő — előbbi elsősorban a nemzetközi jogi státusz és elismerés kérdésköréhez tartozik, míg utóbbi a nemzetközi kapcsolatok terrénumában érvényesül—, mégis szorosan összefüggnek egymással. Fontos hangsúlyozni, hogy a Szentszék béketeremtő és külpolitikai aktivitása nem értelmezhető nemzetközi jogalanyiságától függetlenül, amely egyrészt legitimálja jelenlétét a diplomáciai térben, másrészt intézményesíti azon képességét, hogy formális közvetítőként léphessen fel konfliktushelyzetekben. Így a szerző célja nem pusztán a két jelenség önálló bemutatása, hanem azok kapcsolatának feltárása egyaránt. A két terület együttes vizsgálata szükséges ahhoz, hogy árnyaltabb képet kapjunk arról, milyen sajátos módon kapcsolódik össze a Szentszék jogi különállása és erkölcsi-politikai szerepvállalása nemzetközi viszonylatban. A továbbiakban vizsgáljuk meg tehát a Szentszék diplomáciájának működését, közvetítői szerepét, valamint a pápai békemisszió teológiai és jogi forrásait.

III. A Szentszék szerepe a konfliktuskezelésben

III.1. „A pápa kinyújtott keze”: a Szentszék diplomáciája

Noha a nemzetközi politika világa alapvetően szekuláris tér, a Szentszék folyamatos jelenléte és diplomáciai törekvései nagyban befolyásolják azt. Egy amerikai diplomáciai jelentés például úgy fogalmaz, hogy a Szentszék a kortárs nemzetközi viszonyok között – mérete, berendezkedése és történelmi háttere ellenére – a világ egyik globális hatalma, amely képes saját érdekeit és értékrendjét

³³ *Bathor*: i. m. 607-608. o.

hatékonyan képviselni.³⁴ Külkapcsolatai négy alapvető dimenzióban mozognak: a politikai és vallási szerepfelfogás, valamint az érdemi (szubsztancialista) és viszonyrendszeri (relációs) nemzetközi értelmezések mentén, így diplomáciája egyszerre vallási és politikai természetű: képviselői hivatalos állami elismeréssel bíró nagykövetségként működnek, miközben egyházi személyek is, így a vallási és világi hatáskörök különös kettősségének letéteményesei.³⁵ XIII. János pápa egy alkalommal úgy jellemezte a nunciusi szerepkört, mint „*a pápa saját, világ felé kinyújtott kezé*”,³⁶ mely jól érzékelteti, hogy a pápa küldöttei nem pusztán egy állam földrajzi érdekeit képviselik, hanem szélesebb, univerzális célokat szolgálnak. Ez a hibrid szerep jól tükröződik abban is, ahogyan a Szentszék a hit alapú diplomácia eszközeit alkalmazza: a vallási hitre épülő alapelvek mentén kitűzött céljai nem csupán az igazságosságon és méltányosságon alapuló rendezést mozdítják elő, hanem a mélyebb, erkölcsi és spirituális megbékélést egyaránt.³⁷ A megoldási folyamatokban törekszik a kulturális, etnikai és vallási sokféleség aktív elfogadtatására, emellett fontos cél a megbocsátás elősegítése mint a kapcsolatok helyreállításának feltétele, valamint az áldozatokkal való szolidaritás kifejezése, különösen olyan helyzetekben, ahol a vallás identitásformáló és konfliktusgeneráló tényező is lehet.³⁸ A Szentszék diplomatai tehát nem csupán tárgyalópartnerek, hanem olyan morális közvetítők, akik a vallási hagyomány eszközeivel kívánják előmozdítani a közösségek gyógyulását és a békés együttélés feltételeit.³⁹

III.2. Közvetítői szerep

A közvetítés – mint a békés vitarendezés egyik klasszikus eszköze – a nemzetközi jog keretein belül sajátos funkciót tölt be: célja nem csupán a fegyveres, illetőleg politikai konfliktusok megelőzése vagy lezárása – például szuverenitási viták, ideológiai ellentétek, határkérdések vagy önrendelkezési törekvések –, hanem az államközi feszültségek deeszkalációja és a tartós diplomáciai egyensúly előmozdítása is. A hágai egyezmény meghatározása szerint a közvetítés lényege abban áll, hogy a harmadik fél igyekszik „kiegyenlíteni azokat az ellentétes követeléseket, és elenyészteni azokat a nehezteléseket”, amelyek a viszálykodó felek között fennállnak. E tevékenység során a közvetítő nem csupán megfigyelőként vesz részt, hanem aktív szereplőként érdemi javaslatokat tesz, és segíti

³⁴ Paolo Mastrolilli: The Vatican is like us Americans, a global power able to influence the world. La Stampa – Vatican Insider. <https://www.lastampa.it/vatican-insider/en/2017/06/27/news/the-vatican-is-like-us-americans-a-global-power-able-to-influence-the-world-1.34590235/> (2025. 04. 30.).

³⁵ Jodok Troy: The Pope's own hand outstretched: Holy See Diplomacy as a Hybrid Mode of Diplomatic Agency. The British Journal of Politics and International Relations 2018/20. sz. 120. o.

³⁶ XIII. János pápa: Mission to France: Memoirs of a Nuncio 1944–1953, McGraw-Hill Book Company, New York 1966. 106. o. Idézi: Jodok Troy: The Pope's own hand...

³⁷ Christian E. Rieck – Dorothee Niebuhr: Microstate and Superpower. The Vatican in International Politics. In: “Small” States in International Politics (szerk. Gerhard Wahlers). Konrad Adenauer Stiftung, Berlin 2015. 40-42. o.

³⁸ D. A. Binchy: The Vatican and International Diplomacy. International Affairs (The Royal Institute of International Affairs 1944-) 1946/1 sz. 55-56. o.

³⁹ Jodok Troy: Faith-Based Diplomacy under Examination. The Hague Journal of Diplomacy 2008/3. sz.

a tárgyalási folyamat előmozdítását. Fontos azonban, hogy a közvetítő nemcsak ösztönözhet, hanem el is határolhat bizonyos álláspontokat, vagy forrásokat vonhat meg, így irányítva a folyamatot a megállapodás felé.⁴⁰ Hangsúlyozandó, hogy a közvetítő elfogadottságát döntően befolyásolja annak megítélt motivációja, a rendelkezésére álló befolyás (ún. „leverage”) és az, hogy mennyire tud hatni mindkét félre. Így a sikeresség jelentős mértékben függ a közvetítő fél diplomáciai kompetenciájától, tárgyalástechnikai felkészültségétől, valamint a mögötte álló állam vagy intézmény nemzetközi hitelétől és politikai súlyától.⁴¹ A vallási közösségek rendszerint a béke előmozdítását tekintik küldetésüknek, még ha ezt különböző eszközökkel és eltérő súllyal is teszik. A római katolikus egyház azonban a Szentszék nemzetközi jogi státusza révén olyan külpolitikai mozgástérrel rendelkezik, amely messze túlmutat a szimbolikus jelenlétén.⁴² A Szentszék sajátos, egyedülálló diplomáciai hálózatot működtet, amely nemcsak formális keretek között, hanem informális csatornákon keresztül is aktív. A pápai üzenetek, nemzetközi látogatások, humanitárius gesztusok és vallásközi találkozók mind részei annak a diplomáciai gyakorlatnak, amely az egyház erkölcsi tekintélyét és globális kapcsolatrendszerét mozgósítja a béke és biztonság szolgálatában.⁴³ Legitimitása nem kizárólag vallási tekintélyéből fakad, hanem abból is, hogy a humanitárius értékekre, az emberi méltóságra és a társadalmi igazságosságra épülő üzenetei univerzális nyelvet képviselnek, amely a nem katolikus államokat is megszólítja. Tudatosan törekszik arra, hogy közvetítőként független maradjon, illetve régióként eltérő társadalmi és történeti sajátosságokra tekintettel járjon el.⁴⁴ Casaroli bíboros szerint a Szentszék épp abban különbözik a világi államoktól, hogy nincsenek politikai-területi érdekei, így képes nagyobb objektivitással és függetlenséggel fellépni. A pápai mediáció tehát nem pusztán egyházdiplomáciai hagyomány, hanem a Szentszék nemzetközi jelenlétének egyik legjelentősebb megnyilvánulása – különösen olyan helyzetekben, ahol a hagyományos államközi diplomácia kudarcot vall.⁴⁵

III.3. A pápai békemisszió teológiai és jogi forrásai

Noha alapítója világosan kijelentette, hogy „az én országom nem e világból való”,⁴⁶ a katolikus egyház a történelem során mégis olyan formában szerveződött, amely tevékenységét evilági jogforrásokból származtatja, melyek egyaránt teológiai és jogi természetűek.⁴⁷ A Szentszék diplomáciai tevékenysége leginkább a pápai követeken keresztül válik intézményesen

⁴⁰ *McFarlane*: The Holy See's Diplomacy: An Analysis of Papal Mediation in the Middle East." Florida Journal of International Law 2021/2. sz. 171. o.

⁴¹ *Brubács – Kis Kelemen – Mohay*: i. m. 269. o.

⁴² *Binchy*: i. m. 48. o.

⁴³ *Ujházi Lóránd*: Pápai követek helye és szerepe az egyház békemissziójában az új típusú biztonsági kihívások fényében. *Belügyi Szemle* 2021/2. különszám 139-140. o.

⁴⁴ *McFarlane*: i. m. 192-193. o.

⁴⁵ *McFarlane*: i. m. 177. o.

⁴⁶ Biblia: János evangéliuma 18,36.

⁴⁷ Francis X. *Murphy*: Vatican Politics: Structure and Function. *World Politics* 1974/4 sz. 543. o.

megragadhatóvá, ezért a békemissziós szerep jogi kereteit elsősorban e képviseletre vonatkozó szabályozás alapján érdemes áttekinteni. Bár a hatályos Egyházi Törvénykönyv (*Codex Iuris Canonici* - CIC) nem emeli ki külön a pápai követek békemissziós feladatának jelentőségét, mégis sokoldalú listáját adja a pápai követek feladatainak.⁴⁸ A 364. kánon 5. pontja például előírja, hogy a követ „mozdítsa elő a békét, a fejlődést és a népek együttműködését”,⁴⁹ ugyanazon kánon 6. pontja a vallásközi párbeszéd előmozdítását nevezi meg feladatként,⁵⁰ míg a 365. kánon 1. pontja az állami hatóságokkal való kapcsolattartást⁵¹ – mindezek a béketörekvések kulcsfontosságú területei. Ezek a megfogalmazások azonban szándékosan tömörek: a kódex műfaji sajátossága, hogy nem részletezi a konkrét működési kereteket, hanem a gyakorlatra, a hagyományra és a pápai tanításokra bízva azok értelmezését. A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai sem bocsátkoztak részletesen az egyházi diplomácia belső struktúrájába, inkább általános elveket fogalmaztak meg. Ugyanakkor világosan jelezték, hogy a nemzetközi kapcsolatokban való részvétel az egyház missziós küldetésének szerves része.⁵² A pápai követek tevékenységét a zsinat után⁵³ VI. Pál pápa *Sollicitudo omnium ecclesiarum* kezdetű *motu proprio*-ja részletezte tovább, amely már nemcsak szervezeti irányelveket, hanem teológiai alapvetést is megfogalmazott. A dokumentum értelmezésében a követ nem csupán formális diplomáciai szereplő, hanem az egyház küldetésének meghosszabbított keze – aktív jelenlét a társadalmi, vallási és politikai térben.⁵⁴ E küldetés középpontjában a béke szolgálata áll, amelynek alapját maga Krisztus tanítása képezi: „Békességet hagyok rátok. Az én békémet adom nektek.” (Jn 14,27)⁵⁵, „Békesség nektek” (Jn 20,19) – köszöntötte tanítványait feltámadása után.⁵⁶ A nyolc boldogság egyikeként Jézus így tanít: „Boldogok a békességszerzők, mert ők Isten fiainak fognak neveztetni” (Mt 5,9)⁵⁷. Ez az evangéliumi felhívás alapozza meg az egyház békemissziós küldetését is, amelynek intézményes letéteményesei a pápai követek. Munkájuk így nem csupán diplomáciai szolgálat, hanem a béke evangéliumi értelmének gyakorlati megvalósítása, mely nem egy opcionális feladat, hanem az egyház identitásából fakadó kötelezettség.⁵⁸ Jelenlétük – különösen válságövezetekben és nemzetközi szervezeteknél – állandó, intézményesített formája annak, hogy

⁴⁸ Codex Iuris Canonici (CIC): A Katolikus Egyház Törvénykönyve, Szent István Társulat, Budapest 1987., V. fejezet (a továbbiakban: a Katolikus Egyház Törvénykönyve).

⁴⁹ Katolikus Egyház Törvénykönyve 364. kánon 5. pont.

⁵⁰ Katolikus Egyház Törvénykönyve 364. kánon 6. pont.

⁵¹ Katolikus Egyház Törvénykönyve 365. kánon 1. pont.

⁵² II. Vatikáni Zsinat: Christus Dominus, 1965. <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=6#CD6> (2025. 04. 29.).

⁵³ *Ujház*: i. m. 140-145. o.

⁵⁴ VI. Pál pápa: *Sollicitudo omnium ecclesiarum*. https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19690624_sollicitudo-omnium-ecclesiarum.html (2025. 04. 30.).

⁵⁵ Biblia, Újszövetség, János evangéliuma 14,27.

⁵⁶ Biblia, Újszövetség, János evangéliuma 20,19.

⁵⁷ Biblia, Újszövetség, Máté evangéliuma 5,9.

⁵⁸ Miloš Gajić: Pope Francis and the Challenges of Inter-Civilization Diplomacy. *Revista Brasileira de Política Internacional* 2015/2. sz.

a Szentszék a világ konkrét problémáira válaszoljon. E válaszképesség megerősítését szolgálta Ferenc pápa 2017-ben bevezetett reformja, amelynek részeként létrehozta a Vatikáni Államtitkárság harmadik szekcióját, külön az apostoli nunciaturák és a diplomáciai személyzet ügyeinek koordinálására.⁵⁹ A *Regolamento per le Rappresentanze Pontificie* című 2003-as szabályzat részletesen meghatározza a pápai képviselők működésének elveit, a nunciosok feladatköreit, megerősítve a Szentszék diplomáciájának egységes, normatív kereteit.⁶⁰

A kánonjog, mint a Katolikus Egyház saját jogrendje, nem a területi vagy gazdasági érdekek védelmére jött létre, hanem arra, hogy biztosítsa a kinyilatkoztatott hittartalom változatlan megőrzését és a megszentelő tevékenység egységes gyakorlását az egész emberiség számára. Ez a jogrend az Egyház szakrális természetéből fakad, és célja, hogy garantálja az Egyház működésének minden világi hatalomtól való függetlenségét. Erdő Péter megfogalmazásában „*Ha viszont a Katolikus Egyház magát sem tartja teljesen illetékesnek bizonyos szabályai alakítására (ti. azok a krisztusi alapítás okán vannak az egyházban), még kevésbé fogadhatja el, hogy ez az állam joga legyen.*”⁶¹ Ez azt jelenti, hogy a krisztusi alapítású szabályok világi befolyástól való függetlensége az Egyház működésének alapvető eleme, amelyből a külügyi tevékenység is származik. Rónay Miklós doktori értekezésében hangsúlyozza, hogy az Egyház külügyi tevékenysége nem csupán analóg az államok diplomáciájával, hanem sajátos, szakrális alapokon nyugvó rendszer, amely a nemzetközi kapcsolatokban való részvételének alapját képezi. Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy az Egyház önálló, szuverén szereplőként jelenjen meg a nemzetközi színtéren, miközben megőrzi sajátos identitását és küldetését.⁶²

IV. Összegzés

A katolikus tanítás szerint a béke nem statikus állapot, hanem olyan igazságos rend, amelyet folyamatosan építeni kell – e rend kialakításában pedig az egyház feladata, hogy értékalapú jelenlétével a politikai és társadalmi folyamatokban is irányt mutasson. Ezt a szemléletet fogalmazza meg a *Gaudium et Spes* zsinati konstitúció is, amely szerint: „*A béke nem pusztán a háború hiánya; nem is szorítható le csupán az ellenségek közötti erőegyensúly fenntartására; és nem is diktatúra által valósul meg; ehelyett*

⁵⁹ Ferenc pápa: „Karácsonyi beszéd a Római Kúria tagjaihoz.” https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/december/documents/papa-francesco_20171221_curia-romana.html (2025. 04. 30.).

⁶⁰ Regolamento per le Rappresentanze Pontificie. https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/documents/rc_seg-st_20030222_regolamento_it.html (2025. 04. 30.).

⁶¹ Erdő Péter: A magyarországi elválasztási modell alapelvei a katolikus egyház szemszögéből. In: Az állam és egyház elválasztása (szerk. Forrai Tamás). Faludi Ferenc Akadémia, Budapest 1995. 120. o. Idézi: Rónay Miklós: Az egységesség elve a katolikus egyház külügypolitikai tevékenységében. PhD értekezés, Budapest 2006. 221. o.

⁶² Uo.

joggal és helyesen az igazságosság művének kell nevezniünk.”⁶³ Ez az alapvetés kiválóan jellemzi a Szentszék dolgozatban bemutatott nemzetközi jelenlétének sajátosságát: olyan független és szuverén szereplőről van szó, amelynek diplomáciai tevékenysége nem hatalmi vagy pragmatikus érdekekből eredeztethető, hanem teológiai és erkölcsi alapokon nyugszik – ez pedig éppen azt a rendet szolgálja, amelyet a zsinati szöveg „az igazságosság műveként” nevez meg.

Dolgozatomban arra törekedtem, hogy a Szentszék külügyi tevékenységét ne csupán hagyományos keretek között vizsgáljam, hanem tágabb történeti és normatív összefüggéseiben is értelmezzem. Két, elsőre különállónak tűnő, mégis számos ponton összefüggő kérdéskört jártam körül: egyrészt a Szentszék nemzetközi jogi státuszát, másrészt a diplomáciában, illetve békés vitarendezésben betöltött szerepét. A Szentszék külügyi és nemzetközi tevékenységének vizsgálata rámutatott arra, hogy a katolikus egyház egyedülálló módon képes egyesíteni a vallási küldetést és a politikai jelenlétet – mégpedig nem úgy, hogy az egyház világi hatalmat igyekszik gyakorolni, hanem úgy, hogy erkölcsi és spirituális tekintélyével jelen van a nemzetközi közösség színterein. Ez az összetett szerep a történelem során többször átalakult, de soha nem szűnt meg: ma is élő hagyományként működik, új formákat öltve a kortárs kihívások között. A dolgozatban felvonultatott példák megerősítették: a Szentszék nem pusztán állami típusú szereplő, hanem *sui generis* jogalany, tevékenysége pedig egyszerre gyökerezik egy kétezres éves teológiai hagyományban, és reflektál a jelen globális válságokra. Ez a kettősség – történeti mélység és aktuális társadalmi érzékenység – biztosítja számára azt az egyedülálló legitimitást, amelyre külügyi fellépése épül. Ahogyan XII. Pius pápa is hangsúlyozta, az egyház nem egy ideológia nevében lép fel, hanem mint a *politeia tou theou*, vagyis az isteni rend előképe a világban – a béke, az igazságosság és az emberi méltóság hordozójaként.⁶⁴ Ez a transzcendens távlat az, ami különösen értékessé és ugyanakkor nehezen besorolhatóvá teszi a Szentszék jelenlétét a nemzetközi kapcsolatok rendszerében: nem egy hatalmi centrum, de nem is pusztán erkölcsi hang; nem csupán múltbéli maradvány, hanem jövőorientált, értékalapú szereplő. Ivan Vallier megfogalmazása szerint új korszak van születőben az egyház világpolitikai jelenlétében – egy olyan időszak, amely nem az ideológiai diadal, hanem az értékek és közösségi felelősség vállalása felé mutat. A Szentszék tevékenysége ebben az összefüggésben nem a hatalom gyakorlását, hanem a világi és vallási szférák közötti hidak építését jelenti. Ez pedig nemcsak a katolikus hívők, hanem a teljes nemzetközi közösség számára is fontos,

⁶³ *Gaudium et Spes*, 78. pont. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_en.html (2025. 04. 30.).

⁶⁴ XII. Piusz pápa, *Vous avez voulu*, beszéd a francia történészekhez, 1944. június 2. A pápa szerint: „Bármilyen legyen a történész végső ítélete... az Egyház elvárhatja tőle, hogy legalább az önértelmezésével tisztában legyen.” https://www.vatican.va/content/pius-xii/fr/speeches/1944/documents/hf_p-xii_spe_19440602_vous-avez-voulu.html (2025. 04. 28.).

hiszen globális szinten egyre nagyobb szükség mutatkozik olyan szereplőkre, akik képesek a politikai racionalitás és az erkölcsi mérce közötti egyensúlyt képviselni.⁶⁵

⁶⁵ Ivan *Vallier*: The Roman Catholic Church: A Transnational Actor, *International Organization* 1971/3 sz. 490-502. o.

Zaka Noémi Maja

joghallgató (PTE-ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

A gyermek meghallgatása és az értesítési kötelezettség dilemmái a gyakorlat tükrében

I. Bevezetés

Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal 2023. évi adatai szerint közel minden harmadik megkötött házasság válással végződik.¹ Munkám során komoly hangsúlyt szeretnék fektetni annak a helyzetnek a bemutatására, amikor ebben a felek számára lelkileg is megterhelő állapotban egy gyermek is érintett.

A gyerekek társadalmunk legebezhetőbb tagjai, emiatt kiemelkedő körültekintéssel kell eljárni minden olyan esetben, amikor jogi eljárás érdekeltjeivé válnak. A gyermeki jogok fejlődésével ma már az őket érintő eljárások egyik legfontosabb alapelve az úgynevezett „*best interest*”, ami a gyermek legfőbb érdekét teszi elsődleges szemponttá azokban a helyzetekben, amikor az őket érintő kérdésekben kell dönteni.²

Tanulmányom fókuszában a gyermek helyzete áll a bontóperek és a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perek esetében. Az 1989. november 20-án az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által elfogadott Gyermek Jogairól Szóló Egyezmény (a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény), amelyet hazánk az 1991. évi LXIV. törvénnyel³ ratifikált, nemzetközi szinten deklarálja a gyermek perbeli meghallgatásának jogát.⁴ A Gyermekjogi Egyezmény kimondja, hogy „*az ítélőképessége birtokában lévő gyermeknek biztosítani kell a véleménynyilvánítás jogát az őt érintő kérdésekben.*”⁵

A házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről szóló Európai Unió Tanácsa által elfogadott 2019/1111 rendelet (továbbiakban: Brüsszel IIb. rendelet) 2022. augusztus 1-jétől hatályos.⁶ A Brüsszel IIb. rendelet egy új jogintézményt vezetett be a tagállamokban, amelyek

¹ Központi Statisztikai Hivatal 2022.11.19. Válások főbb mutatói. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0019.html (2025. 06. 16.).

² Molnár Sarolta: Brüsszel IIb rendelet: A gyermek érdeke elsődlegességének érvényesülése – különös figyelemmel a meghallgatásra. *Iustum Aequum Salutare*. XIX. 2023/3. sz. 30. o.

³ A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény.

⁴ Darnó Sára: A gyermek meghallgatása a családjogi perekben – interjúk alapján, különös tekintettel a jogalkalmazási eltérésekre. *Családi Jog* 2017/4. sz. 20. o.

⁵ 1989. évi gyermek jogairól szóló egyezmény, 1577 UNTS 3, 12. cikk.

⁶ A házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről (továbbiakban: Brüsszel IIb. rendelet) szóló Európai Unió Tanácsa által elfogadott 2019/1111 rendelet.

lényege a bíró értesítési kötelezettsége a gyermek felé az őt érintő eljárásokban. A rendelet 21. cikke szól a gyermekek véleménynyilvánításhoz való jogáról, amely kibővült az értesítési kötelezettségről szóló szabállyal, új kihívás elé állítva a jogalkalmazó szerveket. Ezt az új jogintézményt kívánom a későbbiekben vizsgálni, kitérve az értesítendő gyermekek körére, magára az értesítés formájára, valamint arra, hogy miként halad ennek a gyakorlatban történő megvalósulása, mennyire sikerült ez idő alatt egységesen kialakítani ezt az újfajta gyakorlatot.

Kutatásom során bemutatom a gyermek meghallgatására és az értesítési kötelezettségre vonatkozó jogszabályi környezetet, vizsgálom a szakirodalom álláspontját, valamint empirikus kutatás keretében két családjogi ügyekkel foglalkozó, vidéki bíróval készített interjú alapján törekszem feltárni a joggyakorlatot.

II.1. Normatív környezet

II.1.1. Regionális szabályok

Ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a hazai szabályozásról, elsőként meg kell vizsgálni a regionális hátteret, amely ebben az esetben a 2022. augusztus 1-jétől hatályos Brüsszel IIb. rendelet. Ennek célja a gyermek érdekének még erőteljesebb megvalósulása a házassági és szülői felelősségi ügyekben.

A rendelet a 21. cikkében rendelkezik a gyermek véleménynyilvánításhoz való jogáról, amely kimondja, hogy *„a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek valódi és tényleges lehetőséget kapjon arra, hogy az eljárás alatt akár közvetlenül, akár képviselőn vagy megfelelő szervezen keresztül szabadon kifejezhesse véleményét. A cikk (2) bekezdése azt is lefekteti, hogy a gyermek véleményét korára és érettségi fokára figyelemmel kellően tekintetbe kell venni.”*⁷

Ez a megfogalmazás lényegében azonos a Gyermekjogi Egyezmény 12. cikkével. Az újdonság azonban a Brüsszel IIb. rendeletben az, hogy a határozat végrehajtását a bíróság meg is tagadhatja, amennyiben a gyermek számára tényleges lehetőséget nem biztosítottak a véleményének kifejezésére. Ezt a rendelet 39. cikke fekteti le két kivétellel, amelyek a gyermek vagyonát érintő ügyek, valamint a nyomós indokkal alátámasztott sürgős ügyek.⁸

A meghallgatás biztosítására szolgál a rendeletben megjelenő új kifejezés, amely szerint a gyermeknek „valódi és tényleges” lehetőséget kell adni véleményének kifejtésére, ennek ellenére továbbra is fennáll az az alternatíva, hogy a gyermek nemcsak közvetlenül, hanem képviselő útján is meghallgatható.⁹

⁷ A házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről szóló Európai Unió Tanácsa által elfogadott 2019/1111 rendelet (továbbiakban: Brüsszel IIb. rendelet) rendelet 21. cikk.

⁸ Brüsszel IIb. rendelet 39. cikk.

⁹ Molnár: i. m. 8. o.

A Brüsszel IIa rendeletről eltérően az új jogszabály már a gyermek meghallgatását általánosan tartalmazza, nem csak egyes eljárásokat megjelölve, ezzel is előtérbe helyezve a gyermek érdekét. Fontos, hogy a szülők és a gyermek érdeke között biztosított legyen a megfelelő egyensúly,¹⁰ ám a „best interest” elve alapján a gyermek érdeke az elsődleges.

II.1.2. Hazai jogi szabályozás

Magyarországon a 2022. augusztus 1. napjától indult eljárásokra a szülői felelősséget érintő nemzetközi igazságügyi együttműködésről szóló 2021. évi LXII. törvény (a továbbiakban: 2021. évi LXII. törvény)¹¹ elnevezéssel harmonizált jogszabály alkalmazása irányadó. Ennek a 47. §-a a következőképpen módosította a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) szülői felügyelet gyakorlásának rendezése és a gyermek harmadik személynél történő elhelyezése iránti per meghallgatásról szóló szakaszát: *„A bíróságnak az eljárása során – elháríthatatlan akadály esetét kivéve – mindkét szülőt meg kell hallgatnia és értesítenie kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket a nyilatkozattétel lehetőségéről. Ha a gyermek a meghallgatását maga kéri, vagy, ha azt a bíróság kérelem hiányában is indokoltnak tartja, a bíróság a gyermeket közvetlenül, vagy szakértő útján meghallgatja. Ha a gyermek a tizennegyedik életévét betöltötte, szülői felügyeletére és elhelyezésére vonatkozó döntés egyetértésével hozható, kivéve, ha a gyermek választása fejlődését veszélyezteti.”*¹²

Látható, hogy a meghallgatás feltételeként a jogszabály nem a kort és érettséget jelöli meg, hanem az ítélőképesség fennállását, ennek ellenére a tagállami szabályozásokban eltérő módszer jelenik meg, az eljárási jogok egy része korhatárhoz köti a gyermek meghallgatását. Míg Bulgáriában és Romániában 10, addig Finnországban 15 éves kornál jelölik meg a határt a törvények, de példának okáért Horvátországban, Lengyelországban és Franciaországban hazánkhoz hasonlóan nincs életkorhoz kötve a meghallgatás.¹³

Egyes tagállamokban tehát korhatárhoz kötöttség valósul meg, máshol pedig esetenként vizsgálják a gyermek belátási képességét, érettségét és megértését. Míg a korhatár meghatározásával egy objektív, kiszámítható rendszer érvényesül, addig abban az esetben, ha a gyermek belátási képességét vizsgálva döntjük el, lehetőséget kap-e a meghallgatásra, minden gyermek számára biztosított véleményének kifejtése. Létezik a két rendszer kombinációjából álló megoldás is, amely bár meghatároz egy törvényes korhatárt, fenntartja azt a lehetőséget, hogy ennél fiatalabb gyermek is kérelmezhesse meghallgatását.¹⁴

¹⁰ Molnár: i. m. 7. o.

¹¹ A szülői felelősséget érintő nemzetközi igazságügyi együttműködésről szóló 2021. évi LXII. törvény (a továbbiakban: 2021. évi LXII. törvény).

¹² A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 4:71. § (4) bekezdés.

¹³ Molnár: i. m. 8. o.

¹⁴ Tóth Barbara: A kiskorú személyek és a polgári igazságszolgáltatás kapcsolata. Miskolci Jogi Szemle 2021/5. sz. 624. o.

Egy esetben valósul meg az életkorhoz kötöttség kitétele, ez pedig a törvényszövegben is megjelenő 14. életévét betöltött gyermek helyzeténél látható. Ebben a helyzetben a szülői felügyeletére és elhelyezésére vonatkozó döntés a gyermek egyetértésével hozható meg, ez alól egyetlen kivétel van: ha döntése saját fejlődését veszélyeztetné.¹⁵

A gyermek meghallgatása a magyar joggyakorlatban elsősorban a szülői felügyeleti jog rendezése iránti perekben jelenik meg, ám találkozhatunk vele az örökbefogadás és a gyámság kérdésében is. A Ptk. mellett meg kell említeni a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényt, amelynek alapelvei között ugyancsak megjelenik a már számtalanszor említett gyermek mindenek felett álló érdeke. Emellett a törvény rendelkezik többek közt a gyermek véleménynyilvánításhoz való jogáról, arról, hogy *„ezen jogokról tájékoztatást kapjon és érvényesíthesse őket, hogy személyét és vagyonát érintő kérdésekben közvetlenül vagy más módon meghallgassák, valamint, hogy véleményét korára, egészségi állapotára és fejlettségi szintjére tekintettel figyelembe vegyék.”*¹⁶

Látható tehát, hogy több jogszabály is rendelkezik a gyermek véleménynyilvánításhoz való jogáról és meghallgatásáról, a fogalmi elemek pedig minden esetben változatlanok. A továbbiakban ezeket kívánom kifejtetni az ítélőképessége birtokában lévő gyermek fogalmának a kivételével, amelyre egy külön kitekintést szentelek.

Elsőként ki kell térni az értesítési kötelezettségre, amely a Brüsszel IIb. és ennél fogva a Ptk. egyik újfajta rendelkezése. Eszerint a bíróságnak az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket értesítenie kell a nyilatkozattétel lehetőségéről. Ez a gyakorlatban többféle kérdést is felvet, amelyek közül még nem sikerült az összesre egységes megoldást találni. Ilyen maga az ítélőképes gyermek fogalma, az értesítés formája, tartalma és ideje is.

A gyermeket a jogszabály szerint kérelme, valamint a bíró véleménye alapján lehet meghallgatni. A bírónak mérlegelnie kell, hogy mennyire látja szükségesnek a meghallgatást, amennyiben úgy gondolja, hogy a szülők képesek a gyermekük érdekét előtérbe helyezni, és rá tekintettel egyezséget kötni, a gyermeket nem teszik ki a meghallgatásnak. Ahhoz, hogy a kiskorú ki tudja fejezni a meghallgatása iránti vágyát, elengedhetetlen, hogy szülei megfelelő tájékoztatásban részesítsék, ám ez a gyakorlatban nem mindig valósult meg, emiatt vált szükségessé, hogy jogszabály írja elő a bíró általi tájékoztatást.

Arról, hogy a meghallgatást közvetlenül a bíró vagy szakértő végezze el, a bíró jogosult dönteni. Bár a gyermek kifejezheti kívánságát afelől, hogy kinek szeretne nyilatkozni, az eljáró bíró ehhez nincs kötve, ez is mérlegelési jogkörébe tartozik. Eltérő a gyermekek meglátása a meghallgatást végző személy tekintetében, míg egyesek azt részesítenék előnyben, hogy szakértő

¹⁵ Ptk. 4:171. § (4) bekezdés.

¹⁶ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 8. § (1) bekezdés.

előtt nyilatkozzanak, aki ezt a véleményt továbbítja a bírónak, addig mások azt látják megfelelőnek, hogy a végső döntést hozó személy – vagyis a bíró – előtt fejthessék ki álláspontjukat.¹⁷

Figyelembe kell venni azt is, hogy a gyermek mutat-e bármilyen traumára utaló jelet, amennyiben feszült vagy szorong, a pszichológus szakértők szerint szerencsésebb, ha szakértő hallgatja meg. Igaz, hogy a bírának is egyre több lehetőségük van különböző továbbképzéseken részt venni – amelyek kifejezetten a gyermekekkel való érintkezést kívánják fejleszteni –, ezek nem kötelezők, így kedvezőbb lehet, ha olyan személy végzi a meghallgatást, aki biztosan helyén tudja kezelni a gyermeket érintő érzelmi nehézségeket.¹⁸

Lehetőség van írásbeli és szóbeli meghallgatásra, amelynek módjáról szükséges a gyerekkel való egyeztetés. Ennek eldöntésében figyelembe kell venni a gyermek személyiségjegyeit, így például egy visszahúzódó gyermek esetében előnyösebb lehet az írásbeli meghallgatás, amennyiben megfelelő érettségi szintet és kommunikációs készségeket mutat.¹⁹

A meghallgatás tekintetében szükségesnek bizonyul kitérni a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényben (továbbiakban: Pp.) rögzített eljárásjogi szabályokra is. A Pp. a kiskorú gyermek számára érdekeltként történő meghallgatása esetén indokolt esetben hivatalból ügygondnokot rendel, valamint meghallgatása a felek és képviselőik távollétében is megvalósulhat.²⁰ A jogszabály különbséget tesz a 14. életévet be nem töltött és betöltött gyermek értesítése tekintetében, míg a 14. életévet be nem töltött gyermeket törvényes képviselője útján, e korhatárt elérő kiskorút pedig személyesen idézi a bíróság, törvényes képviselője külön értesítésével.²¹

A (3) bekezdés rendelkezik a meghallgatás körülményeiről, amely alapján „*megfelelő légkörben, a gyermek korára és érettségére figyelemmel, számára érthető módon kell megförténnie.*”²² A meghallgatás a gyermekhez történő személyes kérdések feltételével kezdődik, majd tájékoztatják, hogy a valóságnak megfelelően kell elmondania előadását, valamint arról is, hogy a nyilatkozattételt és a válaszadást megtagadhatja. A valóságnak megfelelő nyilatkozattételre vonatkozó tájékoztatás a korábbi igazmondási kötelezettségre való felhívás helyett jól mutatja, hogy a gyermek az eljárásban érdekeltként vesz részt.²³

A kiskorú meghallgatását a bírói tanács elnöke végzi, aki határoz a kiskorúhoz intézett kérdések megengedhetősége felől. A gyermekhez intézhet kérdéseket az ügygondnok, valamint a felek is indítványozhatnak abban az esetben, ha meghallgatás távollétükben történik.²⁴

¹⁷ Tóth: i. m. 625. o.

¹⁸ Darnó: i. m. 22. o.

¹⁹ Tóth: i. m. 625. o.

²⁰ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) 473. § (1) bekezdés.

²¹ Pp. 473. § (2) bekezdés.

²² Pp. 473. § (3) bekezdés.

²³ Tóth: i. m. 626. o.

²⁴ Pp. 473. § (4) bekezdés.

II.2. A gyermek meghallgatása a gyakorlatban

A jogszabályi környezet ismertetése után kitérnék néhány mondatban a joggyakorlat bemutatására, amelyhez segítségül szolgált számomra két vidéki, családjogi ügyekkel is foglalkozó bíróval készített beszélgetés.

A gyermek meghallgatásának fontossága ma már nem vitatott, a jogalkotó lefektette a fentiekben említett törvények szövegében az elméleti alapokat, ám a jogalkalmazókra hárul az a feladat, hogy ezt az eljárási cselekményt minél hatékonyabban, a gyermekek kíméletével hajtsák végre. Számos kérdés felmerülhet a gyakorlatban megvalósuló meghallgatásokkal kapcsolatban, vegyük például azt, hogy mennyire befolyásolják ilyenkor a szülők gyermeküket, mi a meghallgatás legjobb módja, és hogyan tudják a bírák a legeredményesebben megvalósítani, majd felhasználni a meghallgatáson elhangzottakat.

A gyermek meghallgatása során a bírónak figyelembe kell vennie a gyermek életkorát, valamint személyiségjegyeit, ez alapján kialakítani a megfelelő közeget, amelyben a kiskorú érzi, hogy szabadon elmondhatja véleményét. Fiatalabb, 6-8 éves kisiskolásoknál gyakran az erre a célra kialakított gyermekmeghallgató szobában kerül sor a nyilatkozattételre, ahol a játékok közé csempészi be a bíró a kérdéseit. Kamasz gyermekek tekintetében fontos szempont lehet, hogy megadjuk nekik a választás lehetőségét a helyszín kiválasztásában, amely lehet egy park, egy tér, a bíró irodája vagy akár a bírói pulpitus is.

A bíró feladata, hogy olyan hangulatot alakítson ki a meghallgatás során, amelyből érezhető, hogy ez nem egy kérdezz-felelek, hanem egy kötetlen beszélgetés, ahol elmondhatja a gyermek gondolatait, érzéseit. Kisebb gyermekeknél hatékony módszert jelenthet a játékos metódusok alkalmazása, mint például a képmesélő, történetmesélő megoldások, vagy akár egy társasjáték használata. Idősebb gyerekeknél már a spontán beszélgetések jelentik a célravezetőbb megoldást. A család hétköznapijaira vonatkozó kérdések segíthetik annak megítélését a bíró számára, hogy a gyermek melyik szülővel ápol közelebbi kapcsolatot, ki az, aki segíti őt a tanulásban, tisztában van a gyermek kötelezettségeivel az iskolában, jobban részt vesz a napjaiban.

A meghallgatás során a bírón kívül csak a gyermek, valamint szükség esetén az ügygondnok van jelen, ám a gyermek által elmondottakat a szülők előtt nem lehet elhallgatni. Erre a bírónak rá kell mutatnia a gyermek számára, azt is kiemelve, hogy csak arra válaszol, amire szeretne. A gyermek által elmondottakat jegyzőkönyvezni kell, erre nincs egységes módszer, van, aki egységes szöveggént teszi ezt meg, míg mások a feltett kérdést és a rá adott választ jegyzőkönyvezik.

Gyakran találkozunk a bírák azzal a problémával, hogy a szülők „kihasználják” a meghallgatás lehetőségét, arra használják, hogy saját kívánságaik érvényesüljenek a gyermek által elmondottak

segítségével. Ez fiatalabb gyermekek esetében könnyebben kiszűrhető, míg a nagyobbaknál a gyermek választása és a válaszai közötti ellentmondásokból lehet sejteni a szülői befolyásolást.

A meghallgatás végén a legfontosabb a feloldás, amely során a bíró elmagyarázza a gyermeknek, hogy a döntés a bíró kezében van, és a meghallgatás arra szolgált, hogy a döntés során ezt is figyelembe lehessen venni. A gyermek véleménye egy a bizonyítékok sorában, viszont a tizennegyedik életévét betöltött kiskorú véleményét csak akkor lehet figyelmen kívül hagyni, ha az a hosszútávú érdekeivel ellentétes.

A szülői felügyelettel kapcsolatos perekben megvalósuló meghallgatás arányáról statisztikai adatok nincsenek, ám a kritikusabb megítélésű ügyekben általában elvárás a gyermek meghallgatása. Abban az esetben lehet ez igazán jelentős, amikor a lefolytatott bizonyítás alapján mindkét szülő egyaránt alkalmas, vagy hasonlóképpen kevésbé alkalmas a gyermek nevelésére. Tekintve, hogy ezek a legnehezebb döntések, ezekben az esetekben különösen fontos a gyermek véleménye. A szülők egyezsége esetén a gyermek meghallgatása nem jellemző és nem is szükséges a gyakorlat álláspontja szerint. A gyermek ennek ellenére a jogszabály rendelkezése alapján ebben az esetben is kérheti meghallgatását, ennek lehetőségéről őt tájékoztatni kell.

Arra a kérdésre, hogy a gyermek megkönnyebbül-e a meghallgatását követően, vagy teherként éli-e meg, a joggyakorlat alapján sem lehet teljes bizonyossággal válaszolni, mivel erről a meghallgatást végző bírónak nincs visszacsatolása. Ennek ellenére elmondható, hogy már a 4-5 éves kisgyerekek – kortól és fejlettségtől függően a saját szintjükön - is átlátják, hogy a szüleik válása az ő jövőjükre is kihatással van, így a lehetőség, hogy kifejezhessék véleményüket érzelmileg kevésbé megterhelő, mint amit maga a meghallgatás okozhat.

Pozitívumai ellenére a meghallgatás nem mindig zárul eredményesen, nehézség a bírák számára, hogy első alkalommal találkoznak a gyermekkel, a gyermek nyitottsága és vele a kapcsolat felépítése kritikus pont lehet, tekintettel az idő hiányára. Ezt orvosolhatja a szülők előzetes kikérdezése a gyermekről, amely lehetőséget ad a bírónak, hogy a meghallgatás előtt egy képet kapjon róla, ez alapján tudjon közeledni hozzá.

Elmondható tehát, hogy a joggyakorlatban a gyermek meghallgatása egy jól bevált, kifejlődött eljárási cselekmény, amelyben nagy szerepe van az adott ügyben eljáró bírónak, az ő hozzáállása és kompetenciája segítségével zárulhat sikeresen a gyermek véleményének kifejtése és figyelembevétele.

II.3. Ítéltőképesége birtokában lévő gyermek fogalmának meghatározása

A gyermek meghallgatásának és az értesítési kötelezettségnek is kulcsfogalma a gyermek ítéltőképesége. Ahhoz, hogy teljesen megértsük és a legátfogóbb képet kapjuk erről a többféle

módon megfogalmazott definícióról, elsőként meg kell vizsgálnunk az ezzel összefüggésben lévő cselekvőképességre, illetve belátási képességre vonatkozó szabályokat.

Az ítélőképességgel ellentétben a cselekvőképesség egy korhatárhoz kötött ténykérdés, amelynek kezdő időpontját jogszabály rögzíti. Ez fenn is áll addig, amíg a bíróság ki nem mondja ennek korlátozását vagy kizárását,²⁵ valamint amíg el nem éri az érintett személy a jogszabály által megjelölt következő korhatárt. A cselekvőképesség szempontjából releváns két életkor a 18., valamint a 14. életév. A 18. életévét be nem töltött személy kiskorúnak számít, ez pedig azt jelenti, hogy amennyiben a későbbiekben sem korlátozzák ezt a képességét, maximum korlátozott cselekvőképességről beszélhetünk. Ahhoz, hogy egy kiskorú korlátozottan cselekvőképes legyen, el kell érnie a 14. életévét, előtte cselekvőképtelennek számít a Ptk. szerint.²⁶ Látható tehát, hogy ehhez a jogszabály nem határoz meg konkrét fogalmat, csupán az életkort megjelölve osztja be a kategóriákat.

A belátási képesség egy polgári jogi fogalom, amely a cselekvőképességgel hozható összefüggésbe, annak az alapját képezi. A belátási képesség az ember azon képessége, hogy tudata képes átfogni cselekvésének következményeit, képes előre felmérni magatartásának következményeit és ehhez igazítani magatartását. Ez a képesség határozza meg, hogy a cselekvőképesnek minősülő személy ügyei vitelére alkalmas állapotban van-e vagy sem.²⁷ A két fogalom ezek alapján szorosan összefügg, mégis különböznek abból a szempontból, hogy amíg a cselekvőképesség meghatározása egy ténykérdés, addig a belátási képesség megállapítása szubjektív ismérvek alapján történik.

Ezen fogalmak áttekintése után rá is térhetünk az ítélőképességre, amely egy olyan szubjektív kategória, ami nincs korhatárhoz kötve, minden esetben egyedileg kell vizsgálni. A 49/1997. (IX. 10.) Kormányrendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról (továbbiakban: Gyer.) 2. §-a rendelkezik az ítélőképessége birtokában lévő gyermek definíciójáról, amely így hangzik: „*az a kiskorú, aki életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően képes – meghallgatása során – az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni*”.

Annak ellenére, hogy a Gyer. meghatározza az ítélőképessége birtokában lévő gyermek fogalmát, a magyar szakirodalomban számos értelmezésével találkozhatunk.²⁸ Van olyan meglátás, amely szerint az önálló véleménnyel rendelkező gyermeket kell érteni a fogalom alatt, valamint olyan is, amely azt tekinti az ítélőképessége birtokában lévő gyermeknek, aki „képes arra, hogy a

²⁵ Fekete-Lupcsa Anita: Gyermek meghallgatása a polgári perekben. Jogi Fórum 13. o. [https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/fekete-lupcsa_anita_gyermek_meghallgatasa_polgari_perekben\[jogi_forum\].pdf](https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/fekete-lupcsa_anita_gyermek_meghallgatasa_polgari_perekben[jogi_forum].pdf) (2024. 04. 03.).

²⁶ Ptk. 2:10-13. §

²⁷ Boros Zsuzsa: A cselekvőképesség általános szabályai. In: 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja (szerk. Bodzási Balázs – Tőkei Balázs). Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2021. 87. o.

²⁸ Molnár: i. m. 6. o.

jogügylet lényegét, következményeit átlássa, véleményt formáljon, és véleményét kifejezésre juttassa.”²⁹

Utolsóként Ádámkó Viktória fogalommeghatározását szeretném kiemelni, aki szerint elhelyezésének kérdésében ítélőképes gyermek az a kiskorú, aki gondolkodásmódja és személyisége tekintetében stabil – vagy legalább kialakulóban lévő – „énmaggal” rendelkezve képes szüleit mérlegelve, önállóan és negatív befolyástól mentesen, határozott véleményt nyilvánítani elhelyezési kívánalmáról, ezáltal megalapozott és érdekeit szolgáló kérését a bíróság tudomására hozni, a bíróság gyermekelhelyezésre vonatkozó döntésének következményeit belátva és vállalva.³⁰

Meglátásom szerint a különböző fogalmak mind helytállóak, egyeznek abban a tekintetben, hogy a gyermek felé azt az elvárást állítják, hogy megértse az ügy lényegét és döntésének következményeit, valamint azt megfelelő kommunikációs készséggel ki is tudja fejezni a külvilág számára.

Jól látható, hogy a különféle megfogalmazások ellenére egy dologban egyetértenek a jogalkotók és jogalkalmazók, miszerint a korhatár nem tartozik az ítélőképessége birtokában lévő gyerek fogalmi elemei körébe. Ennek igazolására szolgál a Kúria 2019.11.298 számon publikált bírósági határozata, amelynek során egy szülői felügyelet megváltoztatása iránti perben megállapította, hogy a gyermek ítélőképességét minden esetben egyedileg kell vizsgálnia a bíróságnak, valamint, hogy az életkor nem döntő tényező a vizsgálat során.

III. A bíró értesítési kötelezettsége a nyilatkozattétel lehetőségéről

A Brüsszel IIb. rendelet – amelyet hazánkban a 2021. évi LXII. törvény harmonizált – rendelkezik a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése és a gyermek harmadik személynél történő elhelyezése iránti perekben a gyermek meghallgatásának kérdéseiről.

A rendelet egyik újdonsága a bíró értesítési kötelezettsége a gyermek irányába a nyilatkozattétel lehetőségéről. Ez a kiegészítés Ptk. 4:171. § (4) bekezdésében jelenik meg, amely kimondja, hogy *„a bíróságnak az eljárása során – elháríthatatlan akadály esetét kivéve – mindkét szülőt meg kell hallgatnia és értesítenie kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket a nyilatkozattétel lehetőségéről.”*³¹

Az értesítési kötelezettség magyar joganyagba történő beemelésében és a jogintézmény szabályainak kidolgozásában nagy szerepe volt Wopera Zsuzsannának, a családjogi szabályozás és a joggyakorlat összehangolására kinevezett egykori miniszternek. Véleménye szerint ezzel a

²⁹ Székely László: IV. Cím. II. Könyv. In: Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 1–2. – Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez 1. (szerk. Vékás Lajos – Gárdos Péter). Wolters Kluwer, Budapest 2014. 81-82. o.

³⁰ Ádámkó Viktória: Az ítélőképessége birtokában levő gyermek véleményének meghallgatása - különös tekintettel a gyermekelhelyezésre, Családi Jog 2015/3. sz. 10-11. o.

³¹ Ptk. 4:171. § (4) bekezdés.

kiegészítéssel a meghallgatásra vonatkozó korábban hatályban lévő rendelkezéseken nem változtatott a jogalkotó, csupán beépítette a bíróságnak a nyilatkozattételre vonatkozó lehetőségről szóló értesítési kötelezettségét.³² Ennek célja az, hogy a gyermek abban az esetben is tudjon a meghallgatásának lehetőségéről, ha erről szülei őt nem tájékoztatták.

Az értesítési kötelezettség szabályait egyaránt megtalálhatjuk a hazai anyagi jogi, valamint eljárásjogi törvényeinkben, a következő fejezetekben ezek bemutatásával és két vidéki családjogi ügyekkel foglalkozó bíróval készített interjú alapján kívánom összegezni a vonatkozó rendelkezéseket. Céлом annak felderítése, hogy mennyire sikerült ennek az új jogintézménynek beépülnie a jogalkalmazók munkájába, tekintve, hogy a jogalkotó e téren számos kérdést nyitva hagyott.

III.1. Az értesítendő gyermekek köre és a törvényi megfogalmazás ellentmondása

Mint az látható, az értesítéssel kapcsolatban a törvény szövegezése az ítélőképessége birtokában lévő gyermek tekintetében fogalmazza meg az értesítés kötelezettségét.

Ez véleményem szerint olyan kérdéseket vethet fel, amelyre a gyakorlatba való betekintéssel kaphatunk választ. Honnan tudja egy bíró egy gyermekről, hogy ítélőképessége birtokában van-e anélkül, hogy akár ő, akár egy szakértő meghallgatta volna? Miként lehet legkönnyebben kiküszöbölni ezt a problémát?

Azt gondolhatnánk, hogy azt várják el az eljáró bíraktól, hogy a keresetlevél benyújtását követően, mindenféle előzetes információ nélkül eldöntsék, hogy adott esetben a gyermek ítélőképessége birtokában van-e. Ahogy arra már korábban rámutattam, a nemzetközi és hazai jogszabályok nem kötik korhatárhoz az ítélőképes gyermek meghatározását, annak fogalma a Gyer.-ben található, amellet, hogy a szakirodalomban is számos definíció került megfogalmazásra. Ez azt is jelenti, hogy minden esetben egyedileg kell vizsgálni ezt a szubjektív kategóriát, amelynek módja a gyermek meghallgatása. Ennek problémája, hogy az értesítés kronológiai sorrendben megelőzi magát a meghallgatást, így mindenképpen szükséges egy megoldás a joggyakorlatban ennek kiküszöbölésére.

A 2021. évi LXII. törvény 47. § -a módosította a Ptk. 4:171. § (4) bekezdését, amelyhez fűződő indokolás egy magyarázattal próbál szolgálni az anomália ellen. Eszerint: *„természetesen annak a ténynek a megítélése, hogy egy gyermek rendelkezik-e ítélőképességgel, végső soron csakis a meghallgatásából, a*

³² Wopera Zsuzsa: A gyermek véleményének megismerése és értesítésének aktuális kérdései a családjogi perekben. Jogászvilág. 2022. <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-gyermek-velemenyenek-megismerese-es-ertesitenek-aktualis-kerdesei-a-csaladji-perekben/?hlite=gyermek+v%C3%A9lem%C3%A9ny%C3%A9nek+megismer%C3%A9se+%C3%A9rtes%C3%A9rt%C3%A9s%C3%A9nek+aktu%C3%A1lis+k%C3%A9rd%C3%A9sei+csal%C3%A1dji+perekben> (2024. 09. 22.).

*meghallgatása után derülhet ki teljes bizonyossággal a bíróság, gyámhatóság számára (kivéve pl. az igen alacsony életkorú gyermekek, csecsemő esetében). Erre figyelemmel a lehető legszélesebb körben gondoskodni kell az érintett gyermekek értesítéséről arra nézve, hogy kérhetik meghallgatásukat. A bíróság, gyámhatóság akkor lesz olyan helyzetben, hogy ténylegesen mérlegelni tudja, hogy a gyermek ítélőképessége birtokában van-e, és hogy ebből fakadóan a gyermek nyilatkozata milyen mértékben vehető figyelembe döntése meghozatalakor, amennyiben meghallgatására ténylegesen sor kerül.*³³

A bíróságnak tehát az általános értesítési kötelezettségét a lehető legszélesebb körben kell teljesíteni a gyermekek számára, ám ténylegesen a meghallgatást követően tudnak dönteni arról, hogy adott gyermek ítélőképessége birtokában van-e. Ezzel kapcsolatban irányadó lehet véleményem szerint a szülői felelősséggel kapcsolatos bírósági eljárásokban alkalmazott gyakorlat, amely szerint a harmadik életévüket betöltött gyermekeket hallgatják meg (ez értelmi fejlettségük figyelembevételével esetenként eltérhet).³⁴

Mint látható, az értesítési kötelezettség körébe tartozó gyermekek esetében a legnagyobb kihívást a legfiatalabb gyermekek jelentik, az nem kérdés, hogy egy 10 éves kiskorúnak a bíró ki fogja küldeni a nyilatkozattétel lehetőségéről szóló levelet.

A meghallgatás során érvényesülő és a joggyakorlatban bevált hároméves korhatárt az értesítési kötelezettség kapcsán felmerülő kérdésekre vetítve úgy gondolom, irányadó lehet kialakítani egy általános nézőpontot, amely alapján az e korhatárt pár hónappal megelőző gyermekek számára küldhetnék ki a bíróságok a nyilatkozattétel lehetőségéről tájékoztató levelet. Hozzá kell azonban tenni, hogy a bíró a keresetlevél beérkezését követően küldi ki az értesítést a gyermek számára,³⁵ így esetenként a már beérkezett információk alapján kialakíthat egy előzetes képet magában arra vonatkozóan, hogy adott ügyben az érintett gyermek rendelkezhet-e ítélőképességgel. Ezek a szempontok – főleg a különösen fiatal gyermekek helyzetében – némi támpontot jelenthetnek a bíróságok számára, amikor azt mérlegelik, ki számára és milyen formában teljesítsék az értesítés kötelezettségét.

Fontos leszögezni, hogy ez az eset nem érvényesül abban a helyzetben, amikor a gyermek maga kéri meghallgatását,³⁶ valamint amikor a bíró mérlegelési jogkörét gyakorolva kérelem hiányában is indokoltnak tarja a gyermek véleményének kikérését. Az értesítési kötelezettség

³³ 2021. évi LXII. törvény indokolása.

³⁴ *Fehérné Gaál Tünde*: Gondolatok a kiskorú gyermek véleménynyilvánításának és meghallgatásának elkerülhetetlenségéről a szülői felelősséget érintő perekben – a Budapest Környéki Törvényszék és a területéhez tartozó járásbíróságok gyakorlata alapján. Szakcikk Adatbázis. Családi Jog. 2016/2.sz. 9. o.

³⁵ *Berkéi Vivien*: „Anyá, apa, nekem is van véleményem!” – A gyermek véleménynyilvánításhoz való jogának biztosítása a hazai szülői felügyelet rendezése iránti perekben. In: Mailáth György Tudományos Pályázat 2023 (szerk. Kemecsei Nóra). Országos Bírósági Hivatal, Budapest 2023. 114. o.

³⁶ Uo.

legfőbb célja, hogy a gyermek abban az esetben is értesüljön meghallgatásának lehetőségéről, ha erről szülei nem tájékoztatják.

III.2. Az értesítés címzettje, formája

A házassági bontóperekben vagy szülői felügyeleti jog gyakorlása iránti perekben a gyermeket nyilatkozattétele esetén érdekelti minőségben hallgatja meg a bíróság, amellyel kapcsolatosan vizsgálni kell azt is, hogy az értesítésben ki jelenik meg címzettként.

A Ptk. ugyan leszögezi, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket kell értesíteni,³⁷ felmerülhet a kérdés, hogy az életkorból adódóan ez ténylegesen miként valósul meg. Erre a Pp. 473. §-a ad választ, amely külön szabályozza a tizennegyedik életévet betöltött és be nem töltött kiskorú értesítését. A tizennegyedik életévet be nem töltött kiskorút törvényes képviselője útján idézi a bíróság, míg a tizennegyedik életévet betöltött gyermek esetében őt magát értesíti, azzal a kitételrel, hogy erről törvényes képviselőjének is értesítést küld.³⁸

A normaszövegből kitűnik tehát, hogy a bíró értesítési kötelezettsége a gyermek irányába áll fenn, a gyakorlatban ez még vethet fel problémákat. Mivel a tizennegyedik életévet be nem töltött gyermeknek a bíróság nem tudja az értesítést közvetlenül kézbesíteni, így fennáll annak az esélye, hogy amennyiben a szülők nem szeretnék, hogy gyermeküket bevonják az eljárásba, számára nem adják át a levelet, vagy annak tartalmát nem tisztázzák vele.

Az értesítés levél formájában érkezik ki az ügyben érintett gyermekhez, amelynél irányadó a bírák számára a gyermek életkora. Ettől függően alakítják a levél hangvételt, tekintettel arra, hogy más módon kell megszólítani egy hatévest, mint egy tizenkét éves gyermeket. Létezik egy országos szintű iránymutatás a levél tartalmi elemeiről, amelytől a bírának lehetőségük van eltérni a nyelvezet tekintetében.³⁹

Az értesítés tartalmilag kiter a szülők közötti ügy kifejtésére, a gyermek számára magyarázatot tartalmaz a küldés okára, valamint arra, hogy milyen lehetőségei vannak a meghallgatás tekintetében, arra milyen módon, mikor és hol kerülhet sor. Ismételten hangsúlyozni kell a szülők szerepét az értesítés tekintetében, mivel az ügynek ebben a szakaszában még nem tisztázódott, hogy ki gyakorolja a felügyeleti jogokat, így a bírónak mindkét fél számára értesítést kell kiküldeni a gyermeknek küldött levélről, ám az csak a szülők hozzáállásán múlik, hogy ezt hogyan kommunikálják gyermekük felé.

³⁷ Ptk. 4:171. § (4) bekezdés.

³⁸ Pp. 473. § (2) bekezdés.

³⁹ *Berké*: i. m. 135. o.

III.3. Az értesítési kötelezettség gyakorlati megvalósulása gyakorló bírák tapasztalatai alapján

Empirikus kutatásom keretében két családjogi ügyekkel foglalkozó, vidéki bíróval készített interjú elkészítésével igyekeztem betekintést kapni a gyermek meghallgatásának, valamint az értesítési kötelezettségnek a gyakorlatban megvalósuló jellegzetességeiről. Ebben a fejezetben kizárólag az értesítési kötelezettségről tanultakat fogom kifejtetni, tekintettel a jogintézmény újdonságára.

A készített interjúk során a számos kérdés feltételével próbáltam betekintést kapni erről az új jogintézményről, amelyek közül – a véleményem szerint – a legtöbb bizonytalanságot magukban hordozókra térnék ki a következőkben.

Mi is lehetett a jogalkotó célja az új jogintézmény bevezetésével? Ez önmagában elég-e arra, hogy tényleges lehetőséget biztosítson a gyermek véleményének kifejtésére? Milyen reakciókat váltott ki a jogalkalmazó szervek részéről, valamint, hogy mi is jelenti a legnagyobb kihívást az értesítési kötelezettséggel kapcsolatban számukra? Milyen formában valósul meg az értesítés és ezt a per melyik szakaszában kell kiküldeni a gyermek számára? Egységes-e a gyakorlat?

A gyermekjogok fejlődésével napjainkban már a gyermek is aktív jogalanyának számít, akinek a Gyermekjogi Egyezmény és ennek hatására a nemzeti jogok alapján is véleménye lehet az őt érintő kérdésekben, s ezt a véleményt ki is fejtheti. Az értesítési kötelezettség a gyermekbarát igazságszolgáltatás egyik lényegi eleme, melynek célja, hogy a gyermek számára valós lehetőséget teremtsen arra, hogy az őt érintő peres eljárásokban – mint a házassági bontóper, a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti per és a gyermek harmadik személynél történő elhelyezése iránti per – az őket érintő kérdésekben véleményt nyilváníthassanak, és ne a „fejük felett” hozzák meg az életüket jelentősen befolyásoló kérdésekről a döntést.

Az, hogy ez önmagában biztosítja-e a gyermek tényleges és valódi részvételét, vitatható, tekintve, hogy milyen szerepet játszanak a gyermek szülei az értesítés során. Sok esetben kiderül, hogy a szülők egyáltalán nem kommunikálnak gyermekükkel a válási helyzetről, ők azok, akik nem adnak lehetőséget arra, hogy gyermekük elmondhassa véleményét. Árnyalja ezt a helyzetet a gyermek személyisége, valamint a család működése is, hogy milyen módon kommunikálják egymás között a nehéz élethelyzeteket.

A jogalkalmazó szervek kötelezettsége, hogy kiküldjék az értesítést a gyermek számára a nyilatkozattétel lehetőségéről, melyben céljuk, hogy bizalmat ébresszenek a gyermekben abban a tekintetben, hogy ha el szeretné mondani véleményét, arra van lehetősége. Az értesítés kiküldése megnyitja a gyermek számára a véleménynyilvánítás alternatíváját, ám maga a meghallgatás, annak körülményei, hangvétele és biztonságos légkör szükséges ahhoz, hogy ténylegesen élhessen véleménynyilvánítási jogával.

Elmondható tehát, hogy önmagában ez az új jogszabályi rendelkezés jelenlegi formájában nem feltétlen biztosít valódi és tényleges részvételt, a bírák és a szülők helyes hozzáállása az, amely igazán szükséges a gyermek véleménynyilvánítási jogának a megvalósulásához.

Emiatt jelenthet problémát az a tény, hogy azok a bírák, akik nem szívesen hallgatták meg személyesen a gyermekeket, nem is fogadták kitörő örömmel az új jogintézmény bevezetését. Az eljáró bíró dönthet úgy a bizonyítási eljárás során, hogy igazságügyi pszichológus szakértőn keresztül hallgassák meg a gyermeket, sokan közülük élnek is ezzel a lehetőséggel a kompetencia hiányára hivatkozva. Szerencsére napjainkban már több, úgynevezett érzékenyítő képzés is rendelkezésre áll a bíráknak, amelyek keretében pszichológus szakértők és gyermekvédelmi szakemberek a gyermek meghallgatásának szakmai háttéréről tanítják a jogalkalmazó szervek dolgozóit.

Az értesítési kötelezettséggel összefüggő legnagyobb kihívást a gyakorlatban az ítéltéképessége birtokában lévő gyermek megítélése jelenti a bírák számára. Ahhoz, hogy ebben valós véleményt tudjanak nyilvánítani, szükséges a szülők részletes meghallgatása, a gyermek életkörülményeinek minél teljesebb körű feltárása és a gyermek meghallgatása. Itt jelent problémát az, hogy az értesítést az ítéltéképessége birtokában lévő gyermek számára szükséges kiküldeni, mivel az ügyek száma és az eljárások felesleges elhúzódásának megakadályozása miatt erre a gyakorlatban nincs lehetőség. Erre megoldást jelenthetne a vidéki bíróságokon is a specializáció az ügyek tekintetében.

Az eljárások felesleges elhúzódásának megakadályozása miatt alakult ki az a gyakorlat, miszerint a perfelvételi tárgyalásra szóló idézéssel együtt küldik ki a gyermeknek szóló értesítést. Bár a legideálisabb megoldás az lenne, ha az előzőekben leírtak szerint a felek meghallgatása és a gyermekről való kikérdezés után lehetne kiküldeni az értesítést, az országos tapasztalat szerint és a témában releváns konferenciák alkalmával elhangzottak fényében ebben sikerült egységes gyakorlatot kialakítani.

Felmerülhet a kérdés, hogy egy egyező bontóban – amely perben a jelenlegi szabályok alapján a szülők az első tárgyaláson szeretnének megállapodni, egyezséget kötni – szükséges-e értesíteni a gyermeket, ám a gyakorlat arra az álláspontra helyezkedett, hogy ebben az esetben is szükség van az értesítés kiküldésére, és szükség szerint az első tárgyaláson sort lehet keríteni a gyermek rövid meghallgatására. Erre tekintettel a szülőkkel tovább finomítható az egyezés, majd meghozható az ítélet.

A jogszabályváltozás után – a jogalkalmazók számára segítséget jelentő szakmai tanácskozás hiányában – dilemmát okozott az értesítés formája és tartalma. Rendelkezésre áll egy budapesti minta, amelyet az eljáró bírák kedvük szerint alakíthatnak, a szakmai tapasztalatok szerint

formálhatnak. A tartalom tekintetében nem elhanyagolható az érintett gyermek életkora, így különböző – 6 éven aluli, 6-10 éves, illetve 10-14 éves korú, valamint 14 éven felüli gyermek értesítésére szolgáló – minták állnak rendelkezésre. Nyelvezetük az életkor előrehaladtával komolyodik, ám a lényegi tartalmi elemek azonosak. A bíró általi bemutatkozást követően szó esik arról, hogy a családot érintő ügy miatt lett kézbesítve a levél a gyermek számára, arról, hogy ő is elmondhatja erre vonatkozóan az érzéseit, és hogy ő dönt arról, szeretne-e ezzel a lehetőséggel élni, vagy sem. A levélben le van szögezve, hogy arról, amit a gyermek megoszt a bíróval, tájékoztatni kell a szüleit is, valamint az is, hogy ha el szeretne menni kifejtani a véleményét, azt ő is megírhatja a bírónak, vagy szólhat róla a szüleinek is. A levél végén életkortól függően megjelenik, hogy ha ki szeretné fejteni véleményét, akkor a helyszínről a gyermek dönthet, de csak akkor jelenjen meg, ha azt ténylegesen ő szeretné. Az utolsó mondatban a bíró megígéri, hogy attól függetlenül, hogy a gyermek szeretné-e elmondani a meglátásait, vagy sem, olyan döntést fog hozni, hogy az a gyermeknek a lehető legideálisabb legyen. Fontos kiemelni, hogy ez is csak egy a sok minta közül, ám véleményem szerint tökéletesen szemlélteti, hogy hogyan is kell elképzelni egy ilyen értesítést.

Kutatásomból egyértelműen kiderült, hogy nem egységes a gyakorlat az értesítési kötelezettség tekintetében, ez pedig leginkább abban jelenik meg, hogy kiknek is küldjék ki az értesítést. A jogszabály az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára írja elő ezt a bírói kötelezettséget, ám ahogy arra már rámutattam, ennek meghatározása komoly kihívásokat jelent.

A Gyer. 2. §-a tartalmazza az ítélőképes gyermek fogalmát, amelyet nem lehet pusztán életkorhoz kötni. Ennek következménye, hogy országos szinten eltérő álláspontok alakultak ki annak tekintetében, hogy előzetes meghallgatás nélkül hány éves kortól kell kiküldeni az értesítést.

A Baranya vármegyében található vidéki bíróságoknál kialakult gyakorlat alapján az iskolás kor kezdetéhez, a gyermek olvasni tudásához kötik az értesítés kiküldését, míg budapesti, kizárólag családjoggal foglalkozó bírák már hároméves kortól alkalmazzák az értesítést. Ennek oka a Brüsszel IIb. rendeletben gyökerezik, amely kimondja, hogy a szülői felügyeletről rendelkező határozat későbbi elfogadását megtagadhatják – például, ha az egyik szülő külföldön kíván új életet kezdeni a gyermekkel és számára csecsemőként nem küldtek értesítést – arra hivatkozva, hogy a gyermeknek nem biztosítottak valódi lehetőséget a véleménynyilvánításra.

Bár a gyakorlat jól láthatóan nem egységes, a kifejezetten családjogi pereket tárgyaló bírák a családjogi perek aktuális eljárásjogi és anyagi jogi kérdéseiről rendszeresen egyeztetnek, és az eljárásjogi kérdések tekintetében igyekeznek egységes álláspontot kialakítani.

IV. Összegzés

Látható tehát, hogy egy új jogintézmény bevezetése számos kérdést felvethet, főként abban az esetben, amikor a jogszabály nem rögzíti a kereteket kimerítően. Az értesítési kötelezettség megjelenése ismételten rámutatott a jogalkalmazó szervek relevanciájára, és arra, hogy az ügyek ellátása mellett a bírák feladatai közé tartozik többek közt a hiányos jogszabályok tartalommal való megtöltése is.

Ahogy azt a tanulmány elején meghatároztam, a kutatás fő célja az értesítési kötelezettség gyakorlati aspektusainak feltárása volt. Úgy gondolom, sikerült rámutatnom arra, hogy annak ellenére, hogy néhány felmerült probléma tekintetében – mint például a levél kiküldésére alkalmas időpontnál – a jogalkalmazó szervek egységes gyakorlatot követnek, a kérdések túlnyomó részében országosan eltérő minták érvényesülnek.

A következetes és egységes gyakorlat jelentős könnyebbséget jelentene a jogalkalmazó szervek számára, ám meglátásom szerint ez nem tud megvalósulni a jogalkotó által megfogalmazott eljárási protokoll hiányában, amely megtölthetné tartalommal a jelenleg hiányos normaszöveget. Ennek ellenére az értesítési kötelezettség egy újabb lépést jelent a gyermek tényleges részvételének megvalósulásához a sorsát érintő eljárásban, és idővel ez a jogintézmény is a gyermek meghallgatásához hasonlóan kiforrott eljárási cselekménnyé válhat.

Farkas-Kozics Iván

joghallgató (PTE-ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

A szakértői bizonyítás történetéről és aktuális kérdéseiről

I. Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben tapasztalható, ez idáig soha nem látott mértékű technikai fejlődés, modernizáció, valamint emberiség-szintű tudásbázis bővülés új kérdéseket, kihívásokat állít. Az ebből fakadó kérdésekkel úgy a jogalkotóknak, mint a jogalkalmazóknak egyaránt szembe kell nézni, az azonban értelemszerűen nem elvárható az eljárásban résztvevő felektől, hogy minden szakterületre kiterjedő – az eljárás helyes lefolytatásához elégséges – tudással rendelkezzenek. A szakértők szükségességét, az eljárásban betöltött kulcsfontosságú szerepüket mi sem mutatja jobban, mint az, hogy – bár minden kétséget kizáróan jóval szűkebb volt a felmerülő kérdések közül azoknak a köre, amelyeket a „hétköznapi” jogalkalmazó csak segítséggel tudott megfelelően megítélni – már a római jog is ismerte az intézményt. Ami a vélemények eljárásban betöltött szerepét illeti, elmondható, hogy *„a szakértői vélemény tartalmának objektivitása – az általános jogalkalmazói szemlélet alapján – magasabb fokú, mint a tanúvallomásoké, s ebből fakadóan az eljárásokban rendre magasabb bizonyító erőt tulajdonítanak ezeknek a bizonyítási eszközöknek az eljáró hatóságok (bírók)nak”*.¹

Ezek fényében korántsem meglepő, hogy napjainkban egyre fokozódik az igény „a szakértő eljárásának erősebb garanciái, és a szakértői véleményekkel kapcsolatos szakmai és egyéb aggályok kiküszöbölése iránt.”² *„Mindez nemcsak a „szakzszerűbb” perindítást segítheti, hanem az eljárás során – megfelelő bírói gyakorlat esetén – a megalapozottabb döntéshozatalt is, feltéve, hogy megbízhatóan hozzáértő személy az, aki a köznapi és jogi ismereteket meghaladó tudást feltételező ténykérdésben állást foglal.”*³

A szakértői véleményekre való igény növekedésével értelemszerűen új kérdések, kihívások, problémák is jelentkeznek a kérdéskörrel kapcsolatban. A különböző szakértői vélemények egymáshoz viszonyított kapcsolata alapvetően határozza meg a polgári peres- és nemperes eljárások természetét, dinamikáját.

¹ Bértes Viktor: A szakértői bizonyítás elvi és gyakorlati kérdéseiről. Miskolci Jogi Szemle 2019/2. sz. 95. o.

² Nyilas Anna: A szakvélemény helye és szerepe a polgári peres bizonyításban - Az aggályosság megítélése. JÁP. 2022/4. sz. 99-100. o.

³ Grósz Tamás: Szakértői bizonyítás a polgári peres eljárásban. Debreceni Jogi Műhely 2011/4. sz.

II. A szakértők szerepe a polgári eljárásjogban

II.1. Az intézmény kialakulásának történeti áttekintése

A szakértői bizonyítás legáltalánosabb értelemben azon szakkérdések megítéléséhez szükséges, amelyek hétköznapi tudással nem, vagy nem megfelelően határozhatóak meg. Ebből kiindulva korántsem meglepő, hogy a mai értelemben vett szakértői bizonyítás a XIX. század második felében alakult ki.⁴ Ebben a tudományágak fejlődése és így specializálódása mellett a szabad bizonyítási rendszer elterjedése játszott a legnagyobb szerepet.⁵ A modern gyakorlat kialakulása előtt a szakértők szerepe még meghatározóbb volt, a bírának nem volt lehetősége a véleménnyel kapcsolatos aggályait kifejezni, a *index facti* tehát kvázi a bíróság felett állt, szemben a mai kisegítő funkciójával.⁶ A magyar polgári eljárásjog első kódexe a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk (továbbiakban: az 1911. évi Pp.) volt, amely európai szinten is kiemelkedő színvonalúnak bizonyult. Az 1911. évi Pp. szakértőkre vonatkozó szabályai hasonlóságot mutatnak a mai szabályokkal, annak 350. §-a,⁷ valamint a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: új Pp.) 300. § (1) bekezdése⁸ lényegében szinte fedi egymást. Az 1911. évi Pp. 351. §-a⁹ pedig – álláspontom szerint – a más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazásának előfutáraként értelmezhető, hiszen utóbbi intézmény célja megegyezik a nevezett szakaszban foglalt rendelkezés céljával, ami jelesül az, hogy mindkét megoldás az eljárás gördülékenyebbé tételét hivatott szolgálni.

A következő eljárásjogi kódex a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (továbbiakban: az 1952. évi Pp.). E szocialista törvény természetesen nem lett az állampolgári jogok érvényesülésének fellelőjére, ennek ellenére azonban sok szállal kötődött az 1911. évi Pp.-hez.¹⁰ A törvény 177. § (1) bekezdése¹¹ nem tartalmaz különös eltérést az új Pp.-hez képest. A további szakaszokban, bekezdésekben (pl. 177. § (5) bekezdés)¹² ugyan találhatunk olyan rendelkezéseket, amelyek a bíróságot a mostani állapothoz képest jelentős többletjogokkal ruházzák fel, ezeket

⁴ Kengyel Miklós: A magyar polgári eljárásjog. Osiris, Budapest 2014. 316. o.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ „Ha a perben jelentős ténykérdés megítéléséhez vagy szemle teljesítéséhez olyan különös szakértelem szükséges, a melylyel a bíróság nem rendelkezik, a bíróság egy vagy több szakértőt nevez ki.”

⁸ „Szakértőt kell alkalmazni, ha a jogvita kereteinek a meghatározásához vagy a perben jelentős tény megállapításához, megítéléséhez különleges szakértelem szükséges.”

⁹ „A perbíróság a szakértők meghallgatását kiküldött vagy megkeresett bíróra bízhatja, ha a meghallgatás a helyszínén történendő szemlével van összekapcsolva, vagy ha a szakértők közvetlen meghallgatása különben nagy nehezéssel jár.”

¹⁰ Király Lilla: Gyorsabb, egyszerűbb, olcsóbb, hatékonyabb? Akadémiai Kiadó, Budapest 2019. 34. o.

¹¹ „Ha a perben jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez olyan különleges szakértelem szükséges, amellyel a bíróság nem rendelkezik, a bíróság szakértőt rendel ki. Rendszerint egy szakértőt kell alkalmazni, több szakértőt csak különböző szakkérdések felmerülése esetében lehet kirendelni.”

¹² „A bíróság a kirendelt szakértő helyett – akár az után – más szakértőt rendelhet ki, ha ezt bármely okból szükségesnek tartja. Ha azonban a bíróság a szakértőt a felek egyetértő javaslatára rendelte ki, más szakértő kirendelésének a szakvélemény előterjesztése előtt csak akkor van helye, ha a szakértő a véleményadással késlekedik vagy kizárás okából (178. §) vagy valamely más fontos okból nem járhat el.”

azonban kár lenne vizsgálódásunk tárgyává tenni, tekintettel arra, hogy ezek feltételezhetően sokkal inkább a szocialista állam korlátlan hatalmát voltak hivatottak kiszolgálni, mintsem az eljárásjog szakmai vívmányai lettek volna. Az 1952. évi Pp. ugyan 2018-ig hatályban volt, de a megszámlálhatatlan novelláris változtatásainak következtében ekkor már nem hasonlított „születéskori” önmagára.¹³ A 2016-ban született, jelenleg hatályos új Pp., elődjéhez képest legjelentősebb változása az osztott perszerkezet megjelenésében áll, azonban értelemszerűen ezen felül is számos változást hozott az eljárásjog minden területén, így a szakértői bizonyításban is. Ezek közül a legjelentősebb a magánszakértői vélemény hitelességének biztosítása, valamint a más eljárásban kirendelt szakértők intézményének norma szintű szabályozása.

II.2. A szakértő fogalma és funkciója

Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény (továbbiakban: Szaktv.) bevezető részében alátámasztja a szakértők fontosságáról fentebb írtakat, a jogalkotó így fogalmaz: „*a szakértői bizonyítás jelentőségének növekedése szoros összefüggésben áll az azal a fejlődési folyamattal, amely a tudomány és technika terén, valamint ennek hatására a társadalomban az elmúlt évtizedekben végbement. Ennek eredményeként nőtt a különleges szakértelmet igénylő területek száma, a társadalmi viszonyok egyre bonyolultabbá váltak, amely az igazságszolgáltatásban úgy jelent meg, hogy a peres és hatósági eljárások tárgyi és szerkezeti összetétele jelentős változáson ment át. Jellemzővé vált a jogi problémáknak más szakmákhoz tartozó kérdésekkel való összefonódása és emiatt megítélésük egyre nehezebbé válása. Ezzel párhuzamosan a bírósági eljárásokban megnőtt az igény a modern természettudományok eredményeinek a bizonyítási eljárásban történő felhasználása iránt.*”¹⁴

A Szaktv. 3. § (1) bekezdése meghatározza mely esetekben szükséges a szakértő alkalmazása, illetve, hogy mi a feladata: „*az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását.*”

A szakértő kirendelése „*olyan esetekben is szükséges, ha az eljáró bíró rendelkezik az adott szakkérdést érintő speciális – pl. grafológiai – ismeretekkel. Ennek nyilvánvaló oka az, hogy a bíró kompetenciája – az eljárási rend szabályai alapján – csak a jogi kérdések elbírálására terjed ki. A bíró szakértelmén alapuló vélemény egyébként sem minősülhetne bizonyítási eszköznek, mivel arról a fél csak az ügyet lezáró határozatból értesülne, tehát annak érdemi megállapításait eleve nem állna módjában vitatnia a bizonyítási eljárás során.*”¹⁵

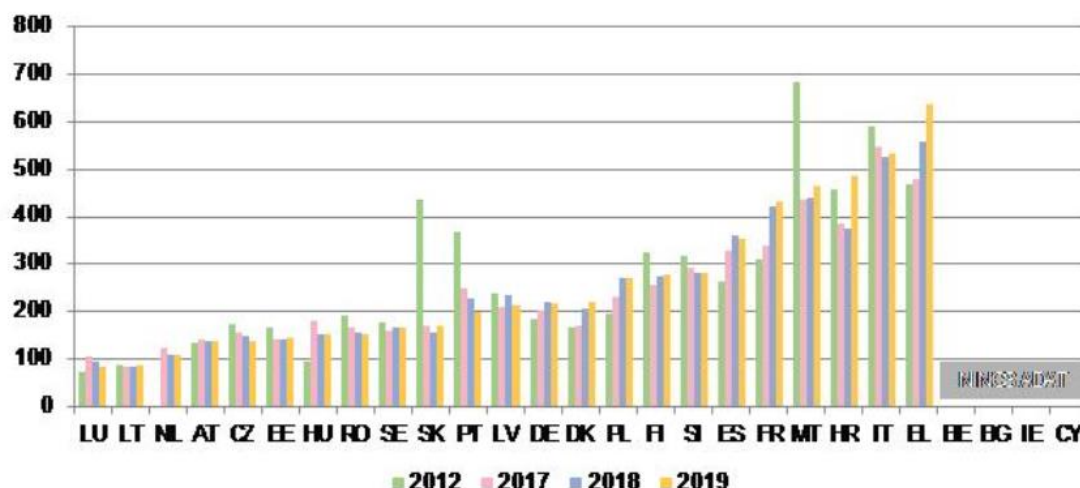
Fontos megemlítenünk azt is, hogy a szakértő kirendelése nem feltétlenül jelenti azt, hogy az eljárás tárgyává tett kérdés nem dönthető el szakértő segítségével. A jogalkalmazónak tekintettel

¹³ Király: i. m. 34. o.

¹⁴ Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény (továbbiakban: Szaktv.) bevezető rész.

¹⁵ Bértes: i. m. 97. o.

kell lennie arra, hogy a bíróságokra nehezedő ügyteher gyakorolta nyomás enyhítése céljából a lehető legnagyobb segítséget nyújtsák a bírácoknak, így amennyiben a kérdés ugyan eldönthető lenne szakértő nélkül is, de ez az eljárás elhúzódásával járna, szakértő kirendelésére fog sor kerülni. Tipikus példa erre az, ha az adott kérdés hosszas számítások elvégzésével válaszolható meg.¹⁶ Arra, hogy ez a gyakorlat megfelelő-e, nehéz lenne fekete-fehér választ adnunk. A CEPEJ¹⁷ 2012 és 2019 között folytatott tanulmánya arra világít rá, hogy az ügyek eldöntéséhez szükséges időben az Európai Unió élmezőnyében tartózkodunk.

A polgári és kereskedelmi peres ügyek eldöntéséhez szükséges becsült idő első fokon, 2012, 2017–2019 (első fok/napokban)¹⁸

A fenti diagram alapján magabiztosan állíthatnánk, hogy a hazai megoldás segíti az eljárások gyors lefolyását, ezzel biztosítva az Emberi Jogok Európai Egyezményének (továbbiakban: EJE) 6. cikkében foglalt igencsak absztrakt tisztességes eljáráshoz való jognak, az eljárás észszerű időn belül történő lezárásának „szeletét”. Ezek alapján azt a következtetést vonhatnánk le, hogy a szakértők funkciója az eljárás gyorsítása, ezáltal pedig értelemszerűen a költségek csökkentése.

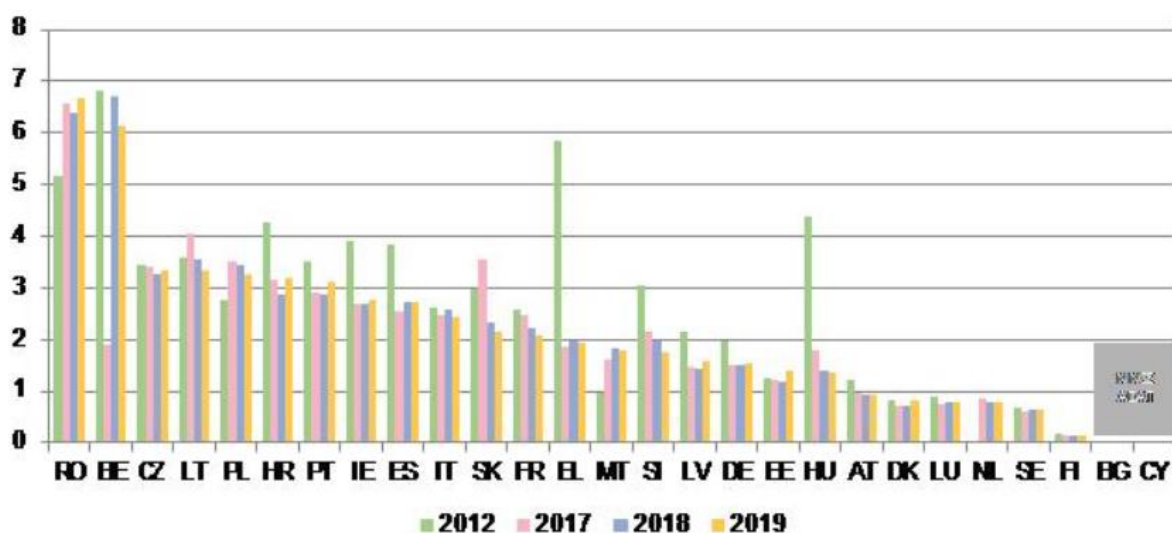
A képlet azonban korántsem ennyire egyszerű. Amennyiben mélyebbre ásunk az Európai Bizottság az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Központi Banknak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának tett a 2021. évi uniós igazságügyi eredménytábláról szóló jelentésében,¹⁹ láthatjuk, hogy az eljárások időtartama javarészt összhangban áll a beérkező, illetve folyamatban lévő ügyek számával.

¹⁶ Bírósági igazgatási szekció: Igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos szabályozás és feladatok, lehetséges eszközök az eljárás gyorsítása érdekében. Bíróság: https://birosag.hu/sites/default/files/2018-08/24_dok.pdf (2024. 10. 21.).

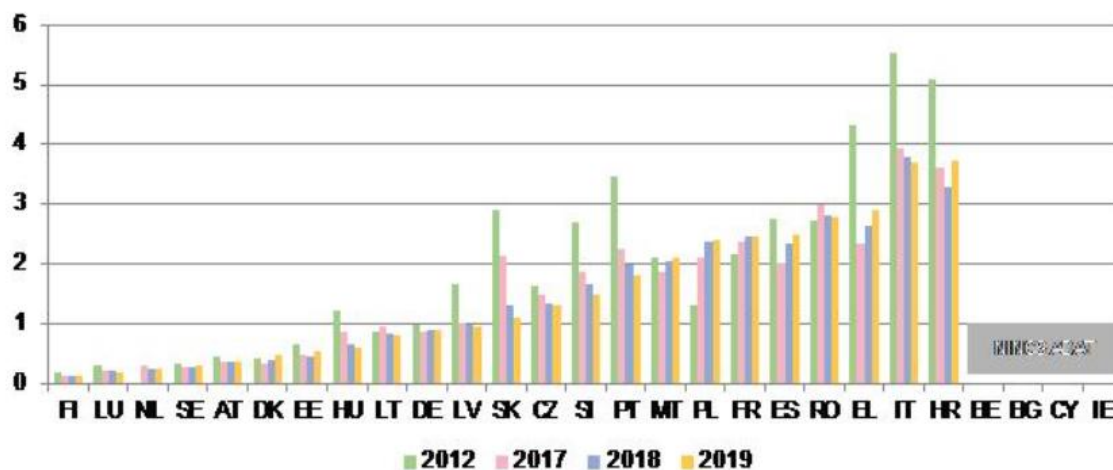
¹⁷ *European Commission for the Efficiency of Justice*.

¹⁸ Az Európai Bizottság Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Központi Banknak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának tett a 2021. évi uniós igazságügyi eredménytábláról szóló jelentése. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52021DC0389> (2024. 10. 21.).

¹⁹ Uo.

A beérkező polgári és közigazgatási peres ügyek száma, 2012, 2017–2019
(első fok/100 lakosra vetítve)²⁰

A folyamatban lévő polgári és kereskedelmi peres ügyek száma, 2012, 2017–2019
(első fok/100 lakosra vetítve)²¹

A bíróságokra nehezedő ügyteher tehát – értelemszerűen – igencsak rányomja bélyegét az eljárások időtartamára, és mindenképp hibás lenne azt a következtetést levonni, hogy a szakértők kirendelésével kapcsolatos hazai gyakorlatnak köszönhetnénk azt, hogy az ügyek lezárásához szükséges idő tekintetében szép eredménnyel rendelkezünk. Sőt, mi több a szakértő kirendelése, eljárásban való részvétele számos módon lassítja, lassíthatja az eljárás lefolytatását. A szakértő kiválasztása, a szakvélemény határidőben történő előterjesztése, a szakértő meg nem jelenése egyaránt a per elhúzódását eredményezhetik.²²

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² Reviczky Renáta: Az ésszerű pertartam kérdései. Közjegyzők Közlönye 2007/5. sz., 3-24. o.

Tekintettel arra, hogy a vizsgálódás tárgyát polgári jogi esetek képezik, nem mehetünk el szó nélkül a szakértő eljárásának anyagi vonzatai mellett sem. Természetesen a költségek növekedésével fog járni az, ha szakértőt rendelnek ki, hiszen egyrészt az ő díjazását meg kell téríteni, másrészt az eljárás elhúzódása a perköltséget növeli, végül, de nem utolsósorban pedig a hosszabb eljárás az esetleges ügyvédi munkadíj(ak) növekedésének esélyét is magában hordozza.

II.3. A szakértő személye

Az új Pp. 300. §-a meghatározza, hogy ki járhat el szakértőként polgári ügyekben. A nevezett szakasz (2) bekezdése szorosán körülhatárolja, hogy ki rendelhető ki a szakkérdések megfelelő értékeléséhez. Ennek értelmében az igazságügyi szakértőkről szóló törvény szerinti szakértőt vagy az abban meghatározott eseti szakértőt lehet alkalmazni. A Szaktv. értelmező rendelkezései rögzítik az eseti szakértő fogalmát: *„olyan – az eljárásban megállapítandó vagy megítélendő jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez – megfelelő szakértelemmel rendelkező természetes vagy jogi személy, aki nem igazságügyi szakértő; valamint olyan igazságügyi szakértő, aki az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló rendeletben meg nem határozott szakterületen ad szakvéleményt.”*²³

Az új Pp. 301. §-a meghatározza azokat az eseteket, amelyek fennállása esetén a szakértő ki van zárva az eljárásból.²⁴ Ezek lényegében megegyeznek a polgári eljárásjogban általában jelenlévő kizárási okokkal.

Ami a szakértők fogalmát illeti, a következőt mondhatjuk el: *„szakértőnek nevezzük azt a személyt, aki a bíróság hiányzó szakismeretét kiegészítve, lehetővé teszi a per eldöntése szempontjából jelentős tények megismerését vagy az észlelt tények megfelelő értékelését.”*²⁵ Az új Pp. a szakértői bizonyítás intézményrendszerében három fő kategóriát határoz meg, megkülönböztet magánszakértői, más eljárásban kirendelt szakértői, illetve kirendelt szakértői eljárást. Az eljárások közötti döntést a felek hatáskörébe utalja, hiszen amennyiben a magánszakértői bizonyítás mellett döntenek, úgy más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazására, vagy újnak kirendelésére már nem lesz lehetőség

²³ Szaktv. 2. § (4) bekezdés.

²⁴ „Szakértőként nem járhat el,

a) akire a 12. § a)–c), e) vagy f) pontjában meghatározott kizárási ok áll fenn,

b) aki az ügyben mint bíró vett részt,

c) aki olyan gazdasági társaságnak vagy szolgáltatónak tagja, alkalmazottja, amely az ügyben szakértőként már korábban eljár.

(2) Szakértőként nem lehet alkalmazni azt a gazdasági társaságot vagy szolgáltatót, amelynek tagjával vagy vezető tisztségviselőjével szemben a 12. § a)–c) vagy e) pontjában, illetve vezető tisztségviselőjével szemben a 12. § f) pontjában meghatározott kizárási ok és azt a szakértői intézményt, intézetet, testületet, szervet vagy szervezetet sem, amelynek vezetőjével, elnökével szemben a 12. § a)–c), e) vagy f) pontjában meghatározott kizárási ok áll fenn.

(3) A kizárási okot a bíróság hivatalból veszi figyelembe és azt a szakértő és a fél is köteles a bíróságnak haladéktalanul bejelenteni.

(4) A bíróság a kizárási tárgyában a felek meghallgatása után határoz. A perben kirendelt szakértő alkalmazása esetén a bíróság a határozata előtt a szakértőt meghallgatja.”

²⁵ Kengyel: i. m. 316. o.

(kivéve, ha a magánszakértői vélemények aggályossá válnak). A kizáró feltétel fordítva is érvényesül, amennyiben nem indítványozzák a magánszakértői eljárást, úgy a hivatalból kirendelt szakértői bizonyítás után (szemben az 1952. évi Pp. (nem) szabályozásával) már nincs lehetőség magánszakértői vélemény benyújtására, ez a gyakorlat ugyanis az eljárás elhúzódását eredményezte.²⁶

Fontos egyértelművé tennünk, hogy mindig az adott, különleges szakértelmet igénylő tényállítás szempontjából bizonyító félnek minősülő jogalany dönthet arról, hogy saját tényállítása bizonyítása céljából a szakértő alkalmazásának melyik módját választja.

Ha mindkét fél bizonyító fél, akkor – az új Pp. 302. § (4)-(5), illetve a 306. § (4) bekezdésében írt korlátok között – lehetséges, hogy az egyik fél magánszakértői vélemény benyújtásának engedélyezését, míg a másik fél szakértő kirendelését kérje.²⁷

Amennyiben a szakértői bizonyítás módozatai közül választásra jogosult bizonyító fél már indítványozta a más eljárásban kirendelt szakértő szakvéleményének felhasználását, akkor az ellenérdekű fél lehetőségei meglehetősen beszűkülnek. Az általa tett, a bizonyító fél által indítványozottól eltérő eljárásban keletkezett szakértő szakvéleménye beszerzésére tett indítványa nem lehet alapos, illetve ilyen szakvélemény becsatolása esetén az bizonyítékként nem vehető figyelembe.²⁸ Más kérdés, hogy a bizonyító fél ellenfele attól nincs elzárva, hogy a más eljárásban kirendelt szakértő szakvéleményét felhasználva a bizonyító fél indítványa útján szolgáltatott szakvélemény esetleges aggályosságát állítsa.²⁹ Álláspontom szerint érdekes jogelméleti viták alapjául szolgálhat a testület fenti gondolatmenete. Egyrésztől megállapítja, hogy az új Pp. 316. § (3) bekezdése³⁰ alapján nem vehető figyelembe a nem bizonyító fél által indítványozott más eljárásban kirendelt szakértő véleménye. Ugyanakkor a következő mondatban úgy fogalmaz, hogy „más kérdés” ezen szakvélemények felhasználása a bizonyító fél által benyújtott vélemény aggályossá tételéhez. Álláspontom szerint ezen állítások ambivalensek, hiszen amennyiben a nem bizonyító fél által benyújtott szakvéleménynek köszönhetően értékeli aggályosnak a bizonyító fél indítványát, úgy az figyelembe lett véve. Ezt az új Pp. magánszakértői vélemények aggályosságát taglaló része is alátámasztja: „a magánszakértői vélemény aggályos, ha közte és az ellenfél magánszakértői

²⁶ Király: i. m. 312. o.

²⁷ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: új Pp.) 300. § (3) bekezdés, Civilisztikai Kollégiumvezetők 2017. november 20-21-ei Országos Tanácskozásának 43. állásfoglalása a 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) rendelkezéseivel kapcsolatban a bírák helyi képzéseinek felmerült jogértelmezési problémá(k)ról.

²⁸ Új Pp. 316. § (3) bekezdés.

²⁹ Az új Pp. konzultációs testület 19. sz. állásfoglalása.

³⁰ „A kizárt vagy a kirendelés alól felmentett szakértő szakvéleménye, az aggályos magánszakértői vélemény vagy kirendelt szakértőtől származó szakvélemény, valamint törvény rendelkezése ellenére vagy a jelen fejezetben foglalt rendelkezések megsértésével benyújtott magánszakértői vélemény vagy más eljárásban kirendelt szakértőtől származó szakvélemény a perben bizonyítékként nem vehető figyelembe.”

*véleménye között szakkérdésben ellentét áll fenn, és az a)–d) pontban foglalt okok egyik magánszakértői vélemény tekintetében sem állnak fenn.*³¹ Nyilvánvaló, hogy itt nem magánszakértői véleményről van szó, azonban tekintettel arra, hogy a fél (felek) indítványa szükséges a más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazásának elfogadásához, így e szabályok alkalmazása indokolt. Ebben az esetben pedig nem állíthatjuk azt, hogy a nem bizonyító fél által indítványozott más eljárásban kirendelt szakértő véleményét nem értékelték, hiszen máskülönben nem lenne aggályos a szakvélemény.

Summa summarum azt mondhatjuk el, hogy alapvetően a bizonyító félnél „pattog a labda” a más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazását illetően, azonban – véleményem szerint – a nem bizonyító fél is rendelkezik ilyen jogosultsággal. Ezt az álláspontom arra a fentebb kifejtett gondolatmenetemre alapozom, miszerint a nem bizonyító fél által aggályossá tétel céljából indítványozott szakértői vélemény felhasználása folytán ez a fél is rendelkezik indítványozási jogosultsággal.

II.4. Magánszakértő alkalmazása

A magánszakértői eljárást az új Pp. 302. § (1) bekezdése³² szabályozza, majd a további szakaszok meghatározzák a procedúra pontos menetét. Ennek alapján a magánszakértői út igénybevétele tehát általános lehetőség azzal, hogy a törvény meghatározhat olyan eseteket, amelyek ez alól kivételt képeznek. Ilyen például a személyi állapotot érintő perek esete, amelyekkel kapcsolatban az új Pp. 434. § (5) bekezdése³³ közös szabályként zárja ki a magánszakértő alkalmazásának lehetőségét. Szakértői bizonyítás esetén a bizonyító fél által előterjesztett bizonyítási indítvány tartalma határozza meg a szakértői bizonyítás módját és menetét: ha bizonyítási indítványában magánszakértői vélemény benyújtását javasolja, ezzel az ellenérdekű fél számára is lehetőséget teremt magánszakértő igénybevételére. Ha azonban szakértő kirendelését vagy más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazását indítványozza, a magánszakértő alkalmazásának nincs helye a perben, tehát az ellenérdekű fél sem csatolhat magánszakértői véleményt a perben keletkezett szakvéleményben foglaltak cáfolatára. Ez a fajta egyenrangúság megkövetelte a szakvélemények garanciáinak kiegyensúlyozottságát is. Tekintettel arra, hogy a magánszakértői vélemény egy a peres fél és a szakértő között létrejövő megbízásos jogviszony alapján kerül kiállításra, magától értetődő, hogy a törvénynek garanciát kell nyújtania ez ilyen szakvélemények hitelességének igazolására. A korábbi szabályozás nem volt alkalmas ezen garanciák biztosítására, így a magánszakértői vélemények értékelése is kérdéses volt, a gyakorlat csupán abban volt egységes, hogy alkalmasak

³¹ Új Pp. 316. § (2) bekezdés e) pont.

³² Új Pp. 302. § (1) bekezdés: „*ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, a fél a megbízása alapján eljáró szakértő (a továbbiakban: magánszakértő) által készített szakvélemény (a továbbiakban: magánszakértői vélemény) benyújtását indítványozhatja.*”

³³ „*A perben magánszakértői bizonyításnak nincs helye.*”

lehetnek a kirendelt szakértői vélemény kétségessé tételére. A törvényhozó – reagálva a felmerülő igényekre – a Szaktv. 52-53. §-okban foglalt eltérésekkel magánszakértőkre is alkalmazni rendelte a kirendelt szakértőkre irányadó szabályokat. Ez a rendelkezés a korábbi törvényhez képest minőségi elmozdulást jelent, tekintve, hogy a magánszakértő jogaira és kötelezettségeire a törvény garanciális rendelkezései irányadók. A szakértői törvény tehát egy olyan rendszert szándékozott kialakítani, melyben nincs különbség a szakértő „igénybevétele” szempontjából: ugyanolyan objektív tevékenységet kell kifejtienie akkor is, ha kirendelés alapján, és abban az esetben is, ha valamely fél megbízása alapján végzi a szakértő a munkáját. Ennek eredményeképp napjainkra a bizonyító erő szempontjából nincs különbség a kirendelt szakértői és a magánszakértői vélemény között, a kirendelt szakértő korábbi szuperioritása csupán annyiban maradt meg, hogy segítségével rendezzi a jogalkalmazó az aggályossá váló magánszakértői véleményeket.

A magánszakértői vélemények garanciáinak növelése mellett azonban van, ami nem változik, jelesül a más eljárásban kirendelt szakértők kérdése, itt ugyanis továbbra is különbséget tesz a törvény a kirendelt, illetve a magánszakértői bizonyítás között, csak kirendelt szakértő szakvéleménye értékelhető más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazása esetén, magánszakértőé nem. Varga szerint a magánszakértők kizárása némiképp érthetetlen, hiszen amennyiben az a másik eljárásban alkalmas volt arra, hogy betöltse rendeltetését, úgy mi akadályozza meg ezt ebben az új eljárásban?³⁴ Ezt a gondolatmenetet támasztja alá az új Pp. nagykommentár³⁵ fent idézett része, melynek értelmében az új szabályozás egyértelműen azt hivatott szolgálni, hogy a magánszakértői, illetve kirendelt szakértői vélemények egyenrangúként jelenjenek meg az eljárásokban. Ennek fejében valóban érthetetlen a jelenlegi szabályozás, hiszen az önmagát cáfolja, egyfelől egyenrangúnak igyekszik feltüntetni a nevezett bizonyítási formákat, másfelől viszont – ugyan nem kifejezetten, de egyértelműen – megkülönböztetést tesz közöttük.

Véleményem szerint azonban – ahogy arra fentebb is kitértem – tekintettel arra, hogy a magánszakértői vélemény egy megbízásos jogviszony keretein belül jön létre, hiába adottak elméletben a törvényi garanciák, jóval nagyobb az esélye egy ilyen vélemény részleghajló jellegének, előfordulhat ugyanis, hogy a más eljárásban a magánszakértői vélemény csupán azért nem vált aggályossá, mert az ellenérdekű fél erőforrásai nem tették lehetővé annak cáfolatát, vagy egyszerűen csak nem volt rá szükség a jogvita eldöntéséhez. Ezen okok miatt álláspontom szerint az új Pp. magánszakértőket kizáró szabályozása indokolt. A más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazása

³⁴ *Parlagi* Máttyás: Szakértők. In: A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja. (szerk. Varga István). ORAC Kiadó, Budapest 2018. 1296. o.

³⁵ *Varga* István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja. ORAC Kiadó, Budapest 2018.

bizonyítási indítványhoz kötött, ami perfelvételi nyilatkozatnak minősül, így az új Pp. 194. § (1) bekezdés³⁶ értelmében csupán a perfelvételt lezáró végzés meghozataláig terjeszthető elő.

II.5. Más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazása

A más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazása a felek rendelkezési jogába utalt kérdés, tehát amennyiben a peres fél úgy dönt, akkor – az új Pp. 270. §-ának³⁷ megfelelően – indítványozhatja a más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazását. Ez a döntés egyúttal értelemszerűen választás is a bizonyítási eszközök között, tehát – mint ahogyan azt fentebb is kifejtettem – amennyiben más eljárásban kirendelt szakértővel kíván bizonyítani a fél, később nem lesz lehetősége ezen változtatni, hiszen ez az eljárás idejét és költségeit egyaránt jelentősen növelné. Fontos újfent leszögeznünk, hogy a fél nem használhatja fel más eljárásban kirendelt magánszakértő véleményét, csak és kizárólag kirendelt szakértő szakvéleményét.³⁸ Ha a bíróság az erre irányuló indítványnak helyt ad, úgy vagy az indítványozó felet hívja fel a szakvélemény beterjesztésére, vagy maga intézkedik annak beszerzése felől.³⁹ Fontos megjegyeznünk, hogy a más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazását ugyan csak az új Pp. emelte törvényileg szabályozott normává, azonban a gyakorlat korábban is ismerte ezt az intézményt, sőt mi több, a Debreceni Ítélőtábla elvi jellegű döntésével is megerősítette.⁴⁰ Az így felhasznált szakvélemények azonban csupán okiratként voltak értékelhetőek, készítőjük pedig csupán tanúként volt meghallgatható, ezért – is – volt szükséges az új Pp. által bevezetett törvényi szabályozás.⁴¹ A más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazása tehát gyakorlati szempontból nem novum, csupán törvényi szintre emelése az.

³⁶ „Ha a felek a perfelvételi nyilatkozataikat megtették, és a perfelvételi tárgyalás elhalasztásának nincs helye, a bíróság a perfelvételt végzéssel lezárja; a bíróság e végzéséhez kötve van.”

³⁷ „A bíróság felhasználhatja a más eljárásban beszerzett bizonyítékot – ideértve a fél más eljárásban tett tényállítását is –, kivéve, ha a bizonyítás felvételének a módja, az eljárás sajátosságait leszámítva, e törvény rendelkezéseibe ütközik.”

³⁸ Király: i. m. 314. o.

³⁹ Király: i. m. 315. o.

⁴⁰ Molnár Judit – Cséffai Attila Csaba: A más eljárásban kirendelt szakértő véleménye és felhasználása a polgári perben. Magyar jog 2024/6. sz. 341-349. o.

⁴¹ Uo.

III. Összegzés

Összességében tehát azt mondhatjuk el, hogy a szakértők szerepe minden eljárástípusban jelentősen megnőtt az elmúlt évtizedekben. Az eddigi növekedés ellenére a tudomány soha nem látott mértékű fejlődése következtében nem lehetnek illúzióink azt illetően, hogy a különleges szakértelmet igénylő területek száma a jövőben még tovább fog nőni, elég csak a mesterséges intelligencia rohamos térnyerésére vagy a közösségi platformok egyre komplexebb világára gondolnunk. Úgy a jogalkotónak, mint a jogalkalmazónak komoly kihívást fog jelenteni a szakértői bizonyításra mutatózó növekvő igények kielégítése, így mindenképp egy innovatív, a gyors eljárásokat megbéklyózótól elszakadó szabályozásra lesz szükség. Az ilyen reguláció előfutáraként szolgálhat a más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazása. Mint bemutattam, jelenlegi szabályozása – a törvény egyéb rendelkezéseivel szemben – ugyan szűkíti azon szakvélemények körét, amelyek ily módon felhasználhatóak, de véleményem szerint a szakkérdések számának növekedésével ez a jövőben változhat.

Frank Sára

joghallgató (PTE-ÁJK), az ÓNSZ Civilisztika Tagozatának tagozatvezetője

Az állattartás környezeti hatásainak szabályozása, különös tekintettel a bűzterhelés kapcsán felmerülő jogvitákra

I. Bevezető gondolatok

A környezetvédelem napjaink rendkívül fontos és egyik legtöbbet vitatott kérdése mind gazdasági és társadalmi, mind politikai szempontból, helyi és globális szinten egyaránt. Magyarország sem kivétel ez alól. A környezet romló állapota minden állampolgárt egyre közvetlenebb módon érint: az egészséges környezethez való alapjogon (és igényen) túl ipari és fogyasztóvédelmi szempontból is felmerül a személyes érintettség kérdése. Az állampolgárok környezettudatosságra történő felhívása több platformon is zajlik: többek között az iskolákban már a diákok is részesülnek környezetvédelmi oktatásban, emellett a nemzetközi és nemzeti „zöld” sajtó – a környezetvédelmi zszurnalisztika és publicisztika¹ – egyre többet foglalkozik a környezetvédelem kérdésével, ami hozzájárul az emberek figyelmének felkeltéséhez és a környezetvédelem iránti érdeklődés növeléséhez. Továbbá fontosnak tartom kiemelni a civil szervezetek (pl.: Greenpeace Magyarország Egyesület, Holocén Természetvédelmi Egyesület, Levegő Munkacsoport Országos Környezetvédő Egyesület) környezetvédelmet népszerűsítő tevékenységét is.

Tanulmányom kifejezetten a hazai haszonállattartás környezeti hatásaira összpontosít, a környezetvédelmi magánjog szemszögéből vizsgálva a kérdést. A téma aktualitását adja egyrészt az a tény, hogy Magyarországon a mezőgazdaság meghatározó ágazat, amelyen belül az állattartás szerepe – bár csökkenő tendenciát mutat –, kiemelkedő, környezeti hatásait tekintve is: a Központi Statisztikai Hivatal 2020-as adatai alapján a Magyarországon működő 234 ezer gazdaság² 25%-a állattartó gazdaság.³ A mezőgazdasági ágazat szolgáltatásokkal és másodlagos tevékenységekkel együttesen, folyó alapáron számított kibocsátási értéke 2973 milliárd forint volt, ebből az állattenyésztés 1026 milliárd forinttal részesedett.⁴ A vágóállat-termelés mértéke pedig 1,6 millió tonna volt.⁵ Másrészt 2025-ben hazánkban ismét megjelent a ragadós száj- és körömfájás betegség, amelynek következményei szintén indokolják a bűzhatásokat érintő jogi vizsgálatot.

¹ Julesz Máté: Civil kontroll a környezetvédelemben. Magyar Jog 2008/9. sz. 591. o.

² Központi Statisztikai Hivatal: Helyzetkép a mezőgazdaságról. 2020. (továbbiakban: Helyzetkép) 4. ábra. KSH. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mezo/2020/index.html> (2025. 04. 20.).

³ Helyzetkép 5. ábra.

⁴ Helyzetkép 12. ábra.

⁵ Helyzetkép 30. ábra.

II. A környezetvédelmi magánjog

A környezetvédelmi magánjog egy talán kevésbé ismert szabályozási részterület, ezért még tanulmányom elején szeretném tisztázni a fogalmát. A környezetvédelmi magánjog tulajdonképpen a környezetjognak egy speciális területe, csakúgy, mint a környezeti büntetőjog, környezetvédelmi közigazgatási jog vagy a környezetvédelmi alkotmányjog (amelyet alkotmányos környezetvédelemnek vagy környezeti alkotmányosságnak is nevezhetünk).⁶

A környezetvédelmi magánjog magyar jogrendbeli létjogosultságát igazolja, hogy fogalmát a *lex parsimoniae* (Ockham borotvája) mentén, már meglévő dogmatikai fogalmakból össze lehet állítani anélkül, hogy idegennek tűnő alkatrészeket kellene felhasználni.⁷

A környezetvédelmi magánjogot vizsgálhatjuk tágabb és szűkebb értelmezésben is. Tágabb értelemben környezetvédelmi magánjog minden, ami magánjog, és a környezettel kapcsolatos. Szűkebb értelmében pedig a környezetvédelmi magánjog a magántulajdonban lévő természeti értékekkel kapcsolatos vagyoni és személyi viszonyokat rendezi.⁸

II.1. A polgári jog és a környezetjog kapcsolata

A polgári jog és a környezetjog közötti kapcsolat meghatározásának egyik alapvető tétele (amely elméleti vita eredményeként általánosan elfogadottá is vált), hogy a környezetjog nem jogág, hanem jogterület, annak ellenére, hogy önálló célrendszerrel és alapelvekkel rendelkezik. A célok és alapelvek azonban nem a jogági besoroláshoz nyújtanak segítséget, hanem ahhoz, hogy megtaláljuk azokat a jogintézményeket, amelyek alkalmasak arra, hogy általuk az alapelvek tartalma testet öltson, e jogintézményeken keresztül életre keljen, és a célok is megvalósulhassanak.⁹ A polgári jog integrálja a környezetjogot, ami jól követhető a szomszédjogi és a szerződésen kívül okozott kártérítési felelősségi esetekben hozott döntéseken keresztül.¹⁰ Emellett a környezetjog jogfejlesztő hatással van a polgári jogra, legfőképpen a polgári jogi fogalomrendszer megújítását sürgeti.¹¹

A továbbiakban három szempontot vizsgálok: egyrészt, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) milyen mértékben tartalmaz konkrétan a környezettel, környezetvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseket, másrészt, hogy a Ptk. egyes

⁶ Jakkel Barbara: Egy irány a globális környezeti válság megoldására. Jogtudományi Közlöny 2024/7-8. sz. 373. o.: „Az elmélet kiindulópontja az, hogy az 1970-es évektől kezdődően globális környezeti alkotmányosodási folyamat indult be, melynek részeként mára a világ legtöbb alkotmányába bekerültek a környezeti célokat megfogalmazó rendelkezések. A környezeti alkotmányossággal foglalkozó szakirodalom azt vizsgálja, hogy ez a folyamat mennyiben segíti elő a környezeti célok hatékonyabb érvényre juttatását.”

⁷ Julesz Máté: Az új Ptk. környezetvédelmi szempontból. Magyar Jog 2013/3. sz. 167. o.

⁸ Uo.

⁹ Pump Judit: A Polgári Törvénykönyv a környezetjogász szemével. In: Jogtudományi Monográfiák 13. (szerk. Schanda Balázs). Pázmány Press, Budapest 2019. 13. o.

¹⁰ Bándi Gyula: A környezetvédelem polgári jogi intézményei és a kapcsolódó joggyakorlat. In: Környezetvédelmi jogesetek és a szakértői tevékenység (szerk. Bándi Gyula). KJK- KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest 2001. 175. o.

¹¹ Bándi: i. m. 174. o.

szakaszai hogyan alkalmazhatók a környezet, természet védelmére,¹² harmadrészt pedig, hogy a gyakorlatban milyen mértékben érvényesíthetők környezetvédelmi magánjogi igények. Az első pontban célszerűnek tartom a Ptk. felépítését követni, tehát megállapításaim az említett részekben az egyes könyvek sorrendjét követik. A második és harmadik pontokban pedig a kutatást leszűkítem az állattartás (elsősorban a haszonállattartás) környezeti hatásai kapcsán felmerülő, magánjoggal kapcsolatos kérdésekre, amelyek *ex natura rei* a zavaró bűzhatásban nyilvánulnak meg a leggyakrabban.

II.2. A Ptk. környezetvédelemmel kapcsolatos rendelkezései

Mielőtt a hatályos Ptk. vizsgálatába kezdek, fontosnak tartom megjegyezni – és egyben, a törvény felépítése okán megfelelő kiindulópontnak is találom –, hogy már az új Ptk. hatályba lépése előtt kimondta a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény 2:77. §-a, hogy a személyhez fűződő jog megsértését jelenti a természet és az egészséges környezet védelmére vonatkozó jogszabályi rendelkezések megszegése, ha az a társadalom, annak csoportjai vagy a személyek életkörülményeinek romlásában kifejeződő sérelem bekövetkezését okozza.¹³ A hatályos Ptk. ezt a rendelkezést nem vette át. Azonban ne feledkezzünk meg arról, hogy Magyarország Alaptörvényének (továbbiakban: Alaptörvény) XXI. cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.¹⁴ Ennek kapcsán a BDT2011. 2548. I. a következőt tartalmazza: „*az egészséges környezethez való jog az Alkotmányban meghatározott alkotmányos alapjog, amely azonban egyúttal nem feltétlenül személyhez fűződő polgári alanyi jog. Ezen alkotmányos alapjog sajátosságai folytán mindazokat a feladatokat, amelyeket másutt alanyi jogok védelmével teljesít az állam, ebben a körben törvényi és szervezeti garanciák útján látja el.*”¹⁵ Felmerülhet a kérdés, hogy a Ptk. hiányosságaként értékelendő-e, hogy nem nevesíti a személyiségi jogok között az egészséges környezethez való jogot. A válasz természetesen nem egyértelmű, ugyanakkor inkább afelé hajlik, hogy egyelőre nem. Már a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény (továbbiakban: régi Ptk.) megalkotását megelőzően is sok remény fűződött ahhoz, hogy az említett jog a régi Ptk. 76. §-ra alapul majd, azonban a hozzá fűződő igények száma nem igazolta a várakozásokat.¹⁶ Valójában a társadalom értékrendjétől függ, hogy a személyiségi jogok körébe felvehetőnek, illetve odatartozónak tekinti-e a környezeti elemekben bekövetkező állapotromlás következményét, az értékrendet tükröző társadalmi toleranciaküszöb pedig nem állandó, hiszen számos tényező befolyásolja, többek között az adott közösség mindennapi élete, a természethez

¹² *Pump*: i. m. 13. o.

¹³ *Julesz*: Az új Ptk... 167. o.

¹⁴ Magyarország Alaptörvénye XXI. cikk (1): „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.”

¹⁵ BDT2011. 2548. I.

¹⁶ *Bándi*: i. m. 176. o.

való viszonya, kultúrája alakítja ezt az igényt, s teheti állandóvá, vagy belenyugszik változásába, elfogadva a megélhetés módjának átalakulását.¹⁷ Véleményem szerint a magyar társadalom növekvő környezettudatossága következtében elképzelhető, hogy a jövőben az egészséges környezethez való jog bekerül a nevesített személyiségi jogok közé, azonban jelen esetben a társadalmi érzékenység e tekintetben még nem érte el azt a szintet, hogy a módosítás komolyan kilátásba helyezhető legyen.

A Ptk. tulajdonképpen egyetlen egyszer említi az emberi környezet veszélyeztetését, a veszélyes üzemi felelősség szabályozása kapcsán. A 6:535. § (2) bekezdése alapján a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint felel az is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz.¹⁸ A Ptk.-hoz fűzött Nagykomentár részletezi, hogy a törvény a külön törvényekben szabályozott kárfelelősségi tényállások közül néhányat nem vett át, köztük a környezeti károkért való felelősség egyes specifikumait.¹⁹ Ennek oka egyrészt az, hogy ugyanezt az utaló szabályt tartalmazza a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény 103. § (1) bekezdése és a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 81. § (1) bekezdése, ami szükségtelen ismétlés, túlszabályozás és a jogbiztonság rovására megy, másrészt pedig, hogy a külön normák közjogi-közigazgatási elemekkel is szorosan vegyülnek, ezért nem vette át őket a Ptk.²⁰

II.3. A Ptk. rendelkezéseinek alkalmazása az állattartás környezeti hatásai kapcsán

Az állattartás környezeti hatásai kapcsán elsősorban a bűzhatás, levegőszennyezés merül fel, mint esetlegesen a környezetet károsító tényező. Ebből az következik, hogy a fent említett veszélyes üzemi felelősséget érintő jogviták helyett inkább szomszédjogi viták alakulnak ki a gyakorlatban, tehát annak ellenére, hogy a Ptk. 5:23. §-a nem tartalmaz kifejezetten környezetvédelemmel kapcsolatos elemet, sokszor alkalmazásra kerül a környezetterhelés – ezen belül az állattartással összefüggő levegőszennyezés – tekintetében.

A Ptk. 5:23. §-a alapján tehát a tulajdonos a dolog használata során köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat, különösen a szomszédokat szükségtelenül zavarná, vagy amellyel jogaik gyakorlását veszélyeztetné.²¹ Állattartással kapcsolatos szomszédjogi vita esetén, bár a zavarást közvetlenül az állatok okozzák, az ellenük való fellépésre akkor van lehetőség,

¹⁷ *Pump*: i. m. 48. o.

¹⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:535. § (2) bekezdés.: „A veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint felel az is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz.”

¹⁹ *Lábady* Tamás – *Parlagi* Máttyás: Bevezetés a Ptk. Hatodik Könyv Negyedik Rész XXVII. Címéhez In: Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. 1. Áttekintés (szerk. Gárdos Péter – Vékás Lajos) b) pont.

²⁰ *Lábady* – *Parlagi*: i. m. c) pont.

²¹ Ptk. 5:23. §: „A tulajdonos a dolog használata során köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat, különösen a szomszédokat szükségtelenül zavarná, vagy amellyel jogaik gyakorlását veszélyeztetné.”

ha a zavaró hatás alakításában emberi magatartás is szerepet játszik például azzal, hogy ő maga az állatok tartója, vagy az ingatlanán az állatok azért jelennek meg, mert azt valamilyen magatartással előidéz, például eteti őket.²² Továbbá fontos azt is kiemelni, hogy a tulajdonos dolog használatát korlátozó magatartási normák egyfajta általános elvárhatósági mércének való megfelelést írnak elő kötelezettségként azzal, hogy a használatot a szomszédság (mint adott közösség) által elfogadott normákhoz igazítják.²³ Ez alapján felmerül a kérdés, hogy egy adott településen – jellemzően kisvárosban, községben vagy falun –, ahol jellemző a haszonállattartás, szükségtelen zavarásnak minősül-e az ezzel járó bűzhatás. A BH1982. 91. megállapítja, hogy: *„állattartás miatt indult birtokháborítási perben azt kell vizsgálni, hogy az adott környezet jellegére is tekintettel megvalósul-e olyan magatartás, amely az összes számba jövő érdekek figyelembevételével birtokháborító s környezetet sértő magatartásnak minősíthető. Ebből a szempontból jelentősége van annak is, ha a birtokháborítást panaszló fél olyan környezetbe ment lakni, amelyben – éppen a környezet jellegére figyelemmel – az állattartás nem tilos. Egyes személyek fokozott érzékenysége nem járhat azáltal a következménnyel, hogy a szomszéd az államigazgatási hatóság által engedélyezett és ellenőrzött állattartói tevékenység megszüntetésére kényszerüljön.”*²⁴ Mindemellett viszont a BH1989. 148. alapján olyan környezetben, ahol az állattartás egyébként megengedett és megszokott sem lehet az olyan mértékű, hogy azzal a szomszédos ingatlan tulajdonosait szükségtelenül zavarja.²⁵

Összegezve tehát, amennyiben valaki állattartásból fakadó kellemetlen bűzhatás miatt kívánja kifejezetten a Ptk. alapján érvényesíteni a levegőszennyezéssel kapcsolatos igényét, akkor a megoldást elviekben a birtokvédelemre vonatkozó szabályozás jelentheti. A következő pontban azt vizsgálom, hogy a gyakorlatban e megoldás hatékonysága milyen mértékű, végül kitérek arra is, hogy milyen módon lenne növelhető a hatékonysági mérce.

²² *Pump*: i. m. 124. o.

²³ *Pump*: i. m. 125. o.

²⁴ BH1982. 91.

²⁵ BH1989. 148.: *„Olyan kertés, családi házakkal beépített környezetben, ahol az állattartás megengedett és szokásos a csirkenevelés önmagában nem kifogásolható. Az állattartás azonban nem lehet olyan mértékű, hogy azáltal a szomszédos ingatlan tulajdonosait szükségtelenül zavarja.”*

II.4. Az állattartásból fakadó bűzterheléssel (levegőszennyezéssel) kapcsolatos jogviták gyakorlati megoldásának problémái

Az előző pontban már előrevetítettem, hogy a magánjog oldaláról az állattartásból fakadó, zavaró bűzszennyezés esetén a szomszédjogi igényérvényesítés lehet hatékony eszköz. A gyakorlat azonban mást mutat, ugyanis számos panaszos fordult az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalához (továbbiakban: AJBH) a lakóhelyük szomszédságában, belterületen történő haszonállattartásából származó zavaró hatás miatt.²⁶ Az alapvető jogok biztosának és a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettesének AJB-254/2021. számú közös jelentése (továbbiakban: AJB-254/2021. számú közös jelentés)²⁷ rámutat a tényre, hogy a panaszokban jellemző elemet – a szaghatást, valamint a rovarok, esetlegesen rágszálók jelenlétét –, mint a szokásos életvitelt zavaró környezeti hatásokat csak a Ptk. 5:23. §-a alapján, azaz szomszédjogi sérelemként értékelik, de a jelentésben vizsgált ügyek közül csak egyben indult birtokvédelmi eljárás, mert az érintett lakosok inkább a hatósági eljárástól várják a problémák megoldását a peres út időigényessége miatt.²⁸ Azonban az AJBH megkeresésére az Agrárminisztérium kijelentette, hogy a lakóövezeti haszonállattartás zavaró hatásaival kapcsolatos „polgárok egymás közötti nézeteltérései” hatékonyan orvosolhatók a Ptk. szomszédjogi eljárása szerint.²⁹

A következő bekezdésekben röviden bemutatok néhány olyan esetet, amelyekben az állattartásból fakadó bűz okozta kellemetlenségek miatt kerestek az érintettek jogi megoldást.

A Komárom-Esztergom vármegyei Kisbéren több mint egy évtizede folyik harc a lakóövezettől mindössze 800 méterre elhelyezkedő sertéstelep és biogázüzem miatt. 119 lakos pertársaságot alakított és jogi útra terelte az ügyet, amelyben az alperes a Bakony Bio Zrt. volt. 2022. február 21-én az elsőfokú ítélet néhány felperes számára 500 ezer forintos sérelemdíjat állapított meg, míg a többség 300 ezer forintot kapott. Az ügy ezután eljutott másodfokra, ahonnan eljárási hibák miatt visszakerült elsőfokra, majd az újratárgyalt ügyben a fent említettel egyező tartalmú ítélet született. A lakosság vélekedése szerint a sérelemdíj összege alacsony, nem alkalmas arra, hogy technológiai fejlesztésre kényszerítse a céget, így a légszennyezés problémája fennmarad.³⁰

A Győr-Moson-Sopron vármegyei Kóny településen a Kóny-Pig Kft. által működtetett sertéstelepről áradó bűzhatás rendkívül zavaró tényező a lakosság számára. Magánszemélyként a

²⁶ AJB-254/2021. számú közös jelentés. 2. o.

²⁷ AJB-254/2021. számú közös jelentés. 5. o.

²⁸ AJB-254/2021. számú közös jelentés. 10. o.

²⁹ 4449-3/2021. ikt. sz. levél.

³⁰ *Farkas Dorka: Széllal szemben: Kisbér lakóinak küzdelme a környezetszennyezés ellen. Magyar Természetvédők Szövetség blog.*
https://mtvsz.blog.hu/2024/07/10/szellel_szemben_kisber_lakoinak_kuzdelme_a_kornyezetszennyezes_ellen
 (2025. 05. 05.).

település polgármestere és három lakos lépett fel peres úton a sertéstelep tulajdonosával szemben, de a helyszíni vizsgálatok során az illetékes kormányhivatal nem talált szabálytalanságokat a telep működését illetően. Végül 2023-ban a felperesek peren kívüli egyezséget kötöttek az alperessel, amelynek értelmében, ha a jövőben újabb szaghatás lépne fel, akkor a bíróság fog közbelépni. A megállapodás óta panaszra eddig nem került sor, de a feszült helyzet továbbra is fennáll a lakosság és az állattartó telep tulajdonosa között.³¹

Az AJB-258/2021. számú ügy alapján pedig dabasi lakosok fordultak petícióval az önkormányzat jegyzőjéhez a település belterületi részén sertéstartásból származó bűz és légyinvázió miatt, aki birtokvédelmi eljárás keretében kötelezte az állattartót a létszám csökkentésére.³² Eljárt továbbá a Pest Megyei Kormányhivatal Dabasi Járási Hivatal Népegészségügyi Osztálya, valamint az állategészségügyi és élelmiszer-ellenőrző hivatala, mely utóbbi a panaszost arról tájékoztatta, hogy *„az Ön által leírt sertéstelep állategészségügyi szakhatósági szempontból alapvetően a jogszabályoknak megfelelően működik. Az állattartót több műszaki fejlesztés elvégzésére köteleztem, de ez önmagában nem fogja befolyásolni az állattartással természetesen együtt járó szaghatást.”*³³

Véleményem szerint a fenti esetekből is látszik, hogy az állattartással járó bűzhatást a társadalom nehezen képes tolerálni, a magánjogi igényérvényesítés pedig nem vezet kielégítő megoldáshoz, ugyanis a fő probléma, a levegőszennyezés az ügyek többségében továbbra is fennáll. Bár az állattartás a kisebb településeken jellemző tevékenység, a népszerűsége manapság csökkenő tendenciát mutat, amely befolyásolja a lakossági tolerancia mértékét, ezért a jövőben egyre több, a fentiekhez hasonló jogvitára számíthatunk, amelyekre hatékonyabb megoldást kell találni.

III. Megoldási lehetőségek

A magánjogi szabályozás alacsony hatékonysága mellett felmerülhet a kérdés, hogy van-e egyéb út a viták rendezésére, a lakóközösség és az állattartók közötti konfliktusok megoldására. A birtokvédelem, illetve a szomszédjogi jogvita a meglévő, közigazgatási eszközök melletti, kiegészítő lehetőségként értelmezhető, ezért, ha közigazgatási úton megfelelő intézkedéssel lehetséges valamely jog- és érdeksérelem megszüntetése, a hatóságnak eljárását erre törekedve kell lefolytatnia.³⁴ Bár az egészséges környezethez való jog érvényesítésének eszközei nem kizárólagosan

³¹ Farkas Dorka: Az évek óta tartó küzdelem a kónyi lakosság és a sertéstelep között megoldódni látszik. Magyar Természetvédők Szövetsége blog.

https://mtvsz.blog.hu/2024/08/21/az_evek_ota_tarto_kuzdelem_a_konyi_lakossag_es_a_sertestelep_kozott_megoldodni_latszik (2025. 05. 05.).

³² AJB-254/2021. számú közös jelentés. 3. o.

³³ PE-041/1585-3/2014. sz. levél.

³⁴ Az alapvető jogok biztosának és a jövő nemzedékek védelmét ellátó helyettesének közös jelentése az AJB-204/2017. számú ügyben. 16. o.

a közigazgatási jog által szabályozott körbe tartoznak³⁵, az elsődleges megoldást mégis az önkormányzati rendeletalkotás és a hatósági eljárások körében kell keresni.

Az állattartás korábban az önkormányzati rendeletalkotás egyik leggyakoribb tárgyköre volt. Az önkormányzatok képviselő-testületei a településük sajátos viszonyait és a lakosság érdekeit, igényeit szem előtt tartva hozták meg önkormányzati rendeleteiket, amelyekben nem csak az övezeti besorolásokat rögzítették, de meghatározták a tartható haszonállatok darabszámát, és az egyedi, a település jellemzőit figyelembe vevő tartási körülményeket is.³⁶

Azonban megszületett a 2012. évi XVIII. törvény az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről szóló 2008. évi XLVI. törvény módosításáról (továbbiakban: Módtv.), amely értelemszerűen az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről szóló 2008. évi XLVI. törvény (a továbbiakban: Éltv.) módosítása. A Módtv. 5. § értelmében az önkormányzatoknak már nincs hatásköre az állattartás korlátozására.³⁷

A hatósági jogkörök is korlátozottak: a bűzterhelés tárgyában a levegő védelméről szóló 306/2010. (XII. 23.) Kormányrendelet³⁸ (továbbiakban: Lvr.) tartalmazza jelenleg az egyetlen hatályos hatósági jogkört, mely szerint a bűzzel járó tevékenység esetén a BAT (*best available technology*: elérhető legjobb technológia) alkalmazására kerül sor, valamint a lakosság védelme érdekében ilyen, a bűzterhelést csökkentő vagy kizáró fejlesztésekre kötelezheti a hatóság a tevékenység gyakorlóját. Az előírt intézkedés ellenére fennmaradó terhelés esetén a járási környezetvédelmi hatóság a tevékenység korlátozásáról, illetve megszüntetéséről dönthet. Ha az intézkedés megalapozására mérő műszer nem áll a hatóság rendelkezésére, a tevékenység gyakorlóját lehet kötelezni a mérés megrendelésére, meglehetősen költséges eljárással.³⁹

Az AJB-254/2021. számú közös jelentés is kimondja, hogy ez a jogi környezet nem alkalmas az Éltv. 6. § (2) bekezdése szerinti emberi egészség, jólét védelmének elérésére és nem biztosít hatósági eljárásban következetesen és kellően érvényesíthető jogvédelmet az érintett környezet számára.⁴⁰ Az AJB-254/2021., AJB-257/2021. és AJB-258/2021. számú ügyekben az AJBH által megkeresett hatóságok válaszaiból is jól látszik, hogy a két probléma szorosan összefügg: az önkormányzatok nem rendelkeznek hatáskörrel az állattartás korlátozására, ezáltal a szaghatások

³⁵ Székely László: A magánszféra védelme az ombudsmani gyakorlatban. In: A személyiség és védelme az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül (szerk. Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András). ELTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja, Budapest 2017. 202. o.

³⁶ AJB-254/2021. számú közös jelentés. 4. o.

³⁷ 2012. évi XVIII. törvény az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletről szóló 2008. évi XLVI. törvény módosításától 5. §: „Az Éltv. 6. § a következő (6) bekezdéssel egészül ki: „(6) Mezőgazdasági haszonállat tartása önkormányzati rendeletben nem korlátozható.”

³⁸ A levegő védelméről szóló 306/2010. (XII. 23.) Korm. rendelet 7. § 2)-3) bekezdés.: „A levegővédelmi követelmények az elérhető legjobb technika alapján állapíthatók meg. Amely légszennyező forrásnál az elérhető legjobb technikával nem biztosítható az egészségügyi határértékek betartása, az elérhető legjobb technikánál szigorúbb követelményeket kell meghatározni.”

³⁹ AJB-254/2021. számú közös jelentés. 14 -15. o.

⁴⁰ AJB-254/2021. számú közös jelentés. 15. o.

megszüntetését sem képesek megoldani,⁴¹ a hatóság által végzett mérések pedig nem a szagkoncentráció mérésére koncentráltak, hanem csupán érzékszervi, eseti mérések történtek, így a mérések eredményei nem megfelelőek.⁴²

Megoldást az AJBH javaslata jelenthet, amely így szól: „*a jelentésben feltárt alapvető jogokkal összefüggő visszahívások orvoslása és jövőbeni bekövetkezésük lehetőségének megelőzése érdekében az az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (továbbiakban: Ajbt.) 31. § (1) bekezdése és 37. §-a alapján felkérjük az agrárminisztert, hogy vizsgálja meg a büzzzel járó tevékenységekre vonatkozó hatósági eljárásokat, ellenőrzési módszereket, és dolgozzon ki szakmai útmutatót a járási környezetvédelmi hatóságok számára a büzzzel való terbeltség objektív megállapítására; dolgozza ki az Éltv. 6. § (2) bekezdésében írt jótét – illetve kiterjesztve ezt immár a jóllét kérdéskörére – zavarásának fogalom meghatározását; vizsgálja meg az Éltv. 6. § (6) bekezdése szerinti korlátozási tilalom és az OTÉK⁴³ 36. § (5) bekezdésében, valamint a 419/2021. (VII. 15.) Korm. rendelet 5. sz. melléklet III. fejezetében szabályozott helyi településrendezési eszközök viszonyát, és a joggyakorlat számára adjon értelmezést abban a kérdésben, hogy ha a haszonállat tartását helyi önkormányzat közvetlenül nem korlátozhatja, akkor milyen módon alkalmazhatja mégis a helyi építési szabályzat eszközeit.*”⁴⁴

Végül, de nem utolsó sorban, nem feledkezhetünk meg a környezetjog egyik klasszikus elvéről, a prevencióról sem: az engedélyezési kötelezettség szigorításával is számos környezeti konfliktus megelőzhető lenne.⁴⁵ Ugyanis az államnak elsősorban olyan jogintézményeket kell alkalmaznia, amelyek a megelőzést, s nem az utólagos szankcionálást szolgálják, hiszen a visszafordíthatatlan károk utólagos retorziója nem tudja helyreállítani az eredeti állapotot.⁴⁶ Ezt a 28/1994. (V. 20.) AB határozat is megerősíti, amely szerint a környezethez való jog védelmének eszközei között a megelőzésnek elsőbbsége van, hiszen a visszafordíthatatlan károk utólagos szankcionálása nem tudja helyreállítani az eredeti állapotot.⁴⁷

Összegezve, a hatályos jogszabályok alapján sem a magánjogi, sem a közjogi út nem nyújt kellő segítséget az állattartásból eredő zavaró hatások által érintettek számára. Úgy gondolom, hogy az említett AJB-254/2021. számú közös jelentésben megfogalmazott javaslatok mellett a tanulmányban részletezett lehetséges magánjogi megoldások finomítása, illetve a környezetvédelmi

⁴¹ AJB-254/2021. számú közös jelentés. 4. o.

⁴² AJB-254/2021. számú közös jelentés. 11. o.

⁴³ 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet az országos településrendezési és építési követelményekről.

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy e kormányrendelet helyett már a 280/2024. (IX. 30.) Korm. rendelet a településrendezési és építési követelmények alapszabályzatáról (TÉKA) a hatályos, azonban ez nem változtat a megoldási javaslat alkalmazhatóságán, a 36. § (5) bekezdésének a helyébe az 54. § (1) bekezdése lépett, ami szó szerint átvette a korábbi rendelkezést.

⁴⁴ AJB-254/2021. számú közös jelentés. 16. o.

⁴⁵ *Székegy*: i. m. 202. o.

⁴⁶ *Székegy*: i. m. 201. o.

⁴⁷ 28/1994. (V. 20.) AB határozat IV. 1.

magánjog fejlesztése is előrelépést jelentene a hatékonyabb együttműködés elősegítésében a lakosság és az állattartók között.

IV. Záró gondolatok

Amint a tanulmányból is kitűnik, az állattartásból származó bűzhatás számos jogi problémát vet fel, amelyek megoldásában szerepet kap a környezetvédelmi magánjog is. Egy gondolat erejéig – a jogi jellegtől eltérve, pusztán környezetvédelmi szemszögből – azonban kiemelném, hogy bár az állattartás számos kellemetlen, környezetszennyező hatással jár, a tanulmányban feldolgozott esetekben háztáji állattartásról, illetve kisebb mértékű üzemi állattartásról beszélhetünk, amelyek környezetszennyező hatása eltörpül a nagyüzemi állattartás, illetve ezzel összefüggésben az ipari mértékű húsfeldolgozás káros hatásai mellett. Az olyan személyek számára, akik húsfogyasztását a hús származása határozza meg, elengedhetetlen a helyi állattartás fennmaradása a biztonságos és fenntartható élelmiszerellátás érdekében.

Véleményem szerint az elsődleges cél továbbra is a környezetszennyezés csökkentése, amely alól a kisebb állattartó telepek sem kivételek, így a technológiai fejlesztés is kiemelkedő szerephez kell, hogy jusson a jövőben, kéz-a-kézben a környezetvédelmi szabályozás jogfejlesztő hatásával.

Kis Rebeka

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagozatvezetője

A rövid ellátási láncok hazai és uniós szabályozása, különös figyelemmel a bevásárlóközösségekre

I. Bevezetés

Az élelmiszerpiac globalizálódásával a kistermelők egyre inkább szorulnak ki a termelésből és kap helyet az ipari, avagy konvencionális mezőgazdaság, amelynek számos társadalmi és környezeti hátránya is van.¹ Erre nyújtanak megoldást a rövid ellátási láncok, amelyek megjelenési formája igencsak változatos. Tanulmányom középpontjában a kosár- avagy bevásárlóközösségek témája áll, amely mára egy hálózattá nőtte ki magát Magyarországon, és a fenntartható fejlődés lehetséges útját jelenti. A bevásárlóközösségek jogi szabályozása azonban figyelemmel azok eltérő struktúrájára, igencsak hiányos. Jelen tanulmány a hazai bevásárlóközösség mozgalom átfogó bemutatására, a rövid ellátási láncban történő elhelyezésére, továbbá jogi háttérének vizsgálatára törekszik. Meglátásom szerint elsőként érdemes a rövid ellátási láncok európai uniós, majd hazai szabályozásából kiindulni, és csupán ezt követően rátérni a bevásárlóközösség mozgalomra, hiszen utóbbi részét képezi az ellátási láncnak.

A téma aktualitását mi sem bizonyítja jobban, minthogy a geopolitikai helyzet és a különböző konfliktusok jelentős mértékben hozzájárulnak a mezőgazdasági termékek árának megemelkedéséhez, amely veszélyezteti az élelmiszerellátást. Az ukrán-orosz konfliktus megmutatta gazdasági következményeit, és azt, hogy milyen módon tudja veszélyeztetni a helyi és globális élelmiszer ellátó rendszerek megfelelő működését. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) Élelmiszerügyi és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) 2023-2032 közötti időszakra vonatkozó jelentéséből kiderül továbbá az is, hogy nemcsak a politikai helyzet, hanem egyéb tényezők is, így az infláció, az éghajlatváltozás és a különböző állat- és növénybetegségek is befolyásolják az ellátást a globalizált élelmiszerpiacon.² Szükség van tehát alternatív megoldásokra, amelyek a helyi termelők bevonásával támogatják a gazdaságot (akár lokálisan, akár regionálisan),

¹ Kaczkároly – Miklósné Varga Anita – Troján Szabolcs: A helyi termelői piacok és a termelők helyzete a rövid élelmiszer-ellátási láncokban. *Gazdaság és társadalom* 2022/2. sz. 26. o.

² OECD-FAO: Agricultural Outlook 2023-2032. The Organisation for Economic Co-operation and Development. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/07/oecd-fao-agricultural-outlook-2023-2032_859ba0e2/08801ab7-en.pdf (2025. 04. 25.).

és önellátást biztosítanak egy meghatározott szintig. Ennek lehet egy megvalósulási formája a bevásárlóközösségek hálózata.

II. Jogi háttér

A jogi szabályozás áttekintéséhez a kezdetekhez kell visszanyúlni. Az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának 2014-2020 közötti időszakában kerültek előtérbe a helyi termékeket érintő intézkedések. Többek között olyan uniós prioritásokat fogalmaztak meg, mint az innovatív agrártechnológiák és fenntartható erdőgazdálkodás támogatása, az élelmiszer-ellátási lánc megszervezése és a szegénység csökkentése. Ezek mindegyike kapcsolódik valamilyen formában a helyi termékekhez. Az pedig, hogy miként lehet ezeket érvényre juttatni, tagállami hatáskörbe tartozik.³ A Vidékfejlesztési Program egyik prioritásként megfogalmazott élelmiszer-ellátási lánc megszervezés sarkalatos pontja a rövid ellátási láncok támogatása. Erre azért indokolt nagy hangsúlyt fektetni, hiszen a kistermelők, a nem konvencionális gazdálkodást folytató gazdák nehezebb helyzetben vannak a nagyobb gazdaságokkal szemben.⁴

A rövid ellátási lánc első, uniós szinten is általánosan elfogadott definiálására először az Európai Parlament és a Tanács az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztés Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról és az 1698/2005/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló 1305/2013/EU rendeletében (a továbbiakban: az Európai Parlament és a Tanács 1305/2013/EU rendelete) került sor. A rendelet célja a fenntartható fejlődés a vidéki területek vonatkozásában, amelynek elengedhetetlen elemei olyan tényezők, mint a fiatal gazdák, mezőgazdasági kisüzemek. A rendelet fogalommeghatározása szerint a helyi gazdasági fejlesztés, kooperáció, továbbá a termelők, fogyasztók és feldolgozók közötti szoros földrajzi és társadalmi kapcsolatok iránt elkötelezett, korlátozott számú szereplő által alkotott ellátási láncot nevezzük rövid ellátási láncnak.⁵ A rendelet megalkotását követően – a fogyasztói magatartás fokozatos megváltozásával – egyre inkább előtérbe került a fenntartható élelmezés és a helyi termelők szerepe az élelmiszer-ellátásban. A fogyasztói magatartás megváltozásán olyan szempontok figyelembevételét értjük, mint a helyi termékek preferálása az importált termékekkel szemben, vagy a hagyományos előállítási módok választása a feldolgozott élelmiszerek helyett. Az előbbi tendenciáknak köszönhetően az Európai Bizottság két olyan programot is elindított, amelyek célja az európai agrár-élelmiszeripari rendszer versenyképességének és fenntarthatóságának javítása volt,

³ *Szegedyné Fricz Ágnes*: A vidékfejlesztést támogató helyi termékek fogyasztói szempontú vizsgálata. Doktori értekezés. Gödöllő, 2020. 19-22. o.

⁴ *Salamonné Máté Andrea*: Helyi termékek, termelői piacok szerepe napjainkban. Szakdolgozat. Zalaegerszeg, 2016. 15.o.

⁵ 1305/2013 (EU) rendelete az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztés Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokról és az 1698/2005/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről [HL 2013 L 347].

ennek pedig elengedhetetlen eszköze a rövid ellátási láncok ösztönzése (*Strenght2Food*, valamint a *SMARTCHAIN*).⁶

Az Európai Unió környezetpolitikája szempontjából fordulópontot jelent az Európai Zöld Megállapodás (2020), amelynek alapját az éghajlatpolitika képezi, és célja a klímasemlegesség 2050-re.⁷ Habár a megállapodás elsősorban éghajlatpolitikára vonatkozó stratégiákat tartalmaz, a klímasemlegesség megvalósításához hozzájárul a dolgozat témája szempontjából is releváns „Termelőtől a fogyasztóig” stratégia. A stratégia célja egyrészt az élelmiszerpazarlás, valamint az egyes növényvédő szerek használatának csökkentése, másrészt a megfelelő mennyiségű élelmiszer biztosítása észszerű áron (figyelembe véve a környezeti hatásokat), továbbá a fellépés az élelmiszer-csalás ellen.⁸

A fentiek alapján elmondható, hogy a rövid ellátási láncok népszerűsítésében az Európai Uniónak jelentős szerepe van. Rendeletei és egyéb jogi szabályozásai révén hozzájárul ahhoz, hogy egy mindenekelőtt fenntartható és környezetbarát élelmiszerellátó rendszer jölessen létre, amely alkalmas akár a válsághelyzetekben is a megfelelő ellátás biztosítására. Többek között ennek is köszönhető, hogy hazánkban is egyre inkább bővül a bevásárlóközösségek száma.

III. Bevásárlóközösségek mint a rövid ellátási lánc szereplői

III.1. A bevásárlóközösségek mozgalom

A bevásárlóközösség modell hazánkban nagy népszerűségnek örvend. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy ma már csekélyebb lakosságszámú településeken is működnek bevásárlóközösségek. Ha a szakirodalmi megközelítést nézzük, akkor a bevásárlóközösségek a rövid ellátási lánc elemeiként ragadhatóak meg, míg saját magukra, mint a gazdaság- és közösségfejlesztés eszközeire tekintenek.⁹ A bevásárlóközösségek (és a rövid ellátási láncok) egyre növekvő népszerűségének oka a válság. Jelenleg a gazdasági, társadalmi és politikai válság tünetei egyre inkább megjelennek, amelyek nem csupán hazai vagy uniós, hanem globális szinten is jelentkeznek. Így vélekedett Rapkay Bence, Illés Sándor és Stárics Roland a 2013-ban megjelent tanulmányukban.¹⁰ Ez a megállapítás véleményem szerint jelenleg is, 11 évvel később megállja a

⁶ The European Food Information Council: Short food supply chains: reconnecting producers and costumers. The European Food Council. <https://www.eufic.org/en/food-production/article/short-food-supply-chains-reconnecting-producers-and-consumers> (2025. 04. 25.).

⁷ *Kurcsik Nóra – Mihály Zsombor – Tóth András József*: Az Európai Zöld Megállapodás (*EU Green Deal*) bemutatása. Körforgásos Gazdaság és Környezetvédelem. 2021/4. sz. 2-3. o.

⁸ Az Európai Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A „termelőtől a fogyasztóig” stratégia a méltányos, egészséges és környezetbarát élelmiszerrendszerért. Brüsszel, 2020.05.20.

⁹ *Kápolnai Zsombor – Nagyné Dr. Molnár Melinda*: A bevásárló közösség fogalmi megközelítése Magyarországon. *Studia Mundi-Economica* 2020/1. sz. 26. o.

¹⁰ *Rapkay Bence – Illés Sándor – Stárics Roland*: A helyi gazdaságfejlesztés egyes gondolati előzményei és következményei. *Földrajzi Közlemények* 2013/1. sz. 28. o.

helyét, azzal kiegészítve, hogy az ökológiai problémák okozta válságtünetek sem hanyagolhatóak el. Kimerülni látszanak az erőforrások és azok a lehetőségek, amelyek fejlődést biztosítottak az utóbbi évtizedekben, évszázadokban.

E helyzetekben természetesen felértékelődik a helyi gazdaság és a helyi gazdaságfejlesztés gondolata,¹¹ és rávilágítanak az önellátás és a rövid ellátási láncok fontosságára. Ez utóbbit jól reprezentálja az is, hogy jelenleg az Európai Unió vidékfejlesztési politikájában is központi szerepet tölt be, valamint hazánkban is vannak ilyen fejlesztésekre irányuló törekvések. Ez utóbbiak közül emelném ki például a konyhafejlesztésre irányuló beruházásokat, amelynek egyik alapkőve a közétkeztetés helyi termékekre épülő megszervezése. E beruházásokat olyan forrásokból lehetséges megvalósítani, mint a Vidékfejlesztési Program.¹² A közétkeztetés rövid ellátási láncon keresztül történő megvalósítása, habár Kujáni Katalin 2015-ös előadásában még egy lehetséges megoldásként szerepel, azonban elmondható, hogy ez egy sikeres elképzelés volt, ugyanis a közétkeztetési tárgyú közbeszerzések tekintetében alkalmazandó eljárások sajátos szabályairól szóló 676/2020. (XII.28.) számú kormányrendelet 4. § (2) bekezdése értelmében a közétkeztetési szolgáltatást nyújtó gazdasági szereplők vonatkozásában kötelező előírás, hogy a „2023. január 1-jétől legalább a beszerzett termékek összértékének 80 százaléka a közétkeztetési rövid ellátási láncban beszerzett termékekből, illetve a helyi élelmiszer termékekből származik.” Megemlítendő továbbá a helyi termelői piacokon történő árusítás élelmiszer-biztonsági feltételeiről szóló 51/2012. (VI.8.) számú VM rendelet (a továbbiakban: 51/2012. (VI.8.) sz. rendelet), amely szabályozásával lényegesen egyszerűbbé tette a helyi piacokon történő értékesítést.¹³ A szabályozás uniós mintát követ, az Európai Parlament és a Tanács élelmiszer-higiéniáról szóló 853/2004/EK rendelete tartalmazza azokat az alapvető követelményeket, amelyek hazánkra is irányadóak, és átültetésük pedig megvalósult a fent hivatkozott 51/2012. (VI.8.) sz. rendeletben.¹⁴ Véleményem szerint ennek is köszönhető az, hogy a termelői piacokon történő értékesítés jelenleg is egy meghatározó értékesítési forma hazánkban.¹⁵

A bevásárlóközösség definiálása nem egyszerű feladat. Ennek oka az is lehet, hogy többféle irányból lehet megközelíteni. Egy azonban mindegyik megközelítés esetén biztos fogalmi elem: a bevásárlóközösségek a rövid ellátási láncokhoz kapcsolódnak. A szervezetek eredetileg az Egyesült

¹¹ Rapkay – Illés – Stárics: i. m. 29. o.

¹² Kujáni Katalin: Hogyan működik a rövid ellátási lánc Magyarországon? Országos nyári szakmai konferencia 2015. <https://docplayer.hu/6673081-Hogyan-mukodik-a-rovid-ellatasi-lanc-magyarorszagon.html> (2025. 04. 25.).

¹³ Benedek Zsófia – Balogh Pál Géza – Baráth Lajos – Fertő Imre – Lajos Veronika – Orbán Éva – Szabó G. Gábor – Nemes Gusztáv: Kistermelői sikerek a Covid-19 járvány első hullámában: a személyesség szerepe az értékesítésben. Statisztikai Szemle 2020/12. sz. 1400. o.

¹⁴ 51/2012. (VI.8.) számú VM rendelet 1. §: „E rendelet előírásait a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény szerinti helyi termelői piac (a továbbiakban: helyi termelői piac) létesítése és üzemeltetése során kell alkalmazni.”

¹⁵ Csikné Mácsai Éva – Lehoty József: Mezőgazdasági termelők értékesítési csatornaválasztási döntéseinek vizsgálata, különös tekintettel a közvetlen értékesítésre. Gazdálkodás 2013/5. sz. 451-452. o.

Államokból indultak,¹⁶ megjelenésük hazánkban a kétezres évekre datálható, civil kezdeményezés(ek)nek köszönhetően.¹⁷ Jelenleg a kosárközösség mozgalom a honlapján tartja nyilván a hazánkban működő bevásárlóközösségeket,¹⁸ amelynél látható, hogy számuk egyre inkább növekszik, és nem csupán hazánk nagyvárosaiban, hanem a kisebb településeken is szép számmal találhatunk ilyen civil szerveződések. A bevásárló közösségek a helyi termékek helyi fogyasztókhoz való eljuttatására szerveződnek szerte az országban. A termelők, a vásárlók és egy önkéntes csapat együtt, közösségben szervezi meg az élelmiszerek eljuttatását a termelőtől a vásárlóig. Ekként definiálja magát a bevásárlóközösség mozgalom, amely meglátásom szerint a legszabatosabb definíció, hiszen magába foglal minden olyan elemet, amely jellemző egy ilyen szerveződésre. Gyűjtőfogalom, hiszen a gyakorlatban már számos olyan tevékenységet jelent, amelyet a szakirodalom a bevásárlóközösségek közé sorol.¹⁹ Ha jogi szempontból nézzük a bevásárlóközösségeket, akkor elmondható, hogy többségben valamilyen civil szervezet (vagy egyházközség) keretein belül működnek.²⁰ Ezek a civil szervezetek többféle célból szerveződtek, ilyen fontos cél lehet például a helyi gazdálkodás erősítése, szolidáris gazdaság elősegítése vagy az élelmiszer pazarlás csökkentése. Az élelmiszerellátási láncolat szinte minden szintjén található olyan megoldás, szervezet vagy közösség, amely igyekszik e célokat megvalósítani. A bevásárlóközösségek ebben az értelemben a helyi termelők által előállított termékek gyártásához és értékesítéséhez való hozzájárulást jelentik, lerövidítve az ellátási láncot. Egy platformon keresztül kötik össze a tudatos vásárlók igényeit a termelők rendelkezésre álló helyi termékeivel. Mind termelői, mind pedig fogyasztói oldalról előnyös módja az élelmiszerellátási lánc lerövidítésének. Termelői oldalról megjelenik az, hogy a termelőnek nem szükséges termelői piacokon árulnia termékeit, hanem előre megrendelt mennyiségű árut adhat el a megrendelőknél, ezáltal biztosra tervezheti a bevételét. Ráadásul kiépíthet ezáltal egy állandó vásárlói kört (bevásárlóközösség tagjai), amely a biztos megélhetéshez járul hozzá. A fogyasztók oldaláról megemlíteném a biztonságos és egészséges élelmiszert, amely az ipari méretű gazdaságok működése mellett ma már egy fontos szempont, továbbá azt is, hogy vásárlásával hozzájárul a helyi gazdák, termelők működéséhez azáltal, hogy tőlük vásárol elérhető áron friss termékeket. Ha nem csupán a klasszikus termelő és fogyasztó oldalról vizsgáljuk ezeket a közösségeket, akkor szembetűnő a környezetre gyakorolt hatás is, hiszen egyrészt az ellátási lánc lerövidülésével a szállítás okozta környezetszennyezést minimalizálni lehet, továbbá a csomagolóanyagok okozta pazarlás is csökkenthető. Megemlíteném

¹⁶ Huszka Péter – Keller Veronika: Civil szervezetek Magyarországon az élelmiszer-pazarlás ellen. Civil Szemle 2024/4.sz. 37. o.

¹⁷ Kápolnai – Nagyné: i. m. 26-29. o.

¹⁸ Hálózat. Bevásárló Közösségek. <https://kosarkozosseg.hu/halozat/> (2025. 04. 26.).

¹⁹ Bevásárló közösségek. <https://kosarkozosseg.hu/> (2025. 04. 26.).

²⁰ Kápolnai – Nagyné: i. m. 31. o.

még a közösségre gyakorolt hatást is, hiszen a cél közös: igény az egészséges ételmiszerre, az egészséges táplálkozásra és elkötelezettség a fenntarthatóság iránt.²¹

III.2. A bevásárlóközösségek jogi szabályozása Magyarországon

A bevásárlóközösségek jogi helyzete és szabályozása hazánkban számos kérdést vethet fel. Fontos elsősorban meghatározni, hogy miként minősülnek ezek a szervezetek. Ehhez a vásárokról, a piacokról, és a bevásárló központokról szóló 55/2009. (III.13.) számú Kormányrendelet (a továbbiakban: 55/2009. (III.13.) Kormányrendelet) nyújt iránymutatást. A hivatkozott kormányrendelet 1. § (1) bekezdésében rögzíti hatályát, amely *„a Magyarország területén rendezett, illetve tartott vásárokra, piacokra és üzemeltetett bevásárlóközpontokra, valamint a vásárokon, a piacokon és a bevásárlóközpontokban folytatott kereskedelmi tevékenységre terjed ki.”* Nem tartozik tehát hatálya alá a kereskedelmi tevékenységek végzésének feltételeiről szóló kormányrendelet szerint közterületen a húsvéti, adventi, karácsonyi és szilveszteri ünnepeken, valamint évente egy alkalommal, kizárólag az adott ünnepen és az azt megelőző 20 napon folytatott kereskedelmi tevékenység.²²

Az tehát egyértelműen megállapítható, hogy a bevásárlóközösségek ez utóbbi kategóriába, illetve az 55/2009. (III.13.) kormányrendelet 1. § (2) bekezdés b) pontja szerinti alkalmi (ünnepi) vásár kategóriába sem sorolhatóak.²³ Ezen túl lényegében már a bevásárlóközösség szervezete az, amely meghatározza jogi hovatartozását. A kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény 2. § 5a. pontjában meghatározza a helyi termelői piac fogalmát. Ez alapján *„a helyi termelői piac olyan piac, ahol a késtermelő a piac fekvése szerinti vármegyében, vagy a piac 40 km-es körzetében, vagy Budapesten fekvő piac esetében az ország területén bárhol működő gazdaságából származó mezőgazdasági-, illetve élelmiszeripari termékét értékesíti.”*²⁴ Tehát ha a termelő termékei a piac (jelen esetben átadóhely) 40 km-es körzetében fekvő gazdaságából származnak, akkor rá a helyi termelőkre irányadó – és meglátásom szerint enyhébb – szabályok vonatkoznak. Ellenkező esetben a vásári, piaci és vásárcsarnoki árusítás közegészségügyi szabályairól szóló 59/1999. (XI.26.) számú EüM rendelet (a továbbiakban: 59/1999. (XI.26.) sz. rendelet) szabályai az irányadóak, amelyet – ahogy azt az elnevezése is mutatja – a vásárokról, a piacokról és a bevásárlóközpontokról szóló kormányrendelet szerinti vásár, piac és

²¹ Huszka – Keller: i. m. 38. o.

²² 55/2009. (III.13.) számú kormányrendelet 1. § (1) bekezdés: *„E rendelet hatálya a Magyarország területén rendezett, illetve tartott vásárokra, piacokra és üzemeltetett bevásárlóközpontokra, valamint a vásárokon, a piacokon és a bevásárlóközpontokban folytatott kereskedelmi tevékenységre terjed ki. Nem tartozik e rendelet hatálya alá a kereskedelmi tevékenységek végzésének feltételeiről szóló kormányrendelet szerint közterületen a húsvéti, adventi, karácsonyi és szilveszteri ünnepeken, valamint évente egy alkalommal, kizárólag az adott ünnepen és az azt megelőző 20 napon folytatott kereskedelmi tevékenység.”*

²³ 55/2009. (III.13.) számú kormányrendelet 1. § (2) bekezdés b) pont: *„alkalmi (ünnepi) vásár: ünnepekhez, rendezvényekhez, eseményekhez kapcsolódó alkalmiszertű- legfeljebb 20 napig, indokolt esetben 30 napig tartható- vásár.”*

²⁴ A kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény 2. § (5a) bekezdés: *„helyi termelői piac: olyan piac, ahol a késtermelő a piac fekvése szerinti vármegyében, vagy a piac 40 km-es körzetében, vagy Budapesten fekvő piac esetében az ország területén bárhol működő gazdaságából származó mezőgazdasági-, illetve élelmiszeripari termékét értékesíti.”*

bevásárlóközpont üzemeltetése (és természetesen létesítése) során kell alkalmazni. Megjegyzendő, hogy a rendelet továbbra is tartalmaz előírásokat²⁵ a helyi termelői piacra vonatkozóan, ám megengedő, diszpozitív jelleggel, azaz bizonyos szabályokat nem szükséges alkalmazni a kereskedelem ezen formája esetén.

Mivel azonban a helyi termékek árusítása és forgalmazása a bevásárlóközösségek fő profilja, ezért azon az állásponton vagyok, hogy a helyi termelői piacokra vonatkozó szabályozás(ok) lehetnek az irányadóak. A kérdéses joganyag a fentebb már hivatkozott 51/2012. (VI.8.) sz. rendelet a helyi termelői piacokon történő árusítás élelmiszer-biztonsági feltételeiről. A rendelet összhangban az uniós szabályokkal²⁶ meghatározza a helyi termelői piacokon történő árusítás szabályait. Többek között előírja, hogy nem szükséges külön tisztító, illetve fertőtlenítő berendezést biztosítani, amennyiben az élelmiszer-vállalkozó a munkaeszközök tisztítását nem a forgalomba hozatal helyszínén végzi, amennyiben az értékesítés jellegéből adódóan a munkaeszközök tisztítása nem szükséges a forgalomba hozatal helyszínén.²⁷ Mindezen megengedő rendelkezések álláspontom szerint hozzájárulnak ahhoz, hogy a termelők számára megkönnyítsék az értékesítést. Az értékesítés körülményeinek pozitív irányba történő megváltozása pedig ahhoz vezet, hogy az egyre népszerűbbé válik. Ezt támasztja alá Kacz Károly, Miklósné Varga Anita és Torján Szabolcs 2022-es kutatása,²⁸ amelyben a szerzők megfogalmazzák, hogy a termelői piacok meghatározó szerepet töltenek be hazánkban, 2012 óta számuk évről évre emelkedik.²⁹ A helyi termelői piacok kérdése mellett hangsúlyozandó, hogy a jogalkotó a kistermelők értékesítésére vonatkozó szabályokat is alkotott a kis mennyiségű, helyi és marginális élelmiszer-előállítás és értékesítés higiéniai feltételeiről szóló 60/2023. (XI.15.) AM rendeletben (a továbbiakban: 60/2023. (XI.15.) AM rendelet). A rendelet hatálya többek között kiterjed a kistermelői tevékenység keretében végzett élelmiszer-termelésre, -előállításra és -értékesítésre.³⁰ Elsősorban szükséges definiálni azt, hogy ki minősül kistermelőnek. A rendelet két kategóriába sorolja a kistermelőket. Az első kategóriába az a kistermelő tartozik, aki kis mennyiségű, saját maga által megtermelt alapterméket, illetve összegyűjtött vadon termő alapterméket értékesít, továbbá a kistermelő élelmiszer-előállítást és élelmiszer-értékesítést végezhet a megtermelt alaptermékből, illetve összegyűjtött vadon termő

²⁵ 59/1999. (XI.26.) számú EüM rendelet 1. § (1a) bekezdés: „Az 1. § (4) bekezdését, a 2. §-t, a 3. § (1) és (2) bekezdését, a 4. § (1) és (2) bekezdését, az 5. §-t, a 6. § (2) bekezdését, a 8–14. §-t, a 15. § (2) bekezdését, a 16–19. §-t, a 20. § (5) bekezdését, valamint a 21. §-t nem kell alkalmazni a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény szerinti helyi termelői piac tekintetében.”

²⁶ Különösen az Európai Parlament és a Tanács élelmiszer-higiéniairól szóló 852/2004/EK rendelete.

²⁷ 51/2012. (VI.8.) számú VM rendelet 2. § a) bekezdés: „a 852/2004/EK rendelet II. melléklet III. fejezet (2) bekezdés c) pontjával összhangban nem szükséges külön tisztító, illetve fertőtlenítő berendezést biztosítani, amennyiben az élelmiszer-vállalkozó a munkaeszközök és -berendezések tisztítását és fertőtlenítését nem a forgalomba hozatal helyszínén végzi, feltéve, hogy az értékesítés jellegéből adódóan a munkaeszközök tisztítása és fertőtlenítése a forgalomba hozatal helyszínén nem válhat szükségessé.”

²⁸ Kacz – Miklósné Varga – Torján: i. m. 26. o.

²⁹ Kacz – Miklósné Varga – Torján: i. m. 33. o.

³⁰ 60/2023. (XI.15.) számú AM rendelet 1. § (1) bekezdés a): „E rendeletet kell alkalmazni: a kistermelői tevékenység keretében végzett élelmiszer-termelésre, -előállításra és -értékesítésre.”

alaptermékből, valamint az adott élelmiszer előállításához szükséges egyéb olyan vásárolt összetevőből, amelynek kistermelő általi megtermelése észszerűen nem elvárható. A második kategóriába tartozó kistermelő a rendelet 3. mellékletében meghatározott kis mennyiségben saját maga által megtermelt alapterméket vagy a saját maga által megtermelt alaptermékből előállított és hazai előállítású, vásárolt alaptermékből, valamint egyéb vásárolt összetevőből élelmiszer-előállítását és értékesítését végezheti.³¹ A bevásárlóközösségek szempontjából releváns szabályozás a kistermelő értékesítési helyére vonatkozó 5. § (1) ad) pont, amely szerint a kistermelő a kistermelői élelmiszert átadóponthon értékesítheti. Ezt követően az átadóponthon történő értékesítésre vonatkozó szabályozást érdemes megvizsgálni. A rendelet előírja, hogy átadóponthon hűtést igénylő élelmiszert kizárólag akkor lehet értékesíteni, ha a végső fogyasztónak történő átadásig a hűtés folyamatosan biztosítva van. A hűtést nem igénylő élelmiszerek vonatkozásában az előírást azt tartalmazza, hogy a szállítás, tárolás és értékesítés során a megfelelő hőmérsékleten, a szennyeződésektől védve kell tartani az élelmiszert. A rendelet tartalmaz még rendelkezéseket az élelmiszer-adományozás és az élelmiszer-biztonság vonatkozásában, továbbá nyomkövethetőségi követelményeket is.³²

A közvetlen értékesítés ezen módja a fentiek alapján hazánkban szabályozott. A szabályozás azonban nem feltétlen hiánytalan, hiszen az általam ismertetett szabályok a helyi termelői piacokra vonatkoznak, nem pedig a bevásárlóközösségekre, azonban meglátásom szerint e jogszabályok alá vonhatóak az egyes bevásárlóközösségek. Mindazonáltal az utóbbi években jelentősen megnövekedett a számuk, a hálózat egyre inkább bővül hazánkban, ami ahhoz vezet, hogy indokoltá teszi a jogi szabályozást. A téma aktualitását mutatja az is, hogy az Európai Unió 2023-2027-es időszakra szóló közös agrárpolitikája kiemelten foglalkozik a méltányos és környezetbarát termeléssel mint agrár-élelmiszeripari céllal.³³

IV. Összegzés

A rövid ellátási láncok – és azon belül a bevásárlóközösségek – szerepe az utóbbi években felértékelődött mind társadalmi, gazdasági, mind pedig fenntarthatósági szempontból. Ahogyan a kutatásom során részletesen bemutattam, ezek a kezdeményezések válaszreakciót jelentenek a globalizált élelmiszerpiac kihívásaira, valamint a kistermelők kiszorulására az ipari mezőgazdasági

³¹ Nemzeti Agrárgazdasági Kamara: Megjelent a kis mennyiségű, helyi és marginális élelmiszer-előállítás és értékesítés higiéniai feltételeiről szóló rendelet. Nemzeti Agrárgazdasági Kamara <https://www.nak.hu/tajekoztatasi-szolgalatas/jogszabalyok/235-jogszabalyi-osszefoglalo/106544-megjelent-a-kis-mennyisegu-helyi-es-marginalis-elelmiszer-elallitas-es-ertekezes-higieniai-felteteleirrol-szolo-rendelet> (2025. 05. 01.).

³² 60/2023. (XI.15.) számú AM rendelet 5. § (6)-(8) bekezdés, 19-20. §.

³³ Magyarország Kormánya: Magyarország KAP stratégiai terve, 2023-2027. Magyarország Kormánya <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/0/0e/0ec/0ec4a4b0ea4a1f5a0c98ef633503faab726809e0.pdf> (2025. 05. 02.).

struktúrából. A közvetlen, termelők és fogyasztók közötti kapcsolat elősegíti az átláthatóságot, a bizalmat és a helyi gazdaság megerősítését – mindez pedig a fenntartható fejlődés alapkövét képezi. Az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának, valamint a Zöld Megállapodás keretében megfogalmazott célkitűzéseknek köszönhetően a rövid ellátási láncok egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak.

E ponton fontos hangsúlyozni, hogy a bevásárlóközösségek – bár civil kezdeményezésként indultak – mára az élelmiszer önrendelkezés és a regionális gazdaságfejlesztés potenciális pilléréivé váltak. Ahogy az a tanulmány során is felmerült, jogi szabályozásuk meghatározása nem olyan egyszerű feladat, hiszen a közösségek eltérő módon szerveződnek és működnek. Felvetődik a kérdés, hogy amennyiben kialakítunk egységes szabályozást, tudnának-e működni a közösségek a jelenlegi formájukban? Vajon nem lenne-e visszatartó erő az, ha szigorú szabályok közé szorítjuk ezeket a civil kezdeményezéseket? Hiszen a cél az, hogy az ilyesfajta helyi törekvéseket népszerűsítsük állami szinten. Véleményem szerint amennyiben azt a megoldást látjuk jónak, hogy szükséges a jogi szabályozás, akkor elsősorban az a feladatunk, hogy találjunk egy egységes definíciót a bevásárlóközösségekre, amely kategóriába valamennyi ilyen szerveződés beilleszthető. Ennek oka az, hogy egységes kategória esetén már egyszerűbb alkalmazni a különböző élelmiszerbiztonsági és higiéniai szabályokat. Ezeknek az esetlegesen alkalmazandó szabályoknak a felderítésére jelen tanulmányomban tettem kísérletet. Habár a bevásárlóközösségek szabályozása mind uniós, mind tagállami szinten hazánkban hiányos, kutatásom alapján úgy vélem, hogy a fenntartható jövő megvalósítása érdekében és az élelmiszerbiztonsági problémák megoldására ezek alkalmasnak bizonyulhatnak. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az utóbbi időben bővült a hálózat, és ma már kisebb településeken is találkozhatunk egy-egy ilyen közösséggel, azaz a társadalom is nyitott az alternatív megoldásokra.

Kovács Virág

joghallgató (PTE-ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

Többses (állam)polgárság a római köztársaság jogában

I. Bevezetés

„*Duarum civitatum civis noster esse iure civili nemo potest: non esse huius civitatis qui se alii civitati dicarit potest.*”

– hangzott el Marcus Tullius Cicero szónoklatában, Kr. e. 56-ban. Lucius Cornelius Balbus polgárjogának megkérdőjelezése okán állították bíróság elé, védelmében Pompeiust és Crassust követően Cicero szólalt fel, s védőbeszédét a köztársaság kori római *civitas* egyik jelentős forrásaként tartják számon.¹ A per fókuszában a polgárjog megszerzésének, megtartásának és elvesztésének kérdéskörei álltak, továbbá a beszédben hangsúlyos, központi szerepet kap a kettős (többses) polgárjog kérdése is. Jelen tanulmányban arra törekszem, hogy a perbeszéd kettős polgárjogot érintő megállapításai által, valamint Cicero *De Legibus* című munkájában megtalálható „kettős haza” elmélettel szemléltessem a késő köztársaság kori többses polgárság lehetőségeit, illetve viszonyrendszerét. A tanulmányban kiemelt figyelmet szentelek annak, hogy bemutassam a felmerülő római jogi jogintézmények, valamint a mai, modern (uniós) jogrendszer közötti kapcsolódási pontokat, szem előtt tartva, hogy az ókori Rómát a mai modern Európához hasonlítani nehéz vállalkozás, hiszen a körülmények szignifikánsan eltérnek egymástól, mind kulturális, mind politikai, mind gazdasági értelemben.²

II. Az egymás mellett létező polgárjogok problematikája

Cicero munkásságában több helyen is kitér a polgárság intézményére és az ezzel kapcsolatban felmerülő problémákra.³ A késő köztársaság kori „kettős haza” viszonyrendszerét *De Legibus* (A

¹ Cicero Balbus védelmében elmondott beszédéhez ld.: P. A. Brunt: *The Legal Issue in Cicero, Pro Balbo*. The Classical Quarterly 1982. 32/1. sz. 136-147. o. <https://www.jstor.org/stable/638748> (2025. 04. 25.), Kimberly Anne Barber: *Rhetoric in Cicero's pro Balbo*. Routledge, New York, London 2004.

² Vittorio Bufacchi: *Europe needs Cicero*. Cicero Foundation Great Debate Paper 23/01. 5. o. https://www.cicerofoundation.org/wp-content/uploads/Bufacchi_Europe_Needs_Cicero.pdf (2025. 04. 25.).

³ Perbeszédéhez ld.: Cicero beszéde Archias védelmében (Cicero pro Archia).

A heracleai polgárjog megszerzését követően Archiasnak lehetősége nyílt a római polgárjog megszerzésére is. Heraclea *civitas foderata* státuszával a Kr. e. 89-ben alkotott *lex Plautia Papiria* hatálya alá esett, amely azt jelentette, hogy a rendelkezés révén minden Itáliában lakó szövetséges elnyerhette a római polgárjogot. Ennek feltétele volt azonban, hogy a polgárjog iránti igényükkel 60 napon belül jelentkezniük kellett Rómában. Archias Heraclea polgáraként időben jegyzékbe vetette magát, ezzel megszerezve magának a polgárjogot. Kr. e. 62-ben egy bizonyos Grattianus vádat emelt Archias ellen. A vádló azt állította, hogy a költő nem volt Heraclea polgára, nem rendelkezett Rómában lakhellyel, s hogy a neve utólagosan került fel a Metellus *praetor* vezetett listára, illetve a 86 és 70 közötti censuslistákból is hiányzik. Ld.: Nótári Tamás: *A római polgárjog kérdése és Cicero beszéde Archias védelmében*. Klio 2013/1. sz. 47-48. o. <https://www.c3.hu/~klio/klio131/klio046.pdf> (2025. 04. 25.), Richard Wellington Husband: *The prosecution of Archias*. The Classical Journal 1914. 9/4. sz. 165-171. o. <https://www.jstor.org/stable/3287072> (2025. 04. 25.).

Cicero levelezéseiben ld.: Cic. Ad Fam. 13. 11; 13. 30, Cicero államjogi műveiben ld.: Cic. De Rep. 2. 5. Ld.: Bajánházy István: „E pluribus unum?” A római polgárjog koncepciójának változása a birodalomválas során. In: *Decem anni*

törvények) című művének II. részében fejti ki részletesen. Atticus kérdést intéz Ciceróhoz, hiszen a beszélgetésben korábban a hazájának nevezte szülőföldjét, Arpinumot (Cic. de leg. 2. 1. 3.). Atticus azzal érvel, hogy ha Rómát egy közös hazaként tekintik, létezhet-e mellette más, igazi haza? Példaként Catóra utal, akinek e cicerói nézet szerint nem Róma, hanem Tusculum volt a hazája. Cicero a következőképpen válaszol a felmerülő kérdésekre.

Cic. de leg. 2. 2. 5.

„Ego mehercule et illi et omnibus municipibus duas esse censeo patrias, unam naturae, alteram ciuitatis: ut ille Cato, quom esset Tusculi natus, in populi Romani ciuitatem susceptus est, ita, quom ortu Tusculanus esset, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris; ut uestri Attici, priusquam Theseus eos demigrare ex agris et in astu quod appellatur omnes conferre se iussit, et sui erant demi et Attici, sic nos et eam patriam dicimus, ubi nati, et illam qua excepti sumus. Sed necesse est caritate eam praestare e qua rei publicae nomen uniuersae ciuitatis est, pro qua mori et cui nos totos dedere et in qua nostra omnia ponere et quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multo secus est ea quae genuit quam illa quae excepit. Itaque ego hanc meam esse patriam prorsus numquam negabo, dum illa sit maior, haec in ea contineatur (* * *) habet ciuitatis et unam illam ciuitatem putat.”

Herculesre, szerintem neki is és az összes vidéki város lakójának is két hazája van! Az egyik a természet, a másik pedig a polgárjog révén jutott neki osztályrészül: ahogy tusculumi születésű léte az említett Catót is fölvtették a római nép polgárainak közösségébe, s ennél fogva, bár származása alapján tusculumi volt, polgárjoga szerint római. Volt egy szülőhelye szerinti és egy jogi értelemben vett hazája. Ahogyan a ti Attikátok lakói is, akik – még mielőtt Thészeusz kiadta volna nekik a parancsot, hogy valamennyien költözzenek el földjeikről és települjenek át a városba, vagyis az astuba, ahogy nevezik – saját szülőhelyük lakói és egyben attikaiak is voltak, ugyanúgy mi azt a helyet is hazánknak nevezzük, ahol születünk, s azt is, amely befogadott minket. Elsősorban mégis azt kell szeretetünkkel öveznünk, amelytől az állam és az egész polgári közösség a nevét kapta; érte föl kell áldoznunk életünket, testestül-lelkestül neki át kell adnunk önmagunkat, oltárára kell helyezni és mintegy neki kell szentelnünk mindenünket. De csaknem ugyanolyan olyan édes számunkra az, aki szült bennünket, mint az, aki keblére ölelt. Épp ezért sohasem fogom megtagadni ezt a szűkebb hazámat sem, habár (***) a másik nagyobb, s ezt is magába foglalja.⁴

in Europaea Unione I. Jogtörténeti és jogelméleti tanulmányok (szerk. Sárty Pál). Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 2015. 11. o.

⁴ Cicero – Marcus Tullius: A törvények (fordította: Simon Attila). Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Kara Gondolat Kiadó, Budapest 2008. 36-37. o.

Az idézett forrásszövegben Cicero kimondja, hogy a vidéki városok (*omnibus municipibus*) lakóinak két hazájuk van: az egyik a természet, a másik pedig a jogi értelemben vett haza („*unam naturae, alteram civitatis*”), így tulajdonképpen a kettős állampolgárság előképéről beszél. Cato természetes hazája – mivel itt született – Tusculum, polgárjoga szerint azonban római volt, így jogi értelemben vett hazájának Rómát tekintette.

Fontos kiemelni, hogy Cicero vidéki városok alatt a *municipium*okat és a *coloniá*kat értette, nem pedig az ún. *peregrinus* városokat.⁵ A provinciák helyi igazgatása körében a *municipium*ok római (vagy latin) jogot nyert városok, a *coloniá*k pedig a betelepült római polgárok (vagy latinok) közösségei voltak. Az „idegen” városok (*civitates* szűkebb értelemben) körébe a *civitas foederatae*, *liberae* (et *immunes*, önkormányzattal és adómentességgel bíró), valamint a *stipendiariae* (ill. *tributariae*, adófizető) városok tartoztak.⁶

Bajánházy természetes, valamint jogi hazaként definiálja a két fogalmat, és megjegyzi, hogy a természetes közösségnek a jogi közösség földrajzi területein belül kellett elhelyezkednie, mivel a *patria civitatis* nagyobb és fontosabb egység volt, és ennek részét képezték a kisebb, természetes közösségek.⁷ Cicero – mivel a szónok Kr. e. 106-ban született, Arpinum azonban már Kr. e. 188-ban megkapta a római polgárjogot – római polgárként láthatta meg a napvilágot, természetes hazájának azonban Arpinumot tekintette.⁸ Cicero tehát elismerte, hogy egy személy tartozhatott egyszerre egy természetes közösséghez (nemzethez) és egy politikai közösséghez (államhoz) is, hiszen a két fogalom nem feltétlenül esett egybe.⁹

A polgárjog kezdeti kizárólagosságának elve Itália egységesítése során változott meg, s létrejött az ún. kettős polgárság elmélete. Róma terjeszkedései során kihasználta a polgárjogban rejlő lehetőségeket, s kezdetben a kulturálisan és etnikailag hasonló latin, majd később a szabin közösségeknek kínálta fel a polgárjogot szövetségi szerződés keretében (*foedus, deditio*). Ez nem jelentette azonban azt, hogy e közösségek a teljes *civitast* élvezhették: az adományozás a magánjogi jogosultságok egészére kiterjedt, a közjogiak közül azonban sem aktív, sem pedig passzív választójoggal nem rendelkezhetek, így a jogintézmény neve is ezt tükrözi: *civitas sine suffragio*. A

⁵ Ségolène Demougin: “Citoyenneté multiples en Occident?”. In: *Patrie d'origine et patries électives: les citoyennetés multiples dans le monde grec d'époque romaine. Actes du colloque international de Tours, 6-7 novembre 2009.* (szerk. Anna Heller, Anne-Valérie Pont) Ausonius, Bordeaux 2012. 100. o. Idézi: Marie Roux: Cicero, On the Laws II.3-5 On the two patriae. *Judaism and Rome* (2019). <https://www.judaism-and-rome.org/cicero-laws-ii3-5> (2025. 04. 25.).

⁶ Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Novissima Kiadó, Budapest 2022. 37. o.

⁷ Bajánházy: i. m. 41. o.

⁸ Cic. de leg. 2. 1. 3., Bajánházy: i. m. 41. o. Cicero életrajzához ld. *Plutarkhosz*: Három életrajz (fordította.: Máthé Elek). Európa Könyvkiadó, Budapest 1959. 135-186. o., *Plutarkhosz*: Párhuzamos életrajzok (fordította.: Máthé Elek) <https://mek.oszk.hu/03800/03892/html/> (2025. 04. 25.).

⁹ Bajánházy: i. m. 41. o., vö. A. N. Sherwin-White: *The Roman Citizenship*. Oxford University Press, Oxford 1973. 159. o.

választójog hiánya vezetett az ún. szövetségi háború kirobbanásához is. E közösségek – amelyeknek tagjai, habár *de facto* római polgárnak tekintették magukat, mégsem rendelkezhetek a teljes *civitas*sal – céljukként az egyenlőséget fogalmazták meg. Végeredményben megkaphatták a teljes polgárjogot, kezdetben csak a lojális, később pedig a lázadó városok lakói is.¹⁰

Ebben az esetben dogmatikai probléma merült fel, hiszen a korlátozott polgárjoggal csupán a saját városuk politikai közösségéhez tartoztak, Rómához viszont nem, a kiterjesztéssel, s a szavazati jog megszerzésével azonban Róma politikai közösségéhez is hozzákapcsolódtak.¹¹ Cicero ezért hangsúlyozza művében a „két haza” egymástól történő elkülönítését.

Sherwin-White szerint a „kettős haza” elmélet kidolgozásához a szövetségi háború nagyban hozzájárult, Cicero pedig a szükséges következtetéseit Itália egyesülésének folyamatából vonta le.¹² A későbbiekben a jogi hazát *communis patriá*nak nevezték.¹³ Hammond szerint Cicero elmélete központi szerepet kapott annak az elképzelésnek a fejlődésében, hogy a római polgárjog összeegyeztethető más államok polgárságával.¹⁴

Fontos kiemelni, hogy a forrásszöveg hiányos, így két elképzelhető fordítása létezik a szövegnek, amelynek eltérő jelentései lehetnek a polgárjog intézményére nézve. „... nem tagadhatom, hogy a hazám itt található, habár a másik hazám nagyobb és az magába foglalja ezt, ezért minden itáliai lakosnak ugyan két polgárjoga van, véleményem szerint ...”

1. „... mégis úgy tekintünk ezekre, mint egy polgárjogra.”

2. „... mégis csak a nagyobbikat tekintjük egyetlen polgárjogként.”¹⁵

A két lehetséges fordítás közül az első esetében tehát elismerést nyer, hogy létezhet egy egyénnek kétféle polgárjoga, figyelembe veszik a nemzethez tartozás lehetőségét, viszont a kettőt egy egészként kezelik, míg a második esetben csak a római polgárjogot, tehát csak az államhoz tartozást veszik figyelembe, és a nemzethez tartozást nem.

Szükséges kiemelni, hogy Cicero a polgárjog-koncepció változásának korában élt. Ez azt is jelentette, hogy innentől a jogosultaknak már nem egy közösség tagjaiként, hanem egyénenként adományozták a polgárjogot, amely nem korrelált a „kettős polgárság” koncepciójával.¹⁶

¹⁰ *Bajánbázy*: i. m. 39-40. o., *Sherwin-White*: i. m. 137. o., Michel *Humbert*: Municipium et civitas sine suffragio: L'organisation de la conquête jusqu'à la guerre sociale. École Française de Rome, Róma 1978.

¹¹ *Bajánbázy*: i. m. 41. o.

¹² *Sherwin-White*: i. m. 154. o.

¹³ Yan *Thomas*: Origine et commune patrie. Étude de droit public romain (89 av. J.-C. – 212 ap. J.-C.) École française de Rome, Róma 1996. Idézi: *Roux*: Cicero, On the Laws...

¹⁴ Mason *Hammond*: Germana Patria. Harvard Studies in Classical Philology 1951/60. sz. 147. o. <https://www.jstor.org/stable/310889> (2025. 04. 25.).

¹⁵ A fordításhoz ld: Loeb Classical Library, London 1988. 376. o. Idézi: *Bajánbázy*: i. m. 41-42. o.

¹⁶ *Bajánbázy*: i. m. 42-43. o., *Sherwin-White*: i. m. 264. o.

A tanulmány témájához közvetetten kapcsolódik a Kr. u. 212-ben, Caracalla császár által kiadott *Constitutio Antoniniana*, amely kiterjesztette a polgárjogot a Római Birodalom minden szabad lakójára, az adományozásból azonban a *peregrini dediticii*,¹⁷ valamint a *Latini Iuniani* jogállásúak csoportja kimaradt.¹⁸ Thür arra a megállapításra jutott, hogy ebben a korszakban e két státusz megegyezett, a *peregrini dediticii* jogállásúak alatt éppen a *Latini Iuniani* státusszal rendelkezőket értették, akiket uruk a *lex Aelia Sentia* ellenére, vagy peregrinus módra szabadított fel.¹⁹ A kimaradásuk oka abban lelhető fel, hogy ez a társadalmi csoport nem rendelkezett *patria naturae*-vel, nem tartoztak korábban egy városi közösség kötelékébe, mivel nemzetüket Róma eltörölte.²⁰ A rendelet tehát „csak az urbanizált környezetben élő, azaz valamely tartományi város (*polis*, *colonia*) polgárjogával rendelkező peregrinusokat emelte be a római polgárok közé, hisz maga a rendelet a város fogalmához kapcsolódott.”²¹

III. Az uniós és a római jog párhuzama

A szakirodalom a Cicero által modellezett polgárjogi jogviszonyban a modern európai uniós polgárságot véli felfedezni, e megállapításokkal magam is egyetértek. Az uniós polgárság²² fogalmát egyébként a Maastrichti Szerződés vezette be.²³ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 20. cikke (amely az EKSz. korábbi 17. cikke) deklarálja a következőket: „*létrejön az uniós polgárság. Uniós polgár mindenki, aki valamely tagállam állampolgára. Az uniós polgárság kiegészíti és nem helyettesíti a nemzeti állampolgárságot.*”

¹⁷ A *dediticii* témaköréhez ld.: Szűcs Magdolna: Mít jelentett dediticiusnak lenni a római történelem folyamán? In: A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken (szerk. Szalma József). Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék 2010. 195-213. o.

¹⁸ Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2021. 124. o.

¹⁹ Gerhard Thür: Fragmentum Dositheanum 12 und die dediticii, In: Interpretationes Iuris Antiqui (szerk. B. Sirks Th. Finkenauer). Dankesgabe für Shigeo Nishimura, Wiesbaden 2018. 353-354. o. Idézi: Jakab Éva: Centralizáció és decentralizáció Jogismeret és jogalkalmazás a tartományi igazgatásban. Nemzeti Közszerzői Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, Budapest 2018. 50. o.

<https://nke-repo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16275/Centralizacio%20es%20decentralizacio.pdf;jsessionid=16878781C9CC036C1F8BE873A22CA730?sequence=1> (2025. 04. 25.).

²⁰ Bajánbázy: i. m. 43. o.

²¹ A. Lintott: Imperium Romanum: Routledge, Politics and Administration, Abingdon 1993. 157. o. Idézi: Jakab: i. m. 50. o.

A kettős (állam)polgárság tekintetében a kutatók arra is keresték a választ, hogy – főleg a *Constitutio Antoniniana* után – milyen jogot kellett bizonyos életviszonyokra, helyzetekre alkalmazni, mi volt a bíróság előtti megoldás adott helyzetben. A kutatók egy része olyan kollíziós normákat keresett, amelyek a modern nemzetközi magánjoghoz hasonlóan rendezték volna a konfliktusokat. H. Cotton: Private International Law and Conflicts of Laws: Reflections on Roman Provincial Jurisdiction. In: Herrschen und Verwalten: Der Alltag der römischen Administration in der Hohen Kaiserzeit (szerk. R. Haensch – J. Heinrichs). Köln-Weimar-Wien 2007. 234. o. Idézi: Jakab: i. m. 50. o.

²² Az uniós polgárságról ld.: Gyenei Laura: Európai uniós polgárság. In: Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor). EU-jog rovat (szerk. Várnay Ernő – Varju Márton – Horváth Balázs). <http://ijoten.hu/szocikk/europai-unios-polgarsag> (2025. 04. 25.).

²³ Schiffner Imola: A Rottmann-ügy öröksége, avagy az uniós polgárság elvesztésének új kérdései a JY v. Wiener Landesregierung ügy alapján. In: Acta Universitatis Szegediensis: forum: acta juridica et politica. 2021. 11/1. sz. 93. o. <https://acta.bibl.u-szeged.hu/73154/> (2025. 04. 25.).

A második bekezdés tartalmazza az uniós polgárokat megillető jogokat, illetve terhelő kötelezettségeket, valamint kimondja, hogy a jogok a Szerződésekben és a végrehajtásukra elfogadott intézkedésekben megállapított feltételekkel és korlátozásokkal gyakorolhatók.²⁴ Uniós polgár tehát csak az lehet, aki valamely tagállam állampolgárságával rendelkezik, és így az uniós polgárság megszerzése és elvesztése is a tagállami állampolgárság függvénye lesz. Mivel az adott tagállam döntheti el, hogy ki lehet állampolgár, s ezzel ki szerezhethet uniós polgárságot, a tagállamok teljes kontrollt gyakorolhatnak az uniós jogállás felett. Az Amszterdami Szerződés tett további kiegészítéseket a kérdésben, illetve rendelkezett arról, hogy az uniós polgárság csupán kiegészíti és nem helyettesíti a tagállami állampolgárságot. A rendelkezések alapján az uniós polgárság és a tagállami állampolgárság viszonyának főbb jellemzői a származékosság, a kiegészítő jelleg és a szubszidiaritás.²⁵

Önmagában Rómában sem létezhetett egyik polgárság a másik nélkül, ahogyan az uniós polgárság sem állhat fent valamely tagállami állampolgárság megléte hiányában. A tagállami állampolgár születésével megszerzi az uniós polgárságot, ahogyan Cicero is megszerezte a *civitast*. Különbésként hozható fel az uniós polgárság és a római polgárjog tekintetében, hogy az uniós polgárságnál hiányzik a szuverén, amely Rómában létezett, illetve az uniós polgárság másodlagos jellegű a tagállami állampolgárság mögött, szemben a *patria naturae* és a *patria civitatis* kapcsolatával.²⁶ Álláspontom szerint Cicero felállít egy hierarchikus kapcsolatot a két haza között: elsősorban a jogi hazát kell a „szeretetünkkel övezni”, az uniós polgárság tekintetében megállapítható, hogy nincs a két státusz között ilyen jellegű kapcsolat.²⁷

²⁴ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 21. cikk (2) bekezdés.

²⁵ *Schiffner*: i. m. 93-94. o.

A Szerződések megközelítése, valamint az Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlata között a szakirodalom szerint ellentét feszül. Elsőként az ún. Grzelczyk-ügyben (C-184/99. sz. ügy.) rögzítették, hogy az uniós polgári jogállás rendeltetése nem más, minthogy a tagállamok állampolgárainak alapvető jogállása legyen. Ezzel szemben azonban az uniós polgárság kiegészítő jellegű, amely a szakirodalmi álláspont szerint nem fér össze, kizárja a jogintézmény alapvető jellegét. *Ld. Holéczy* Laura Anna: Valóban alapvető státusz az uniós polgárság? Avagy a jogállás múltja, jelene és jövője. *Scriptura* 2023/1. sz. 61-62. o. https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/189/scriptura23i_holeczy.pdf (2025. 05. 04.), *Mohay* Ágoston: A Rottmann-ügy Újabb adalékai az uniós polgárság és a tagállami állampolgárság összefüggéseihez. *Jogesetek Magyarázata* 2011/2. sz. 54. o.

²⁶ L. Juan Carlos *Velasco*: Libertades, derechos, emancipación. In: *Sobre el derecho al voto de los extranjeros* (szerk. Bermudo José Manuel). Horsori, Barcelona 2010. 127-140. o. Idézi: *Bajánbázy*: i. m. 47. o.

²⁷ A Rottmann-ügyben (C-135/08. sz. ügy) hozott EuB. ítélet kapcsán a tagállami, valamint az uniós polgári státusz tekintetében arra lehet következtetni, hogy tagállamoknak egyfajta relatív autonómiája van az állampolgársági ügyekben, nem rendelkeznek teljes szabályozási önállósággal, de az uniós polgárságra sem lehet úgy tekinteni, mint egy, a tagállami állampolgárságnál magasabb státuszra, amely elvesztése nem lehetséges tagállami intézkedéseket követően. *Ld. Dora Kostakopoulou*: European Union citizenship and Member State nationality: updating or upgrading the link? In: *Has the European Court of Justice Challenged Member State Sovereignty in Nationality Law?* (szerk. Jo Shaw). EDUO Citizenship Observatory 2011/62. sz. 22. o., *Mohay*: i. m. 57-58. o. A két státusz között nem áll fent tehát hierarchikus kapcsolat.

Az előző fejezetben a *peregrini dediticii* körében említett problémához kapcsolódva kiemelném, hogy a *dediticius*okat Grüll tulajdonképpen a jelenkori migránsoknak felelteti meg,²⁸ Szabó pedig az idegenek e csoportját hontalanokként definiálja.²⁹ A *peregrini dediticii* jogállásúak az uniós párhuzamnál maradványként véleményem szerint, tulajdonképpen olyan harmadik országbeli állampolgárokhoz is hasonlíthatóak, akik valamely tagállamban tartózkodnak, viszont az adott tagállami állampolgárság hiányában nem szerezhetnek uniós polgárságot.

IV. A kettős polgárjog koncepciója

Lucius Cornelius Balbus eredetileg Gadesből származott, Kr. e. 100 körül születhetett, magas rangú családban. Életének korai éveit katonaként töltötte, szolgálataiért adományozták számára a római polgárjogot.³⁰ Kr. e. 56 szeptemberében egy gadesi polgár – aki maga is megszerezte a római polgárságot, azonban bírósági úton később megfosztották tőle³¹ – azzal vádolta meg, hogy elbitorolta a *civitast*.³²

Cicero a Balbus védelmében elmondott beszédében kifejti: egyetlen római polgár sem rendelkezhet kettős polgársággal. Ezt példázza Atticus megnyilvánulása is, hiszen amikor az athéni tartózkodását követően felajánlották számára a polgárjogot, azzal a felkiáltással utasította azt vissza, hogy így elveszítené római polgárságát.³³ Cicero a következő forrásban ezt a Kr. e. 4. századig visszanyúló alapelvet fogalmazza meg.³⁴

²⁸ Grüll Tibor: Az antik Róma és a migránskérdés. In: Szemelvények a XXI. századi migráció témaköréből (szerk. Besenyő János – Miletics Péter). MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely kiadványa, Budapest 2017. 20. o.

²⁹ Szabó Béla: *Civis Romanus: A római társadalom jogi kategóriái*. Rubicon 1997/3-4. sz. 37-41. o. <https://rubicon.hu/cikkek/civis-romanus> (2025. 04. 25.).

³⁰ Rudolph Masciantonio: Balbus the unique. *The Classical World* 1967. 61/4. sz. 134. o. <https://www.jstor.org/stable/4346408> (2025. 05. 04.).

³¹ Nótári: i. m. 1208. o.

³² Brunt: i. m. 136. o. A szerző az elbitorlás szót használja – a vád alapját képező törvénynek megfelelően (*Lex Papia*, Kr. e. 65.) – azonban nem feltétlenül erről volt szó, hiszen az adományozás jogtalanságát vitatta a vád képviselője. (Cic. Balb. 5.) A római polgárjogot a *lex Gellia Cornelia* (Kr. e. 72) felhatalmazása alapján pedig Pompeius adományozta Balbus számára.

Maga az eset az egyéni polgárjog adományozás körébe tartozik, amely a köztársaság korára jellemző módon törvényi felhatalmazás alapján a végrehajtó hatalom képviselőjétől eredt, jellemzően a hadsereg vezetőjének döntése szerint. *Ld.: Bajánházy: i. m. 19. o.* Cicero továbbá hangsúlyozza a beszédben, hogy a polgárjog adományozása Balbus – valamint a hasonló helyzetben lévő, háború idején helytálló személyek – esetében a bátorságukért járó jutalom volt. (Cic. Balb. 26.).

³³ Szabó: i. m.

³⁴ Marie Roux: Cicero, on behalf of Balbus 31 On the granting of Roman citizenship to a foreigner from a federate city. *Judaism and Rome* (2018). <https://www.judaism-and-rome.org/cicero-behalf-balbus%C2%A031> (2025. 04. 25.), Humbert: i. m. 175. o., a kettős polgárságról *ld.: Sherwin-White: i. m. 291-336. o.*

Cic. Balb. 28.

„*Duarum civitatum civis noster esse iure civili nemo potest: non esse huius civitatis qui se alii civitati dicarit potest.*”

„Civiljogunk szerint egyetlen polgárunk sem rendelkezhet kettős állampolgársággal: nem lehet ezen állam polgára, aki más állam mellett kötelezte el magát.”³⁵

E felfogás, valamint a korábban kifejtett „kettős haza” elmélet nem áll egymással ellentmondásban, hiszen a nemzethez tartozás másodlagosnak tekintendő: az egyén egyetlen szuverén államhoz tartozhat csupán, amely a római polgárjog esetében Róma. A *patria naturae* viszont egy másodlagos közösséget jelentett a nem eredendően (születéstől fogva) római polgároknak. Ezért lehetséges, hogy annak ellenére, hogy Balbus nem *municipumból*, hanem szövetséges idegen városból származott, a polgárjog elnyerésével jogi hazája Róma lett, míg természetes hazája Gades maradt. Sherwin White idéz egy, a szövetségi háborúból származó dokumentumot, amelyben a cicerói doktrína gyökerei fogalmazódnak meg: „Ha Drusus joga szerint polgárrá válok, akkor Rómát fogom a szülőföldemnek tekinteni.”³⁶ (Diod. 37. 11.)

Cicero a joggyakorlat elemzésekor a „kettős állampolgárság” – rómaiak számára történő – tilalmazása mellett megemlíti, hogy egyébként más népeknek lehetősége volt két (vagy akár több) polgárjogot is fenntartani, példaként pedig a görögöket hozza fel, valamint kiemeli, hogy több római polgár is felvett valamely görög polgárságot, azonban ez a római elvesztésével járt együtt.³⁷

Cic. Balb. 42-43.

„...*hospitium fecit, ut et civitate illum mutatum esse fateretur...*”

„...Corneliust vendégbarátjává tette, amivel a gadesiek elismerték, hogy egyrészt Cornelius megváltoztatta az állampolgárságát...”³⁸

„...*defendunt amore ut suum civem, testimonio ut nostrum, officio ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem...*”

„Így hát jelen vannak a közösség első emberei és támogatóan lépnek fel – szeretetüktől indítva polgártársuk, tanúvallomásuk alapján polgártársunk, kötelességtudatukból fakadóan a

³⁵ Nótári Tamás: Marcus Tullius Cicero összes perbeszédei. Lectum Kiadó, Szeged 2010. 925. o.

³⁶ Sherwin-White: i. m. 155. o.

³⁷ Nótári: i. m. 925-926. o., Cic. Balb. 29-30.

³⁸ Nótári: i. m. 930. o.

legkiválóbb polgárból lett, legnagyobb tiszteletnek
örvendő vendégbarát...”³⁹

Mint a fenti forrásokból látható, Cicero a beszédben kiemeli, hogy Balbus megszűnt gadesi polgárnak lenni, miután megszerezte a *civitast*. Ezt támasztja alá, hogy Balbus ún. *hospitiumot*, vendégbaráti-szerződést kötött Gades-szel, amely a két szerződő fél különböző államokból való származását fejezte ki. Cicero utalást is tesz a *repetitio* intézményére, amelynek keretében a korábbi állam, tehát Gades „visszaigényelhette” volna Balbust mint gadesi polgárt. Mivel azonban Balbus jelentős hivatalokat is betöltött, következtetni lehet rá, hogy soha nem tért vissza eredeti polgárságához, hanem megtartotta a rómaiát.⁴⁰

A kettős polgárság fenntartására nem volt lehetősége egyetlen római polgárnak sem, arra azonban igen, hogy szabadon dönthessen arról, melyik állam polgára kíván lenni. Cicero ugyanis kimondja, hogy a római jog szerint senkit sem lehet arra kényszeríteni, hogy akarata ellenére megváltoztassa a polgárságát, valamint magát a változtatás jogát sem lehet az érintettől megtagadni.⁴¹

A jogintézmény modern szabályozásával kapcsolatban igaz, hogy az államok szabadon eldönthetik annak elismerését vagy tiltását, a nemzetközi jognak pedig akkor van ebben szerepe, amennyiben az adott állam ezzel összefüggésben nemzetközi kötelezettséget vállal. A kettős, illetve többes állampolgárság nemzetközi jogi szabályozási igényének kezdetekor – ekkor még a megszüntetés gondolata dominált leginkább – az eredetük szerinti államban újra tartózkodási helyet létesítő honosított állampolgárok státuszáról szóló, 1906-ban aláírt többoldalú egyezményben megglátásom szerint fellelhetők a római jogi szabályozás nyomai. Az egyezmény értelmében ugyanis azok a honosított állampolgárok, akik a visszatérés szándéka nélkül elhagyják államukat, és az eredeti állampolgárságuk szerinti államban újra tartózkodási helyet létesítenek, elveszítik honosított állampolgárságukat, és visszaszerzik az eredetét.⁴² Ez tulajdonképpen a *ius postliminii*,

³⁹ Nótári: i. m. 931. o.

⁴⁰ Sherwin-White: i. m. 301. o. A *hospitium* bizonyítása érdekében Cicero bemutatja az ún. *tessera hospitalis* (táblácska, érme), amelyet az érintett felek a szerződéskötéskor kettétörtek. Amennyiben az összeilleszthető volt, bizonyítékként szolgált a szerződés megkötésére. Nótári: i. m. 1209. o.

⁴¹ Nótári: i. m. 925. o., Cic. Balb. 27.

⁴² Ganczér Mónika: Állampolgárság. In: Internetes Jogtudomány Enciklopédia. (szerk. Jakab András – Könczöl Miklós, Menyhárd Attila – Sulyok Gábor). Nemzetközi jogi rovat (szerk. Sulyok Gábor). 2021. 13. o. <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-jog-allampolgarsag> (2025. 04. 25.).

Convention Establishing the Status of Naturalized Citizens Who Again Take Up Their Residence in the Country of Their Origin, Rio de Janeiro, 13 August 1906, Article I.

vagyis a „hátsó küszöb joga”,⁴³ amelyre Cicero is hivatkozik a Balbus védelmében elmondott beszédben, a következőképpen.

Cic. Balb. 28.

„...ut earum civitatum fierent cives, <cum> hanc ante amittere non potuissent quam hoc solum civitatis mutatione vertissent, sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio.”	„...akik ezen államok polgárai lettek, ám római állampolgárságukat nem adhatták fel korábban, mint hogy állampolgárságukat megváltoztatandó elköltöztek, ám a hátsóküszöb jogánál fogva az állampolgárságot ismét fel lehet cserélni.”⁴⁴
--	--

V. Következtetések

Összességében megállapítható, hogy a római jog nemcsak a mai modern magánjog, hanem akár a közjog területén is előtérbe kerülhet. A „kettős haza” elméletben felismerhető, hogy már Rómában is megfogalmazódott egy „magasabb szintű”, közös státusz szükségessége a különböző népek jogállásának egységesítésére. Az uniós polgári státusztól ez annyiban különbözik tehát, hogy az antik jog hierarchiája erősebben érvényesült, az uniós polgárság esetében erről nem beszélhetünk. A kettős (állam)polgárság tekintetében példaként felhozott 1906-os multilaterális egyezményből kitűnik, hogy a Rómában ismert és alkalmazott megoldás alapul szolgálhat egy kérdéses jogi helyzet rendezésére. Meglátásom szerint ezért is kifejezetten fontos a régmúlt tanulmányozása, hiszen hasonló helyzetekben akár a mai kor jogalkalmazója is találhat megfelelő megoldást a felmerülő problémákra, nehézségekre.

⁴³ Egy Varrótól származó irodalmi hagyományból ered a „hátsó küszöb joga”, mely szerint a visszatérő a belső udvarból nyíló hátsó ajtón át lépett a házba, jelképezve ezzel, hogy sosem volt hadifogoly. *Ld.: Földi – Hamza*: i. m. 221. o.

⁴⁴ *Nótári*: i. m. 925. o.

Papp Barnabás – Zsolnai Márk

joghallgatók (PTE ÁJK), az ÓNSZ Közjogi Tagozatának tagjai

Reflexió a jogi realizmus jogelméleti jelenségéről

I. Bevezetés

„A jog élete nem a logikában rejlik: hanem a tapasztalatban. A kor szükségességeinek hatásai, az uralkodó morális és politikai elméletek, a közpolitika intuíciói, nyíltan vallott vagy tudatalatti, sőt még azon előítéletek is, amelyeket a bírók embertársaikkal osztanak, sokkal nagyobb szerepet játszottak, mint a szüllogizmus, azon szabályok meghatározásában, amelyek az embereket irányítják.”¹

Írja Oliver Wendell Holmes Jr. híres jogtudományi műve: „*The Common Law*” bevezetőjében. Az állítás több mint javaslat az addig – valamint napjainkban, illetve földrészünkön – uralkodó formális jogfelfogási elmélettel szemben. Több, ugyanis nem arra tesz állítást, hogy a jognak „milyennek” kellene lennie, hanem arra, hogy alaptól „milyen”. Holmes szerint a jog lényege nem a norma megalkotásánál keletkezik, hanem annak alkalmazásánál. Az alkalmazott jog a valódi jog, az előírt jog csak akkor nyer magának érvényt teljesen amikor azt előírás szerint alkalmazzák is. Ez az „érvénykeletkeztető” jogalkalmazás a jogalkalmazó – esetünkben a bírók – saját szubjektív mérlegelésével, továbbá a szubjektív mérlegelést befolyásoló tényezők figyelembevételével történik még akkor is, ha erről amúgy nem veszünk tudomást. Ez a rövid tézis a jogi realisták kiáltványa, és mi az elkövetkezőkben ennek az elméletnek, illetve ellenelméletnek az elemeit fogjuk felszínesen vizsgálni, majd összevetni.

II. Téma megjelölés

A reflexió során arra teszünk kísérletet, hogy az európai kontinens nagy része számára viszonylag idegen jogi realista elképzelés hátterét, tartalmát, következményeit ismertessük. Egy eszmetörténeti háttér ismertetés után a jogi realizmus, illetve a jogi formalizmus elméleteit mutatjuk be, amelyeket külön-külön, továbbá egymással összehasonlítva is feldolgozunk, majd ismertetjük az előzőekben elhangzottakon kívüli kritikáinkat a jogi realizmus elképzelésével kapcsolatban, végül röviden összefoglaljuk saját álláspontunkat, különös tekintettel tágabb értelmezésben a kontinentális, valamint szűkebb értelemben a magyar jogrendszerre levonható következtetésekkel.

¹ Oliver Wendell Holmes Jr.: *The Common Law*. Little, Brown and Company, Boston 1881. 1. o. (Fordította: Papp Barnabás).

III. A jogi realizmus elméletörténeti háttere

„Sokszor mondják manapság, mi már mind realisták vagyunk. A bizonyítékok [...] viszont azt mutatják az ítélkezés tekintetében, hogy régen is mindenki realista volt.”² Ez a konklúzió a következménye annak a feltevésnek, amelyet a bevezetőben ismertettünk. Ugyanis, ha az érvényre jutó jognak mindig is részei voltak a jogszabályba foglaltakon túl a jogalkalmazó által figyelembe vett egyéb tényezők, akkor mondhatni, hogy a jogi realizmus magával a jogtudománnyal egyidős. A jogi realizmus elképzelésének kialakulását a XIX. század végére, és a XX. század elejére sorolja a jogtudomány. A realizmus elméletének két bölcsőjét különböztethetjük meg. A skandináv jogontológiai megközelítés, amely az uppsalai filozófiai iskolából fejlődött ki, a jog mibenlétének vizsgálatára fektette a hangsúlyt. Olyan jeles gondolkodók tartoznak a skandináv jogi realista elképzeléshez mint: Axel Hägerström, Anders Vilhelm Lundstedt, Alf Ross és Karl Olivecrona. A realista felfogás másik bölcsője és alternatív vizsgálati szemlélete az amerikai jogi realizmus. A jogi realizmus kifejezéssel amerikai viszonylatban először 1930-ban Karl Llewellyn *“A Realistic Jurisprudence—the Next Step.”*³ című művében találkozunk. Ennek ellenére fontos megjegyezni, hogy a kifejezés mögötti elméletek ennél évtizedekkel idősebbek. Kiváló példa erre a cikk bevezetésében található idézet Oliver Wendell Holmes Jr.-tól. Az amerikai iskola fókuszában a joggyakorlat kérdése helyezkedik el, a jogalkalmazói gyakorlat és a jogszabályok tartalmának érvényesítésének mértéke. Az elmélet gyökereinek kiváló táptalajként szolgált az Egyesült Államok angolszász *common law* jogrendszere, amelyben a bírók jogalkotói szerepe már évszázadok óta jelen van. Ellentétben a kontinentális jogrendszerrel, amelyben a bírói jogalkotás vagy nagyon erősen korlátozott, vagy teljesen tilos. Az iskola kiemelkedő tagjai a felül említetteken kívül továbbá: Herman Oliphant, Max Radin, Underhill Moore, valamint Jerome Frank. A skandináv realizmus gondolkodói az amerikai megközelítéssel szemben nem feltétlen a joggyakorlat, hanem a jog mögött megrejlő filozófiai kérdésekre keresték a választ. Ilyen kérdések például, hogy a jog kötelező ereje honnan fakad, miért engedelmeskednek a jogalanyok a jognak.⁴ Közös pont a skandináv és amerikai megközelítések közül, hogy mindkettő hangsúlyozza a jog szociológiai hátterét. Badó Attila továbbá így fogalmaz:

„Abban a tekintetben is jogszociológiai megközelítésnek tekinthető mindkét realista iskola, hogy az igazságosságot nem a priori elképzelések alapján határozzák meg, hanem a jogrendszernek az egymással versengő társadalmi igények kiegyensúlyozására való képessége alapján.”⁵

² Brian Z. Tamanaha: Understanding Legal Realism. St. John's Legal Studies Research Paper 2008. No. 08-0133. 5. o. (Fordította Papp Barnabás).

³ Karl N. Llewellyn: A Realistic Jurisprudence -- The Next Step. Columbia Law Review 1930/4. sz. 431-465. o.

⁴ Badó Attila: Az amerikai jogi realizmus – kézirat. Studocu.com. <https://www.studocu.com/hu/document/szegedi-tudomanyegyetem/jogbolselet-szeminarium-i/bado-jogi-realizmus-kezirat/99407624> (2025. 05. 07.).

⁵ Badó. i. m. 1-2. o.

IV. A gyakorlati jogalkalmazás realista felfogása, és a formalizmussal való összehasonlítása

A jogi realizmus és a jogi formalizmus két különböző, egymással ellentétes jogelméleti irányzat. A jogi realizmus azt hangsúlyozza, hogy a bírói döntéshozatalt valójában számos nem jogi tényező is befolyásolja, például a bíró személyisége, előítéletei, társadalmi háttere vagy éppen az érzelmei. A realisták szerint a jog nem mindig egyértelmű, a szabályok gyakran értelmezésre szorulnak, ezért a bíró nem pusztán alkalmazza a jogot, hanem gyakran maga is alakítja azt, tehát lényegében jogalkotó. Ezzel szemben a jogi formalizmus a bírói döntéshozatalt olyan folyamatként írja le, amelyben a bíró szigorúan a jogszabályok szövegéből, logikai módszerekkel vezeti le az ítéletet anélkül, hogy erkölcsi, morális, társadalmi vagy politikai szempontokat figyelembe venne. Lényege tehát az, hogy a jog „önmagáért beszél”, a bíró csakis a jogszabály alapján dönt és nem jogalkotó, csak jogalkalmazó.

IV.1. A realizmus

A jogi realizmus irányzata szerint a jog gyakorlati alkalmazása és a bírói döntések sokkal inkább függenek a bírók egyéni, személyes meggyőződéseitől, társadalmi környezetüktől, politikai nézeteiktől és az ügy konkrét körülményeitől, mint a formális jogszabálytól. A jogi realisták szerint a „jog” nem egy zárt rendszer, hanem egy élő, változó eszköz, amely a társadalmi valóságra reagál⁶.

A jogi realizmus egyik kiemelkedő alakja az előbbieken ismertetett Jerome Frank különösen nagy hangsúlyt fektetett a bírói döntéshozatal szubjektív és pszichológiai tényezőire.⁷ Véleménye szerint a bíró nem csupán egy logikai algoritmus szerint működő, szabályokhoz görcsösen ragaszkodó gép, hanem egy hétköznapi ember, akinek döntéseiben, mint minden embernek, számos tudatos és tudattalan hatás érvényesül. Ezzel a szemlélettel Háger Tamás is egyetért, aki gyakorlati jogi tapasztalatai alapján úgy véli, a különböző személyiségek miatt vannak olyan bírók, akiktől köztudottan tartottak,⁸ ami nem lehetne lehetséges, ha a bírók csak a jogszabályokat követnék és csak az játszana szerepet a döntéshozatalukban.

Frank egyik alapvető állítása, hogy a döntéshozatal sokszor nem egy logikusan felépített eredménye, hanem egy előzetes konklúzióhoz igazított érvelés.⁹ Tehát a bíró gyakran nem a jogi szabályzásból és a tényállásból következtet a döntésre, hanem fordított irányból közelít, előbb kialakítja a döntés irányát, és csak utána keres hozzá igazoló indokolást. Ez a megközelítés rávilágít arra, hogy az ítélezés pszichológiai aspektusai legalább annyira fontosak, mint a dogmatikai keretek.

A jogi realizmus Frank által képviselt irányzata szerint a bíró személyisége, társadalmi háttere, szimpátiái, élettapasztalatai, valamint az egyes társadalmi csoportokhoz való viszonya közvetlen

⁶ Háger Tamás: Gondolatok Jerome Frank Bíraskodás az elme ítélőszéke előtt című válogatott írásairól. Jogelméleti szemle 2013/4. sz. 210. o.

⁷ Háger: i. m. 212. o.

⁸ Háger: i. m. 213-214. o.

⁹ Háger: i. m. 212. o.

hatással lehet az ítélkezésre. A per lefolyása során ezek az egyéni tényezők formálhatják a pervezetést, a bizonyítékok értékelését, sőt, a jogi minősítést is. Ezt támasztja alá az a gyakorlati tapasztalat is, hogy azonos vagy hasonló tényállások alapján különböző bíróságok időnként eltérő döntésekre jutnak.¹⁰

A bíró tehát nem tudja teljesen kizárni emberi mivoltát a döntéshozatalból, még akkor sem, ha a jogszabályok és az eljárási szabályok ezt elvileg elvárnák. Ez nemcsak a pszichés állapotára, (például stressz, fáradtság, családi problémák) igaz, hanem a tartós személyiségvonásokra is, mint például türelmetlenség vagy túlzott szigor. Ezek a tényezők akár a tárgyalás hangulatára, a felekhez való viszonyulásra is kihatással lehetnek, így közvetve befolyásolhatják az ítéletet.

Frank pszichológiai alapú megközelítése máig időszerű, hiszen rávilágít arra, hogy az ítélkezés nem steril logikai művelet, hanem emberi, esendő folyamat. Az igazság gyakran nem egyszerű és nem is tisztán ragadható meg, ahogy azt Frank maga is érzékletesen megfogalmazza.¹¹ A bíró személyiségének túlzott hangsúlya ugyanakkor veszélyt jelenthet a jogbiztonságra és az igazságosságra nézve, ezért a bírói szerep felelős és önreflektív gyakorlása elengedhetetlen.

Az igazságszolgáltatás egyik alapvető és egyben legérzékenyebb kérdése, hogy a bírók rendelkeznek-e jogi és alkotmányos jogosultsággal, illetve tényleges hatalommal arra, hogy új jogszabályokat hozzanak létre, vagy módosítsák a meglévő jogot. A hagyományos felfogás szerint (formalizmus) a jog kizárólag a jogalkotó tevékenységéből származik, és annak megváltoztatása is csak annak a szervnek a hatáskörébe tartozik. E nézet alapján a bírók kizárólag jogalkalmazók, akik a jogszabályok alapján ítélkeznek. Tehát, a jog megelőzi a bírói döntést, és a bírói tevékenységnek nincs önálló normatív jellege.¹²

E felfogás logikus következménye, hogy ha egy bíró a fennálló szabályokkal nem teljes mértékben egyező döntést hoz, vagy új szabályt próbál létrehozni, az hatalommal való visszaélésként is értékelhető. Ezzel szemben Jerome Frank – a jogi realizmus egyik meghatározó képviselője – egy ezzel ellentétes, kisebbségi véleményt képvisel, amely elismeri a bírói jogalkotás létezését, különösen az angolszász jogrendszerben, ahol a precedensjog meghatározó szerepet játszik.¹³

Frank, Calvin Coolidge szavait idézi, miszerint egyetlen értelmes jogász sem állíthatja, hogy a bírósági döntések nem alakítják a jogot,¹⁴ tehát a bírók a döntéseikkel a jogfejlődés szerves részét képezik. Frank hangsúlyozza, hogy a bírók gyakran igyekeznek elhárítani annak elismerését, hogy ténylegesen jogot alkotnak. Ennek oka az a széles körben elterjedt jogi illúzió, hogy a jog előre meghatározható, kiszámítható és lezárt rendszerként működik. A törvényhozás jövőre irányuló

¹⁰ Uo.

¹¹ Frank *Jerome*: Bíraskodás az elme ítélőszéke előtt. Válogatott írások. Szent István Társulat, Budapest 2006. 56. o. Idézi: Hágér: i. m. 212-213. o.

¹² Hágér: i. m. 209-210. o.

¹³ Hágér: i. m. 210. o.

¹⁴ Uo.

hatálya (*ex nunc*) és a visszaható hatályú (*ex tunc*) jogalkotás tilalma e mítoszt erősítik. Ha azonban valaki úgy véli, hogy a jog teljes mértékben előrelátható, az ezzel szükségszerűen tagadja a bírói jogalkotás tényét is.¹⁵ Vegyük egy laikus ember példáját, akinek egy ügyvéd munkájára van szüksége. Ha a jog teljes mértékben kiszámítható és előre látható lenne, akkor az adott ügyvéd a megfelelő kutatás után biztosra meg tudná mondani a bíró ítéletét, ez azonban a valóságban nem így van. Frank szerint a jog kiszámíthatóságába vetett igényt valójában nem lehet kielégíteni.¹⁶ A valóság azonban az, hogy a bírók igenis jelentős mennyiségű jogot „alkotnak”, és azt gyakran – közvetett módon – visszamenő hatállyal alkalmazzák.¹⁷ Ez az állítás különösen igaz az angolszász precedensrendszerben, ahol az új ítéletek meghatározó szerepet játszanak a későbbi ügyek eldöntésében. Frank úgy véli, hogy a bírói jogalkotás tagadása nem csupán illúzió, hanem egyfajta kegyes hazugság, amely ugyan megkönnyíti a jogi rendszer működésének elfogadását, de egyúttal eltakarja a jogi realitásokat is.¹⁸

A kérdés hazai vonatkozásban is releváns. A magyar jogrendszer normatív alapvetése szerint a jogalkotás kizárólag a törvényhozás hatásköre, így a bírók nem jogosultak sem új jog megalkotására, sem joghézagok pótlására. Mindezek ellenére a gyakorlatban megfigyelhető, hogy a Kúria, mint legfelsőbb bírói fórum jelentős befolyást gyakorol az alsóbb fokú bíróságok ítélkezésére. E hatást a jogegységi határozatok, kollégiumi vélemények és más precedens értékű döntések közvetítik, amelyek a jogalkalmazás irányát meghatározzák. Természetesen ezek feladata inkább a jogegységesítés, mintsem tartalmi anyagi jogszabály alkotásának/módosításának céljából történik. Arra viszont kiváló példa, hogy bemutassuk, hogy a bírói jogalkotás a kontinentális jogrendszerben is (minimális mértékben ugyan) de jelen van.

A korlátozott precedensrendszert Magyarországon, az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény alkotta meg. Ez a jogszabály módosította a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvényt, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényt, a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvényt és a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényt. A bevezetett módosítások célja, hogy a bíróságok ítélkezését egységesítse a Kúria 2012 óta meghozott határozatainak kötelezően követendő precedenseinek természete által.¹⁹ A korlátozott precedensrendszer a magyar bíróságok új kötelezettségét jelenti, és pedig, hogy kötelező követniük a Kúria közzétett határozatait.²⁰ A 2019. évi CXXVII. törvény egy új eszközt is bevezetett, a jogegységi panaszt. Ezzel lehet élni a Kúria azon határozatai ellen, amiket fellebbezéssel vagy felülvizsgálattal

¹⁵ Uo.

¹⁶ *Jerome*: i. m. 19-26. o. Idézi: *Háger*: i. m. 208. o.

¹⁷ *Háger*: i. m. 210.

¹⁸ Uo.

¹⁹ *Csibor* Ferenc: A korlátozott precedensrendszer érvényesülésének kihívásai az angolszász gyakorlat tükrében. *Opuscula Civilia* 2024/1. sz. 8. o.

²⁰ Uo.

nem lehet tovább támadni.²¹ A korlátozott precedensrendszer vegyes fogadtatásnak örvendhetett, hiszen több terhet ró a jogászokra, – elsősorban a Kúriára, bírókra és ügyvédekre – hiszen a precedensértékű határozatokat meg kell alkotni és később fel kell kutatni a megfelelő határozatokat.²² Ellenben egy jogrendszerben szükségképpen kell léteznie egy legfelsőbb szervnek, amely egy magasabb rendű cél érdekében látja el a feladatát, amit jelen esetben a Kúria jogegységesítő szerepe tölti be.²³

Összegzésként megállapítható, hogy Frank realista megközelítése – miszerint a bírói jogalkotás nemcsak létezik, hanem szükségszerű is – ma is releváns. A bírói döntések tényleges hatása a jog fejlődésére megkérdőjelezhetetlen, akár az angolszász, akár a kontinentális jogrendszerek kontextusában vizsgáljuk. A bírói jogalkotás elutasítása nemcsak a jogi realitás tagadása, hanem egy mitologikus szemléletmód fenntartása is, amely a gyakorlatban nehezen tartható fenn.

IV.2. A formalizmus

A jogi formalizmus olyan jogfelfogást takar, amely szerint a jogalkalmazás mechanikus, logikai művelet, tehát a bíró feladata az, hogy a jogszabályok előre rögzített szövegéből, a nyelvi jelentésből, és a már meglévő dogmatikai keretből kiindulva, vezesse le az adott jogvitában alkalmazandó szabályt és meghozza a döntést.²⁴ A formalizmus lényege tehát abban áll, hogy a jog értelmezését és alkalmazását nem egyéni mérlegelésként, hanem zárt, objektív logikai folyamatként kezeli.²⁵ A formalizmus a hétköznapi életben olyan gondolkodásmódot jelent, amely során az ember döntéseit nem a lehető legtöbb és legrelevánsabb érv mérlegelésével hozza meg, hanem kizárólag egy előre meghatározott, szűkebb indoklási körre támaszkodik.²⁶ Ez a hozzáállás leegyszerűsíti a döntéshozatalt, hiszen gyorsabb és egyszerűbb választási lehetőséget kínál.

Mivel azonban a jogalkotó nem láthatja előre az összes lehetséges élethelyzetet, előfordulhat, hogy a jogszabály szövegének szó szerinti értelmezése és annak célja, alapelvei, valamint az igazságosság, illetve az életszerűség nem fér össze. Ilyen például Magyarországon a fegyvertartási engedély kérvényezésének a szabályainak a szó szerinti értelmezése. Amennyiben a bíró ilyen helyzetben kizárólag a szöveg szó szerinti jelentéséből indul ki, és nem veszi figyelembe az összetettebb jogi és társadalmi összefüggéseket, annak ellenére, hogy azok relevánsak lennének, az nem tekinthető megfelelő bírói gyakorlatnak.²⁷ Ennek illusztrációja Simek Kitty esete is. Kitty 2002

²¹ Csibor. i. m. 9. o.

²² Nagy–Tóth. i. m. 118. o.

²³ Nagy–Tóth. i. m. 119. o.

²⁴ Vinnai Edina: Formalizmus a bírói gyakorlatban – A formalista bírói érvelés jogelméleti alapjai – recenzió Ficsor Krisztina művéről. Pro Futuro 2017/1. sz. 153-154. o.

²⁵ Hágér. i. m. 210. o.

²⁶ Vinnai. i. m. 153. o.

²⁷ Vinnai. i. m. 154. o.

augusztusában lelőtte mostohaapját, aki többször bántalmazta őt szexuálisan is. Kittyt első, majd másodfokon is elítélték, és nagy esély volt rá, hogy le kell töltenie a börtönbüntetést. Azonban Mádl Ferenc, az akkori köztársasági elnök kegyelmet adott neki,²⁸ tekintettel a bántalmazásokra, amiket át kellett élnie. Az ügy miatt később meg is változtatták a Büntető Törvénykönyvet. Ilyen változtatás a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és más törvények módosításáról szóló 2005. évi XCI. törvény, amely tartalmazza a távoltartást, mint a pártfogó felügyelet keretében megállapítható magatartási szabályt, illetve a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény.²⁹ A jogrendszer hibáit jól tükrözi az a tény, hogy a köztársasági elnök beavatkozása volt szükséges a formális jogfelfogásból született igazságtalan jogalkalmazás korrigálásához.

A formalizmus egyik pozitívuma, hogy növeli a jogbiztonságot. Hiszen, ha a bírói döntéshozatal kizárólag a rögzített jogszabályokon, és azok értelmezésén alapszik, nem enged teret a külső behatásoknak, akkor a jogalanyok, illetve a jogalkalmazók kiszámítható jogi környezetben élhetnek.

Ezek alapján nem beszélhetnénk társadalmi nyomásról, ami befolyásolja a bírói döntéshozatalt. Azonban hazai és külföldi viszonylatban is több példát láthattunk már. Friss hazai példa a „lúgos orvos” feltételes szabadságra bocsátásának esete, amikor is a bíróság elsőfokon nem jogerősen feltételes szabadságra helyezte a terheltet, azonban másodfokon a Fővárosi Törvényszék nem nagy meglepetésre nem bocsátotta feltételes szabadságra az elítéltet, hiszen az ügy óriási társadalmi felháborodást váltott ki. Az ügy azért kavart nagy port, mert az elkövető Bene Krisztián 2013. március 12-én megtámadta volt barátnőjét, mert a nő pár hónappal korábban szakított vele. Renner Erikát, az áldozatot megkötözte, elkábította, és maró lúgot locsolt a nő nemi szervére és annak környékére.³⁰

Összegzésképp azt mondhatjuk, hogy a jogi formalizmus hangsúlya az objektivitáson és a jogszabályokhoz merev ragaszkodáson van. Ugyan a jogalkotók a jogalkotásnál kiindulhatnak és figyelembe vehetik a morális, társadalmi és az erkölcsi kérdéseket, azonban a bíró a döntéshozatalnál jóval kisebb mértékben veszi figyelembe ezeket a szempontokat a döntésének meghozatalában. Ebből következik a kiszámíthatóság ezáltal a jogbiztonság, azonban az adott ügyre vonatkozó morális és társadalmi szempontok figyelmen kívül hagyásával a bíró döntése nem biztos, hogy életszerű és igazságszolgáltató, inkább jogszolgáltató lesz.

²⁸ Szabó András: Áldozatból bűnös? Bűnösből áldozat? A Simek Kitty-ügy tanulságai húsz év távlatából. Erdélyi Jogélet 2021/3. sz. 120. o.

²⁹ Uo.

³⁰ Bicsérdi-Fülöp Ádám: Feltételes szabadságra kerülhet a lúgos orvos. Telex.hu. <https://telex.hu/belfold/2025/02/26/lugos-orvos-bene-krisztian-szabadulas> (2025.05.07.).

IV.3. Összehasonlítás

Összevetve alapvető különbség a két irányzat között, hogy a realizmus úgy tekint a jogra, mint a társadalmi fejlődési folyamatok egy részére, míg a formalizmus zárt, logikai rendszerként tekint a jogra, amely a társadalmi folyamatokkal párhuzamosan, azokra reflektálva fejlődik. A bírói jogalkotás tekintetében a realizmus esetén a bírónál kitüntetett szerepet játszhatnak a morális és erkölcsi szempontok, míg a formalizmus esetében a jogszabály alkalmazása mellett nem töltenek be kiemelkedő szerepet. Ezáltal a formalizmus szerinti jogalkalmazás kiszámíthatóbb, így nagyobb jogbiztonságot eredményez, szemben a jogi realizmussal. A döntések tekintetében a kiszámíthatósághoz az is hozzátartozik, hogy a formalizmusnál jobban megfigyelhető a kiszámítható formászerű „jogszolgáltatás”, míg a realizmus esetében megfigyelhető „igazságszolgáltatás” erősen szubjektív mivolta miatt a jogalkalmazói folyamat eredménye kiszámíthatatlanabb. Összegezve a realizmust az életszerűség és a társadalmi behatások jelentősebb szerepe, míg a formalizmust a kiszámíthatóság és a jogszabályokhoz való ragaszkodás jellemzi.

V. A realizmus kritikája

A jogi realizmus – ebben a cikkben is sokszor tárgyalt – alapfelvetése, hogy a jogalkalmazó igenis igénybe vesz a jogszabályok szűk tartalmán túlmutató körülményeket is gyakorlatában: vitathatatlan. Viszont annak a kérdésnek a vizsgálatával, hogy ez az alkalmazás helyes-e, hasznos-e a társadalom számára, csak érintőlegesen foglalkozik. Igaz, hogy a rugalmasabb forma, méltányosabb, igazságosabb eredményeket szülhet, viszont ennek a teljes ellentéte is lehetséges. Lehetséges az, hogy az a döntés, amely az egyéni bírói szemszögből igazságos, a társadalom túlnyomó része szerint viszont nem az. Az igazságosság, illetve méltányosság általános társadalmi mércéje, továbbá ezek keretei csak úgy érvényesülnek a jogi realista koncepcióban, ha azt feltételezzük, hogy a társadalomból kiragadott egyén (esetünkben a bíró) a társadalom átlagának nézetét teljes mértékben osztja. A jogi formalizmus igényének elvetése nagyon könnyen eredményezhet igazságtalanságot is. Természetesen a bírók képzésük során átesnek pszichológiai, illetve egyéb alkalmassági vizsgálatokon, amelynek célja pontosan az olyan egyének kiszűrése, akik pszichikai állapota igazságtalan döntéseket eredményezne. Viszont ezek a vizsgálatok nem terjednek ki – és nem is terjedhetnek ki – a bírók egyéni nézeteire, magánvéleményére. Ugyanis, ha olyan szigorú vizsgálatokon kellene átesniük a leendő bírónak, amelyek egy nagyon szűk személyiségtípuson kívül minden – akár nyomokban – eltérő személyiséggel rendelkező személyt kiszűrnék, akkor valójában a jogi formalizmus valósulna meg ismételten, csak nem direkt a joggyakorlatban, hanem közvetetten azon személyek kiválasztásában, akik majd a joggyakorlatot alakítják.

Továbbá, míg a jogi formalizmus elméletének megfelelően a jogi normákat arra választott – a

demokrácia, és a népképviselő eszméjével kiegészítve – jogalkotói szerv felelős a társadalomnak, addig közvetve ugyan, de a nép alkotja meg azokat a jogszabályokat, amelyeket a jogalkalmazás rajta később érvényesít. Ezzel szemben a jogi realizmus elmélete szerint olyan bírók alkothatnak vagy formálhatnak gyakorlatukkal jogot, akiknek a hatalma még csak közvetetten sem származik valamilyen társadalmi felhatalmazásból. Így a társadalom nem a saját maga által alkotott normáinak, hanem bizonyos egyének által önkényesen hozott szabályoknak kényszerülne megfelelni. Ez legjobb esetben a jogkövetést rombolja, legrosszabb esetben pedig magát a demokratikus berendezkedési modellt.

Végül igaz ugyan az, hogy a jogi formalizmus jogrendszerén belül is létezik – nagyon szűk keretek között – kiszámíthatatlanság, illetve visszaható hatályú jogalkotás, de ez nem ad okot arra, hogy ezen határokat tovább tágítsuk. A jogszabályok kiszámíthatósága, illetve a visszaható hatályú jogalkotás ugyan nem a jog természetének feltétlen része, viszont jogos igény azzal szemben.

VI. Összegzés

Konklúzióink az európai kontinentális, illetve szűkebb értelemben az annak részét képező magyar jogrendszerre az, hogy a jogalkalmazás szociológiai megfontolásai mindenképpen figyelmet érdemelnek a jogszabályok alkotása, valamint érvényesítése során. Továbbá a bírói mérlegelés a jogszabályi kereteken kívüli tényezőkben is, szolgálatára lehet egy igazságosabb jogrendszernek. Véleményünk szerint a magyar jogrendszer alapvetően formalista megközelítése helyes, viszont szerintünk esetenként túlszabályoz, olyan mérlegelési jogköröket von el a jogalkalmazótól, amelyek gyakran merevvé és igazságtalanná teszik a jogot. Ennek jellemző példája a Btk. több rendelkezése is. Ilyenek az abszolút meghatározott szankciók, amelyek nem csak a büntetési tételt, hanem annak mértékét is pontosan meghatározzák. Továbbá, a Btk. sorol fel valamennyi méltányolható körülményt, amelyeket a bírónak figyelembe kell vennie, így annak mérlegelési körében nagyon kevés tényező marad. A jogalkotás és a jogalkalmazás elválasztása viszont véleményünk szerint továbbra is szükséges. A jog érdeke, hogy igazságos legyen, az igazság érdeke pedig az, hogy mindenkié legyen.

Saly Attila

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

Észrevételek az előszereteti érték jogelméleti háttéréről az igazságosság és a méltányosság fogalmának tükrében

I. Bevezetés

„Hiszen a tulajdon a gazdája rabja, míg a szeretet a szabadságot adja.”¹ E sorokról aligha feltételezhető, hogy a költő jogi háttérrel tulajdonított volna nekik, azonban az általa versbe szőtt fogalmak kiválóak arra, hogy rövid tanulmányomat felvezessem: e mű célja a kártérítési jog keretein belül helyet foglaló előszereteti érték elméleti kérdéseinek bemutatása, problémáinak felvillantása.

II. Az előszereteti érték fogalmáról

„Előszereteti érték alatt azt az összeget értjük, amennyivel egy adott vagyontárgy a tulajdonosának többet ér, mint amekkora annak piaci ára.”² E definícióban ugyan fogalmi elemként nem jelenik meg, de a vagyontárgy többletértékét a tulajdonos által a vagyontárgy iránt tanúsított érzelmi többlet adja alapesetben. Szalai Ákos szerint azonban az előszereteti érték lényege nem csupán érzelmi többlet, mert mondhatjuk, hogy azáltal, hogy egy vagyontárgyat birtokunkba vettünk, már azzal érzelmi kötelék fűz hozzá bennünket, tehát számunkra meghaladja a piaci árat.³

Az előszereteti érték (*pretium affectionis*), vagyis „az az érték, amelyet valaki egy elpusztult vagy megrongált dolognak kimondottan szubjektíve, merő érzelmi szempontoktól indítva tulajdonít,”⁴ a római jogban általában nem jön figyelembe.⁵ A definíció rávilágít, hogy egy teljesen szubjektív értékről van szó, mely az antik római és a jelenlegi jogalkalmazónak is nehézséget okozna a kár kiszámításánál, illetve a kártérítés dogmatikájának megfelelően annak bizonyításánál. Meglátásom szerint azonban nem csak a vagyonban beállt értékcsökkenés (*damnum emergens*) esetében értelmezhető az előszereteti érték jelenléte, hanem az elmaradt vagyoni előny (*lucrum cessans*) esetében is. Ezt a kérdést fejtegeti Fuglinszky is, amikor a következő esetet vázolja az elmaradt élmény terminológia használatával: „a károsult, miután megvette meglehetősen drága jegyét a zürichi operába,

¹ Aranyosi Ervin: Mi is a szeretet? Aranyosi Ervin versei. <https://versek.aranyosiervin.com/erzelmek-szeretet-magany-boldogsag-vagyakozas/aranyosi-ervin-mi-is-a-szeretet/> (2025. 04. 29.).

² Szalai Ákos: A kár fogalma a polgári jogban és a joggazdaságtani irodalomban. Párhuzamok és ütközések. Iustum Aequum Salutare XIV. 2018/2. sz. 226. o.

³ Uo.

⁴ Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2024. 425. o. Vö. Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Ludovika, Budapest 2021. 268. o.

⁵ Mindazonáltal lásd Pap. D. 17, 1, 54pr. ... *placuit enim prudentioribus affectus rationem in bonae fidei iudiciis habendam*... Siklósi Iván: Római magánjog II. kötet. Kötelmi jog és jogügyleti tan. Öröklési jog. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2021. 1124. o.

vagy a bécsi operabálba, harmadik személy károkozó magatartása folytán mégsem tud részt venni e jeles eseményeken, s a jegyet visszaváltani már nem tudja. Vagyona csökkent talán ezáltal, mert egy vagyoni értékű szolgáltatás igénybevételének lehetőségétől esett? Avagy elmaradt vagyoni előnyről van szó?”⁶ Ugyan ez egy meglehetősen tág értelmezése az elmaradt vagyoni előnynek a műélvezet szubjektív mivoltával összefüggésben, véleményem szerint ez rávetíthető az előszereteti érték vonatkozó kérdéseire is. Fézer Tamás kutatásai rámutatnak a belga szabályozás ide vonatkozó fordulataira: „például, ha valakinek az autóját pont családi nyaralás előtti napon rongálják meg, és emiatt elmarad a vakáció, a bíróság a gépjárműben esett vagyoni károk megtérítésén túl a nyaralás elmaradása miatti morális sérelmeket is kompenzálja.”⁷

Szladits Károly ugyan a kár tágabb értelemben vett fogalmából indul ki, de jól kitűnik belőle, hogy ebbe beletartoznak azok a nem vagyoni hátrányok, amelyek személyiségi, erkölcsi érdekek sérelmeit ölelik fel. Így tehát ebben a körben értelmezhető az előszereteti érték, mint a személyiségi jogok és a kártérítési jog határán fekvő érték.⁸ Fézer azonban ellentétes megállapításairól ír: szerinte az előszereteti érték ún. jogon kívüli kategória, azaz sem a nem vagyoni kártérítés, sem a személyiségi jogok szankcionálási körébe tartozó sérelemdíj eseteibe nem illeszkedik bele, miután a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (továbbiakban: régi Ptk.) szerint minden esetben csak vagyoni károk keletkezhetnek a károkozás kauzalitásának megfelelően.⁹

Mindezek alapján tehát az előszereteti értéket elfogadhatjuk olyan szubjektív, érzelmi vagy erkölcsi jellegű, piaci árnál magasabb többletértékként, amelyet a vagyonban beállt értékcsökkenésből és az elmaradt vagyoni előnyből fakadó károk körében a vagyontárgy tulajdonosa e dolognak tulajdonít.

II.1. Az előszereteti érték alkalmazhatóságáról – jogtörténeti szemelvények

Az előszereteti érték alkalmazását illetően alapvetően azt lehet megállapítani, hogy az alkalmazhatóság felfogása korszakonként és területenként változott.

Az ókori rómaiaknál a közérdek, közfelfogás határozta meg ennek okát, ugyanis felfogásuk szerint „a dolgok értékét nem egyeseknek a dologhoz kapcsolódó érzelme vagy haszna, hanem a közfelfogás szabja meg”, [ezért] „az élvezetek és az érzélem elismerése nem jön figyelembe.”¹⁰ Érdekes elgondolkodni azon, hogy a mindenkori magánjogba belefolyhat-e a közérdek. A magánjog ugyanis alapvetően olyan jogág,

⁶ Fuglinszky Ádám: Kártérítési jog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2015. 739. o.

⁷ Fézer Tamás: A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2011. 169. o.

⁸ Szladits Károly: A magyar magánjog. Kötelmi jog általános része. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1941. 360. o.

⁹ Fézer: i. m. 168. o.

¹⁰ Földi – Hamza: i. m. 425. o. Paul. D. 35, 2, 63 pr. *Pretia rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur.*...; Ulp. D. 7, 7, 6, 2 *Item voluptatis vel affectionis aestimatio non habebitur, veluti si dilexerit eum dominus aut in deliciis habuerit.*

amely a mindenkori individuum érdekeit (értsd: személyi és vagyoni viszonyait) biztosítja és oltalmazza. E jogágon belül helyeződik a középpontba a privátautonómia és annak személyi és vagyoni kapcsolata.¹¹ Összeegyeztethető-e ezzel az, ha az előszereteti érték elutasításánál a római magánjogi gondolkodás a közösségre hivatkozik? Születhet-e – a magánjog szempontjából – igazságos ítélet, ha a római bíró nem az egyén érdeksérelmét tartja szem előtt, hanem a közfelfogás által megszabott értéket? Álláspontom szerint a jogi gondolkodás nem lehet fekete-fehér. Értem ezt úgy, hogy a magánérdek és a közérdek közé nem húzható egyértelmű határvonal. A jognak – akár az ókori Rómában, akár a hatályos jogszabályok világában – tudnia kell olyan eszközöket biztosítani a jogalkalmazó számára, hogy azokat felhasználva a jogbiztonságot, szűkebb értelemben a forgalom biztonságát ne sértse, de az egyén se szenvedjen jelentős érdeksérelmet. A jogelmélet által kidolgozott olyan fogalmak, mint a későbbiekben tárgyalt 'igazságosság' ilyen esetekben mindig irányadóak tudnak lenni.

Bár a középkorban a *pretium affectionis* figyelembevétele kezdetben teret kapott, a kánonjogi és barbárjogi behatások következtében „szaggatni” és „tépdesni” kezdték az olyan jogokat, mint az előszereteti érték. Lábady ezeket a jogokat találó terminust használva immateriális jogoknak nevezi, mert nem vagyoni vagy anyagi jellegűek, hanem eszmei természetűek van.¹²

Az újkor egyik nagy magánjogi kodifikációs vívmánya a francia jogfejlődés tekintetében a *Code civil* (továbbiakban: Cc.) volt. Ahogy Lábady írja: „*a Code civil is egy csoda, s egyben egy világ teremtése volt.*”¹³ Talán a Cc. azzal vált a polgári jogrend első teljes és mindjárt a legtökéletesebb alapvetésévé,¹⁴ hogy elismerte a nem vagyoni, immateriális alapon nyugvó kártérítést – és ezzel az előszereteti értéket – annak ellenére, hogy fennállt a veszély a jogász-társadalom részéről a törvénykönyv negatív fogadtatására, hiszen a *pretium affectionis* alkalmazhatóvá tételével a Cc. szubjektív alapokra helyezte a kártérítés mértékének megítélését, amely ellenkezik a civiljog objektív kármegítélési főszabályával.¹⁵ A nem vagyoni kártérítést illető jogelmélet a franciák 19. századában azonban meglehetősen egységes volt. Érvrendszerükben arra hivatkoztak, hogy „*ha a kár immateriális, ez a felelősségen mit sem változtat.*”¹⁶

Hasonló álláspontra helyezkedett az osztrák *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* (továbbiakban: ABGB), amikor *expressis verbis* deklarálta, hogy az előszereteti érték a kártérítés alá esik.¹⁷ A modern

¹¹ Lábady Tamás: A magánjog általános tana. Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 2023. 20. o.

¹² Lábady Tamás: A nem vagyoni (ideális) kártérítés a középkorban. In: Megtartott szó (szerk. Koltay András – Landi Balázs). Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2018. 287. o.

¹³ Lábady: A magánjog általános tana... 54. o.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Lábady Tamás: A nem vagyoni érdekek védelmének francia útjai: le dommage mora. In: Megtartott szó (szerk. Koltay András – Landi Balázs). Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2018. 233. o.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Boytha György: A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása. PJK 2003/1. sz. 3. o.

polgári jogi kodifikáció nagy művében a 305. szakasz¹⁸ különbséget tesz rendes és rendkívüli érték között, mely a bíróság számára a kártérítés mértékének kiszabásánál irányadó, és a rendkívüli érték terminusa alatt értelmezi az előszereteti értéket, mint a dolog véletlenszerű tulajdonságain alapuló sajátos vonzalmát.¹⁹

A modern polgári jogi kodifikációk közül a pandekta-típusú kódexektől elvárható lenne, hogy miután a római jog által megtermékenyített talajon láttak napvilágot, azok is elvessek a *pretium affectionis* intézményét. A német polgári törvénykönyv (*Bürgerliches Gesetzbuch*, továbbiakban: BGB) sajátos szabályozásában követendő példát láthat számos jogrendszer a nem vagyoni kártérítést illetően, ugyanis a BGB 253. § (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy „*Wegen eines Schadens, der nicht Vermögensschaden ist, kann Entschädigung in Geld nur in den durch das Gesetz bestimmten Fällen gefordert werden.*”, tehát hogy csak törvényben meghatározott esetben van lehetőség nem vagyoni károkozás miatt történő kártérítésre. A jogszabályhely (2) bekezdése rögtön felvillantja ezeket az eseteket, nevezetesen „*des Körpers, der Gesundheit, der Freiheit oder der sexuellen Selbstbestimmung*”, azaz a test, az egészség, a szabadság vagy a szexuális önrendelkezés megsértéséből fakadó károk esetei. Itt megjegyzendő, hogy ezek megsértése esetén csak méltányos alapon van lehetőség pénzübeli kártérítése.²⁰ Megállapítható, hogy a római jog pandekta-dogmatikájának egy modernebb megoldása látott napvilágot a korlátozott alkalmazhatóság tükrében, ugyanis a német magánjog csak bizonyos esetekben ismeri el a nem vagyoni kártérítés jogintézményét, és ez véleményem szerint megfeleltethető annak a német jogászgi génusznak, amely okkal vált számos jogrendszer mintájává.

Láthatjuk, hogy a nem vagyoni kártérítés a mindenkor magánjogi gondolkodást megosztotta. Azt is láthattuk, hogy ennek oka általánosságban véve az lehet, hogy a kártérítési jogot dogmatikailag a jogrendszer szubjektív vagy objektív alapokra helyezze-e. Tehát az előszereteti érték alkalmazhatóságának fő kérdése véleményem szerint az, hogy egy kártérítési perben a jogalkalmazónak adjunk-e lehetőséget arra, hogy szubjektív szempontokat figyelembe vegyen a kár mértékének kiszámításánál. Mennyiben veszélyeztetné ez a forgalom biztonságát vagy igazságos döntés meghozatalát? *Prima facie* határozottan megállapítható, hogy az objektivitás a jogalkalmazásban biztosabb talajt szolgáltat az igazságos döntés meghozatalához. Gondoljunk csak az előszereteti érték eljárásjogi vetületeire, egészen pontosan arra, hogy egy kártérítési eljárásban (is) szükséges az állított tények megfelelő bizonyítása. Amennyiben beengedjük a szubjektív jelenségeket jogrendszerünkbe, jelentősen megnehezedik a bizonyítási tehernek való megfelelés,

¹⁸ ABGB § 305. „*Wird eine Sache nach dem Nutzen geschätzt, den sie mit Rücksicht auf Zeit und Ort gewöhnlich und allgemein leistet, so fällt der ordentliche und gemeine Preis aus; nimmt man aber auf die besondern Verhältnisse und auf die in zufälligen Eigenschaften der Sache gegründete besondere Vorliebe desjenigen, dem der Werth ersetzt werden muß, Rücksicht, so entsteht ein außerordentlicher Preis.*”

¹⁹ Vö. ABGB § 1331. „*besondere Vorliebe*”; OGH 28.12.1951, 2 Ob 479/51 RIS-Justiz RS00313125 https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Justiz/JJT_19511228_OGH0002_0020OB00479_5100000_000/JJT_19511228_OGH0002_0020OB00479_5100000_000.pdf (2025. 05. 12.).

²⁰ Bürgerliches Gesetzbuch 253. § (1)-(2) bekezdés.

hiszen a dolog természeténél fogva szubjektív tényeket sokkal nehezebb bizonyítani, mint azokat, amelyek objektívek. Jól látható ebből, hogy az objektív, materiális anyagi és alaki jogi szabályozás talán a legfontosabb a jogbiztonságot garantáló szabályozások közül.

Az objektivitás mellett érvel a jogalany számára különösen nagy jelentőséggel bíró, olykor fájdalmas, de gyönyörű valóság, miszerint a bíróság keze alatt emberi sorsok, emberi vagyonok apró fillérei is döntés tárgyát képezik, a bíróság felelősségteljes ítéletének pedig egyetlen garanciája a talán legelvontabb társadalmi fogalom: az igazságosság.

III. Az igazságosságról

Vajon igazságos-e, hogy a károsult szubjektív érzelmei alapján többet követelhet a károkozótól?

Az igazságosság a magánjog vezéreszméjeként jelenik meg a jogtudományban és értelmezhető a jogbiztonság garanciájaként.²¹ Az igazságosság fogalmát a filozófia igyekezett kidolgozni, de azt gondolom, hogy természeténél fogva valamennyi társadalomtudomány – ekként a jogtudomány – körében is alkalmazható.

Álláspontom szerint a jogtudományt művelőnek sokkal mélyrehatóbban kell értelmeznie az igazságosság fogalmát, és ahhoz sokkal szorosabban kell viszonyulnia. Arisztotelész szavait elengedhetetlennek tartom itt feltüntetni: „*igazságos dolog az, ami törvényes és egyenlő.*”²² Jogfilozófiai szempontból értelmezhetjük ezt úgy, hogy a törvényes dolog a jogalkotót köti, az egyenlőség pedig a jogalkalmazót. Feltételezzük, hogy a jogalkotó által hozott törvénynek mindig van igazságtartalma, ezt a jogalkalmazónak az egyenlőség égisze alatt kell alkalmazni. E körben Arisztotelész az arányosságot is irányadó szempontként használja, amikor azt mondja, hogy „*aránytalanság jelentkezik a valóságban is: aki az igazságtalanságot elköveti, annak több jut a jóból, akivel szemben pedig elkövetik, annak kevesebb.*”²³

John Rawls, az igazságosság eszméjének nagy kutatója szerint „*az igazságosság elvei azok lesznek, amelyeket észszerűen gondolkodó emberek elfogadnának az egyenlő szabadság egy ilyen elgondolt helyzetében.*”²⁴ A társadalmi szinten értelmezett igazságosság objektívizálható ilyen módon ugyan, de véleményem szerint, ha kísérletet tennénk a világ összes társadalmában elfogadott igazságosság-fogalom felállítására hamar kudarcba fulladna kísérletünk, mert az eltérő kultúrák nem teszik lehetővé az igazságosság ugyanolyan meghatározását. Összefüggés állítható fel ezzel a II. 2. pontban foglalt gondolatokkal.

²¹ Benke József: Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2019. 68. o.

²² Arisztotelész: Nikomakhoszi etika. Európa Könyvkiadó, 1997. 147. o.

²³ Arisztotelész: i. m. 156. o.

²⁴ John Rawls: Az igazságosság elmélete. Osiris Kiadó, Budapest 1997.

Az igazságosság kérdésének megítélése érdekesen alakul az előszereteti érték tekintetében. A károsult szemszögéből tekintve talán igazságosnak tűnhet az, hogy eszmei sérelmét a károkozó megtérítse, azonban a károkozóval szemben igazságtalan, hogy szubjektív alapon rójanak rá többletterheket. Ahogy Benke József is találóan írja: „*a magánjogi igazságosság [...] univerzális kötöttséget jelent*”.²⁵ Azt gondolom vitathatatlan, hogy a jogalkotó, a jogalkalmazó és a jogalany számára egyaránt kötelező e vezéreszme. Számukra az igazságosság alkalmazásának elmulasztása Damoklész kardjaként kell, hogy fejük felett lebegjen, tekintet nélkül arra, hogy ki a károkozó és a ki a károsult.

IV. A méltányosságról

Álláspontom szerint az igazságosságot hiba lenne objektivizálni: egész egyszerűen azért, mert nem lehet. A társadalmi gondolkodás filozófiai paradigmái ezért létrehozták a méltányosság intézményét, mely az igazságosság korrekciójaként jelenik a jogtudományban.²⁶ A méltányosság jelentheti azt a vezéreszmét, mely az igazságossággal kölcsönös és szoros összefüggésben áll, mégpedig azért, mert ha elfogadjuk, hogy az előző pontban leírt társadalmi igazságosság előidézhető az adott nép tekintetében, és ezáltal általános érvényt nyer, ezen általános jelleg kiküszöbölését célozza a méltányosság. Beleviszi az egyént, az emberi individuumot a törvények absztrakt világába. Az arisztotelészi etika szerint „*a méltányosság és a méltányos az, aki enyhíteni igyekszik a törvénnyel szabályozott dolgokat*.”²⁷ Utalva itt is a törvénnyel történő általános szabályozottság veszélyeire, mely kétséggkívül megmerevíti a jogalkalmazást és számos esetben igazságtalanságot idéz elő.

Jól látható tehát, hogy a méltányosság jogintézményként történő szabályozása és bevitele a jogrendszerbe a jogalkotó kötelezettsége, hiszen a jogalkalmazó csak olyan esetekben nyúlhat a méltányossághoz, ha azt a jogszabály kifejezetten előírja, alkalmazására felhatalmazást ad.²⁸ Arisztotelész, álláspontja azonban a modern jogalkalmazásban tarthatatlan, amikor a méltányosságot a megértő gondolkodás relációjában is vizsgálja: „*aki döntést hoz a törvényhozó által elhanyagolt dolgokban, és felismeri, hogy ezek, noha a törvényhozó elhanyagolta őket, mégis jogos dolgok – az ilyen ember: megértő gondolkodású*.”²⁹ Itt ugyanis nem érinti a törvényhozó felhatalmazását méltányosság alkalmazására, hanem a tulajdonképpen mondhatjuk, hogy a megértő gondolkodású ember – tehát a bíró – kezébe jogalkotói hatáskört ad. Ezen írásnak nem célja a bírói jogalkotás aspektusainak és mélységeinek bemutatása, így pusztán megjegyzem, hogy ez a modern jogfelfogásban sem logikailag

²⁵ Benke: i. m. 73. o.

²⁶ Benke: i. m. 74. o.

²⁷ Arisztotelész: Eudémuszi etika. Gondolat, Budapest 1975. 201. o.

²⁸ Benke: i. m. 77. o.

²⁹ Uo.

és ontológiailag,³⁰ sem pedig – miután az Alaptörvény szerint az Országgyűlés törvényeket alkot³¹ – alkotmányjogilag határozottan nem tartható.

IV.1. Kitekintés a magyar szabályozásra

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) 6:522. § rendelkezik a kártérítési kötelezettség terjedelméről. Főszabályként a kártérítés egyik alapelve, vagyis a teljes kártérítés elve érvényesül: „a károkozó a károsult teljes kárát köteles megtéríteni.” Kiegészül ez a jogszabályhely (4) bekezdésében foglaltakkal, miszerint „a bíróság különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén a kártérítés mértékét a teljes kárnál alacsonyabb összegben is meghatározhatja.”³² Az előszereteti érték bírói megítélésére ez a rendelkezés nem alkalmazható, hiszen egyrészt az előszereteti érték többletérték-tartalma természeténél fogva magasabb összeg megtérítését feltételezné a károkozó terhére tekintettel, a törvény azonban csak az alacsonyabb megítélést teszi lehetővé, ezzel tehát oltalmazva a károkozót. Másrészt mert a „különös méltánylást érdemlő körülmény fennállásának megállapítása természetesen nem lehet bírói szubjektív megítélés kérdése.”³³

A hatályos magyar Ptk. tehát meglehetősen materiális alapokra helyezte a kártérítés mértéke kiszabásának szabályait. A Polgári Törvénykönyv Nagykommentárja szerint csak az a követelés minősülhet kárnak, amit a károsult kifizetett.³⁴ Ha tehát a károsult szeretett háziállata károkozás miatt életét vesztette, és emiatt ő kártérítési igényét érvényesíti, a kár kiszámításánál csak az állat piaci értéke lehet a bíróság számára értékelési alap, az előszereteti érték nem.

Ezzel szembeállítható Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslata (továbbiakban: Mtj.), amelynek 1114. §-a még lehetővé tette méltányossági alapon történő nem vagyoni kártérítést. Eszerint aki szándékosan vagy súlyos gondatlanságból elkövetett tiltott cselekmény vagy ekként elkövetett kötelességsértés miatt van kártérítésre kötelezve, amennyiben tekintettel az eset körülményeire a méltányosság megkívánja, a károsult nem vagyoni káráért is megfelelő pénzbeli kártérítéssel - elégtétellel - tartozik.³⁵ Az Mtj. tehát a méltányosság intézményét kifejezetten tágabban biztosította a bíróság számára, hiszen itt nem csak kártérítés mértékét utalta a bírói méltányolás szabadságába, hanem magának a kártérítési kötelezettségnek a megállapítását is nem vagyoni kár esetén. A hazai magánjog nagy művelője, Marton Géza szerint az elvi felbátorítást

³⁰ Uo.

³¹ Magyarország Alaptörvénye 1. cikk (2) bekezdés b) pont.

³² A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:522. § (1) és (4) bekezdés.

³³ Nochtai Tibor: Kártérítési jog (alaptanok és vázlatok). Menedzser Praxis, Budapest 2023. 97. o.

³⁴ Lábady Tamás – Parlagi Máttyás: Felelősség szerződésen kívül okozott kárért. In: Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. (szerk. Vékás Lajos – Gárdos Péter). Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2020. 2481. o.

³⁵ 1928. évi Mtj. (Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslata) 1114. §

a Ptk. előmunkálatai hozták meg, a méltányosság feltétele alatt megadván a szándékos és súlyosan gondatlan sértésből eredő nemvagyonni sérelemért a pénzbeli elégtétel követelésének jogát.³⁶

Azt az álláspontot gondolom tarthatónak, amely a méltányos megítélést nem sajnálkozási, szánakozási alapon teszi lehetővé, hanem a jogelméleti értelemben vett igazságosság korrekciója céljának alapján. A sajnálkozás ugyanis a szubjektumot, az igazságosság korrekciója pedig az individuumot helyezi középpontba. A kettő közötti elhatárolás meglehetősen nehéz, azonban az ellentmondások elkerülése végett szükségét látom megkísérlésének. A szubjektum lényegét jól bemutatja a következő felszólítás: „*noli foras ire, in te ipsum redi; in interiore homine habitat veritas*”, azaz „Ne kívülre, hanem magadba nézz; az igazság ugyanis az emberi bensőben lakozik”.³⁷ A szubjektum tehát filozófiai értelemben véve „*interiore homine*”, belső ember, melynek érzései a külvilágtól eltérnek és az igazságosságot csak, mint egyénit tudja értelmezni. Ez nem lehet azonos az individuummal, mert „*az ember, miközben legbenső lényegével válik azonossá, eltávolodik önmaga esetleges, individuális énjétől, elveszíti köznapi identitását, és átadja magát valami másnak.*”³⁸ Ezek alapján tehát míg a szubjektum a legtisztább belső ember, addig az individuum a külvilág felé is tartalmaz elemeket, ekként az igazságosság és a vele járó méltányosság is eltérően értelmezendő. A szubjektum tekintetében alkalmazott méltányosságot a jogalkotónak és a jogalkalmazónak el kell vetnie, az individuummal szemben fennálló vezéreszméket biztonságosan kell alkalmaznia.

Itt érdemes kitekinteni arra, hogy a jogállamiság megköveteli, hogy az adott társadalmi viszonyok felett csak a jogszabályok uralkodjanak (*Rule of Law*), ne pedig a bíróságok mérlegelési, méltányolási jogköre. Meglátásaim szerint a méltányosság intézménye semmiféle körülmények között nem adhat lehetőséget bírói visszaélésre, az igazsággal szembemenő döntés meghozatalára. A *Rule of Law* garanciája az, ha elfogadjuk, hogy a jogalkotó észszerű, és ezen észszerűségből levezethető igazságos jogszabályokat alkot, amelyek megfelelően korlátozzák a bírói méltányosságot.

Elengedhetetlen, hogy a magyar szabályozást illetően ne térjek ki az előszereteti érték és a sérelemdíj fogalmi elhatárolásának problémájára. Elmondható, hogy az elhatárolás még a bíróságok számára is kihívást jelent, tekintve, hogy az előszereteti érték szoros átfedésben áll a személyiségi jogvédelemmel. Ezt jól bizonyítja a Budai Központi Kerületi Bíróság 18. P. XII. 23.229/1992/29. sz. ítélete, melyben a bíróság 100.000 forint nem vagyoni kártérítést ítélt meg annak a felperesnek, akinek Shar-pei szuka kiskutyáját az álltaorvos érzéstelenítés nélkül műtötte meg a szeménél. Ennek következtében a kutya a felperes karjai között halt meg órákon át tartó szenvedést követően, a

³⁶ Marton Géza: A polgári jogi felelősség. TRIORG, Budapest 1993. 168. o.

³⁷ Augustine: De vera Religione, XXXIX. 72. 12-13, In De Doctrina christiana, De vera religione, CCSL 32, Aurelii Augustini Opera Pars IV. I. (szerk. KK-D. Daur, Joseph Martin). Brepols, Turnhout 1962, 168-260. o. Idézi: Kővári Sarolta – Soóky Krisztina – Weiss János: A szubjektum labirintusai. Áron Kiadó, Budapest 2016. 148. o.

³⁸ Kővári Sarolta – Soóky Krisztina, Weiss János: A szubjektum labirintusai. Áron Kiadó, Budapest 2016. 114. o.

felperes személyiségében (érzelemlágában) ezzel súlyos sérelmet okozva. A bíróság az előszereteti értékre nem hivatkozhatott, ugyanis láthattuk a II. pontban, hogy a régi Ptk. sem ismerte el az előszereteti értéket. A bíróság azonban indokolásában a felperes személyiségét ért sérelmet akarta kompenzálni, az előszereteti értéktől függetlenül.³⁹

Az előszereteti érték megállapítása és a személyiségi jogvédelem szankciói közötti elhatárolás az, hogy a magyar jogban az előszereteti érték nem létezik, hogy a személyiségvédelmi szankciók azonban igen. Lábady megállapításából ez határozottan kitűnik: „tudott, hogy a 2013. évi V. törvény, Magyarország új Polgári Törvénykönyve megszüntette a hányatott sorsú, jogalkalmazási nehézségekkel terhelt és komoly elméleti vitákkal kísért nem vagyoni kártérítés intézményét, és helyette a személyiségi – jogi személyeknél a személyhez fűződő – jogok védelmének hatékony szankciójaként bevezette a sérelemdíjat mint a jogsértésnek közvetett kompenzációját és pénzbeli elégtételt jelentő magánjogi büntetését.”⁴⁰

V. Összegzés

Összegezve elmondható, hogy az előszereteti érték joggal képezte ellentmondásokkal átitatott viták tárgyát. Az ellentmondások feloldása érdekében célszerűnek tartottam a jogtudomány segédtudományaihoz történő fordulást. Gondolhatunk itt különösen a filozófiára, amely az emberi gondolkodásmódot formáló princípiumokat, fundamentumokat adja. Látható, hogy egyes gondolkodók elméleti megközelítései kiváló alapot adnak egy konkrét jogintézmény, így az előszereteti érték mélységeinek felderítésére. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az igazságosságot és méltányosságot talán legmélyebben kutató ókori gondolkodó, Arisztotelész jelentősége, akinek gondolatai még a 21. századi embert is foglalkoztatják az ilyen kérdéseket illetően. Génuszát mutatja, hogy megállapításai a történelem próbáit kellően kiállták, azok még a mai jogelmélet számára is megfelelően irányadók.

A jog és érzelmek összefüggéseinek vizsgálata azonban a kortárs jogbölcseleket is foglalkoztatja. Fekete Balázs szavaival egyet lehet érteni, amikor azt írja, hogy „*annak ellenére, hogy a jog ideológiája tagadja, vagy nemkívánatosak minősíti az érzelmek hatását a jogra, attól még a jog mivel emberek ügyeivel foglalkozik, ugyanúgy nap mint nap szembekeverül az érzelmekkel és kezeli azokat. Jól vagy rosszul, sikeresen vagy sikertelenül.*”⁴¹

³⁹ Fézser: i. m. 171. o.

⁴⁰ Lábady Tamás: Sérelemdíj versus nem vagyoni kártérítés. In: Megtartott szó (szerk. Koltay András – Landá Balázs). Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2018. 153. o.

⁴¹ Fekete Balázs: Jog és érzelmek: veszedelmes viszonyok? In: Tanulmányok a kortárs jogelmületről (szerk. Fekete Balázs – Fleck Zoltán). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2015. 282. o.

A magánjog legdicsőbb szépsége, hogy az embert a lehető legszelídebb módon, mégis kellő határozottsággal oltalmazza, szabadságát meghagyva intézkedik sorsa, valamint nem utolsó sorban érzelemlágyas felett, ezzel válva „*minden jogok szívkamrájává*”.⁴²

⁴² *Lábady*: A magánjog általános tana... 19. o.

Ványik Paszkál Adrián

jogballgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Bűnügyi Tagozatának tagozatvezetője

Közérdek, avagy az ügyészség gyermekvédelmi munkája

I. Bevezetés

Az ügyészség szerepe kulcsfontosságú a jogállamiság és az igazságszolgáltatás működésében. Magyarországon az ügyészség a bíróságoktól független, az igazságszolgáltatás rendjét támogató és felügyelő szerv. A magyar ügyészség jogi státuszát és hatásköreit számos jogszabály határozza meg, például az Alaptörvény,¹ a büntetőeljárásról szóló törvény,² a polgári törvénykönyv,³ a polgári perrendtartásról szóló törvény⁴, az ügyészségről szóló törvény⁵ és a gyermekvédelemről szóló törvény.⁶ Az ügyészség feladatköre rendkívül szerteágazó, így nemcsak a büntetőeljárásban vesz részt, hanem a jogállamiság fenntartásában is meghatározó szerepet játszik. Különösen fontos feladata a társadalom leginkább kiszolgáltatott csoportjainak, például a gyermekek jogainak védelme. A közérdek képviselője nemcsak a büntetőigények érvényesítése révén jogosult, hanem számos más területen is, úgy, mint a családjogi ügyek, a gyermekvédelem és a közegészség védelme, ahol ugyancsak kiemelt szerepet tölt be.⁷

Tanulmányom célja, hogy bemutassa az ügyészség szerepét a közérdekvédelemben, különös tekintettel a gyermekvédelemre. Elemzem az ügyészség hatásköreit a gyermekvédelmi ügyekben, az ügyészségi beavatkozások jogi alapjait és gyakorlatát, valamint azokat a javaslatokat, amelyek a hatékonyabb gyermekvédelmet szolgálhatják. A témakör központjában a jogi keretek, a társadalmi elvárások és az ügyészség gyakorlati szerepe áll. Ezen belül a dolgozatomban választ adok arra a kérdésre is, hogyan érhető el jobban a gyermekvédelmi célok az ügyészség közreműködésével, és milyen reformok segíthetik elő a hatékonyabb jogvédelmet.

¹ Magyarország Alaptörvénye.

² A Büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.).

³ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.).

⁴ A Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.).

⁵ Az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény (továbbiakban: Ütv.).

⁶ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Gyermekvédelmi törvény).

⁷ Csapucha Bernadett: A család büntetőjogi védelme hazánkban, különös tekintettel a kiskorú személyek oltalmára. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola, Budapest 2023. 4-9. o.

II. Az ügyészség

II.1. Az ügyészség szerepe a nemzetközi jogrendben

A nemzetközi szervezetek – különösen az Egyesült Nemzetek Szervezete (továbbiakban: ENSZ), az Európa Tanács és az OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) – számos olyan ajánlást és iránymutatást fogalmaztak meg, amelyek az ügyészi szervek funkcióit, függetlenségét és elszámoltathatóságát szabályozzák. Ezek célja a jogállamiság erősítése, az alapjogok védelme és a korrupció elleni fellépés hatékonyságának fokozása. Az ENSZ által elfogadott irányelvek hangsúlyozzák, hogy az ügyészek feladata nem kizárólag a büntetőigény érvényesítése, hanem más ellenőrző feladatot is ellátnak. Ilyen például az 1990-es ENSZ irányelv az ügyészség szerepéről, amely kiemeli, hogy az ügyészeknek aktív szerepet kell betölteniük a nyomozások törvényességi felügyeletében, a bírósági határozatok végrehajtásának felügyeletében, valamint a közérdek képviselőjeként egyéb feladatok gyakorlásában.⁸ Ehhez hasonlóan az OECD és a Korrupcióellenes államok csoportja (továbbiakban: GRECO) is több jelentést és iránymutatást is kiadott az ügyészség tevékenységével kapcsolatban. A jelentésekben többször is kiemelték, hogy az ügyészség feladatainak ellátásához elengedhetetlen az átláthatóság és a számonkérhetőség, mivel munkájuk során a társadalom érdekében járnak el, és ezek biztosítják, hogy tevékenységük valóban a közérdek szolgálatában álljon.⁹ A Velencei Bizottság is több állásfoglalásban foglalkozott a demokratikus államban betöltött ügyészi szerepről. Egy jelentésben kiemelik, hogy bár a Velencei Bizottság következetesen amellett érvelt, hogy az ügyészség elsősorban a büntetőjog területére összpontosítson, nem ritka, hogy az ügyészségek más feladatokat is ellátnak. A jelentés elismeri, hogy egy magánper során is előfordulhat olyan közérdek, amelyet a bíróság előtt kell megvédeni vagy érvényesíteni és elvileg nincsen akadálya annak, hogy ezt az ügyészség végezze, feltéve, hogy a végső döntést a bíróság hozza meg.¹⁰

II.2. Az ügyészség hatékonysága

Az ügyészség a jogrendszerünk hatékony működésének az egyik alappillére, amely a közérdek védelmében és érvényesítésében játszik elsődlegesen szerepet. Az ügyészség, mint alkotmányos intézmény a jogállamiság megőrzése érdekében képviseli társadalmi érdekeket. A tevékenysége nem kizárólagosan az állami büntetőigény érvényesítését jelenti, hanem kiterjed a közösség védelmének tágabb értelmezésére is. Mégis végső soron a közvád képviselőtén keresztül képes biztosítani, hogy

⁸ Az ENSZ 1990. évi bűnmegelőzéssel foglalkozó 8. Kongresszusa által elfogadott, az Ügyészek Szerepéről szóló Irányelvei 11. pont, U.N. Doc. A/CONF.144/28/Rev.1

⁹ Access to justice. OECD. <https://www.oecd.org/en/topics/access-to-justice.html> (2024. 05. 07.).

¹⁰ Report on European Standards as regards the Independence of the Judicial System: Part II - the Prosecution Service - Adopted by the Venice Commission - at its 85th plenary session (CDL-AD(2010)040-e)

a büntetőigazságszolgáltatás következetesen és hatékonyan működhessen, a jogsértések ne maradjanak jogkövetkezmények nélkül, így növelve társadalom állammal szembeni bizalmát és biztonságérzetét.¹¹

Míg a közbiztonság a büntetőjog területén nyer jelentőséget, addig mégis az ügyészség tevékenysége szempontjából a közérdekvédelem a legszélesebb és legaktuálisabb hiszen a közérdek védelme a polgári jog, a közigazgatási jog, a gyermekvédelem és számos más határos jogterületen jelenik meg. Az ügyészség feladata a közérdek sérelmének vagy veszélyének a nyomozása és orvoslása olyankor, amikor egyéni érdekérvényesítésre nincsen vagy nem hatékonyan van csak lehetőség.¹² Ez különösen fontos a társadalom kifejezetten kiszolgáltatott csoportjai számára, mint például a gyermekek, fogyatékkal élők vagy akár csak egyszerű fogyasztók esetében is. Az ügyészség feladata nem csak az eljárások kezdeményezése, hanem a már folyamatban lévő eljárásokba való beavatkozás, ha a közérdek megkívánja.¹³

III. A közérdekvédelem

III.1. A közérdekvédelem fogalma, jogi keretei és az ügyészség hatásköre

A közérdekvédelem az igazságszolgáltatás egyik alapvető pillére, amely biztosítja, hogy a jogrend ne kizárólag az egyének, hanem a társadalom egészének érdekeit is szolgálja. Ennek megvalósulása kiemelt jelentőséggel bír a jogállamiság fenntartásában, mivel elősegíti, hogy az állami szervek – különösen az ügyészség – a közösség érdekeit szem előtt tartva, felelősen és jogszerűen lássák el feladataikat. A közérdekvédelem rendszere különösen összetett, amit jól mutat, hogy működését és jogi kereteit számos jogterületre vonatkozó jogszabály szabályozza. A közérdekvédelmi feladatok olyan jogterületeken jelennek meg többek között, mint:

1. **Környezetvédelem:** A közérdekvédelmi feladatok közé tartozik a környezetvédelmi jogszabályok megsértésének feltárása és azok orvoslása. Például, ha egy vállalkozás illegálisan szennyezi a környezetet, az ügyészség felléphet a jogsértés ellen, és jogi eljárást kezdeményezhet.¹⁴
2. **Fogyasztóvédelem:** Az ügyészség szerepe a fogyasztóvédelemben is meghatározó. A fogyasztói jogok megsértése, például a megtévesztő reklámok vagy a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok esetében az ügyészség közérdekű pert indíthat a fogyasztók védelme érdekében.¹⁵

¹¹ Magyarország Alaptörvénye 29. cikk.

¹² Vö. 7. lábjegyzet.

¹³ Európa Tanács, Európai Ügyészek Konzultatív Tanácsa (CCPE): Vélemény sz. 9 (2014) – Az európai normák és elvek az ügyészekre vonatkozóan (Római Charta). Strasbourg, 2014. <https://rm.coe.int/168074738b> (2025. 05. 07.).

¹⁴ Bérési Zoltán: Az ügyész szerepe a környezetvédelemben. Jura 2001/2. sz. 18-29. o.

¹⁵ Eredményesen perel az ügyészség a fogyasztók érdekében. Magyarország Ügyészsége. <https://ugyeszseg.hu/eredmenyesen-perel-az-ugyeszseg-a-fogyasztok-erdekeben/?> (2025. 05. 07.).

3. **Családjog:** A közérdekvédelmi ügyek között a családjogi ügyek is kiemelt szerepet kapnak. Az ügyészség szerepe különösen akkor fontos, amikor gyermekek jogainak védelméről van szó. Az ügyészség az ilyen ügyekben közvetlenül is képviseli a gyermekek érdekeit, és szükség esetén intézkedhet a gyermekek védelmében.¹⁶
4. **Alkotmányos jogok védelme:** Az ügyészség közérdekvédelmi feladatai közé tartozik a jogállamiság fenntartása és az alkotmányos jogok védelme. Ha valamely közszolgáltatás vagy közintézmény jogsértő módon működik, az ügyészség jogosult fellépni az ügyek orvoslása érdekében.¹⁷

Az Alaptörvény 29. cikke¹⁸ alapján az ügyészség a közérdek képviselőjére feljogosított szervként járhat el, és törvényben meghatározott keretek között közreműködik a jogsértések feltárásában, azok orvoslásában, valamint a jogrend helyreállításában. Az ügyészség e szerepkörében a közérdek védelmét az igazságszolgáltatástól függetlenül, önállóan gyakorolja. Az Ütv. részletesen meghatározza azokat a hatásköröket, amelyek alapján eljárhat ilyen ügyekben. Ezek a feladatok kiterjednek többek között a jogsértő állapotok megszüntetésére, a jogellenes hatósági döntések elleni fellépésre, valamint olyan perek megindítására vagy perbe lépésre, ahol a közérdek sérelme forog fenn. Ennek megfelelően az ügyészség nemcsak a büntetőeljárás terén tölt be aktív szerepet, hanem a társadalmi igazságosság és a jogállami működés védelmének kulcsszereplője is.¹⁹

Külön figyelmet érdemel a gyermekvédelem területe, amely a közérdekvédelem egyik kiemelt részterülete. A gyermekek a társadalom egyik legvédtelenebb rétegét alkotják, ezért jogaik védelme fokozott állami beavatkozást igényel. Magyarország az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének ratifikálásával nemzetközi kötelezettséget vállalt arra, hogy biztosítja a gyermekek alapvető jogainak érvényesülését. Ez a védelem nemcsak az oktatásra, az egészségügyi ellátásra vagy a gondozásra terjed ki, hanem magában foglalja a családon belüli erőszakkal szembeni fellépést, a jogi védelem biztosítását és az általános biztonságérzet megteremtését is. E feladatok ellátásában az ügyészség felügyeleti és közreműködő szerepe különösen fontos, hiszen képes hatékonyan fellépni a gyermekek jogait sértő helyzetekkel szemben.²⁰

Összességében a közérdekvédelem olyan átfogó jogintézmény, amely egyszerre szolgálja az egyéni jogok védelmét és a társadalmi érdekek érvényesítését. Az ügyészség ebben a rendszerben

¹⁶ Rózsa Eszter: A gyermekjogok tartalma, érvényesülése és védelme Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs 2008. 36-82. o.

¹⁷ Tóth J. Zoltán: Erkölcsi jogok, emberi jogok, alkotmányos jogok. In: Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai (szerk. Birher Nándor – Homicskó Árpád Olivér). Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2019. 53-61. o.

¹⁸ Magyarország Alaptörvénye 29. cikk.

¹⁹ Vö. 8. lábjegyzet.

²⁰ A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény.

nem csupán végrehajtó szereplő, hanem aktív kezdeményezőként és jogvédelmi garanciaként is működik, biztosítva ezzel a jogállam működésének egyik alapvető garanciáját.²¹

III.2. A közérdekű per és az ügyészség szerepe

Az ügyészség közérdekvédelmi szerepköre a magyar jogrend egyik sajátos és nélkülözhetetlen intézményes garanciája, amely lehetővé teszi, hogy a társadalom egészének védelme érdekében peres eljárást indítson. A közérdekű kereset célja nem kizárólag egyes egyének sérelmeinek orvoslása, hanem olyan, szélesebb körű társadalmi viszonyokat érintő jogsértések megszüntetése, amelyek orvoslása közösségi érdekből szükséges. A közérdek fogalma ebben az összefüggésben nem szűken értelmezendő, hanem az adott társadalmi viszonyok és célok alapján tágabb értelmet nyer.²² Az ügyészség *ex lege*, azaz törvényi felhatalmazás alapján jogosult eljárni mindazon esetekben, ahol a közösségi jogsérelem természete, illetve a sértettek helyzete indokoltá teszi az állami fellépést. Ez különösen akkor indokolt, ha a jogsértés olyan társadalmi rétegeket érint, amelyek tagjai önállóan nem képesek jogaik hatékony érvényesítésére – például környezetkárosítás vagy tömeges fogyasztói jogsértések esetén. Ilyen eljárásokban az ügyész nem egyéni érdekből, hanem a közösségi érdek érvényre juttatásának céljával lép fel, és ezzel közvetve hozzájárul a jogállamiság megerősítéséhez.²³

A törvény az ügyészség számára nemcsak perindítási jogosultságot biztosít, hanem lehetővé teszi számára azt is, hogy már folyamatban lévő polgári perekbe beavatkozzon, ha az eljárás kimenetele a közérdek szempontjából jelentőséggel bír.²⁴ Az ilyen beavatkozás többféle formát ölthet, attól függően, hogy az ügyész a közérdek sérelmét melyik peres fél oldalán érzékeli. Amennyiben egy közösség érdekeit védő fél pozíciójának megerősítése szükséges, az ügyész támogató jelleggel avatkozik be. Ha azonban a közérdeket sértő vagy jogellenes állásponttal szemben szükséges fellépnie, az ügyészi beavatkozás ellenző jellegű, és célja a jogsértő jogviszony megszüntetése, illetve a közösségi érdeksérelem orvoslása. Az ügyészség közérdekű fellépése tehát a magyar jogrendben nem csupán lehetőség, hanem bizonyos esetekben kötelezettség is, amely a társadalmi igazságosság, a jobbiztonság és a jogsértések hatékony felszámolásának zálogát jelenti.²⁵

IV. Az ügyészség feladatai

IV.1. Az ügyészség feladatai a Ptk. rendelkezései alapján

²¹ Yvon Dandurand: The role of prosecutors in promoting and strengthening the rule of law. Crime Law Social Change 2007/4. sz. 247–259. o.

²² Jagusz Tin Tamás: A közérdekű igényérvényesítés elméleti kérdései. Állam-és Jogtudomány 2018/1. sz 32-56. o.

²³ Pp. 58-60. §

²⁴ Uo.

²⁵ Ütv. 1. § (2) bekezdés.

A Ptk. az egyik legfontosabb törvénykönyv, amely a magánjogi viszonyok keretein belül szabályozza a gyermekek jogainak védelmét, különös tekintettel a szülői felügyeletre, a gyámságra és a gyermek érdekét szolgáló intézkedésekre. A gyermekvédelem központi elvei a gyermek legfőbb érdekének biztosítása, valamint a gyermek testi, szellemi és erkölcsi fejlődésének elősegítése.²⁶ Az ügyészség közérdekvédelmi szerepe a gyermekvédelmi ügyekben a Ptk. vonatkozó rendelkezéseinek végrehajtásával kapcsolódik össze. A Ptk. a következő területeken biztosítja az ügyészség beavatkozási lehetőségeit.

A szülői felügyeleti jogot szabályozó rendelkezések, magába foglalják a gyermek nevelésével, tartásával, vagyonkezelésével és képviselésével kapcsolatos szülői feladatokat és jogokat.²⁷ Az ügyészség itt elsősorban a gyermek érdekeit sértő helyzetekben avatkozhat be.²⁸ Ilyen eset, ha a szülők magatartása, életvitele vagy a gyermek elhanyagolása veszélyezteti a testi, szellemi vagy erkölcsi fejlődését, illetve a szülők közötti jogvita a gyermek érdekeinek sérelmét eredményezi – például kapcsolattartás akadályozása, nevelési kérdések miatti konfliktusok. Ilyenkor az ügyészség jogosult közérdekű kereset indítására, ha a szülői felügyeleti jog gyakorlása a gyermek érdekeit sérti, és indokolt például annak korlátozása vagy szüneteltetése.²⁹

A Ptk. gyámságra és gondnokságra vonatkozó szabályai alapján gyámot kell rendelni, ha a gyermek szülei nem képesek gyakorolni a szülői felügyeleti jogot.³⁰ Az ügyészség itt különösen fontos szerepet játszik, mivel a gyámhatóság döntéseinek törvényességét ellenőrizheti, és szükség esetén felléphet a gyermek érdekében.³¹ Ilyen eset például, ha a gyám magatartása veszélyezteti a gyermek fejlődését vagy a gyámhatósági eljárás során a gyermek érdekének megfelelő döntést kell kikényszeríteni. Ilyenkor az ügyészség feladata a felügyelet ellátása során továbbá a gyermekek vagyoni érdekeinek védelme is.³²

A tartási kötelezettség nemcsak a szülők, hanem más hozzátartozók – például nagyszülők – felé is fennállhat.³³ Az ügyészség itt közérdekű keresetet indíthat, ha a tartási kötelezettség megszegése a gyermek érdekeit sérti. Ez a kereset kiterjedhet a gyermekek számára biztosított tartási összeg ésszerűsítésére, az elmaradt tartásdíjak behajtására, illetve a tartási kötelezettség elmulasztásából eredő helyzetek orvoslására. Ebben az esetben az ügyészség gyermek érdekének

²⁶ Ptk. 4:146-165. §

²⁷ Uo.

²⁸ Vö. 16. lábjegyzet.

²⁹ Ptk. 4:149. §

³⁰ Ptk. 4:229. §

³¹ Ütv. 29. §

³² Ptk. 4:155. §

³³ Ptk. 4:194. §

kiemelt védelmét tartja szem előtt, különösen, ha a tartás hiánya a gyermek alapvető szükségleteit érinti.³⁴

A Ptk. kimondja, hogy a gyermeknek joga van mindkét szülőjével és más hozzátartozóival kapcsolatot tartani.³⁵ A kapcsolattartáshoz való jog sérülhet például akkor, ha a szülő szándékosan akadályozza a gyermek és a másik szülő közötti kapcsolatot a házasság felbontása után. Ugyanakkor a kapcsolattartás korlátozása jogszerűen is megtörténhet, ha azt a gyermek veszélyeztetése indokolja. Ezért a korábban említettek alapján ügyészség figyelemmel kísérheti a gyámhatósági döntések végrehajtását, és szükség esetén jogi úton is kényszerítheti azokat.

Végül a Ptk. rendelkezései szerint a szülők kötelesek a gyermek vagyonát megfelelően kezelni és megőrizni. Ha a vagyonkezelés nem a gyermek érdekét szolgálja, az ügyészség felléphet ellene. Ennek keretében az ügyészség jogosult a vagyonkezelés átvizsgálására, a vagyonkezelés módjának megváltoztatására, ha a gyermek vagyona súlyos károkat szenvedett, az ügyészség kártérítési keresetet is indíthat.³⁶

Összegzésül, a Ptk. világos és részletes szabályokat állít fel a gyermekek védelmének érdekében, amelyek megvalósításában az ügyészség központi szerepet játszik. Az ügyészség hatáskörébe tartozik, hogy beavatkozzon a gyermek érdekeit sértő magánjogi viszonyokba, legyen szó szülői felügyeletről, gyámságról, tartásról vagy kapcsolattartásról. A Ptk. alapelvei és konkrét rendelkezései biztosítják, hogy az ügyészség fellépése mindig a gyermek legfőbb érdekét szolgálja.

IV.2. Az ügyészség feladatai a gyermekvédelmi törvény alapján

A Gyermekvédelmi törvény átfogó keretet biztosít a gyermekvédelem rendszerének működéséhez, amelyben az ügyészség meghatározó szerepet tölt be. A törvény alapján az ügyészség nemcsak a hatósági eljárások törvényességét ellenőrzi, hanem szükség esetén aktívan közreműködik a gyermek érdekét szolgáló intézkedések meghozatalában. Beavatkozási lehetőségei kiterjednek a védelemben vételtől a családból való kiemelésig, valamint a gyermekvédelmi intézmények ellenőrzéséig. A gyermekvédelmi törvény kiindulópontja a Ptk. rendelkezéseivel egyezően, hogy a gyermekek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését biztosítása általános kötelezettség. Ennek a célnak az elérése érdekében a törvény alapelveket határoz meg. Ezek alapján az ügyészség kiemelt feladata a gyermekek legfőbb érdekeinek biztosítása és fellépés minden olyan esetben, amikor ennek érvényesülése veszélybe kerül.³⁷ Központi szerepe van a gyermek családban való nevelkedésének elősegítésében is, így ellenőrzi, hogy a hatósági döntések, valamint a családi környezet alkalmasak-

³⁴ Ptk. 4:208. §

³⁵ Ptk. 4:178. §

³⁶ Ptk. 4:155-160. §

³⁷ Vö. 15. lábjegyzet.

e a gyermek testi és lelki fejlődésének biztosítására. Ezzel összefüggésben az ügyészség különös figyelmet fordít a gyermekek jogainak védelmére, kiemelten kezelve a veszélyeztetett helyzetű gyermekeket, hogy jogaik teljes körű érvényesülése garantálva legyen.³⁸

Így amikor a gyermekek egészséges fejlődését a családban való nevelkedés súlyosan veszélyezteti, a gyermekvédelmi törvény lehetőséget ad a gyermek családból való kiemelésére. Az ügyészség ilyenkor ellenőrizheti, hogy a kiemelésre a törvényi feltételeknek megfelelően került-e sor és fellép a hatóságokkal szemben, ha a kiemelésre vonatkozó eljárás során jogsértés történt. Így biztosítva, hogy a gyermek elhelyezése a nevelőszülőknél vagy gyermekotthonban megfeleljen a gyermek érdekének. Ezt követően az ügyészség ellenőrizheti a gyermekvédelmi gondoskodás keretében hozott hatósági döntések törvényességét.³⁹

Emellett az ügyészség jogosult a gyermekvédelmi intézmények működésének törvényességét ellenőrizni. Ennek keretében gyámhivatali határozatok és intézkedések felülvizsgálatát végzi – különösen a védelembé vételi eljárások során – illetve ellenőrzi a gyermekotthonok és nevelőszülői hálózatok működését.⁴⁰ Lehetősége van az ügyészségnek ellenőrizni a gyermekotthonokban, lakásotthonokban és nevelőszülőknél elhelyezett gyermekek ellátási körülményeit vagy a gondozott gyermekek jogainak érvényesülését, különösen a személyes szabadságot, az oktatáshoz és egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést.⁴¹

V. Javaslataim

Egyértelmű, hogy a társadalmi bizalom az ügyészség hatékony és legitim működésének egyik legfőbb feltétele. Egy olyan intézmény, amely a jogállamiság és az igazságszolgáltatás függetlenségének letéteményese kíván lenni, csak akkor tudja ezt a szerepét hitelesen betölteni, ha széles társadalmi támogatottsággal rendelkezik.⁴² Ennek érdekében elengedhetetlen, hogy az ügyészség tudatosan és következetesen törekedjen működésének átláthatóbbá és közérthetőbbé tételére. Javaslatom szerint az átláthatóság növelése érdekében az ügyészség nyilvános kommunikációs stratégiáját célszerű lenne átalakítani. Ezen belül kiemelten fontos lenne a digitális jelenlét tudatos fejlesztése: például egy korszerű, ügyfélbarát online platform létrehozása, ahol az

³⁸ Gyermekvédelmi törvény 17. §

³⁹ Gyermekvédelmi törvény XI. fejezet.

⁴⁰ Móczsa Réka: A gyermek- és ifjúságvédelem hatályos szabályozása az ügyészség közérdekvédelmi feladatainak tükrében. Jogforum. https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/mocza_reka_a_gyermek_es_ifjuszagvedelem_hatalyos_szabalyozasa_u_gyeszseg%5Bjogi_forum%5D.pdf?utm_source=chatg
https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/mocza_reka_a_gyermek_es_ifjuszagvedelem_hatalyos_szabalyozasa_u_gyeszseg%5Bjogi_forum%5D.pdf?t.com (2025. 04. 30).

⁴¹ Gyermekvédelmi törvény 17. §

⁴² OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results. OECD. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-survey-on-drivers-of-trust-in-public-institutions-2024-results_9a20554b-en.html (2025. 05. 07.).

állampolgárok nemcsak tájékozódhatnak az ügyészségi munka jellegéről és eredményeiről, hanem akár kérdéseket is feltehetnének, illetve visszajelzéseket adhatnak.⁴³ Ezzel a lépéssel nemcsak az intézmény elérhetősége javulna, hanem az állampolgári bizalom is növekedhetne azáltal, hogy az ügyészség nyitottságot mutat az állampolgárok irányába.

További javaslatom az ügyészség közéleti szerepvállalásának bővítése. Nyílt fórumok, tájékoztató rendezvények, illetve jogtudatosságot és bűnmegelőzést szolgáló oktatási programok révén az ügyészség közelebb kerülhetne a társadalomhoz. Ezzel egyrészt emberközpontúbb, kevésbé távoli kép alakulhatna ki az intézményről, másrészt pedig a közvetlen társadalmi párbeszéd hosszú távon elősegítené az intézmény legitimitásának megerősítését.

Ajánlom továbbá az éves beszámolók tartalmi kibővítését: a nyers statisztikai adatokon túl érdemes lenne konkrét ügytípusokat, gyakorlati kihívásokat, illetve elért eredményeket is bemutatni. Ez a transzparenciát szolgálná, és lehetővé tenné az állampolgárok és a szakmai közösségek számára, hogy árnyaltabb képet alkossanak az ügyészségi tevékenységről.

Egy különösen fontos fejlesztési irány lehet a civil társadalom bevonása az ügyészségi működés társadalmi kontrolljába. Az ENSZ Korrupció Elleni Egyezménye is hangsúlyozza a civil részvétel jelentőségét a közintézmények elszámoltathatósága terén.⁴⁴ Ennek megfelelően javaslom együttműködési mechanizmusok kialakítását civil szervezetekkel és szakmai testületekkel, amelyek révén fokozható lenne az ügyészségi döntések társadalmi elfogadottsága és ellenőrzöttsége, miközben a jogállamiság követelményei is jobban érvényesülhetnek.

Összegzésként tehát javaslataim szerint az ügyészség közérdekvédelmi szerepköre és társadalmi elfogadottsága hatékonyan erősíthető lenne a kommunikáció tudatos átalakításával, a digitális eszközök célzott használatával, a társadalmi részvétel bővítésével, valamint a szakmai transzparencia fokozásával. Ezek az eszközök nemcsak a bizalom növelését segítenék elő, hanem hosszú távon hozzájárulnának egy modernebb és nyitottabb ügyészi intézménykép kialakulásához. Hiszen nem szabad elfelejtenünk, hogy azok, akik leginkább rászorulnak az ügyészség védelmére és közérdekű fellépésére, jellemzően nem jogászok, hanem jogban járatlan, laikus állampolgárok. Éppen ezért különösen fontos, hogy az ügyészség tevékenysége átlátható, közérthető és hozzáférhető legyen számukra, hiszen csak így tudja hatékonyan betölteni társadalomvédelmi és jogérvényesítő szerepét.

⁴³ Csatlós Erzsébet: Az ügyfél és a hatósági döntéshozatal a digitalizáció korában. *Pro Futuro* 2023/13. (1) sz. 74-101. o.

⁴⁴ 2005. évi CXXXIV. törvény az Egyesült Nemzetek Szervezete Meridában, 2003. december 10-én kelt Korrupció elleni Egyezményének kihirdetéséről preambuluma.